

CARLSTADS
✠ STADS ✠
HISTORIA

*under de 50 åren
närmast före branden
1865 utarbetad af*

C. E. NYGREN

CARLSTADS HISTORIA

OMFATTANDE DE FEMTIO ÅREN NÄRMAST
FÖRE STADENS BRAND 1865

UTGIFVEN

AF

C. E. NYGREN

KAPTEN

WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
GÖTEBORG 1914

FÖRORD

Då jag 1908 började undersöka det materiel, som stod till buds i och för Karlstads stads historia, var min afsikt att söka framställa den i två perioder, nämligen före och efter branden 1752. Förberedande arbeten gjordes i kyrko- och rådhusarkiven, i hvilket sistnämnda då ännu funnos tillgängliga handlingar från mitten af 1700-talet. Jämsides med dessa forskningar sökte jag också tillvarataga hvad som kunde finnas bevaradt af det Karlstad, hvilket så godt som helt och hållet försvann vid branden 1865, och fann då, att, fastän icke ännu femtio år förflutit sedan den ödesdigra katastrofen, arbetet med slutförandet af denna del af historien skulle blifva synnerligen kräfvande, helst som minnet och hågkomsterna om gamla staden visade sig i detaljerna vara mycket sväfvande och oklara. När därtill kom, att staden beröfvades sina äldre arkivaliehandlingar, som öfverflyttades till Göteborgs landsarkiv, hvarigenom forskningarne för äldre tider i hög grad försvårades, eller rättare på grund af kostnaderna omöjliggjordes, beslöt jag att, medan tid var, söka rädda från glömskan, hvad som ännu stod att hopsamla från staden före 1865, inskränkande mig till de närmaste 50 åren, hvilka jag i härvarande arkiv hade tillfälle att ingående studera.

Efter att fullständigt genomgått magistratens och drätselkammarens (kassakomiténs) protokoll samt domböcker i rådhuset och protokoll och kyrkböcker i kyrkoarkivet, hvilket allt kompletterades genom meddelanden och notiser från den fullständiga

serie af ortstidningar, som finnes i härvarande läroverksbibliotek, såg jag mig i besittning af ett rätt omfattande materiel. Fråga blef nu, efter hvilka grunder detta skulle ordnas, men allt eftersom arbetet fortskred, blef det mig allt tydligare, att jag för att åstadkomma en klar bild af den brunna staden, måste så att säga konstruera upp den på nytt, enär det nya Karlstad nästan intet har med det gamla att skaffa. Gatorna och torgen äro alla nya eller ändrade, och efter den nya tomtregleringen hafva ingen af de gamla gårdarne kvar sin forna areal.

Så snart jag öfvertygats om nödvändigheten af detta tillvägagångssätt, tog jag itu med stadsbeskrifningen, därvidlag jag af äldre personer fick god hjälp vid skildringen af gårdarnes och husens utseende, hvilken skildring jag sökte komplettera genom att insamla de få taflor och fotografier, som från den tiden ännu funnos kvar. För att i någon mån åt minnet bevara äfven konturerna af de gångna släkten, som lefvat och kämpat för tillvaron på samma plats som vi, har jag vid gårdarnes historia sökt inflika namnen på dem, som ägt eller bebott dem, i samband hvarmed lämnats kortfattade biografiska och genealogiska meddelanden samt äfven ett och annat porträtt, där så varit möjligt.

Jag medgifver gerna, att boken därigenom fått en besynnerlig uppställning, och att den mer kommit att likna en familje- eller släktrönikan än en stadsbeskrifning. Men denna egendomlighet försvinner för den, som tränger djupare in i gamla stadens sär-egna förhållanden. Karlstads samhälle var *då* något helt annat, än det är *nu*. Den tiden kände hvarandra alla och en hvar. Det var som om känslan af att vara Karlstadsbo skulle hafva gifvit dem något gemensamt, någon förnimmelse af att de hörde tillsammans, att de hade samma intressen, samma arbetsglädje och

samma rätt att roa sig. Karlstadsborna voro i äldre tider verkligen att förlikna vid en stor familj, som sinsemellan delade framgångar och sorger och gemensamt arbetade på sin kära stads utveckling och förkofran. Och därför kanske den form, arbetet fått, är mera berättigad, än hvad vid första påseendet kan förefalla.

Till detta skedes historia skulle äfven hafva fogats en skildring af stadens inre förhållanden, men som denna del på grund af melankommande, opåräknade omständigheter ej hunnit fullt utarbetas, har därmed måst anstå till ett annat år.

Till herrar stadsfullmäktige, som genom ett anslag af 2,000 kr. afhjälpt de ekonomiska svårigheterna, samt för Wermlands enskilda banks frikostiga gåfva af 500 kr., får jag framföra ett vördsammt tack.

Ett tack förtjänar också hoffotografen Karl Nyström härstädes, som beredvilligt och ytterst förtjänstfullt utfört de fotografiska reproductionerna, samt Wald. Zachrissons Boktryckeri A.-B., Göteborg, för dess stora tillmötesgående och för det omsorgsfulla och solida arbete, som nedlagts vid bokens tryckning.

Karlstad den 29 nov. 1914.

C. E. NYGREN.

INNEHÅLLSREGISTER.

Apotek	sid.	157, 191	Kyrkan	sid.	35
Banker:			Lasarettet	sid.	58, 151
Wernl. Provincialbank ..	sid.	53	Nya hamnen	sid.	23
Sparbanken	sid.	65, 110	Postkontor sid.	149, 183, 220, 231, 247	
Bazaren	sid.	194	Pråmkanalen	sid.	15
Beskrifning öfver stadens hus			Residenset	sid.	58
och byggnader	»	73	äfven sid.	101, 223.	
Biskopsgården	»	66	Rådhuset	»	52
Broar, den vestra	»	5	Sandbäcken	»	277
D:o, den östra	»	11	Sandgrund	»	74
Brännerigården	»	235	Sjötullen	»	241
Expositionshuset	»	274	Teatern	»	123
Fattighuset	»	257	<i>Torg och gator</i>	»	25
Folkskolan	»	47	Stora torget	»	25
Frimurarlogen	»	189	Gamla salttorget (gryt-		
Garfvarlandet	»	73	eller hamntorget)	»	129
Gasverket	»	274	Nya salttorget	»	7
Gymnasie- och rektorsgården	»	44	Fryksdals- eller Näfvertor-		
Häktet och cellfängelset ..	»	55	get	»	128
Kajbyggnader och pumpar ..	»	31	Bränneritorget	»	235
Klaraborg	»	238	Tullport, den vestra	»	9
Komministergården	»	152	D:o, den östra	»	13
Korrekthuset	»	214	Våxnäs, Lilla	»	275

ILLUSTRATIONER.

Vy öfver staden från vester	plansch	1	Våghuset vid Kannikenäset sid.	22
Kartskisser öfver staden 1830 och 1855	sid.	2	Ett lottbref i Karlstads hamn och kanalbolag	» 24
Vy öfver staden från Nya hamnen.....	plansch	3	En af de större vattenhämtningsportarne	» 32
Vy öfver gamla Hamngatan med vestra bron ..	»	4	En af de mindre d:o	» 33
En af vestra bronns bropelare	sid.	7	Utsigt af staden från östra tullen	plansch 24
Vy öfver vestra bron från kyrktornet	»	8	Det inre af kyrkan	sid. 37
Vy öfver vestra bron söderifrån	»	8	En bild efter branden med kyrktornet	» 38
Vestra tullporten	»	9	Gymnasiehuset med hospitalet	plansch 27
Vy öfver älfven norrut ..	plansch	9	Folkskolan, kyrkan och gymnasiehuset	» 28
»Hybelejens kvarn» ..	»	10	Utsigt öfver Tyghusviken ..	» 29
Vy af staden från östra bron	»	11	Rådhuset efter branden ..	sid. 52
Östra bron	»	12	Kronohäktet	» 55
Ett af brohvalfven i östra bron	sid.	12	Kronohäktets vaktkarlsstuga ..	» 57
Minnesstenarne på d:o	»	12	Sydöstra delen af Stora torget	plansch 33
Östra tullporten	»	13	Planritning af residenset ..	sid. 59
De gamla magasinerna efter vägen till östra bron ..	»	14	Biskopsgården	» 66
Prämkanalsbanken och Tyggårdsviken	»	15	Planritning af biskopshuset ..	» 67
Gamla bron öfver kanalen (norrifrån).....	»	16	Utsigt af Karlstad från norr	plansch 37
Gamla bron öfver kanalen (söderifrån)	»	20	Gård litt. E (Hagströmegården)	sid. 91
			Vy af Frankeska tomten 1864	» 127
			Det tillbyggda våghuset efter branden	» 130

Norra delen af Stora torget	plansch 41	Uthusen till bakgården n:ris 173, 175	sid. 230
Kyrkbacken	• 42	Flachska gården	plansch 156
Kyrkan, hospitalet och gym- nasiet.....	sid. 152	Gården n:r 176	sid. 232
Stadsträdgården	• 164	Kopia af karta öfver Bränne- ritomten 1825	• 236
Vestra delen af Kungsgatan ..	• 165	Klaraborg (efter teckning)..	• 237
Utsigt öfver staden från vestra älfgrenen	plansch 46	D:o (efter oljemålning)	• 237
En bild från stadens åter- uppbyggande	sid. 177	Planritning öfver Klaraborg	• 239
Bazaren.....	• 193	Vestra fasaden af Skutbyg- garegatan	• 242
Den Lindmarkska-Nygren- ska gården	• 223	Tidholmska gården.....	• 242
Vy öfver gamla hamngatan	• 224	Gård n:ris 180, 181	• 243
Gård och uthus till n:r 171	• 227	En typisk gammal gård i stadens utkanter	• 256
Boningshuset n:r 172.....	• 228	Österbergs- och Dundergår- darne	• 269
Inre gården n:r 172	• 229	Utställningsbyggnaden	• 275
Flachska gården med post- kontoret	• 230	Sandbäcken	• 277
		Karta öfver Carlstad 1865	

PERSONREGISTER.

(Kursiverade siffror angifva de sidor, där biografiska eller genealogiska meddelanden lämnats. Siffror med P angifva, hvar porträtt återfinnas).

- Adelsköld, T., löjtn., sid. 116, 139, 159.
 Adlersparre, G., excellens, 202, 231.
 Agardh, C. A., biskop, 68, 69, 70, 75, 151, 152. P. 71.
 Ahlgren, J. traktör, handl., 95, 117, 194, 254.
 Ahlgren, Sophia, f. Zander, 96.
 Ahlmark, C. O., öfverste, 200.
 Ahlmark, I. W., källarmäst., 174.
 Ahlmark, O. F., grosshandl., 120, 199. P. 200.
 Ahlmark, Sara, enka Bäck, 174.
 Alstedt, Maria Elisab., f. Ågren, 101.
 Alstedt, P., prost, 101.
 Alsterlund, Anna Sophia, f. Naucleur, 222.
 Alsterlund, J., hofpred., 147.
 Alsterlund, J. W., kollega, 14.
 Alsterlund, J. W., traktör handl., 222.
 Andersson, A., landskamrer, 113. P. 113.
 Andersson, A., traktör, 208, 221, 269.
 Andersson, A., åkeriäg., 208.
 Andersson, A., järndrag., 271.
 Andersson, A. G., kommissionär 243.
 Andersson, A. G., postiljon, 267.
 Andersson, Andr., landtbruk., 115, 255. P. 114.
 Andersson, B., traktör, 257.
 Andersson, B. R., stadsfiskal, 215. P. 215.
 Andersson, Brita Pers:dr Nyberg, 269.
 Andersson, C., traktör, landtbr., 208, 219. P. 207.
 Andersson, Cajsa, f. Svensdr, 208.
 Andersson, Chr., kaptän, 44, 49, 50, 51, 58, 113, 149, 158. P. 149.
 Andersson, D., slaktare, 209.
 Andersson, G. A., industriidk., 150, 151. P. 150.
 Andersson, J., traktör, 214.
 Andersson, J., konditor, 190.
 Andersson, J., gårdäg., 218.
 Andersson, K. O., kommissionär, 208.
 Andersson, L., logevaktmäst., 93, 132. P. 133.
 Andersson, Lisa, jungfru, 92.
 Andersson, N., gårdäg., 218.
 Andersson, N., krögare, 218.
 Andersson, N., gästgifv., 176, 271. P. 114.
 Andersson, O., traktör, 190.
 Andersson, O., traktör, 208.
 Anderson, G. J., handl., syssloman, 33, 132, 260. P. 133.
 Antonsson, J., bruksp., 76.
 Antonsson, J. R., bokhandl., 114.
 Antonsson, O., löjtn., 120.
 Antonsson, R., lagman, 52, 53.
 Arwidsson, N., bergsråd, 59.
 Arwidsson, Anna Marg., f. v. Jacobs-son, bergsrådinna, 60.
 Asperén, C. A., direktör, 257.
 v. Axelson, O., major, 138.
 Austrin, Anna Maria, f. Fichtelius, 209.
 Austrin, O., past.-adj., 209.
 Backlund, L., fånggevald., 222.
 Backman, C. F., handl., 174, 219. P. 173.
 Bagge, P. R., postinsp., 147, 183.
 Bauer, C. G., körsnär, 186, 187.
 Beattly, H., gasv.-ing., 134.

- Beckman, B. A., kapten, 181.
 Beijer, G., bokhandl., 168. P. 167.
 Belfrage, H. C., kapten, 125.
 Bengtsson, N., åkare, 119.
 Berg, Abr., glasmäst., 206.
 Berg, J. W., urmak., 177, 187. P. 188.
 Berg, N., urmak., 143, 187.
 Berg, Ulla, f. Holmberg, 203, 286.
 Bergelin, P. J., doktor, 139, 196.
 Bergendal, J. P., lektor, 139, 215.
 P. 215.
 Berger, A. G., handl., 217.
 Berggren, K., kapten, 92.
 Berggren, P. A., handl., 169.
 Berglin, J. G., kopparslag., 99.
 Bergman, A. F., garfvar, rådmän,
 103. P. 103.
 Bergman, H., bokhandl., 141.
 Bergman, J., samsmak.-ålderman,
 89, 102, 201, 203.
 Bergman, L., pistolsmed, 248.
 Bergman, Lina, f. Ekman, 248.
 Bergman, L. E. K., smed, 244. P. 244.
 Bergman, N., gårdäg., 92, 270.
 Bergman, P. A., pistolsmed, 248, 249.
 Bergqvist, Anna Cajsa, f. Bast, 245.
 Bergqvist, A., kakelugsmak., 245.
 Bevic, Brita Charl., enka, 202.
 Biesért, Britta Beata, f. Wennberg,
 145.
 Biesért, J., d. ä., hattmak., 143, 145.
 Biesért, J., d. y., hattmak., 145.
 Billberg, E. P., färgare, 79.
 Bjurbäck, Maria, f. Lundgren, 48.
 Bjurbäck, O., biskop, 39, 49, 51, 68,
 70, 112. P. 69.
 Björlin, A. F., rektor, prost, 47. P. 46.
 Björn, A., kursmed, 279.
 Björn, Greta Sophia, f. Lund, 279.
 Björn, Lennart, 279.
 Blachet, J. E., doktor, 202.
 Blachet, Joh. Ulf, f. Pohl, 117, 202.
 Blanch, T., källarmäst., 241.
 Blanche, A., skriftställ., 198.
 Blomberg, J. G., färgare, 194.
 Blomcreutz, C. A., major, 254.
 Blomcreutz, Jeanne, 255.
 Bodin, G., gördelmak., 222.
 Bodin, P. G., gördelmak., 222.
 Borgström, F. L., botanist, fornforsk.,
 158.
 Borgström, L., apotekare, 150, 157,
 187, 191. P. 158.
 Borgström, O. R., doktor, 158.
 Borre, C., logarfvare, 85.
 Brandt, C., bokb.-mäst., 217.
 Brandt, E. W., bokb.-mäst., 250.
 Branting, Helena Sophia, f. Löwen-
 hielm, 261.
 Branting, J., assessor, 77, 261.
 Bratt, B. H., handl., 164, 266.
 Brattberg, A. T., handl., 191. P. 192.
 Brattström, A. J., tobaksfabr., 267.
 P. 268.
 Bredahl, J., konditor, 186.
 Bredahl, Lena Stina, f. Edgren, 186.
 Bredahl, S., kamrer, 201.
 Bredin, E. E., bruksp., 101, 159.
 Bredsberg, L. D., rådmän, 196.
 Breitholtz, B. J., kapten, 105. P. 105.
 Brockman, C., guldsmed, 138. P. 137.
 Brodell, J., traktör, 190.
 Broman, P. F., handl., 169, 265. P.
 266.
 Brun, M., järndrag., 271.
 Bruncrona, A., öfverste, 191.
 Brunius, J. G., professor, 4, 35, 44.
 Brusewitz, se Röhs.
 Bäckelin, A., åkare, 214.
 Börresen, C. V., barberare, 135. P.
 136.
 Börresen, Josef Maria, f. Zetterström,
 135. P. 136.
 Carlberg, J. E., kapten, 37, 44.
 Carlgren, A., järnhandl., 146.
 Carlgren, Anna, f. Thyberg, 146.
 Carlgren, J., komminister, 153.
 Carlgren, P., kronobef.-man, 139.
 Carling, J. P., handl., 136.
 Carling, J. P., studerande, 10.
 Carling, Maria, f. Andersson, 217.
 Carling, O., bokbind., 217.
 Carlmark, Sara, f. Kihlström, 92.
 Carlquist, A. G., kyrkoh., 255.
 Carlquist, C. M., r:e landmät., 255.
 Carlquist, L. M., tullv.-mäst., 255.
 Carlsson, A., järndrag.-ålderman, 267.
 Carlström, J., stadstjän., 247.
 Cederroth, I., handl., stadskassör,
 gästgifv., 34, 129, 134, 176.
 Cederroth, S. A., handl., 199.

- Chenon, J., lektor, 212.
 Chenon, Sara Cath., f. Morén, 212.
 Christman, E., handl., 208. P. 208.
 Clarholm, Amelie, f. Pihlgren, 233.
 Clarholm, Cajsa, f. Fredin, 166.
 Clarholm, E., kamrer, 167.
 Clarholm, F., bankdirektör, 136, 138, 233, 240. P. 137.
 Clarholm, Hedy. Ulr., f. Blachet, 167. P. 166.
 Clarholm, H. M., handl., 50, 166, 167, 202. P. 166.
 Clarholm, J. G., handl., 166.
 Clarholm, M., gen.-konsul, 167.
 Clarholm, O., 166.
 Clarholm, P., doktor, 58, 138.
 Colditz, J. H., sämsk.-mak., 87.
 Colliander, A. E., öfverstlöjtn., 243.
 Collvin, C. H., handl., 155, 186. P. 185.
 Collvin, M. L., stat.-skrif., 186.
 Cron, Charl., f. Printz, 200.
 Cron, D., här.-höfd., 200, 202, 246.
 Cronholm, C. M., tunnbind., 255.
 Cronquist, O., handl., boktryck., 174.
 Cronquist, Sophie Charl., f. Frykstrand, 169, 174.
 Cronstedt, C. A., konteramiral, 17.
 Dahlbäck, S. A., konditor, 131.
 Dahlgren, A., åkare, 270.
 Dahlgren, Ida, f. Lindgren, 80.
 Dahlgren, P. W., förvalt., 80.
 Dahlgren, S., brandmäst., 10.
 Dahlman, A., rektor, 177, 181.
 Dahlman, C. E., kartograf, 180, 181. P. 181.
 Danielson, D., fil. dokt., 193. P. 192.
 d'Aubigné, A., bokhandl., 167. P. 167.
 de Frese, C. O., landssekr., 122. P. 121.
 Dimberg, A., handl., 194.
 Dimberg, Maria, f. Hult, 194.
 Dunder, L., fältjäg., 269.
 Dyring, A. G., bleckslag., 181.
 Dyring, J. F., bleckslag., 181.
 Dyring, J. O., bleckslag., 181.
 Dyring, Johanna, f. Byttner, 181.
 Eckstedt, J. G. v., major, 101.
 Edberg, Cajsa, kyrkv.-enka, 252.
 Edqvist, J., skomak., 111.
 Ekelund, C., 194.
 Ekelund, Gustafva, f. Dimberg, 194.
 Ekeroth, N., kaptän, 14.
 Ekman, C., major, 227.
 Ekman, J., assessor, 168.
 Ekman, Maria Charl., f. Nordenstolpe, 168, 171.
 Ekstam, A., mål.-mäst., 220. P. 114, 220.
 Ekstam, Carolina Sophia, f. Höök, 221.
 Ekström, C., tunn.-mäst., 115.
 Ekström, C. R., landshöfd., 65. P. 64.
 Ekström, E. G., hofslag., 267.
 Elfdalinen, 272.
 Elfstrand, Charl., f. Geringius, 104.
 Elfstrand, J. F., landssekr., 104, 106.
 Elfvendahl, P., prost, 176.
 Elowson, G., lektor, 261. P. 261.
 Engholm, A., bruksp., handl., 76.
 Engholm, A., bag.-mäst., 222, 262.
 Engholm, J. J., doktor, 23, 58, 204, 205. P. 205.
 Ericsson, Maja, piga, 223.
 Ericson, N., öfverste, 6, 17, 18.
 Ericsson, A., handl., 136, 161, 172.
 Eriksson, B., gästgiv., 176, 221.
 Eriksson, Cajsa, f. Jonsd:r, 213.
 Eriksson, E., postiljon, 267.
 Eriksson, L., gårdäg., 218.
 Eriksson, O., skepp., 213.
 Eriksson, P., gårdäg., 92.
 Eriksson, P., postiljon, 271.
 Eriksson, P. J., bag., 216.
 Eurén, M., prost, 101.
 Evers, S. V., handl., 134, 167, 266. P. 135.
 Fagerberg, C. J., pistolsmed, 248, 272.
 Fagerlin, F. J., genremål., 205.
 Fagerström, Gabr., handl., 130.
 Fagerström, Gör., handl., 85, 130, 191, 193, 216. P. 192.
 Falk, B. H., mag.-sekr., 120, 123. P. 119.
 Falk, G. A., bleckslag., 250, 257. P. 251.
 Falk, H., kaptän, 123.
 Falk, J. P., handskmak.-mäst., 79.
 Falk, J., traktör, åkare, 257.

- Falk, J. P., garfvarc, 155, 257. P. 156.
 Falk, O. G., handskmak., 257.
 Faxell, S., hosp.-syssloman, 208.
 Felländer, N., grosshandl., 265.
 Fernlöf, C. P., hattmak., traktör, 215.
 Fernlöf, N. P., hattmak., 215.
 Fernow, E., prest, fornforskare, 6.
 Fitinghoff, L., handl., 235.
 Flach, Betty, 232. P. 231.
 Flach, E. G., major, postinsp., 231. P. 231.
 Fleetwood, C. G., öfverste, 169.
 Florén, Anna Lisa, f. Robsahm, 273.
 Florén, E., f. fältjäg., 271.
 Florman, A., borgmästare, 21, 109, 157, 204.
 Florin, G., kapten, hoffotograf, 109, 221, 247. P. 221.
 Florman, M., mag.-sekr., 109.
 Forsberg, A., artist, 141.
 Forsberg, Anna, enka, 258.
 Forsberg, O. W., klädeshandl., tillsynsman, 141. P. 142.
 Forssell, C. D., boktryck., 172, 211, 212. P. 114, 211.
 Forssell, A., boktryck., 212.
 Franke, E. C., färgare, byggmäst., 126, 127, 249. P. 126.
 Fredin, Greta, f. Forssman, 167.
 Fredin, J., hattmak., 166.
 Fredriksson, F., kyrkoh., 249.
 Frykblad, A., bokhandl., sysslom., 260.
 Frykholm, A., snick., 254.
 Frykholm, J., lektor, 99.
 Fryklind, E., hattmak., 264.
 Frykman, Anna Christ., f. Schröder, 156.
 Frykman, E., handl., 156, 160, 266.
 Fryksdals-Nils, 248.
 Fryxell, A., lektor, prost., 139, 201, 202, 203, 204.
 Fryxell, F., gymn.-adj., 49, 50, 51, 232.
 Fryxell, J., lektor, prost., 44.
 Fryxell, J. J., komminister, 153.
 Fröding, A., bruksp., 197.
 Fröding, G., skald, 196.
 Fröding, Gustafva, f. Branzell, 198, 199. P. 197.
 Fröding, H., not., 197.
 Fröding, J., handl., bruksäg., 167, 196—199, 203. P. 197.
 Fröding, J. P., f. possessionat, 197.
 Frölander, E. A., handl., 136, 172.
 Frölich, D. F., grefve, bruksäg., 197.
 Gabrieli, se Lagus, 89.
 Gegerfelt, M., lektor, 141. P. 142.
 Geijer, C. F., bruksp., 259.
 Geijer, C. W., auditör, 23, 101, 119, 120, 123. P. 119.
 Geijer, E. G., professor, 208.
 Geijer, J. E., bruksp., 89.
 Geijer, Maria Elisab., f. Wall, 89.
 Geijer, P. L., bruksäg., 198.
 Geijer, O., kungl. sekter, 127.
 Gerden, Charl. Ulr. Cath. v., f. Löwenhielm, 235.
 Gerden, E. A. v., öfv.-löjtn.
 Geringius, landssekr., 104.
 Gernandt, C. F., urfabr., 55.
 Gillblad, Eufr., f. Nygren, 161. P. 162.
 Gillblad, H., glashandl., 161. P. 162.
 Gjörecke, C. G., löjtn., syssloman, 179.
 Gjörecke, J. F., magister, 179. P. 180.
 Gjörecke, Sara Maria, f. Hoström, 179.
 Gleerup, H. A., handl., 194.
 Godholm, N., garfvarc, 89.
 Gren, P., direktör, 36.
 Groth, I. M., lektor, 212. P. 213.
 Grundström, A. F., rådmän, 94, 221. P. 94.
 Grundström, Cajsa, enka, 221.
 Grundström, skepp., 94.
 Gullberg, J. G., tullinsp., 241.
 Gullström, A., garfvarc, kämnär, 111.
 Gullström, O., garfvarc, 111.
 Göransson, J., båtkarl, 80.
 Göthlin, E., kamrer, 267. P. 268.
 Göthlin, E. J., doktor, 123. P. 123.
 Göthlin, F., kapten, 267.
 Gyllenspetz, Sophia Magd., f. Löwenhielm, 261.
 Maak, C. A., doktor, 11.
 Habicht, C. J., källarmäst., 100.
 Hafström, E., handl., bankir, 164. P. 163.
 Hagander (se landskamrer A. Andersson), 113.

- Hage, F. V., höndl, 194. P. 195.
 Hage, H. v., handl., 187. P. 188.
 Hagelin, G. F., reg.-skrivv., 157.
 Hagelqvist, J. G., handl., 157. P. 156.
 Hagman, P. G., handl., 141.
 Hagström, barnmorska, 92.
 Hagström, E., vaktmäst., 90.
 Hallander, C. C., bruksförv., 180.
 Hallander, Maria, f. Olsdr., 180.
 Hallander, O., postiljon, 180.
 Hallberg, Anna Maria, f. Portström, 213.
 Hallberg, B. E., guldsmed, 213.
 Hallberg, B. E., provisor, kamrer, 213.
 Haller, C., byggmästare, 36, 42.
 Hallberg, soldat, 19.
 Hamberg, C. F., kamrer, 129, 201. P. 129.
 Hamberg, Math., f. Lundström, 210.
 Hamberg, P. G., stadsbyggmäst., 181. P. 181.
 Hammarberg, Petter, kakelmäst., kämnär, 115.
 Hammarberg, P. N., kakelmäst., 115.
 Hammargren, A., lektor, 258.
 Hammarhjelm, C. F., landshöfd., 63. P. 63.
 Hammarin, J., prost, 153.
 Hammarsköld, L., bibl., 158.
 Hammarström, J., sämskmak., 87.
 Hammarström, N., handskmak., 79.
 Hardin, S., adjunkt, 90, 93. P. 93.
 Hassel, O., prost, 119.
 Hayden, se Heiden.
 Hedbäck, A. J., guldsmed, 212.
 Hedenström, H. P., syssloman, fattigskolförestånd., 49, 260.
 Hedin, Cathr., f. Gillblad, 125. P. 126.
 Hedin, L., svarf.-mäst., 125.
 Hedrén, J., biskop, 66, 70. P. 69.
 Hedrén, Lars, prost, 49.
 Hedrén, N., prost, 204.
 Heiden,¹ A. M., stadsbyggmäst., 34, 245. P. 246.
 Hejschman, J., klockare, musiklär., 206.
 Helenius, stadsbyggmäst., 34.
 Helling, J. B., källarmäst., 53.
 Hellström, Augusta, lärarinna, 51.
 Hellström, E., bag., 187.
 Hellström, S., vaktmäst., 87.
 Hellström, Ulrica, f. Halling, 187.
 Hellsund, P. O., guldsmed, 145.
 Hesselius, G., insp., 102.
 Heublein, C. J., konstbyggmäst., 10, 16, 17, 270.
 Hillebrand, Anna, f. Åman, 233.
 Hindriksson, J., stensätt., 30.
 Hjelm, G., länsbokhåll., 157, 260.
 Hoffstedt, Christ., f. Carlberg, 88.
 Hoffstedt, L., kakelugnsmak., 88.
 Hoffstedt, N., kakel- o. krukmak., 88, 98.
 Hofvander, A. W., grosshandl., 131.
 Hofvander, E., urnmak., 131.
 Hofvander, Sara Lov., f. Hagström, 131.
 Hollander, Joh. Emilia, traktörska, 190.
 Holm, N. C., mekanikus, 38.
 Holm, Anna Lisa, f. Hassel, 119.
 Holm, Erik, rådmän, 85. P. 86.
 Holm, L. G., garfvar, 85.
 Holm, S., garfvar, rådmän, 50, 85, 204.
 Holmberg, C. E., handl., fabrikör, 141, 157, 177, 178, 186, 248. P. 178.
 Holmberg, C. G., major, 89.
 Holmberg, E., konsul, 89.
 Holmberg, E. F. O., handl., 174, 184. P. 175.
 Holmberg, G., fabrikör, 89, 177, 248. P. 89.
 Holmberg, J., skomak.-åldern., 178, 248. P. 247.
 Holmberg, Stina Maria, f. Carlström, 248.
 Holmberg, Otto, musikdir., 222.
 Holmgren, A. C., doktor, 81. P. 81.
 Holmgren, O. G., kaptän, 81.
 Horner, G., klockgjut., 39.
 Hultgren, C. G. S. H., kommunister, 153. P. 154.
 Hultman, C. G., räntmäst., 169, 249. P. 168.

¹ Namnet skrivnes omväxlande Hayden och Heiden.

- Hultman, C. J., vågmäst., 168.
 Huss, J. V., handl., possessionat, 187, 191, 208. P. 208.
 Huss, R., kapten, 208.
 Hybelejen, se Heublein.
 Håkansson, P. J., urmak., 183.
 Härleman, C., arkitekt, 44, 52.
 Högberg, E., doktor, 228.
 Högmark, J., skrädd.-ålderm., 230.
 Högström, M. O. T., stadsarkitekt, 187. P. 188.
 Höjer, J. P., prost, 71. P. 72.
 Höke, H., kapten, 134.
 Höök, C., med., fil. dokt. 118. P. 118.
 Höök, C. M., räntmäst., 117, 118, 131, 169. P. 118.
 Iversen, O., tob.-fabrikör, 194, 206. P. 195.
 Jacobsson, A., byggmäst., 11.
 Jacobsson, C., handl., 172.
 Jacobsson, C. J., vagnmak., 267.
 Jansson, J., traktör, 117. P. 116.
 Johansson, byggmäst., 40.
 Johansson, A., vagnmak., 267.
 Johansson, C. M., handl., 132, 174, 194, 200. P. 173.
 Johansson, Charl., f. Hellström, 87. P. 87.
 Johansson, H., faktor, 96. P. 95.
 Johansson, J., slakt., 122, 252, 271. P. 252.
 Jonæus, Brita Lisa, f. Rudgren., 267.
 Jonæus, J., skom.-ålderm., 267, 273.
 Jonsson, A., gårdäg., 216.
 Jonsson, E., handl., 217.
 Jonsson, J., gårdäg., 218.
 Jonsson, J., slakt., 249.
 Jonsson, J., skjutsentrepr., 249.
 Jonsson, J. F., slakt., 252.
 Jonsson, L., possessionat, 217.
 Jonsson, L., arbetskarl, 270.
 Kaijser, O. L., apotekare, 160, 214.
 Kamph, Lov. Ülr., f. Wollert, 122, 123. P. 123.
 Kamph, P. F., reg.-kommis., 122.
 Karlmark, F. G., handl., 93, 132.
 Keiller, A., industriidk., 39.
 Kihlström, F. O., skom.-mäst., 145, 146. P. 146.
 Kindberg, Christ. Maria, f. Kjellin, 130.
 Kindberg, P. C., handl., 130.
 Kjellander, G., handl., rådman, 10, 136, 211.
 Kjellblad, Maria Reg., f. Ullgren, 80, 81.
 Kjellin, A., handl., 130.
 Kjellin, Anna, f. Mitander, 130.
 Kjellin, C., boktryck., 171. P. 171.
 Kjellman, E., handl., 258.
 Kjellman, Stina Joha, mamsell, 258.
 Kjenong, Anna Maria, mamsell, 89.
 Kjenong, G., stadstjän., 270.
 Kjenong, P. G., fodermarsk, 89.
 Klein, L., grosshand., 210.
 Kleman, G. B., landssekr., 54, 106, 126, 149.
 Kolthoff, E. G., löjtn., musiker, 105.
 Kolthoff, L. J., bruksp., 139.
 Kolthoff, J., major, musiker, 105, 139.
 Kolthoff, S., bruksp., 139.
 Kruckenberg, J. A., handl., 139, 141, 157. P. 140.
 Kruse, C., handl., 130.
 Kruse, H. J., handl., 130.
 Kruse, J., hofslag., 273.
 Kruse, P., här.-skrifv., 245.
 Kruse, Pauline, f. Söderberg, 220.
 Kruskopf, N. G., vågmäst., 75, 77.
 Kölmark, P., prost, professor, 112.
 Lagander, garfv., 155.
 Lagerberg, S., greve, general, 223.
 Lagerlöf, Elisab., f. Clarholm, 167.
 Lagerlöf, M., f. Clarholm, 167.
 Lagerlöf, N., superintend., 37.
 Lagerlöf, N. F. v., öfv.-löjtn., 139.
 Lagerstedt, J. W., doktor, 82, 107. P. 108.
 Lagerstedt, N. G. W., lärov.-råd, 107.
 Lagerstedt, fröken, 127.
 Lagus, G. T., vinhandl., 53, 89, 101.
 Landtblom, A. R., bag.-mäst., 218.
 Landtblom, O., direktör, 218.
 Lanner, A. M., handl., 265. P. 266.
 Larsson, skrädd.-mäst., 99.
 Larsson, A., murare, 214.

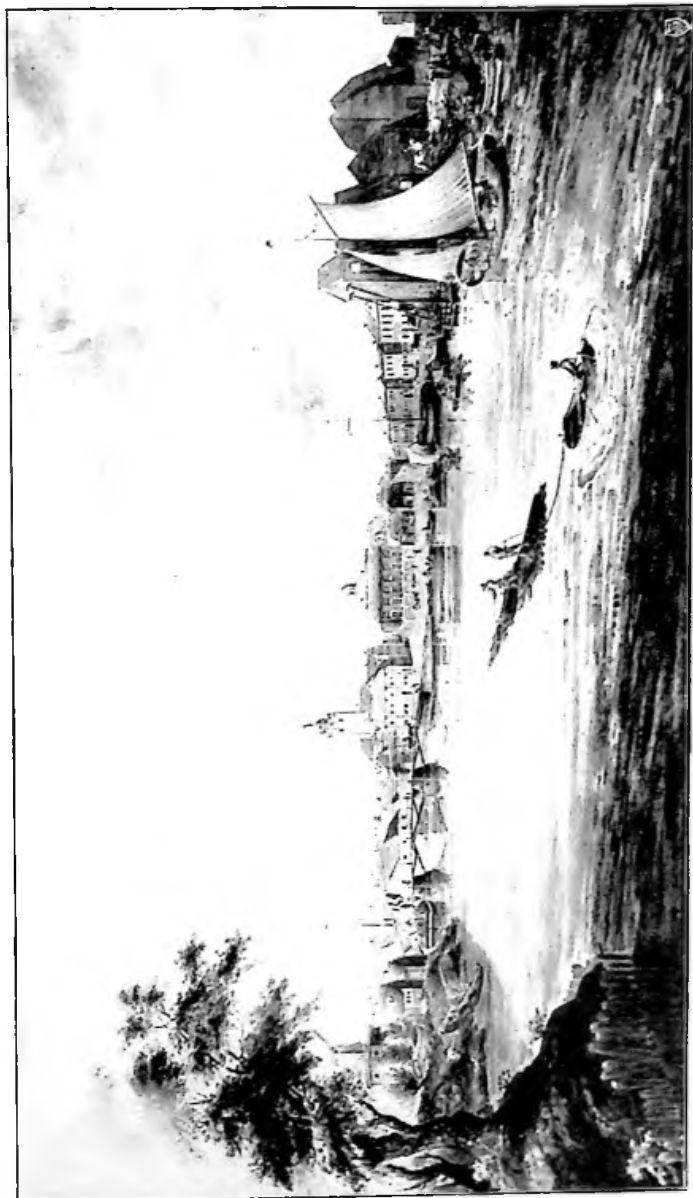
XVIII

- Nygren, G. M., kronofogde, 225. P. 226.
- Nygren, Hedv. Gust:a, f. Branting, 264.
- Nygren d. ä., J. A., järnhandl., 21, 65, 128, 161, 249. P. 162.
- Nygren d. y., J. A., järnhandl., 161. P. 162.
- Nygren, O., fångev., 221, 262. P. 263.
- Nygren, O. E., fältintend., 262. P. 263.
- Nygren, O. F., järnhandl., 84. P. 84.
- Nygren, Sara, f. Strandberg, 161. P. 162.
- Nyqvist, G., handl., 255.
- Nyström, C. G., kamrer, 203, 224, 225.
- Nyvall, J., skomak., 114.
- Ö**barius, C. L., skogsförval., 101.
- Olander, B., bag-mäst., 218.
- Oldevig, G. F., major, 65.
- Oldevig, H. F., landshöfd., 6, 25, 49, 64, 126, 144, 149, 225. P. 64.
- Olsén, Car. Sofia, f. Södergren, 254. P. 253.
- Olsén, F., tob.-fabrikör, 253, 255.
- Olsén, F., tob.-fabrikör, 252, 254. P. 253.
- Olsson, A., 271.
- Olsson, A. G., kassör, kamrer, 161, 186. P. 185.
- Olsson, Cajsa Gustafsd:r, 271.
- Olsson, G. L., postskrifv., 245.
- Olsson, J., åkare, 111.
- Olsson, O., gårdäg., 216.
- Olsson, S., stadstjän., 262.
- Otterström, D., handl., 217.
- P**aliu, L. O., källarmäst., 132, 191.
- Pallin, E. A., adjunkt, 90, 93.
- Palmstedt, E., arkitekt, 37.
- Paulin, J., stadsfiskal, 6.
- Persdotter, Sara, 267.
- Persson, J., järnhandl., 257.
- Petersdotter, Cajsa, slakt., 245.
- Petrus, P., klockgjut., 39, 40, 41.
- Pettersson, G., järnhandl., 200.
- Pettersson, I., traktör, 219, 262.
- Pieper, C. F., kammak., 155.
- Pihlgren, A. J., här.-höfd., 150, 233. P. 233.
- Pihlgren, J. F., kommerseråd, 233.
- Piscator, A., prost, 202.
- v. Platen, B., greve, 17.
- Poignant, Carin, f. Ifverson, 233.
- Poignant, E., landskamrer, 139, 233.
- Portström, Ellika, enka, 249.
- Prestbols-Cajsa, 271.
- Printz, P., boktryck., urmak., handl., 200, 202.
- Q**varfot, J., traktör, 264.
- R**adeloff, D. D., apotekare, 191.
- Ramström, A. F., doktor, 169. P. 170.
- Ramström, Sophie, f. Igberg, 169.
- Rejmers, M. G., bokbind., 155.
- Renard, F., fotogr., 222.
- Robsahm, C. S., länsman, 151.
- Rohloff, C. A., bokhandl., 141.
- Roman, L. G., mag.-sekr., 179.
- Romberg, A., färg-mäst., 78.
- Roos, F. W., källarmäst., 191.
- Roos, T., bag., 244.
- Rosen, A. P. v., greve, landshöfd., 223.
- Rosendahl, J., ritlär., fotogr., 5, 232.
- Rosenqvist, E. A., brygg., 172, 206, 217.
- Rosensvärd, C., kammarherre, 5.
- Roth, C., bruksp., 104.
- Roth, Lisa, f. Antonsson, 104. P. 104.
- Rudqvist, O., insp., 207.
- Rundqvist, J., garfware, 96.
- Ruus, J. N., stadsfiskal, 174, 176, 214.
- Rydberg, N. E., landskamrer, handl., 10, 149, 183.
- Rydberg, Sara Regina, f. Avelin, 183.
- Rydberg, P. A., rådman, 183. P. 184.
- Rystedt, E. F., här.-skrifv., 114. P. 114.
- Röhss & Brusewitz, firma, 265.
- S**andelin, G., skomak.-mäst., 209. P. 209.
- Sandelin, G., bruksp., 243.
- Sandwall, A., bankdirektör, 186.
- Schéele, A. F. v., bergmäst., 78. P. 78.

- Schenon, C. O., adjunkt, 82, 123.
P. 82.
- Schröderheim, H., biskop, 37.
- Schön, F., tob.-fabrikör, 267. P. 268.
- Schön, V., tob.-fabrikör, 267.
- Sebastiansson, Cajsa Halfvarsdotter, 248.
- Sebastiansson, N., åkare, 248.
- Setterberg, C. A., löjtn., 131.
- Setterberg, Clara, f. Fröberg, 131.
- Setterberg, F. handl., 75, 117, 131, 204.
- Setterlund, C. E., 267.
- Seuerling, G., syssloman, 260.
- Silfverschöld, N., landshöfd., 222, 259.
- Sillén, Agatha, f. Roth, 88.
- Sillén, Britta Lov., f. Berggren, 92. P. 92.
- Sillén, D., komminister, 92, 153.
- Sillén, N. C., kyrkoh., 88.
- Sjöberg, Anna Greta, f. Lundgren, 251.
- Sjöberg, C. E., snick., 251.
- Sjöberg, J., snick., 251.
- Sjögren, E., musiker, 181.
- Sjöholm, L. G., komminister, 114, 153. P. 113.
- Sjöstedt, J., lektor, 139.
- Skog, S., handsknak., 155.
- Skoglund, Anna Stina, 78.
- Smedberg, B., snick., 254.
- Smedberg, Christ., enka, 250.
- Smedberg, Ulr., mamsell, 250.
- Smedberg, W., guldsmed, 250.
- Spak, N. L., rektor, bibl., 47, 93, 112, 211.
- Spak, O., lektor, 112.
- Staguell, P. E., doktor, 81, 110.
- Stenbäck, A. F., landtmät., 89.
- Stenström, G., skrädd.-mäst., 211.
- Stenström, Z., skrädd.-mäst., 211, 251.
- Stenström, P., sockerbag., rådmän, 55, 143, 186. P. 143.
- Stiegler, E. G., handl., 132.
- Stiegler, Elin Maria, f. Hasselqvist, 132.
- Stiegler, J., skådespel., 132.
- Stiegler, R., landskont., 132. P. 133.
- Storck, C. G., apotekare, assessor, 157, 197.
- Strandberg, J., handl., 129, 134, 161, 249.
- Strandberg, N. O., apotekare, 159.
- Stras, Christ. Elisab., f. Bredahl, 186, 202.
- Stras, J. A., tygvakt., 186, 202, 203.
- Stråle, P., 36.
- Ström, C., löjtn., 159.
- Strömberg, J. P., hattmak., 145. P. 146.
- Strömberg, Lov. Eleon., f. Biesért, 145.
- Sundberg, A. N., ärkebiskop, 71. P. 72.
- Sundberg, P., doktor, professors n. h. o. v., 44, 204, 228, 229.
- Sundé, A. P., kapten, 182.
- Sundin, N., stadtjän., 186.
- Sundler, possessionat, 151.
- Sundström, C. G., handl., 194.
- Sundström, W. T., handl., 184, 194. P. 195.
- Svahn, J. A., handl., 169.
- Svanberg, Brita, f. Lundberg, 244.
- Svanberg, J., syssloman, handl., 217, 248.
- Svanberg, J., guldsmed, 244.
- Svanberg, Joh:an Gust:an, 248, 260.
- Svanbonn, G., hattmak., 201.
- Swederus, C. W., borgmäst., 259.
- Swederus, G. C., öfverjägmäst., 277.
- Swederus, Märta, f. Åhman, 278.
- Svensson, P., här.-skrifv., 86.
- Svensson, G., tandläk., 86, 142, 146.
- Svensson, H., handl., 161.
- Svensson, N. W., sadelmak., 85, 262. P. 87, 114.
- Svensson, P., arbetare, 273.
- Svensson, W., kronofogde, 86.
- Sydow, A. E. v., chef för väg- och vattenb.-kåren, 7.
- Syk, C. G., not., traktör, 139, 190.
- Syk, N., traktör, 219.
- Söderberg, C., mål.-mäst., 255.
- Söderberg, Greta, f. Nyblom, 255.
- Söderberg, J. C., lektor, 184.
- Söderberg, L. M., f. d. mönsterskrifv., 255.
- Tegnér, E., lektor, 70, 147.
- Tegnér, E., biskop, 70, 228.

- Tellin, P., rektor, kyrkoh., 47.
 Thollander, A. F., just.-råd., 122.
 Thollander, F. A., borgmäst., 10, 117, 120, 122, 246. P. 121.
 Thollander, Hilda, f. Myrin, 120.
 Thoreson, N., suick-mäst., 210.
 Thorstensson, A., prost, 85, 109. P. 108.
 Tideblad, E., mål.-mäst., 209, 210. P. 211.
 Tidholm, Charl. Wilh., 212.
 Tidholm, J., repslag., 257.
 Tidholm, J. A., repsl.-mäst., 206, 243. P. 207.
 Tidholm, J. T., grosshandl., 207.
 Tillgren, L., tunn.-mäst., 217.
 Tillgren, N., tunn.-mäst., 217.
 Tingström, E., här.-skrifv., 81.
 Tingvall, C. A., doktor, 177.
 Tingvall, C. F., skrädd.-alderm., 180.
 Tingvall, C. F., mag.-sekr., 177.
 Tjeder, C. J., bruksp., 266.
 Tjeder, Hilma, f. Ljndgren, 80.
 Tjeder, I. L., apotekare, 159.
 Tjeder, N., bankbokh., 80. P. 8c.
 Torssander, L., guldsned, 213.
 Treffenberg, C., landshöfd., 118.
 Troili, U., major, 241. P. 240.
 Törnström, Barb. Cath., f. Ahlbom, 147.
 Törnström, C. F., sockerbag., 146, 157.
 Uddesson, B. G., fänrik, 176, 202.
 Uggla, J. F., insp., 264.
 Uggla, J. G., frih., landshöfd., 223.
 Ullman, B. M., kamrer, 151, 161. P. 163.
 Utterman, J., komminister, 153.
 Wachenfeldt, A. F. v., 1:e landtmät., 94. P. 94.
 Wachtmeister, G., grefve, öfv.-löjtn., 276.
 Wachtmeister, C. A., grefve, amiral, exc., 48.
 Wadström, C. N., handl., possessionat., 171, 172, 174. P. 173.
 Wahlgren, A. R., apotekare, 159.
 Wahlström, B. H., kyrkoh., 144. P. 144.
 Wahlström, Gust. Maria, f. Wigelius, 144.
 Wahlström, J., prost, 144.
 Wahlström, Maria Cath., f. Lundberg, 252.
 Wahlström, P., sämskmak., slakt., 252.
 Wahlund, C., rektor, prost, 47. P. 46.
 Waldenström, A. A., borgmäst., 101. P. 100.
 Waldenström, Christ. Gust., f. Setterberg, 132.
 Waldenström, J. G., prost, 131.
 Wall d. ä., G. A., patron, 177.
 Wall d. y., G. A., bruksp., 177, 265.
 Wallencrona, G., kapten, 60, 109, 177, 201, 203, 204. P. 110.
 Wallenius, B. A., handl., 134, 167. P. 135.
 Wallerstedt, A. W., handl., 141, 157. P. 140.
 Wallerstedt, E., handl., 141.
 Wallin, P., rektor, prost, 47. P. 46.
 Wallroth, C. J., bruksp., 82. P. 82.
 Warberg, P. J., major, 171.
 Warnström, J. F., konditor, 143. P. 143.
 Warodell, B. J., komminister, 257.
 Warodell, Hedv. Sophia, f. Branzell, 257.
 Warodell, P. M., possessionat., 257.
 Weinberg, C. G., lagman, 205.
 Wejdling, C. E., apotekare, 160.
 Wejdling, G., ing., 138.
 Wejdling, R., handl., 11, 136, 137. P. 137.
 Wejdling, Olga, f. Schmidt, 138.
 Vendel, S., bag.-mäst., 218. P. 218.
 Vendel, V., lektor, 218.
 Wendt, Betty och Elise, 78.
 Wendt, C. M., garfware, 77. P. 77.
 Wendt, J. P., major, 78.
 Wennerberg, J., hattmak., 273.
 Wennerberg, O., handl., 82, 164. P. 82.
 Wennerberg, O., husäg., 210.
 Wennergren, A., handl., 169. P. 170.
 Wennergren, E. R., handl., 169.
 Wennergren, G., garfware, P. 97.
 Wennergren, J., garfware, 96, 99. P. 97.
 Wennergren, N., garfware, 96.

- Wennergren, T., handl., 169. P. 170.
 Wennerlund, Betty, f. Nygren, 221.
 Wennerlund, Cajsa Nilsson, f. Eriks-
 son, 221.
 Wennerlund, J., skrädd.-mäst., 147,
 177, 186, 221, 250. P. 185.
 Wennerlund, P., stadsvaktmäst., 209.
 Wennerstjerna, Cath. Elisab., 83. P.
 83.
 Wennerstjerna, Eva Lov., f. Bratt, 83.
 Wennerstjerna, H. C., kapten, 83.
 Wennerstrand, Joh:ia och Lovisa,
 mamseller, 264.
 Wennerström, A. M., konstmäst., 33.
 Wensberg, korporal, 21.
 Wester, A. M., kapten, 231.
 Wester, L. M., laidskamrer, 231.
 Wester, Maria Magd., f. Uggla, 231.
 Westerberg, C. O., murmäst., 217.
 Westerberg, Cajsa, f. Magnusdr., 249.
 Westerberg, I:isa Cajsa, enk., 95.
 Westerberg, N., ringkarl, 249.
 Vestgöta-Sara, 267.
 Westman, Christ., f. Hedeuström, 186.
 Westman, J., klock., 184.
 Wibeli, O. af, landshöfd., 48, 51, 101,
 126, 214. P. 102.
 Widmark, C., prost, 202.
 Widmark, Hedv., f. Fryxell, enka
 Piscator, 202.
 Wigelius, P., prost, 101. P. 100.
 Wikström, E., bankkassör, 88.
 Winblad, J., skrädd., 252.
 Wingård, J. af, landshöfd., 20, 39,
 60, 62. P. 63.
 Volgefart, J. E., knappmak., rådman,
 48, 81, 142.
 Volgefart, Barbara, f. Avellin, 81.
 Woll, S., bag.-mäst., 217.
 Zander, J. C., kopparslag., rådman,
 48, 89, 93, 95, 117, 196, 200, 207.
 Zetterberg, A., hattmak., 216.
 Zetterström, L. J., skrädd.-mäst., 132,
 135. P. 114.
 Zetterström, J., skrädd.-mäst., 135,
 217.
 Zetterström, Maria Cajsa, f. Olsson,
 217.
 Zetterwall, C. G., garfware, 115, 155.
 Zetterwall, E. L., garfware, 155.
 Zetterwall, C. V., garfware, 117.
 Zetterwall, L. M., garfware, 155, 186,
 204, 238.
 Ziegler, H., kapten, 134.
 Ziegler, Heddie, f. Wallenius, 134,
 169.
 Ziegler, J. P., handl., 159, 169, 199.
 P. 168.
 Åberg, Johanna, f. Bagge, 147. P.
 148.
 Åberg, U. J., lektor, 147, 204. P. 148.
 Ågren, P. M., handl., 103. P. 103.
 Åkerberg, J., bokbind., 260.
 Åkerblad, F. J., handl., 157.
 Åkerström, J. G., handl., 172. P.
 173.
 Ödman, N. P., lektor, 4, 92, 100, 112,
 141, 184, 206.
 Ödmann, A., hofsångare, 141.
 Ödmann, J. F., handl., 141, 177, 178.
 P. 140.
 Örn, H., järndrag., 210.
 Österberg, Lena, enka, 269.
 Östling, E. E., lektor, 261. P. 260.
 Östling, Maria Lov., f. Gyllenspetz,
 omgift Elowson, 261.

1. Vy af staden irån vester (efter kvarell utförd före 1827, tillhörig postexp. V. Lyden).

Å SAMHÄLLEN torde under en så jämförelsevis kort tidsperiod som ett sekel undergått så betydande förändringar i alla afseenden som staden Karlstad.

Det tillhör den historiske och framför allt den geologiske forskaren att framvisa, huru denna egendomliga och så historiskt allbekanta Tingvallaön har bildats samt följa den i alla dess lopp och facer så nyckfulla Klarälven, hvars daningsarbeten och omvandlingar rastlöst fortgå oafbrutet in i vår tid. Vid 1800-talets början hade alltnog Tingvallaön antagit den sammanhängande form, som den ännu i våra dagar äger, fastän *då* ännu kvarlede traditioner, huru till döden dömda fångar ledts öfver den älfgren, som funnits mellan Galgberget (nuvarande Kvarnberget) och staden. En blick på närstående kartskisser utvisar dock fullt ut, att älfven fortfar med sina förändringar i de topografiska förhållandena. Skisserna äro ritade för att visa, huru olika förhållandena te sig med endast 25 års mellanrum. Följer man å 1830 års karta älfvens lopp norrifrån ned mot staden, ser man att intet hindrar strömmen, förrän den utaf nordvestra staden tvingas dela sig i de två älfgrenar, som jämte Hammarösjön (Vänern) omsluta Tingvallaön. Trettio år senare äro förhållandena rätt betydligt förändrade. Nu delas älfven af en icke obetydlig ö, Sandgrund, hvilken i sin triangulära form så att säga mera bestämdt och likt en kil uppåt afdelar älfven i två strömdrag. På mindre än 30 år har här bildats ett landområde på cirka 8 tunnland, till en början af ringa betydenhet, men som i senare tider varit till ej ringa nytta för staden. Söder om staden låg den illaluktande, med stillastående vatten uppfyllda Stadsviken, en naturlig men otillgänglig förlängning af det s. k. Näbblandet. Redan i början af 60-talet påbörjades här det arbete, som förvandlade detta träskartade område till en af stadens allra vackraste prydnader,

2. Kartskisser öfver staden.

1830.

1855.

Stadsträdgården. Och i samband härmed afvunnos från denna södra landsida områden, som för flera 10-tal år sedan gifvit upphof till en ny stadsdel: Viken. Öfverallt tog sig vattnets gränser bestämdare former, isynnerhet inom staden, där alla bemödanden gingo ut på att genom fyllnader och kajarbeten gifva åt stadsdelar och gator bestämdare och fastare form. Och dessa genom människohänders flit och arbete åstadkomna förändringar voro kanske de icke minst betydande under 1800-talet. Hvilka förändringar medförde ej t. ex. ett sådant företag som Pråmkanalen. Ingen af de gamla förslagsställarne eller aktietecknarne skulle ens kunnat drömma om, att denna visserligen i och för sig betydande anläggning skulle gifva uppslaget till sådana landvinningar. Den gamla, uppgrundade Tyghusviken eller Tyggårdsviken, hvilket senare torde vara en i dagligt tal vanligare benämning, blef med kanalens inrättande dömd till undergång. Dess nytta som timmerbassin var af alltför ringa betydelse i och för sig, men dess försvinnande blef en gifven följd af gräfningen utaf Nya hamnbassinen. Från att hafva nått upp till nuvarande järnvägsbron öfver gamla kanalen har Tyghusviken eller Stadsviken redan för ett 40-tal år sedan måst draga sig tillbaka till Kannikenäsbanken för att så småningom än ytterligare få lämna mark åt den växande staden. Förändringen är så fullständig i denna del af staden, att det nästan erbjuder svårighet att för en främling förklara, hur dessa trakter fordom dags sågo ut, och till och med äldre stadsbor tycka det nog vara underligt, att »Hammarö-tassarne» för 60 år sedan bundo sina båtar vid en brygga som låg, där Hamngatan nu går fram.

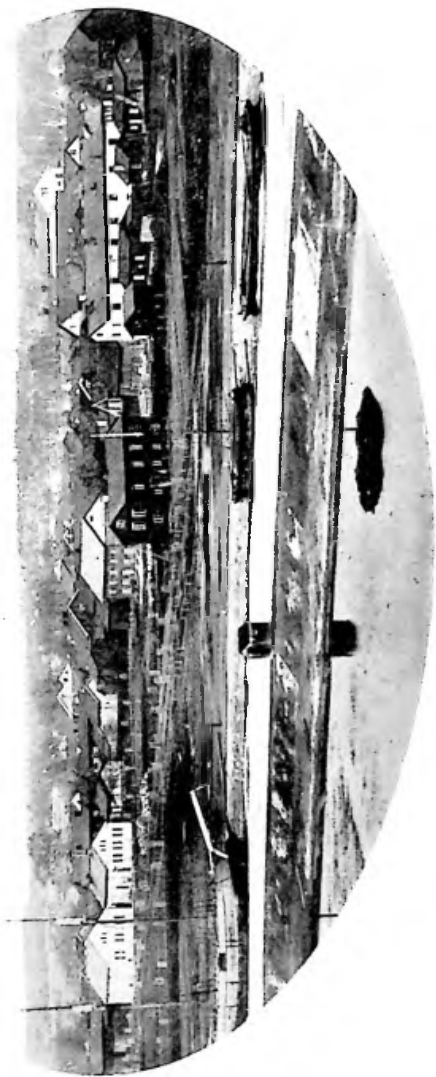
Alla dessa år för år inträffande topografiska förändringar medförde helt naturligt nya riktlinjer för stadens utveckling, och framför allt skulle den år 1861 färdiga nya hamnen, samt den år 1864 fastställda vestra stambanan blifvit betydande faktorer i framåtskridandet, om också med de gamla stadbarnas konservativa läggning och envisa fasthållande vid det gamla, som manade till försiktighet vid alla nya företag och framför allt i affärer, utveck-

lingen skulle gått långsammare och staden först så småningom kommit att uppträda i modärn dräkt.

Så kom den förfärliga olyckan 1865, som till en början lamslog allt, och till och med kom de mest förtviflade att föreslå stadens förflyttning till annan ort. Olyckan var så stor, att dess omfattning var omöjlig att öfverskåda. Rubb och stubb hade sopats bort, förintats. Gamla hem, hvars familjer här lefvat och verkat sedan sekler, förmögna borgarehem, rika och fattiga, enskilda och institutioner — alla hade förlorat allt. En sådan förödelse, där af 241 tomter endast återstodo 7 gårdar, hade vårt land förut ej skådat maken till. Och förödelserna var fullständig äfven med hänsyn till allt, som kunnat bevara minnet af, huru det gamla Karlstad hade det, hur och under hvilka omständigheter dess innevänare lefde och verkade eller med andra ord allt sådant, hvar till pietetsfullt bevarade familjearkiv lämna så mångt värdefullt bidrag, måste, hvad Karlstad före 1865 angår, skildras med ledning af muntliga berättelser. Hur mycket som än kan uppletas ur magistratens och andra myndigheters protokoller samt ur husförhörböcker m. m., så kommer likvisst en under dylika förhållanden gjord framställning att lida af en betänkelig, lätt skönjbar brist.

Märkligt är också, att så litet blifvit skrifvet om den gamla staden. Kortfattade beskrifningar hafva endast lämnats oss af kapten Henrik Lilljebjörn i hans »Minnen» samt af Pelle Ödman, hvars spridda skildringar sammanfattade torde vara till god ledning. Professor Brunius har också gjort en ansats till skildring af staden under sin hastiga genomresa i slutet af 1830-talet, men endast för att efter en vandring genom staden konstatera att »här äro få betydligare stenhus, men deremot många större och mindre trähus.»

Äfven bilderna af den gamla staden äro få. En del målade vyer finnas, hvilka ju äro af sitt stora intresse, framför allt de två mäterligt utförda akvarellerna öfver staden dels vesterifrån dels sedd från öster med östra bron i fonden, hvilka båda konst-

3. Vy öfver staden från Nya hamnen.

verk befinna sig i postexpeditören V. Lydéns ägo, och hvilka båda blifvit i verket reproducerade.¹ Uti ett häfte benämndt »Carlstad», tryckt 1862, 8 kvartssidor stort, finnas 2 litografier utförda efter taflor (af kapten H. Lilljebjörn) utaf ritläraren och fotografen Rosendahl. Fotografikonsten var vid branden endast tolf år gammal här och ägnad så godt som uteslutande till »konterfejeringen» fast likvisst en och annan vy öfver hus och byggnader togs (af hvilka likväl få blifvit bevarade) och *då* endast på grund af någon högtidligare anledning. Den enda vy, som gifver oss tillfälle att se någon större del af staden, är den, som tagits ifrån de ännu kvarstående »rö magasinerna» vid nya hamnens östra ände. Ehuru något otydlig torde den dock gifva en ganska god föreställning om, huru hoppyttrade och huru oansenliga husen i denna stadens södra del voro.

För att erhålla en äfven i detaljer något så när ingående skildring af staden före branden, har det därför visat sig nödvändigt behandla hvar del för sig, ej blott broar, torg, gator och andra kommunikationsleder utan äfven de olika tomterna, gårdarne och husen, i förhoppning om att därvidlag det medtagna *personliga* i någon mån må, i brist på andra källor, bidraga att sprida en mera djupgående kunskap och kännedom om det gamla Karlstad.

Broar.

Liksom i våra dagar hade man äfven förr tillträde till staden medelst två broar, den vestra och den östra, af hvilka det förstnämnda broföretaget är äldst.² Som äldre källor än från 1810 ej stått författaren till buds, har det varit omöjligt att fastslå, hvilket år vestra bron — en rätt obetydlig träbro, hvars enkla

¹ Under bokens tryckning hafva ytterligare två värdefulla akvareller tillkommit, nämligen nr:is 4 och 9, hvilka finnas i Longs bibliotek, och som benäget ställts till författarens förfogande af kammarherre C. Rosensvärd.

² Ända till in på 1600-talet fanns endast en bro, den vestra. Österifrån färdande måste taga vägen till Färgestad för att där begagna sig af färjan öfver älfven och sedan förbi Sandbäcken färdas ned till vestra bron.

konstruktion tydligt framgår af plansch n:o 4 — blifvit byggd. Fernow säger i sitt Archivum Vermelandicum, att den vestra bro, som fanns i slutet af 1700-talet, var af sten, och att den blifvit färdigbyggd 1765. Vid den år 1841 verkställda brobesiktningen konstaterades, att den dåvarande träbrons virke var ruttet, »hvilket ej vore att undra öfver, då stockarne tjänstgjort sedan 1808», såsom syneinstrumentet framhåller. Med ledning häraf kan med all sannolikhet antagas, att bron byggdes just detta sistnämnda år, enär man väl får taga för gifvet, att 1765 års stenbro till dess skulle varit användbar. Brokarens antal var tre, och mot afsatser i dessa stödde sig de af väldiga timmerträd bestående spännsträfvorna, hvilka mot väder och vind ej skyddades af någon som helst brädbeklädnad. Hvad öfverbyggnaden (broning och räckerk) beträffar, synes den varit mindre solid, enär dels stadsfiskalen Paulin den 20 febr. 1815 anmälde, att han året förut, då kronprinsen och arfprinsen anlände hit, i största hast måst reparera bron för 48 rdr 41 sk. bko, dels magistraten påföljande år af Kon. Bef. de ådömdes böta 50 rdr bko för uraktlåtenhet att reparera brons ledstänger med tillhörande stolpar.

Ända till år 1841 lyckades man genom täta lagningar och reparationer hjälpa sig fram med denna bro, men då var det också slut. Som nämnts blef den då utdömd och den 14 dec. s. å. höll landshöfding Oldevig sammanträde med representanterna för de brobyggnadsskyldiga häradena. Från major mekanikus Nils Ericson hade inlämnats tre olika kostnadsförslag. Förslaget till stenbro ville han ej biträda, enär det korta afståndet mellan stränderna skulle göra den för hög. En bro af järn med hvalfstöden på pelare af huggen sten skulle, anlagd ofvan gamla bron, kosta 85,000 och nedanför 97,000, allt rdr bko, hvilka kostnader de härtill skyldiga nog ej mäktade betala. Han förordade därför, att en träbro för 21,066 rdr bko byggdes på de gamla pelarna, hvilken bro han försäkrade skulle komma att stå i öfver 60 år.

Detta förslag godkändes och beslöts, att bron skulle byggas inom fyra år.

Hillebrandsgåden, Grefvegården, Bränneripumpen.

4. Vy öfver gamla Hamngatan med vestra bron.

Efter akvarell af sedermera generalen, greve C. G. Löwenhielm 1824.

Magasin.

Bron synes dock hafva varit så bristfällig, att man redan vintern förut måst rifva och ombygga en del däraf, *hvilken* framgår ej, och under den tid (till mars 1841) ombyggnaden varade, kördes öfver älven på isen. Någon vidare nybyggnad höres emellertid sedan ej af. År 1843 är saken åter före, och röster höjdes då för, att man vid nybyggnaden skulle bygga en »rörlig klaff» i och för genomsläppande af mastade fartyg, ett förslag, som förföll, sedan chefen för väg- och vattenbyggnadskåren A. E. v. Sydow afstyrkt detsamma. Man letar förgäfvets i papperen

5. En af vestra brons bropelare ofvan strömmen. De gamla förankringarne här förstärkta efter reparation.

efter den *nya* bron. 1848 spökar ånyo den rörliga klaffen, nu i form af vindlucka, men frågan förfaller. Först 1853 vidtages under vintern en reparation af brokaren, hvarvid de ännu befinliga, präktiga järnförankringarna mot isen och timret anbragtes af smeden Lidberg, och året därpå genomgick brons öfverbyggnad en grundlig renovering, hvarvid brädbeklädnaden tillkom.

Eftersom vi nu befinna oss vid vestra bron är det så godt att fortsätta öfver densamma, enär vi då endast ha' några få steg till stadens ände åt detta hållet. Strax norr om bron vidtager vesterut det s. k. Salttorget, hvars vestra och norra sidor begränsas

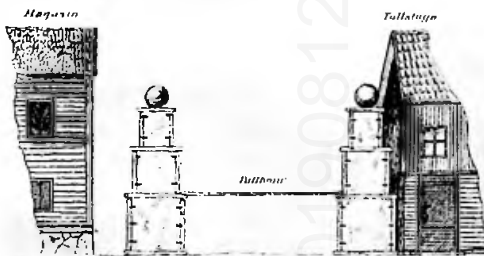

6. Vy öfver vestra bron, Salttorget och Växnäs. Tagen efter stadens brand 1865 från kyrktornet.

7. Vy öfver vestra bron, magasinerna norrut och stennagasinet. Fot. tagen omedelbart efter branden.

af gamla, fula, en gång rödmålade tvåvåningsmagasin. Här hade en stor del af stadens större handlande sina nederlag utaf spannmål, salt och sill. Ett och annat magasin fanns redan, innan detta område blef torg,¹ men dessa blefvo på magistratens befallning nedtagna, innan de senare magasinerna fördes upp. Dessa hörde dock aldrig till gårdstomten (liksom utjorden), utan såldes och köptes fullkomligt oberoende af denna. Å bild n:r 6 synes tydligt den vestra magasinsslängan och å bilden n:r 7 den norra. Å den senare bilden synes strax öster om norra broöfvergången ett äldre, staden tillhörigt magasin med ett äfven å gaflarna brutet tak.

8. Vestra tullporten (efter teckning).

Förbi detta ledde vägen norrut fram till vestra tullporten, som reste sig just där Sandbäcksgatan viker af till Våxnäs. Någon port var det likväl ej, utan afspärningen skedde medelst en järnbom, som hvilade i två å ömse sidor om vägen stående pelare, sammanfogade af kvadratiske tågstenshällar i tre skift eller våningar, aftagande uppåt i storlek och öfverst prydda med hvar sin ansenliga stenkula. Huset intill östra stenpelaren var tullstugan, där tullvaktmästaren bodde, han som hade bestyret att genom järnbommens aflyftande bereda passage för åkande.

¹ Platsen benämnes »Nya Salttorget» första gången i magistratens protokoll den 29 okt. 1821.

Mellanrummet mellan den vestra pelaren och bredvidliggande magasin var afsedt för fotgångare, men synes åtminstone från 1830-talet endast hafva kommit till användning under koleratider.

Den 22 juni 1861 annonseras, att auktion den 2 nästa juli komme att förrättas å tullportstolparne vid vestra bron med skyldighet för inroparen att bortföra dem och planera platsen. Samtidigt försåldes också tullbommen jämte de därstädes förvarade gamla bergs- och uppstadsvikterna. Och därmed var vestra tullens saga all.

Ute vid älfkanten, där älfven viker af för att passera under vestra bron, låg den sagoomspunna Hybelejens kvarn. Den byggdes på 1700-talet (i dess flöjel af järnplåt finns årtalet 1792) af konstbyggmästaren C. J. Heublein († 1808), som enligt folktraditionen kunde förfärdiga allting, men aldrig mer än *en* gång. Byggnaden var uppförd på kvadratisk grundyta i tre våningar. Materialet utgjordes af väldiga granithällar, som konstrikt sammanfogats, så att ytterväggarna bildade plana ytor med skarpa hörn. Ursprungligen var den afsedd att utgöra magasin för den ofvanpå tredje våningen uppförda väderkvarnen, hvilken synes å planschema nr:is 1 och 9. När denna togs ned är ej med säkerhet känt,¹ men ännu i dec. 1821 existerade den, enär dåvarande brandmästaren S. Dahlgren då fick ett slag af ena vingen, att han måste taga afsked ifrån sin tjänst. Efter rådman Kjellanders död 1834 kom byggnaden genom arf i Carlingska släktens ägo och 30 okt. 1840 försåldes den (som nu ej längre kallas kvarn utan »stenmagasinet vid V. Tullen») för studeranden J. P. Carlings domfästa skuld. Ännu en gång före 1865 påträffas magasinet i magistratens protokoll nämligen 1 mars 1854, då A. Thollander

¹ Förmodligen är det denna kvarn, som åsyftas i mag. prot. 6 mars 1826, där den tillstyrker, hvad den ena väderkvarnen beträffar, att dess privilegier, som nu tillhöra kamrer Ryberg (=Rydberg) och rådman Kjellander, flyttas till Gunnerud, helst som denna kvarn alltid, så snart det varit det minsta stornväder, krånglat. Otaliga reparationer hafva gjorts, men nu har man tröttnat, och sedan ett år tillbaka står hon alldeles »redlös».

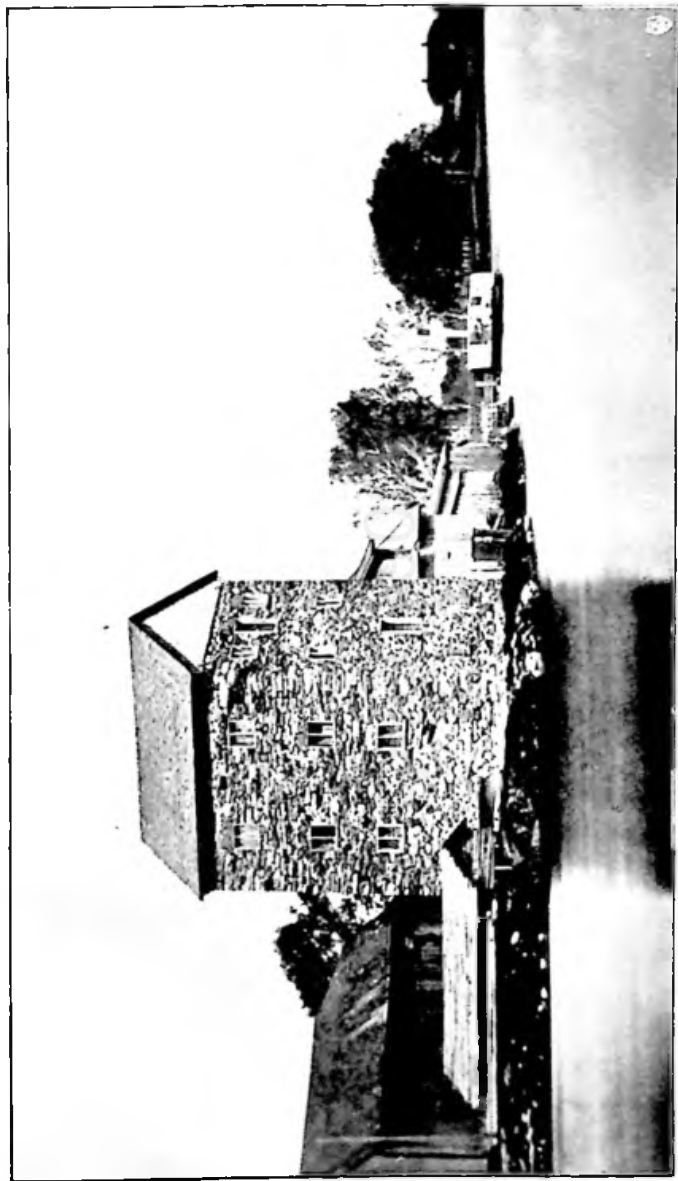

Magasin. Ilybelejens kvarn. Sandbäckens.

9. Vy öfver älften norrut, malad från huset nr 57.

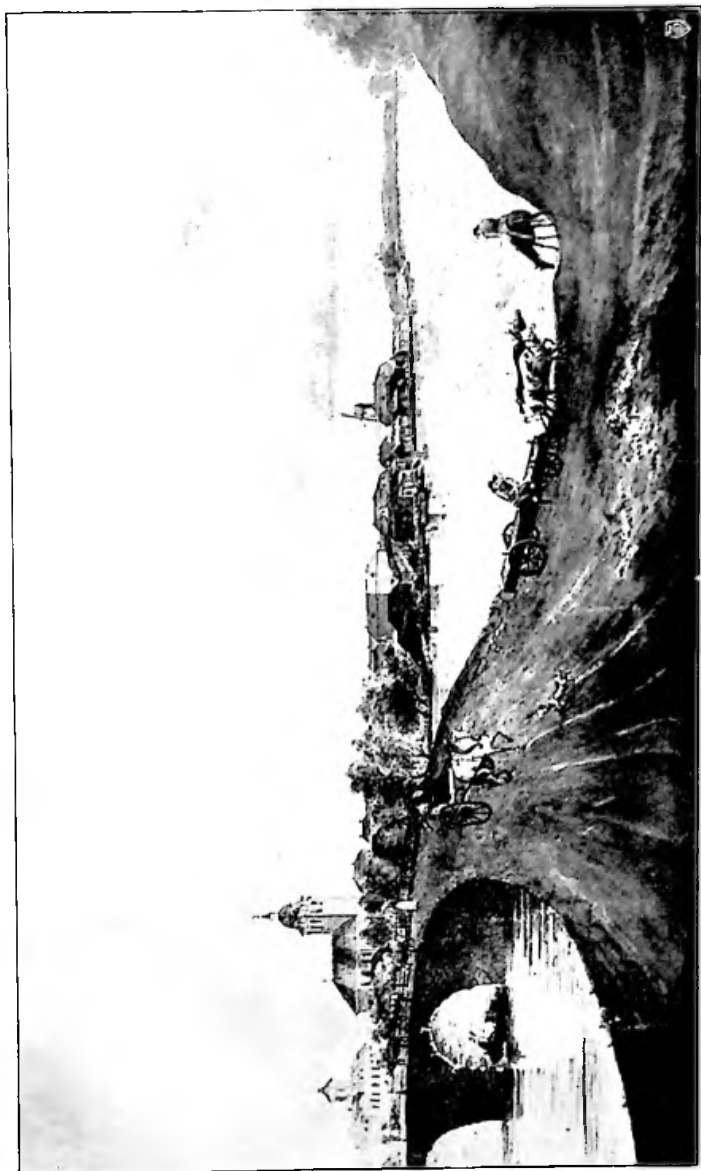
Efter akvarell af sedermera generalen, greve C. G. Löwenhielm 1824.

Vägen.

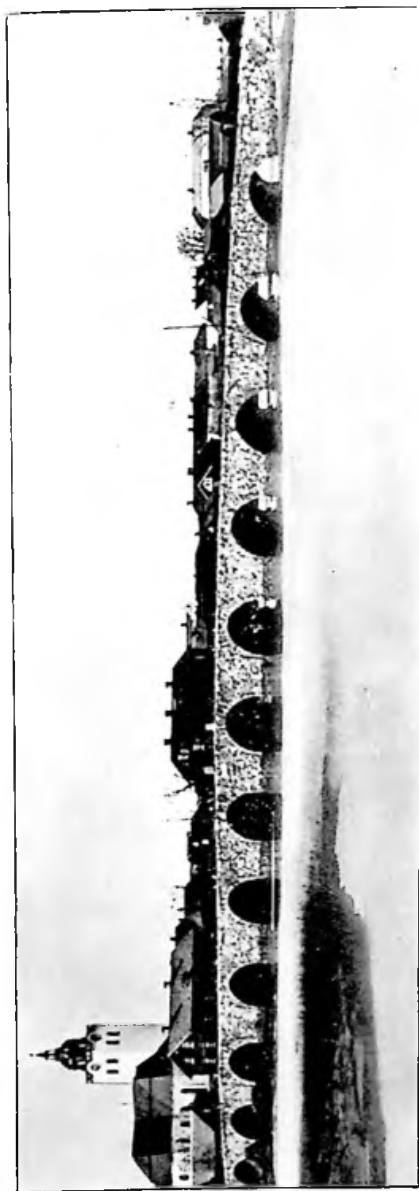

10. Hjulebjergens kvarn (stenmøllenshuset).

Hjulebjergens Ørnen.

11. Vy af staden från östra bron (efter akvarell utförd i början af 1800-talet tillhörig postexpeditor V. Lyckem).

12. Östra brou.

och R. Wejdling anhålla att få flytta dem tillhöriga väderkvarnar med tre par stenar till sin vid vestra bron liggande stenhusbyggnad, som förut varit inredd till kvarn, »för att drivas med varmlufts- och ångmaskin», ett förslag som af okänd anledning aldrig genomfördes.

Efter branden stod det gamla minnesmärket kvar till 1892, då ändtligen doktor C. A. Haak lyckades driva sin vilja igenom i stadsfullmäktige att få det nedrivnet, ett beslut, som ännu väcker harm och ovilja hos hvarje gammal Karlstadbo, då talet faller på den gamla, vackra Hybelejens kvarn.

Östra bron.

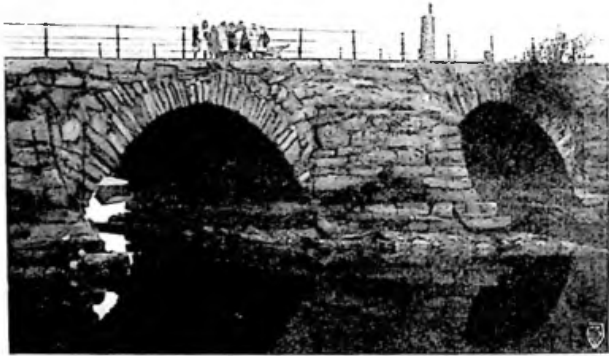
Denna bro byggdes enligt det årtal, som står angifvet å stenarne midt på bron, år 1797. Fråga är dock, om ej bropelarna äro betydligt äldre. År 1765 byggdes nämligen öfver denna älfgren 10 stenpelare, öfver hvilka lades en träöfverbyggnad, hvarför antagligt är, att vid 1797 års brobyggnad dessa äldre pelare fortfarande fingo tjänstgöra åtminstone som grundstomme. Själva hvalfven och den massiva öfverbyggnaden är dock den då 65-årige byggmästare A. Jacobssons¹ evärdeliga förtjänst, och här har han rest sig en minnesvärd, som synes ännu kunna bestå i århundraden. Bron är uppförd af rätt ansenliga stenblock, hämtade från det österut liggande Lamberget. Intet murnings- eller sammanbindningsämne har använts, om man undantager de vid brokarens ändar gjorda järnförankringarne. Pelarne äro 11 st. och de befinna sig utan reparationer fortfarande i fullgodt skick. Deras stora antal vållar likväl ett afsevärdt hämmande af strömmen och därmed följande uppgrundning af älfven, hvarför förslag framkastats att borttaga några utaf dem.

Brobanan, som höjer sig något åt midten, ärstensatt med kulersten och på sidorna omgifven med järnstaket af fyrkantiga, handhamrade stänger.

¹ Han dog i Segerstads socken 1804, 72 år gammal.

Med sin ofantliga massa och sina vackert hvälfta, symmetriska hvalf är bron den största och förnämaste i länet, om ej i hela riket, och nog skulle mången gammal Karlstadbo blifva smärt-samt berörd, om genom någon ombyggnad det harmoniska i det gamla minnesmärket skulle förstöras.

Å den vestra af de på bron midt stående minnesstenarne synes en fyrkantig fördjupning, uppkommen vid bortluggandet af

13. Ett af brohvalfven i östra bron.

14. Den vestra och den östra stenen å bron.

Gustaf IV Adolfs namn efter hans tronafsägelse. Inskriptionen är nu återställd, men hvarför icke med dåtida gamla vackra bokstäfver utan med modärn stil?

Vid brons södra ända stod östra tullporten, ett gammalt byggnadsverk från 1640-talet. Den bestod af två å hvardera sidan om

15. Östra tullporten.

Efter en målning tillhörig Kristinehamns läroverk.

vägen stående massiva, murade pelare af sten, upptill slutande i ett hvalf, hvars öfre horisontella sida skyddades af ett mot pelarnes yttersidor sluttande trätak, täckt med skiffer. Liksom vid vestra tullen stängdes och öppnades äfven här medelst tullboni. Som vägen från östra bron ledde till St. Herrgårdsgatan, har man att söka platsen för tullporten betydligt mera vesterut än där Hagagatan nu går fram, hvilket ock tydligt framgår af bilden, där östra bron synes i vinkel till venster om porten. Vägens rikt-

ning före pråmkanalens tillkomst kan nog följask med tillhjälp af några gamla magasinlängor, hvilka äro uppbyggda efter norra sidan af och längs efter vägen. De mera än 200 år gamla husen skola i dagarne rifvas.

År 1872 refs östra tullporten, och man söker förgäflves efter anledningen. Liggande såpass mycket på sidan om nuvarande vägen skulle den ej hafva kunnat verka störande i trafiken. »Skada att detta 220-åriga byggnadsverk icke kunde tillåtas kvarstå, sedan vägen icke längre ledde derigenom» klagar kollega

16. De gamla magasinerna efter vägen till östra bron.

Alsterlund i »Gammalt och nytt från Östra Wermland», och man kan ej annat än lifligt instämna med den gamle, trägne samlaren och forskaren.

Den lilla tullstugan, en rödmålad enväningsbyggnad på två rum och kök, försålde på auktion 1861. För öfrigt bestod hela denna del af staden endast af kålgårdar med undantag af »Hyttan» vid älfven mellan kanalen och bron samt »Färgerigården» vid älfven öster om bron. Gården, uti hvilken i äldre tider färgeri var inrättadt, ägdes på 1850-talet af kaptenen Nils Ekeroth (f. 1795, † 1868), »Toujours» kallad för sin städse visade beredvillighet att deltaga i glada lag. Corps de logiet låg med fasaden

mot älfven och var en rödmålad tvåvåningsbyggnad på 7 rum och kök. Söder därom fanns en flygelbyggnad (älfven den i två våningar), magasin och uthus. Gården inropades 1861 af spegelfabrikören J. F. Lundin för 16,700 rdr.

En tredje bro tillkom under 1800-talet nämligen den öfver

Pråmkanalen.¹

Karlstads handel och sjöfart hade i långliga tider lidit af de dåliga sjökommunikationerna, och länge men förgäfvades hade

17. Pråmkanalsbanken och Tyggårdsviken.
Litografi af J. Rosengren efter H. Lilljebjörns teckning.

man sökt afhjälpa de olägenheter, som förorsakats af älfvens uppslamningar, hvilka gjorde det omöjligt för fartyg att lägga till vid staden åt Hammarösjösidan. Vänersskutorna hade måst utefter Hammaröns vestra sida söka sig upp till Skoghall $\frac{3}{4}$ mil

¹ Vid skildringen af pråmkanalens tillkomst har i hufvudsak följts meddelanden i Nya Wernlands Tidn. Kanalbolagets papper synas hafva brunnit 1865.

från staden, en hamn, som var högst osäker på grund af sydvestvindarne. Här hade varorna måst omlastas i smärre båtar, hvilka sedan »trälades»¹ upp för älfven. Skulle lasten fraktas vidare uppåt Värmland, var ånyo en omlastning nödvändig på grund af vestra bron. Allteftersom handelsförbindelserna ökades, blef det för hvarje år alltmera ett trängande behof att få dessa missförhållanden afhjälpta, och den enda möjliga lösningen af frågan syntes vara anläggningen af en kanal med sluss, hvarigenom en ny åder skulle öppnas, som ej hade strömdrag och dit älfven

18. Gamla bron öfver kanalen (sedd norrifrån).

således ej skulle kunna införa sand eller verkställa utskärningar.² År 1833 hade Storamiralsämbetet på stadens begäran verkställt

¹ En sådan trälväg anlades 1825.

² Idén var gammal. Den konstförfarne direktör Heublein hade motionerat därom på 1780-talet. Han var då ägare af den innanför Skoghall liggande Vidön. Hans till magistraten ingifna förslag gick ut på att från »sumphuset» på Vidön gräfva en kanal till Skoghall, hvilken kanal på sidorna

undersökningar om lämpligaste platsen för en hamn och hade med sitt val stannat vid östra stranden af Kannikenäset, som erbjöd såväl tillräckligt djup som genom Hammarön godt skydd för vindar. Särskildt afseende fästes vid, att »för denna segel- led i yttersta utloppet påträffas en af Vänerns bästa hamnar, Sättersholmarne». Nu blef det mera fart i frågan, och preliminära undersökningar gjordes för en kanal mellan älfven och Kannikenäset, hvarvid en del röster höjdes för att låta den utmynna i älfven nedanför vestra bron, där Telegrafverkets hus nu ligger, ett förslag, som hade en förespråkare i greve v. Platen, men hvilket med framgång bekämpades af konteramiralen greve Cronstedt. Efter verkställda undersökningar uppgjorde slutligen major mekanikus Nils Ericsson fullständig plan för hamnbyggnad vid Kannikenäset och anläggning af en kanal därifrån till östra grenen af älfven invid arresten, för hvilket arbete kostnadsförslaget uppgick till 84,000 rdr bko. År 1835 anslog K. Maj:t till detta arbetes utförande af statsmedel 36,000 rdr bko, och ett bolag organiserades, hvilket tecknade sig för resten och förband sig ytterligare »anskaffa 6,000 rdr bko till fyllnad i 9,000 rdr bko, därest så skulle erfordras». Stadens innevånare visade sig vid teckningen synnerligen beredvilliga. Ej blott flera enskilda tecknade sig för betydliga belopp, utan staden ingick äfven i bolaget

skulle förses med så höga bankar, att älfven ej utifrån skulle flöda in i kanalen. Vattenhöjden skulle modereras af en sluss vid kanalens början, och för dess anläggning fanns tjänlig berggrund vid sumphuset. Arbetet erbjöd han sig själf verkställa, och saken drefs så långt, att ett Göteborgskonsortium under en Persmessmarknad erbjöd sig att släppa till pengar med vilkor, att staden inrättade vindbrygga å vestra bron. Förslaget sändes af magistraten till K. Bef.:de, men dess vidare öden äro fullkomligt okända. Då Göta kanals upphofsman, greve v. Platen, i början på 1830-talet besökte Skoghalls för undersökning, bragtes Heubleins förslag på tal, »hvaråt han i början log». Sedan han begifvit sig till Vidön och i sina utanstöllar vandrat omkring i djupaste gjyttjan på stränderna, » hvarvid han anträffade berggrunden för den föreslagna slussen, ändrade han mening, fastän förslaget måste öfvergifvas på grund af Skoghalls dåliga hamnförhållanden.

med 10,000 rdr bko,¹ hvarjämte den erbjöd sig bestrida all kostnad för jordersättning för kanalen. Provincialbanken försköt mot accepterade anvisningar på Statskontoret en del af anslagna statsmedel, hvarigenom arbetet kunde begynna ett år tidigare. Det påbörjades i slutet af augusti 1835. Längden af hela kanalsträckningen var 3,000 alnar, däraf $\frac{2}{3}$ -delar gräfdes i själfva sjöstranden efter Herrhagsstränderna,² med bank å endast yttre sidan, å hvilken lämnades öppningar till genomflottning af timmer, för hvilket Tyghus- eller Tyggårdsviken inrättades som reservoar. Kanalens bottenbredd gjordes 26 fot, bredden vid normalvattenstånd (6 fot öfver botten) 50 fot och bredden mellan bankerna 110 fot. Slussen byggdes 130 fot lång med 30 fots bredd mellan portarne. Grundstenen lades 11 maj 1837, sedan en blecklåda blifvit nedlagd »innehållande åtskilliga mynt». Hvad själfva arbetet beträffar mötte inga egentliga hinder. Vid genomgräfningen af Kannikenäset befanns dock jordmånen bestå af uppslammad och tillhårdnad, sandblandad lera så »obetvinglig» för arbetarnes verktyg, att man förgäfves försökte både kilning och skjutning. Omsider anskaffades tre fot långa hackor, och sedan arbetsfolket blifvit vana att handtera dem, gick arbetet framåt. Det leddes af dåvarande löjtnanten Carl Edvard Norström såsom arbetschef under major N. Ericssons öfverinseende. Arbetsstyrkan uppgick på somrarna ända till 400 man.

Den 29 okt. 1837 står att läsa i Nya Wermlands Tidn.: »Sista återstoden af stensprängningen i Carlstads kanal är nu fullbordad.

¹ I och för detta togs af staden ett lån å 10,000 rdr bko mot solidarisk propriëborgens af borgerskapet och in-teckning i rådhuset.

² Upplysning hur detta arbete tillgick har man af en notis i N. Wermlands Tidn. 1839. En Vadstenaskuta fick under Persmessmarknaden detta år en påle genom botten och sjönk nedom Herrhagen. »Sannolikt har denna påle varit kvarstående efter någon mellandamm i kanalen från arbetstiden, då arbetet som bekant fortgick schaktvis uti sjön på det viset, att schakten med dammar ingärdades och utpumpades, hvarefter, när efter skedd gräfning vattnet påfylldes, mellandammarna genom muddring efter hand bortröjdes, men troligtvis denna påle kommit att bli kvarstående.»

Timringen på den nya järnvägen vid Kannikenäset, hvarmed hunnits långt, fortsattes och likaledes bortgräfningen af återstående mellanväggar mellan schakt ofvanom i kanalen. Man har för afsigt, att innan arbetet för i år upphört, äfven kunna intappa vattnet i öfversta delen af kanallinien liksom förut skett i den nedanförlussen belägna.» Så skedde ock, i det att vattnet första gången påsläpptes i kanalen i hela dess längd 16 dec. s. å.

Den öfver kanalen ledande äldre bron var af järnkonstruktion med en brobana, som höjde sig betydligt åt brons midt, hvarför den var rätt svår att passera för tungt lastade fordon. Då fartyg skulle passera, svängdes bron omkring en pelare vid vestra stranden.

Hvad själfva hamnen beträffar, finns den ju kvar än i dag och utgöres af själfva utseglingstrännan från »nya hamnen». Bredden gjordes så stor, att ett fartyg kunde ligga vid hvardera kajen och ett tredje ändå passera emellan. Djupet höll vid lägsta vattenstånd 10 fot, vid högsta 17 fot.

Kajerna och utfyllningen konstruerades med kallmurning till lägsta vattenytan, och däruppå uppfördes kajen af huggen sten. I sjön utanför uppfördes en hel del duc d'alber såväl för utmärkande af inseglingstrännan som för anordning af timmerlänsor.¹

Majoren C. E. Norström.
F. 1815. † 1871.
Vägmästare i Karlstad 1839—47.

¹ Därvid inträffade vintern 1838 den olyckshändelsen, att pålkrauen halkade omkull och skadade svårt tre arbetarne. En af dem, soldaten Hallsberg, erhöi så svåra skador i underlifvet, att han afled.

Samtidigt som kanalarbetet pågick, vidtog också därmed i samband stående förändring af gatorna. 1837 begynte arbetet med Kungsgatans förlängning förbi Gymnasiehuset österut. »Skada är», skriver N. Wermlands Tidn., »att detta hus icke kommer att presentera sig så väl för den nya avenyen, som det gjorde från den forna, emedan vägen nu kommer att gå i samma linie med fasaden af huset, emot hvilken den förut gjorde vinkel.»

19. Gamla bron öfver kanalen (sedd söderifrån).

Den 31 aug. 1838¹ försiggick den stora invigningen, hvilken festlighet är så lifligt beskrifven i N. Wermlands Tidn., att en sammanfattning däraf torde vara af intresse. Kl. 12 på midd. stego kanalbolagets ledamöter, anförda af landshöfding af Wingård, ifrån »jettébryggan» vid kanalens inlopp i Klarälven om-

¹ Totalkostnaderna för hamn- och kanalanläggningarne slutade på 172,240 rdr 5 sk. 4 runst. Då staden 1851 anhöll om tolagsrättighet, erhöll

bord på ett fartyg, tillhörigt handlandena J. A. och F. L. Nygren, hvilket förts ditupp och blifvit på det prydligaste inredt. För regnets skull hade å däckets uppförts ett tak, hvarunder sittplatser funnos arrangerade, däribland längst fram på en estrad två fåtöljer, den ena för landshöfdingen, den andra för borgmästare Florman. Bakom och ofvanför stolarna voro dessa herrars namnskiffer anordnade med grönt å hvit grund, det hela omgifvet af eklöfsgirlander. Fartyget drogs med lina efter kanalen till slussen, där en mängd åskådare församlats. Sedan fartyget löpt in i slussen, uppstod länets höfding och höll tal, erinrande om de många och stora svårigheter, som företaget mött och påpekande dess betydelse för staden, som nu utan tvifvel skulle få stapelsrättigheter (hvilket den också fick 1841), särskildt som H. Maj:ts Konungen troligen i sådan afsikt gifvit slussen namnet Carlarnes sluss, hvarefter lefven utbraktes för konungen, konungahuset och fäderneslandet. Jägarmusikkåren var tillstädes och blåste fanfarer. Samtidigt gafs kunglig salut från de å Herrhagen uppställda kanonerna. För återstående färden genom kanalen togs bogsering af »ångfartyget», hvarefter festkommitterade stego i land utanför nya vägen vid Kannikenäset, hvilken byggnad togs i beskådande. Inuti huset fanns manskapet samladt till extra förplägnad och en ibland dem, korpralen Wensberg, steg vid sällskapets inträdande fram och höll ett kort tal, uttryckande den allmänna tacksamhet samtliga arbetare hyste för åt dem gifvet tillfälle till förtjänst. Åter ombord fortsatte man färden ett stycke ut åt »Sjöviken», allt under det kanonerna fortfarande

kommerskollegium som svar på sin förfrågan, hvad staden gjort för sjöfartens befrämjande, följande upplysningar angående ifrågasvarande kostnader:			
Arbetslönerna	140,000: —	hvaraf staden förskjutit: aktiekapital	15,000: —
Jordlösen	2,951: —	Jordinköp	2,951: —
Köp av Kannikenäset	3,333: 16	Vägen	8,000: —
Ny järnväg	8,000: —	Kajernas byggnad ..	17,955: 37: 5
Kajernas byggnad..	17,955: 37: 4		
	S:a 172,240: 5: 4		S:a 43,906: 5: 4

20. Våghuset vid Kannikenäset.

dundrade från Herrhagsberget, och musiken utförde harmoni-musik från ångbåten. Man landsteg sedan och skildes åt vid Slussen för att samlas till den middag, som kanalbolaget gaf å Frimuraresalen för 160 personer. Dagen, som nog var ytterst angenäm, afslutades på teatern, där Delandska sällskapet uppförde »Femton år i Paris» och »Handsekreteraren och kocken».

De röster, som höjts *mot* kanalen, blefvo med åren allt flera och högljuddare, och i själfva verket motsvarade nog hvarken kanalen eller hamnen de förväntningar, man ställt på dem. De gamla Karlstadsborna voro nu en gång vana att få sina förnödenheter af- och pålastade vid Hamntorget nedanför vestra bron, och nu i dess ställe hade de fått en kanal, som mynnade ut i östra älfgrenen, hvilken åtminstone den tiden hade mycket litet med staden att göra. Hamnen låg därjämte ytterst olämpligt till. Som Tyghusviken ju gick ända upp till länsfängelset, så måste

både passagerare och de, som skulle hämta varor, färdas den betydande omvägen öfver Herrhagsbackarne för att komma till hamnen. — Missnöjet tog sig till slut uttryck i bildande af ett bolag (jan. 1855) i och för uppmuddring af Klarälven till ett sådant djup, att äfven större fartyg skulle kunna gå upp till inre hamnen. Kostnaderna beräknades till 30,000 rdr bko, och flera af stadens förnämsta köpmän ställde sig i spetsen. Men företaget kom aldrig till utförande af den orsak, att K. Maj:t vägrade sanktionera bolaget — som väl var.

Nya hamnen.

Ty under tiden hade nämligen en annan plan mognat och den fördes fram af stadens dåvarande, energiske riksdagsman, klädeshandlaren F. L. Nygren. Denna plan gick ut på att förlänga hamnen nordvest ut genom Tyghusviken fram till Näbblandet, hvarigenom man skulle få hamnen så att säga midt i staden. Förslaget vann allt mera terräng. Kanalbolaget hade sammanträde därom 1856, då ärendet blef afgjort. Staden biträdde med sina 100 lottbref. Samtidigt blef det ock enhvar tydligt, att staden själf skulle taga hand om företaget, för att allting skulle gå riktigt i lås. En af staden 21 april 1858 i och för den nya hamnbyggnaden tillsatt byggnadskommitté, erhöil därjämte i uppdrag att träda i förbindelse med bolagets lottägare för att underhandla om stadens öfvertagande af samtliga lottbref för ett pris af 100 rdr per styck, en underhandling, som ledde till resultat 30 juni s. å. Till den nya hamnanläggningen beviljade riksdagen statsanslag med 70,000 rdr och i mars 1859 erhöils ett statslån å 100,000 rdr mot doktor Engholms och auditör Geijers proprieborgen. Arbetet hade redan då begynt, och 9 sept. 1861 invigdes hamnen¹ efter följande program.

¹ Den 31 dec. 1862 hade utgifterna belöpt sig till 159,281 rdr, däraf 134,103 i arbetskostnader och 25,178 i administrationskostnader.

21. Ett lottbref i Karlstads hamn- och kanalbolag.

Ej mindre än sex ångbåtar: Carlstad, Uddeholm, Freja, Clara Elf, Örn och Lusten deltog i högtidligheten. Kl. 4 e. m. lågo dessa vid kanalbron och fylldes snart af passagerare, som alla fingo medfölja gratis. Efter en rundtur omkring Räfön återvände armadan. I teten gick Carlstad, prydd med flaggor och vimplar och medförande »eliten» bland damer och herrar. Under salut från fartygen och från batterier i land samt under musik af en musikkår togs nu färden in i den nya hamnbassinen. Fartygen lade sig det ena efter det andra i fil efter kajen för att låta passagerarne debarkera. På banken vid inloppet hade rests ett större tält, där hamndirektionen mottog passagerarne, efter hvilkas samlande landshöfding Oldevig utbragte två skålar, en för konungen och en till stadens ära och välgång. Efter mörkrets inbrott eklärerades fartygen och fyrverkeri afbrändes.

Beslutet om nya hamnens anläggande är nog och förblir ett af de viktigaste, som fattats inom stadens hank och stör. Efter århundraden öppnades äntligen för staden möjlighet att tillgodogöra sig fördelarne af sitt af naturen så ytterst gynnade läge, hvilka fördelar samhället så länge förhindrats komma i åtnjutande utaf.

Torg och gator.

År 1810 funnos i staden tre torg: Stora torget, Salttorget, som sedan kallades Gryt- eller Hamntorget, och som för närvarande motsvaras af residenstorget, samt Fryksdals- eller Näfvertorget öster om Vägen (se kartan). Salttorget norr om vestra bron var som å sid. 9 nämnts utaf yngre datum.

Stora torget var beläget på den vestligaste delen af det nuvarande, men sträckte sig såpass långt in på rådhusomten, att de norr- och söderifrån kommande torggatorna utmynnade midt på torgets kortsidor. Därjämte hade dess ytvidd norrut efter branden 1752 förstorats genom inlösen af där liggande tomter, så att Kungsgatan ej som nu bildade torgets norra gräns utan

gick ut i dess vestra och östra sidor. Detta torg var stadens vackraste parti, kyrkan med kyrkogården dock undantagna. Det gamla, herrgårdsliknande residenset bildade jämte det norr därom liggande höga »trevåningshuset» dess östra gräns. I vester utgjordes denna af det i samma stil som residenset, i två våningar med skiffertak och med flyglar byggda Nygren-Brattska komplexet, hvarjämte det norr därom liggande ärevördiga rådhuset utgjorde en vacker pendant till trevåningshuset. Söderut reste sig frimuraresamhällets väldiga byggnad och vester om Torggatan fortsattes gränsen af det stora Fagerströmska huset. Å norra sidan stodo de två systerhusen, det Cederrothska och det Wejding-Clarholmska, precis lika hvarandra, ett på hvardera sidan om gatan med en väldig fond af lummiga löfträd bakom. Karlstads gamla torg *var* verkligen vackert med alla dessa gamla, förnäma, ståtliga hus, som öfver det hela lade en viss stämning utaf gammal god tradition, där helt visst minst af allt hemtrefnaden kände sig utestängd.

För de andra torgen finnas redogörelse vid närliggande tomter.

Tager man Stora torget som utgångspunkt, har man lätt att göra klart för sig de olika gatornas läge, helst som de ej voro så många. I norr och i söder utgå de båda Torggatorna. Ett kvarter öster därom framgår Dikesgatan (nu Ö:a Torggatan), hvarjämte man då som nu å ömse sidor om kyrkan hade Norra och Södra¹ Kyrkogatorna. I stadens vestra del påträffa vi Saltorgsgatan, som nu omdöpts till Järnvägsgatan samt längre ned Skutbyggargatan, nu kallad Fredsgatan.

Af de i vest och öst gående gatorna äro Kungs- och Tingvallagatorna än i dag desamma, fastän mer än dubbelt så breda. Norr om torget framgå Lilla och Stora Herrgårdsgatorna, som efter

¹ Ännu så sent som 1819 var denna gata ganska svårframkomlig, enär stora delar af det gamla Lagberget då ännu funnos kvar mellan gymnasiet och hospitalsbyggnaden (n:r 69). Följande år synes gatan blifvit iordningställd, enär stensprängning annonseras i juni månad äga rum mellan kl. 4—5 e. m.

branden sammanslogos till en, och längst norrut Garfwarelandet, nu Norra Strandgatan. Söder om torget hafva de forna Pumpkälle- eller Skeppargatan och Hammarviksgatan sammanslagits till Drottninggatan och längst söderut utgjorde Bakgatan stadens sydvästra gräns.

Största skillnaden mellan det gamla och det moderna Karlstads gator var bredden. Före branden nöjde man sig med i rundt tal hälften så breda gator, som vi nu äro vana vid. Äfven om folkmängden var så betydligt mycket mindre än nu, var det vid många tillfällen trångt om utrymmet, framför allt vid de stora marknaderna. Därjämte kom att denna obetydliga gatubredd genom många andra omständigheter ytterligare förminskades. Så t. ex. utlöpte från de allra flesta hus en eller flera trappor, halfcirkelformiga eller rätvinkliga, hvilka i många fall upptogo hvar för sig en fjärdedel af gatubredden. Hade så någon gång två dylika trappor placerats midt emot hvarandra, fanns ej stor del af gatan öfrig för gående och åkande. Vidare funnos å ömse sidor om gatan utefter husraderna rätt ansenliga rännenstenar, hvilka måste vara både djupa och breda, enär de skulle bilda afloppsledningar för allt flytande affall, ej blott från boningshusen, köken, m. m., utan ock för de 100-tals stallarne och ladugårdarne. Hvarje åkande och gående måste därför hålla sig i gatans midt, där i de flesta gator funnos i rad liggande större flata stenar, s. k. borgmästarstenar, hvilka skulle tjäna som något slags trottoar för de gående, enär den öfriga stensättningen särskildt i källossningen var ytterst svårframkomlig.

Och därmed äro vi inne på kapitlet om stensättning af torg och gator, hvilken fråga utgjorde ett olöst problem för vederbörande i mera än hundra år, och som hvarje år dök upp till förnyad och lika resultatlös behandling. Man kom först sent omsider underfund med orsaken, hvarför stensättningen aldrig »stod sig». Man höll i årtal på att lista ut nya arbetsmetoder och studera grannstädernas gator, i det man förbisåg att roten och upphofvet till de usla gatorna var den vattensjuka marken. Det var otänk-

bart att i sådan mark, där om vårarne gyttjan pöste upp, få gatstenarne att ligga: antingen skötos de af hjuldonen upp och åt sidan öfver de andra eller också trängdes de ned i djupet. Allt detta gjorde, att då vårsol och vindar torrlagt gator och torg, voro de allt annat än trafikabla, och i synnerhet vållade de fotsdjupa hjulspåren här och där afbrutna af någon motspänstig sten de färdande stora förtreter. Hvem skulle nu afhjälpa allt detta? Ja, hvad torgen beträffar, så tillkom det staden i gemen att underhålla dem. Reparationerna verkställdes af myndigheterna (först af magistraten, sedan af kassakommittén och från 1847 af drätselkammaren) och kostnaderna uttogos proportionaliter på de skattdragande.¹ I förbigående kan nämnas att från 5 sept. 1814 daterar sig beslutet, att stadens fattighjon skola renhålla och sopa torgen.

Med gatorna däremot var det en annan sak. Deras vidmakt-hållande tillkom tomtägarne, som hvar och en hade att svara för den bit af gatan, som befann sig utanför hans tomt, och att detta skulle blifva till nackdel för sakens enhetliga ordnande är ju tydligt. Därtill kom, att tiden för gatureparationerna alltid inföll så olägligt: på vårsidan efter källossningen, just då det var som allra brådst. Ty hvarje tomtägare var ju landtbrukare. Han hade i alla fyra väderstrecken 5 å 6 lyckor och utägor, som då våren kom, skulle skötas om, plöjas, harivas och besås. Därför gick den ena veckan efter den andra; alla hade samma förhinder, till och med magistraten hade sina ämbetsjordar att sköta.

¹ Dessa allmänna platser synas dock ej hafva hållits i något vidare prydligt skick. SA heter det i en insändare i Carlstads-Tidning 28 mars 1812: »Om betet för får, svin, getter och kalkoner å Carlstads stora torg tillsloges stadens gatu- och tornväktare, så torde dessas obehagliga löningsätt att af stadens innevägnare vid årliga högtider tiggas, kunna undvikas». Ännu 1859 är ogräsfrågan ej bragt ur världen. Nu är det Wermlands-Tidningen, som 3 juli skarpt kritiserar det onödiga gräsplockandet på lamtorget (= residenstorget). Gräset gjorde ju intet ogagn och bättre vore att vänta en månad, då det nedtrampades af marknadsfolket.

Så fram emot slutet af maj eller början af juni kom explosionen i form af en dundrande skrifvelse från Kon. Bef:hde, som å dragande kall och ämbetets vägnar förständigade magistraten att sätta gatorna i farbart skick. Hvilket hade till följd, att magistraten sammankallade tomtägarna och i sin tur förständigade dem det vederborde att före Persmessomarknad hafva sina gatu-stycken i ordning vid vite af böter och vid äfventyr, att reparationen eljest verkställdes genom magistratens omsorg på den försumliges bekostnad. Och nu blef det ett hackande och ett gräfvande. Grus och sand kördes fram och blandades med en del andra fyllnadsmedel; stora stenar och små stenar, flata och kullriga, gråsten, kalksten och tegelsten — allt kom till användning och bankades ned. Det gällde endast att få körbanan jämn och groparna utfyllda, tills marknadsfolket skulle komma. Sedan skulle allt gå »i gamla hjulspår», och man hade ett helt år på sig, innan historien upprepades på nytt.

Så småningom tyckes det dock hafva stått enhvar klart, att något måste göras för att få en ändring i dessa tråkiga förhållanden, som till och med väckt uppmärksamhet utanför stadens hank och stör. Så hade t. ex. en Göteborgare 1843 tagit sig för att i en Göteborgstidning klandra en del Karlstadsförhållanden, och särskildt hade han gått illa åt vederbörande för deras slappa kontroll öfver gatorna. Det ser nästan ut, som detta klander skulle hafva drifvit på beslutet i saken, ty redan den 30 juli s. å. voro tomtägarna af magistraten sammankallade till öfverläggning om gatornas iståndsättande, hvarvid beslöts, att arbetet skulle taga sin början nästa år, och att en gata skulle omläggas hvarje år; vidare att den »nya metoden» (användande af grus i stället för sand) skulle tillämpas samt slutligen, att till arbetet skulle användas skickliga och med metoden förfarna arbetare. Kostnaderna skulle successive i mån af det årliga behovet uttaxeras efter gatornas längd i förhållande till tomtens rymd och ej efter tomtens längd. Tomtägarna skulle själfva anskaffa nödiga materialier, som före arbetet skulle besiktigas och godkän-

nas. Ett 30 okt. s. å. uppgjort kostnadsförslag slutar på den otroligt ringa summan af 6,648 rdr bko.

Så långt var allt godt och väl, men det skulle snart visa sig, hur stor skillnaden var mellan att *jatta* ett beslut och att bringa det i verkställighet. Dels var det pengar, som saknades, dels var man ännu ej öfvertygad om den nya metodens förträfflighet. År 1845 har man dock hunnit så långt, att den delen af Tingvallagatan, som låg utmed och mellan Fagerströmska och Frödingska tomterna (nr:is 104 och 110) försöksvis omlagts efter nya metoden för en kostnad af 564 rdr 25 sk. bko, hvaraf tomteägarna bidragit med 333 rdr bko. Beslut fattas nu, att den nya gatuomläggningen skall vara verkställd på 17 år för en beräknad kostnad af 27,759 rdr bko.

Så går det åter ett par år framåt, utan att något göres, och orsaken härtill framgår i den anmälan, som den nyinrättade myndigheten, drätselkammaren, den 21 maj 1847 aflåter till magistraten. Stads-kassan kan ej — heter det — utan upptagande af lån stensätta hela Stora torget, och innan det är gjort, finns ingen möjlighet att börja stenlägga dithörande gator, »hvarföre husägarna uppmanas att före juli månads utgång reparera gatorna som förut och jämna gatorna genom upphöjningarnas borttagande och groparnas igenfyllande». Enahanda anmälan ingår från samma myndighet 1849. Detta år stensättes likväl Hammeller Gryttorget,¹ och nu skrider arbetet för hvarje år allt raskare framåt. 1850 blir Stora Herrgårdsgatan färdig, 1851 gatan förbi folkskolan (S. Kyrkogatan), 1853 Hamngatan² (nu Älfga-

¹ Det var stensättaren Johan Hindriksson, som på entreprenad utförde de flesta stensättningarna å gator och torg.

² Dennas stensättning företedde dock rätt stora svårigheter. Vid kajens uppförande hade man gjort dennas öfverdel i höjd med husens grundmurar. Som gatan på grund af strandslutningen hade en naturlig lutning åt älven, kom ett tomrum att uppstå nedmot kajen. Vid gataus iordningsställande 1853 blef det därför nödvändigt att först rifva upp gamla vägbanan och sedan företaga rätt ansenliga och kostbara fyllnadsarbeten.

tan). Stora torgets stensättning var dock den svåraste nöten att knäcka. Ännu så sent som 27 april 1853 tillkännagifves, att dess stensättning af brist på medel tills vidare får anstå. Men penningeutsikterna ljusnade under sommarens lopp. Den 2 sept. utbjöds för torgets iordningsställande på entreprenad anskaffande af 1,755 kub.-alnar sand och 820 kub.-alnar sten. Den 28 jan. 1854 kan Nya Wermlandstidningen med en förlåtlig lättnadens suck tillkännagifva, att »stensättningen har ändtligen bedrifvits så raskt, att de flesta gator och torg nu omlagts efter alla konstens regler».¹ Och härmed afslutas detta kapitel, som kanske blifvit väl långt, men som dock lämnar en god inblick dels i de primitiva förhållanden, under hvilka staden existerade, dels i de ekonomiska svårigheter, som verkade hämmande på alla företag.

Kajbyggnader och pumpar.

Vid 1800-talets början var det ej stor del af älfstränderna, som var kajskodd. Ofvanom vestra bron var det endast den del af stranden, som låg utmed våghuset. Nedanför sträckte sig en låg och illa konstruerad kajbyggnad från själfva bron till nuvarande Fredsgatan² för att underlätta urlastningen af sädes-, salt- och

¹ Den segslitna frågan kan dock ej anses löst förrän år 1889, då vid vattenledningens införande stadens gator dränerades. I lifligt minne torde vara de stora svårigheter, under hvilka detta arbete utfördes på grund af det från alla håll tillströmmande vattnet, som fyllde alla rörgräfvor, hvilka endast genom energisk pumpning kunde hållas såpass vattenfria, att arbetet kunde äga rum.

² Att den gamla kajen ej sträckte sig längre ned bevisas af ett bref från öfverauditören J. G. Larsson, bifogadt mag. prot. 23 aug. 1824. Han klagar häri öfver, att han, som bebor Bränneritomten (nuvarande Klaraborg), hvarje natt blir störd af där utsläppta kreatur »som afbeta älfbacken till och med ofvanför grefvinnan Löwenhielms gård» (f. n. tillhörig intendenten Ugglaj). Flerfaldiga gånger, tillägger han, har han om morgnarna funnit hästar och kreatur i sin trädgård nedtrampande landen, hvarjämte de efter älfven utsläppta kreaturen så skrämra fruntimmer och barn, att de måste vända om, då de ej vågat passera förbi dem på den mångenstädes så trånga älfbacken.

sillskutor, som lade till vid därvarande torg. Kajen synes redan då hafva varit ganska bristfällig, och ej sällan framskynta klagomål öfver dess dåliga beskaffenhet. I okt. 1818 genomgick den en grundlig och omfattande reparation, som synes iständsatt den för rätt många år framåt. Den 13 okt. 1824 beslöts, att kaj skulle byggas äfven mellan vågen och vestra bron. Den skulle utgöras af en gråstensmur 101 alnar lång, 3 alnar bred och $2\frac{1}{4}$ alnar hög. Hela området innauför skulle utfyllas med kullersten och sand, och skulle den sålunda planerade ytan få ett omfång af 2,100 kv.-fot. Kostnaden härför beräknades till 1,093 rdr 32 sk. bko. Midt

22. En af de två större vattenhämtningsportarne vester om bron.

på kajen gjordes en trappa af sten 3 alnar bred ned till älfytan.

Frågan om kajernas ombyggnad är ungefär liktidig med den om gatornas stensättning. Den 2 maj 1845 förekommer en artikel i Wermlands Tidn., som framhåller, att kajerna nu befunno sig i ett så uselt skick, så att deras ombyggnad endast måste vara en tidsfråga. Det var dock ej underligt, att man i det längsta drog sig för att röra vid frågan på grund af kostnaderna. Saken synes likväl ej hafva kunnat uppskjutas, och 19 april 1847 fattades på allmän rådstuga det beslutet, att kajen efter hela Hamntorget skulle om- och nybyggas för en beräknad kostnad af 4,100 rdr bko. Af mag. prot. för 14 sept. s. å. får man inblick i, huru

vederbörande tänkt sig arbetet. All huggen sten skulle vara sandsten från Kinnekulle,¹ de beslutade trapporna däremot af tågsten utom hörnstenen. Stenpällarna levererades af stenhuggare Bergquist för 9 rdr bko stycket (enl. drätselkam. prot. 30 nov. 1849). Till arbetsledare utsågs vice konstmästaren i Värmlands bergmästaredöme A. M. Wennersten (f. 1788, † 1859 på Stömne) för ett arvode af 200 rdr bko.² Arbetet synes till en början hafva skridit raskt framåt, och en god hjälp hade man i den gamla grunden, som visade sig genom omsorgsfull pålning vara mycket solid. Redan hösten 1848 börja tidningarne hop-

23. En af de mindre vattenhämtningsportarne.

pas på, att företaget inom kort skall vara afslutadt. Det var dock först efter ledsamma erfarenheter, man skulle hinna så långt, och dessa började så smått med, att den beräknade kostnadssumman visade sig alltför snävt tilltagen. Därjämte upptäcktes vid besiktning en del oegentligheter, som före godkän-

¹ Det är betecknande för den oerhördt lilla företagsamheten i forna tider, att man, när det gällde ett parti huggen sten, skulle taga den från Kinnekulle i stället för att anställa stenhuggare och taga materialet från berg i stadens omnejd.

² W. slutade emellertid snart sin befattning af okänd anledning, men han fick en nitisk och pålitlig efterträdare i handlanden G. J. Anderzon, som skötte detta uppdrag till allas stora belåtenhet.

andet måste aflägsnas, så att arbetet med hamntorgskajen afsynades först 1850. Kajarbetet norr om vestra bron blef fördröjdt på grund däraf, att med detta företag sammankopplats ett annat: anläggandet af en duglig pump.¹ Genom beslut af 6 juli 1850 anslogs därtill en summa af 400 rdr bko, och såväl kajens som pumpens fullbordande öfverläts åt dåvarande stadsbyggmästaren Helenius. Denne visade sig dock ej vara rätte mannen, och när intetdera af arbetena 1852 var färdigt, erhöll H. sitt afsked. Ännu ett försök gjordes att bringa saken på fötter, i det att H:s erbjudande att för ytterligare 470 rdr 16 sk. bko slutföra alltsammans antogs, men resultatet blef endast att den förut befintliga balansen ökades. Under hans efterträdare, stadsbyggmästare A. M. Hayden blef ändtligen kajanläggningen färdig, ytterligare tillökad med en kaj mellan Stenmagasinet och vestra bron, beslutad 1 okt. 1852. Kostnadsfrågan fick en lycklig och på samma gång oväntad lösning. Den under stadskassören L. Cederroth åren 1847—50 uppkomna balansen i stadskassan indrefs och visade sig räcka väl till att täcka samtliga kostnader. Men pumpfrågan var och förblef olöst. Fastän H. år 1854 mottog ytterligare 652 rdr 24 sk bko, förmådde han ej ingjuta något lif i det dödfödda företaget. »Haydens byst», som pumpen kallades — fast med orätt, då han ju ej var dess upphofsman — var och förblef en af dessa usla brunnar, som gifva intet vatten.

¹ Anskaffande af ett godt dricksvatten var en fråga som först löstes med vattenledningens införande. Dessförinnan hade man endast sjö- och älfvatten att tillgå. Otaliga försök hade gjorts med pumpar och brunnar, men alla misslyckats. »Pumpkällan» som stod i korsningen mellan gatan, som fått dess namn, och S. Torggatan, hade renoverats 1829, men blef 1841 nedtagen efter anhållan från de närmast boende, som intygade, dels att den på två år ej gifvit vatten, dels att dess sidoslutningar genom isbildning om vintern nästan gjorde gatan ofarbar. År 1831 hade Kon. Bef.:de tillskrifvit magistraten i ärendet, men på allmän rådstuga 16 nov. möttes förslaget om inrättande af en pump med rör till älfvens djupaste fåra utaf tvifvelsmål, enär det sades, »att flerfaldiga pumpar inrättats, men aldrig blifvit till någon nytta utan måst nedrifvas.»

Cellfängelset.

Länslasarettet.

„Schatullet.“

24. Utsigt af staden från Östra tullen före 1850 (efter oöjemålning).

Kyrkan.

Den kvarstod utanför stadshuset till 1890, då den efter vattenledningens införande ansågs om möjligt ännu mera obehöflig än förut.

Kyrkan.

Efter denna öfversikt öfver stadens topografi, dess torg och gator samt andra förbindelseleder och i samband därmed stående inrättningar öfvergår jag till skildringen af stadens byggnader, därvid börjande med de offentliga, bland hvilka stadens ärevördiga kyrka såväl genom sin ålder och storlek som genom sitt läge var den förnämsta. Någon god fotografi öfver densamma fins tyvärr ej, men af planscherna n:r 12 och 24 framgår dock rätt så tydligt hennes utseende före 1865.

»Carlstads domkyrka är», säger professor Brunius, »troligtvis den märkvärdigaste helgedom, som efter Nikodemus Tessins bortgång blifvit uppförd i Sverige».

Då den äldre kyrkan, som låg å tomten n:r 79, afbrann i eldsvådan 1721, beslöt man uppföra den nya kyrkan på den plats, där den nu ligger. Trots två eldsvådor, af hvilka den senaste ej förmådde förstöra något af kyrkans inre tack vare de väldiga hvalfven, som motstodo den oerhörda påfrestningen, då taket instörtade, äro murarne ännu desamma, som uppfördes 1723—30. Då någon bättre skildring af en kyrkobyggnad näppeligen står att erhålla än en dylik, författad af professor Brunius, lånar jag följande ur hans beskrifning om Karlstads kyrka:

»Murarne bestå af gråsten i någorlunda godt kalkbruk; de hålla 6 fot i tjocklek och äro utvändigt släta, men invändigt förstärkta med hörn-, sido- och gafvelpilastrar af 3 fots framsprång. Ehuru denna korsbyggnad har en ansenlig bredd, finnas här inga pelare. Hufvudkvadratens hörnpilastrar uppbära mäktiga rundbågar, af hvilka ett prydligt korshvalf sammanhålles. Hvarje korsarm har ungefär å midten tvenne sidopilastrar, som motsvara hvarandra, samt tvenne gafvelpilastrar, som uppspringa på olika afstånd ifrån hvarandra. Ifrån de förra kastar sig en rundbåge

tvärtöfver byggnaden, och från de senare kasta sig tvenne hvalfbågar emot samma rundbåge. Emellan dessa rund- och hvalfbågar äro särskilda korshvalf slagna. Genom ifrågavarande anordning får alltså hufvudkvadraten ett anseeligt korshvalf, och hvarje korsarm ett större och tvenne mindre sådana, hvilka alla kraftigt sammanhålla hvarandra. Alla hufvud- och skiljebågar äro af upprättstående och alla hvalfkupor af på kant stående tegelsten. En skiljemur med en stor nischfördjupning är uppdragen i den östra, en läktare inrymmes i norra och en sådan i södra samt en orgel i den vestra korsarmen. »

Kyrkans bygmästare var saxaren Christian Haller (f. 1693, † 1759).

Hvad själfva kyrkans yttre beträffar, skilde den sig från våra dagars först och främst genom det med järnplåt täckta taket, som var betydligt högre och i två afsatser, och som kom kyrkan att se ofantligt mycket större ut. Taket sluttade äfven mot gavlarnes kortsidor och vid takåsens afslutning öfver koret var upprest ett kors af järn.¹ År 1805 undergick hon till sitt yttre en genomgående reparation, då hon äfven rappades. Ofvanför södra ingången var anbragt en timvisare, en tafla i tälgsten, som sönderslogs af blixten under ett häftigt åskväder 28 juni 1848. Kyrkan träffades då på ej mindre än fyra ställen. I östra tornmuren borrades två hål ungefär 6 tum djupa, hvarjämte rappningen afrefs på norra sidan, hvarvid strålen lämnade efter sig en svart strimma. Endast denna stråle nådde marken. De öfriga blixterna »syntes som kanonkulor hafva träffat i nästan horisontell riktning. »

Äfven till det inre var kyrkan af samma utseende som i våra dagar, såsom synes af vidstående bild, tagen före branden. Orgeln är dock ny. Den förut begagnade bestod af 30 stämmor, var förfärdigad af direktörerna Jonas Gren och Petter Stråle i

¹ Takets forna form framgår för öfrigt bäst af kyrkoskeppens nuvarande gafflar, hvilka upptill verka som fristående kulisser, därigenom att ryggåsen så betydligt sänkts.

Stockholm och uppsattes 1753, då den invigdes af superintenden-
ten Nils Lagerlöf 1 nov. Vid kyrkoreparationen 1792 blef den ny-
målad, och ornamenterna förgylldes. En annan olikhet företedde
bänkarne, som voro försedda med höga raka ryggstöd, sådana
man ännu kan få se i äldre landsortskyrkor, hvarjämte hvarje
bänk var försedd med dörr för att omöjliggöra dess användande
af annan person än bänk-
innehafvaren. Korets nuva-
rande inredning gjordes 1792,
då altartaflan och de båda af
Sergel modellerade änglarne,
»Religionen» och »Andakten»,
uppsattes. Af samma år är
äfvén predikstolen. Arbetet
utfördes af Masreliez efter rit-
ning af Palmstedt. Den s. k.
biskopsstolen, skänkt af bi-
skop Schröderheim, är äfvén
då uppförd.

Tornet var ej färdigbyggt
förrän 1737 såsom också siff-
rorna ofvanför klockportarne
angåfvo. (De synas å bil-
den sid. 38 samt å bild n:r
43). Öfre delen af tornet var
af helt annan konstruktion än
den nuvarande. Den utgjor-
des af en lanternin af 30 al-
nars höjd med altare, som färdigbyggdes okt. 1761. Ritningen
härtill var uppgjord af kapten J. F. Carlberg. Tornspiran sluta-
de upptill med en järnstång försedd med tre större förgyllda
järnklot i rad efter hvarandra, det öfversta minst och det nedersta
störst. Högst upp var anbragt en väderflöjel, en väldig tupp, äfvén
den af järn och förgylld.

25. Det inre af kyrkan före 1865.

26. En bild efter branden, med kyrktornet.

I mars 1760 uppsattes i tornet ofvanom klockportarne ett ur, »som slår både qvarter och timmar med Wisaretaflor på alla fyra sidorna.» Detta urverk, som skulle fylla ett länge känt behof, blef dock till stor förargelse, enär det aldrig visade rätt, något som vållade många obehagligheter, isynnerhet som fatalietiden beräknades efter, hur dessa visare angåfvo timmarne. I Carlstads Tidning 10 febr. 1810 står följande jeremiad att läsa: »Det är i flera afseenden obehagligt och till och med förargligt att erfarå, huru ojämt och origtigt Uret i stora Kyrktornet dagligen går. Man hade med skål väntat, att efter en reparation, som säges hafva kostat flera 100 Rdr, detta Urwerk nu skulle åtminstone så mycket vara i stånd, att det någorlunda utvisade timmarne i riktigt förhållande med Solens upp- och nedgång samt sloge ordentligt vid hvarje hel- och fjerdedels timme. Men det förhåller sig alldeles tvärtom: då Solen enligt Almanackan uppgår kl. 3 qwart på 8, är dock Stadens klocka nära 9,

innan någon Sol synes och deremot är det halfjust ännu kl. 6 e. m., hvilket allt bevisar att Tornuret går nära en hel timme för fort. Oredan i slagverket är icke mindre anmärkbara, då man ofta får höra 20 à 30 enkla slag åtföljda strax derpå af några dussin dubbla. Önskligt vore därför att wederbörande behagade föranstalta om afhjelpande af denna Horologiska villervalla.» I nära 50 år ännu fingo Karlstadsborna nöja sig med, att kyrkuret visade dem, hvad klockan i själfva verket *icke* var slagen. Först 1854 uppsattes rådhusklockan, och då nedtogs tornuret såsom odugligt.

Uti tornet funnos enligt inventarieförteckning af 1830 fyra klockor, alla gjutna 1756 af Peter Peträus och vägande tillsammans enligt ett 1790 uppgjort inventarium 31 skepp. De benämndes: storklockan, andra klockan, tredje klockan och lillklockan. Storklockan sprack 1801, blef 1803 omgjuten i Örebro af klockgjutareåldermannen Gerhard Horner, hittransporterades 26 jan. 1804 och uppfördes två dagar senare i tornet under Horners »inseende och kristliga föranstaltande.» Vägde 18 skepp., 6 lisp., 3 $\frac{1}{2}$. Ena sidan hade följande inskription:

Under Gustaf IV Adolphi Regering
Då friherre Arvid Nolken var Länets Höfdinge
och Doctor Olof Bjurbäck Stiftets Biskop,
Gjuten 1803 af Gerhard Horner.

Å andra sidan:

Helig är Herren och evig dess ära
Dödlige, höj dig ur stoftet till Gud
Öpna dit bröst för Hans saliga lära
Helga en suck då du hörer mitt ljud.

Samt på kransen ofvankring:

Gån i Herrans portar med Tacksägelse
I Hans gårdar med Lofsånger. Ps. 100, v. 4.

Under själaringningen efter Karl XIV Johan sprack denna klocka ånyo, och dess omgjutning skedde hos Alex. Keiller i Göteborg på landshöfding af Wingårds bekostnad. Klockan ned-

togs ur tornet 20 maj 1846 på så sätt, att hon störtades ned från klockportarna. Den visade sig efter sitt svindlande fall vara i samma skick som förut och måste i och för transporten söndertagas genom kilning och borring af mekanikus Holm, hvarvid materialet i nedre delen befanns ojämnt och pipigt, så att hon »från födelsestunden inom sitt bröst burit fröet till den sjukdom, som så snart skulle bryta dess kraft och förstämna den förut så klangfulla tonen till ett hest rosslande.» Den omgjutna klockan upphissades 24 nov. 1847, ett arbete som verkställdes på entreprenad af byggmästaren Johansson och kostnaderna 500 rdr bko betalades äfven de af landshöfdingen.

Andra klockan hade å ena sidan följande inskription: »Anno 1756. Till Carlstads Församlings Innevånare och Ledamöters tjänst omgjuten efter den olyckliga vådelden, som timade den 22 Junii 1752, af P. Peträus», och å den andra:

»Att minna hjertan på med bön sin Gud åkalla
Att samla, ropa hjälp, när eld vill öfverfalla
Att båda, när en själ från Kroppen tags till Gud
Att lik i jorden göms, det tecknas af mitt ljud.

Huru lustige äro dina boningar, Herre Zebaoth. Ps. 84.»

I öfre kanten: »Lyfter edra händer upp mot helgedomen och lofver Herran. Ps. 135.»

I nedre kanten: »Kommer och låter oss gå upp till Herrans borg till Jacobs Guds hus, att han lärer oss sina vägar.»

Tredje klockans inskriptioner voro, å ena sidan:

»Om ej metallen tin, är mera hård än min,
så låt Gud väcka tig, när kläppen väcker mig.»

Å andra sidan:

»För eld och våda bevara oss milde Herre Gud.
Det var min Öfverskrift, för än eldsvådan hände,
Der vid blef jag ock frälst, när lågan starkast brände.
Den bönen litar man ännu ock framgent på.
Sen? jag gått genom eld att bättre stämna få.
Omgjuten i Carlstad år 1756 af P. Peträus.»

Å öfre kanten: »Lofver Gud i hans Helgedom. Ps. 150, v. 1.»

Å nedre kanten: »Then thär hafver öron till att höre, han höre.»

Å lilla klockan lästes å ena sidan: »År 1756 omgjuten efter den olyckliga vådelden, som timade den 22 Junii 1752, omgjuten af P. Peträus», och å andra sidan:

»Så vidt mitt klang och ljud af luft till öron föras

Låt hjertat ditt till fröjd och helig längtan röras,

Att väckas i Guds hus af himlastämmans thon

Till bättring, bön och lof för Sions Konungs thron.»

Å öfre kanten: »In excelsis Deo gloria.»

I nedre kanten: »Församlen eder mina Heliga, som förbundit mera akta än offer. Ps. 50.»

Omgifningen närmast kyrkan var intill 1800 stadens kyrkogård, hvilket område ej som nu i norr, vester och öster begränsades af någon stenmur. Denna blef nödvändig först efter 1865, då kyrkbacken afschaktades för att tomtplatserna skulle blifva jämnare. Denna gamla kyrkogård hade att uppvisa en hel mängd äldre grafstenar och grafkor, af hvilka åtminstone tre äro till namnet kända: det Hallerska, det Eurénska och det Lidbackska. Af allt detta fins i våra dagar ej ett spår, och mycket har undrats, hvart alla dessa gamla vårdar och minnesmärken tagit vägen. Härom lämnar oss en i N. Wermlands Tidn. år 1838 förd diskussion några upplysningar. Nämda år skulle församlingarne uppföra nytt grafkor för Lidbackska släkten samt ny vintergraf. Beslut fattades, att byggnadsmaterial skulle tagas från Rudsberget, fast stämman ansåg »stenen från gamla kyrkogården väl räcka till.» En följande insändare meddelar, att »sockenstämman helt enkelt beslöt, att stenen från de gamla kyrkografvarne till den nya byggnaden skulle användas, men hvilken sten i stället, vi veta ej med hvilkens tillstånd, blifvit för annat ändamål använd af personer, som inom staden och Carlstads kanalbolag skola haft mycket att säga.» Sammanställer man detta yttrande med det förhållandet, att just detta år och det föregående arbetena med slussen pågick, så torde den gissningen nära nog gränsa

togs ur tornet 20 maj 1846 på så sätt, att hon störtades ned från klockportarna. Den visade sig efter sitt svindlande fall vara i sanma skick som förut och måste i och för transporten söndertagas genom kilning och borring af mekanikus Holm, hvarvid materialet i nedre delen befanns ojämnt och pipigt, så att hon »från födelsestunden inom sitt bröst burit fröet till den sjukdom, som så snart skulle bryta dess kraft och förstämna den förut så klangfulla tonen till ett hest rosslande.» Den omgjutna klockan upphissades 24 nov. 1847, ett arbete som verkställdes på entreprenad af byggnästaren Johansson och kostnaderna 500 rdr bko betalades äfven de af landshöfdingen.

Andra klockan hade å ena sidan följande inskription: »Anno 1756. Till Carlstads Församlings Innevånares och Ledamöters tjänst omgjuten efter den olyckliga vådelden, som timade den 22 Junii 1752, af P. Petræus», och å den andra:

»Att minna hjertan på med bön sin Gud åkalla
Att samla, ropa hjälp, när eld vill öfverfalla
Att båda, när en själ från Kroppen tags till Gud
Att lik i jorden göms, det tecknas af mitt ljud.

Huru lustige äro dina boningar, Herre Zebaoth. Ps. 84.»

I öfre kanten: »Lyfter edra händer upp mot helgedomen och lofver Herran. Ps. 135.»

I nedre kanten: »Kommer och låter oss gå upp till Herrans borg till Jacobs Guds hus, att han lärer oss sina vägar.»

Tredje klockans inskriptioner voro, å ena sidan:

»Om ej metallen tin, är mera hård än min,
så låt Gud väcka tig, när kläppen väcker mig.»

Å andra sidan:

»För eld och våda bevarer oss milde Herre Gud.
Det var min Öfverskrift, för än eldsvådan hände,
Der vid blef jag ock frälst, när lågan starkast brände.
Den bönen litar man ännu ock framgent på.
Sen' jag gått genom eld att bättre stämna få.
Omgjuten i Carlstad år 1756 af P. Petræus.»

Å öfre kanten: »Lofver Gud i hans Helgedom. Ps. 150, v. 1.»

Å nedre kanten: »Then thär hafver öron till att höre, han höre.»

Å lilla klockan lästes å ena sidan: »År 1756 omgjuten efter den olyckliga våldelden, som timade den 22 Junii 1752, omgjuten af P. Peträus», och å andra sidan:

»Så vidt mitt klang och ljud af luft till öron föras

Låt hjertat ditt till fröjd och helig längtan röras,

Att väckas i Guds hus af himlastämmans thon

Till bättring, bön och lof för Sions Konungs thron.»

Å öfre kanten: »In excelsis Deo gloria.»

I nedre kanten: »Församlen eder mina Heliga, som förbundet mera akta än offer. Ps. 50.»

Omgifningen närmast kyrkan var intill 1800 stadens kyrkogård, hvilket område ej som nu i norr, vester och öster begränsades af någon stenmur. Denna blef nödvändig först efter 1865, då kyrkbacken afschaktades för att tomtplatserna skulle blifva jämnare. Denna gamla kyrkogård hade att uppvisa en hel mängd äldre grafstenar och grafkor, af hvilka åtminstone tre äro till namnet kända: det Hallerska, det Eurénska och det Lidbackska. Af allt detta fins i våra dagar ej ett spår, och mycket har undrats, hvart alla dessa gamla vårdar och minnesmärken tagit vägen. Härom lämnar oss en i N. Wermlands Tidn. år 1838 förd diskussion några upplysningar. Nämda år skulle församlingarne uppföra nytt grafkor för Lidbackska släkten samt ny vintergraf. Beslut fattades, att byggnadsmaterial skulle tagas från Rudsberget, fast stämman ansåg »stenen från gamla kyrkogården väl räcka till.» En följande insändare meddelar, att »sockenstämman helt enkelt beslöt, att stenen från de gamla kyrkografvarne till den nya byggnaden skulle användas, men hvilken sten i stället, vi veta ej med hvilkens tillstånd, blifvit för annat ändamål använd af personer, som inom staden och Carlstads kanalbolag skola haft mycket att säga.» Sammanställer man detta yttrande med det förhållandet, att just detta år och det föregående arbetena med slussen pågick, så torde den gissningen nära nog gränsa

till sanning, att man skulle hafva att söka de saknade minnesvårdarne i kajbyggnaderna omkring slussen. Äfven för grafkoren fanns användning. I samma tidning 28 juni 1837 står i en notis om kanalarbetet att läsa: »Den nya vägen i rak linie från Stora gatan (Kungsgatan) få vi snart se färdig, och redan är murningen, som fyller djupet nedanför skolhuset, och dit få väl *den gamla Hallerska som flera andra grafhus* på kyrkogården nedvandra, fullbordad — — — —.» Det är en pietetslöshet utan like detta efterlevandens vandalisering af förfäders grafvar, som dessa själfva inlöst och uppbyggt till hvilorum åt sig och de sina. Genom detta tillvägagångssätt har vår gamla begravningsplats omkring kyrkan ingen enda gammal grafsten att vårda, och härutinnan torde nog staden vara ensam bland Sverges städer. En fråga står dock kvar att lösa. I Carlstads Veckotidningar för 7 aug. 1784 står att läsa: »Följande Minnesvård med stora förgyllda Bokstäfver uppå en vacker kopparplåt ritad, blef öfwer nedannämnde salig Dödas Graf uppå Carlstads Kyrko Gård den 23 Julii inmurad:

Här hvilar

Den Wittre och Vidt Utspridde

Konstnären M:ster CHRISTIAN HALLER

Född uti Saxen 1693

Mästare i Carlstad 1721

Upmurat Domkyrkan 1727

Afsomnad i Herranom 1759

Dess efterlemnade Maka madame HEDVIG NORSELL

Död 1765

En lärling Sven Hertz har ristat denna Skrift.

Hvar har manne denna koppartafla tagit vägen? Kanske den är att finna under kyrkgolfvet. Om så är förhållandet, torde den väl vid blifvande reparation inmurats i kyrkväggen till minne af kyrkans gamle mästare.

Förr i världen ägde aldrig några begrafningar rum vintertid, när man på grund af kälen ansåg graföppningarne förenade med

alltför mycket arbete. I stället insattes likkistorna i s. k. vintergravar, där de fingo stå till våren, då de allesamman jordades på en viss bestämd söndag. En sådan vintergraf¹ nybyggdes här 1838. Den utgjordes af en envåningsbyggnad af sten, som var uppförd midt på den nya kyrkogården, och som inrymde i sin ena del grafkor åt släkten Lidback. Kostnaderna, hvilka uppgingo till 2,257 rdr bko, fördeltes med $\frac{4}{6}$ -delar på stads- och $\frac{1}{6}$ -del på landsförsamlingen. Man förvånar sig verkligen öfver, att det ens var möjligt att i ett såpass stort samhälle som Karlstad, denna vintergrafsmetod kunde bibehållas ända in på 1860-talet, och att ej faran för smittosamma sjukdomar redan långt förut afskaffat detta bruk. Vid sagda tid synes man dock fått ögonen öppnade härutinnan, ty i en tidningsartikel af 12 april 1862 heter det: »Man berättar, att i vintergrafven härstädes skola likkistorna stå så hopade på hvarandra, att en del blifvit mer eller mindre krossade. Hur härmed än förhåller sig, tarlvas dock en undersökning i afseende på likens bisättning vintertiden. Om ock graföppningen vintertiden skulle falla sig något dyrare än under sommartid, så innebär dock likens hopande ofvan jord under vintern och begrafning i massa på våren så många lätt insedda obehag utom det här förut anmärkta, att det tyckes som äfven i detta fall en förändring till det bättre bör åstadkommas utan hänsyn till högre kostnad. I sanitärt hänseende kan det omöjligt vara bra, att vårtiden, sedan solvärmens inträdt och mefitiska dunster ånga från alla håll i denna sidländt belägna stad, på en gång jorda alla de i upplösningstillstånd varande kvarlevorna af dem, som under vintern härstädes aflidit — — —». Artikeln gjorde sin vederbörliga verkan, och det dröjde ej länge förrän liken äfven vintertid fingo ordentlig begrafning.

Ny kyrkogård blef anordnad å inköpt plats nordvest om östra bron, och redan 2 febr. 1800 fattas å sockenstämma beslut om, att

¹ Den äldre vintergrafven stod nordvest om kyrkan med husets längdriktning i norr och söder.

lik, som jordfästas å gamla kyrkogården, senast dagen därefter skulle utföras till den nya, en bestämmelse, som likväl ej synes hafva blifvit åtlydd, enär den behöfde upprepas 3 juli 1811, och brott häremot belades med 1 rdrs vite 1816. År 1806 begynner man uppföra stenvuren däromkring. År 1829 utvidgades den vesterut med ett stycke 90 alnar bredt. Detta år uppgjordes af därtill utsedda kommitterade, doktor P. Sundberg och kapten C. Andersson, en planritning till dess ordnande, hvarigenom den fick sitt nuvarande utseende, med inkörsport å östra muren och med plats för vintergrafven midt däremot, hvarjämte alla de talrika alléerna då anlades.

Gymnasiehuset och rektorsgården.

»Gamla skolan», som byggnaden i dagligt tal heter (dess officiella namn är Gymnasium Adolpho-Fredricianum), låg och ligger fortfarande strax sydost om kyrkan. Den gamla vackra byggnaden uppfördes 1752—59 efter ritning af Hårleman och under ledning efter hvarandra af lektor J. Fryxell och kapten J. E. Carlberg samt var på sin tid en af rikets ansenligaste skolbyggnader. Professor Brunius beskriver byggnaden på följande sätt: »Foten är ganska hög. Hufvudfacaden vettar åt norr och har å midten en ingång, hvartill en hög trappa med flera steg å båda sidor uppleder.¹ Undervåningen har fyra fönster å hvardera sidan om ingången, öfvervåningen nio sådane i rad, af hvilka det mellersta motsvarar dörröppningen derunder. Å midten af denna sida är en frontan med trenne fönster. Gaflarne hafva trenne fönster i bredd i trenne afsatser, hvaraf den öfversta motsvarar facadens frontan. Ingången har halfrund, alla fönster vågräta betäckningar. Takresningen är bruten och öfver kroppåsen uppstiger ett åttkantigt torn med ett fönster å hvarje sida.

¹ Denna togs bort efter branden för gatans skull.

Detta har en åttkantig betäckning, som slutar i en låg spets.¹ Omgifning och mellanmurar, trappor och torn äro af sten. De fasta murar, som i midten af byggnaden utgöra tornets underbyggnad, ha visserligen i betydlig mån bidragit till kostnadens ökande och utrymmets minskande, men en bekväm vindeltrappa var i denna underbyggnad anlagd och anordningen i sig ändamålsenlig. Häröfver uppehölls kupolen af fasta bågar, hvilka voro så spända, att, då byggnaden är uppförd på berggrund, de lofva varaktighet.»

I samma skick står byggnaden ännu. Endast till sitt inre har den undergått några förändringar, såsom att den forna vindeltrappan af sten bytts ut mot sådan af trä, samt att korridorerna, som förr voro genomgående, nu endast nå fram till husets östra sida. Af bottenvåningens åtta rum voro ursprungligen fyra afsedda till skolrum. I öfra våningen var prestmötesal, lokal för konsistorium samt för bibliotek, naturaliekabinett och för observatorn, som hade sitt observatorium uppe i tornet.

År 1816 reparerades byggnaden för 2,000 rdr statsmedel. Under 1808—09 års krig användes den som fältlasarett. Den första regent, som aflagt besök i skolan, var Karl XIV Johan, som 1837 vid afresan från staden lät hålla utanför och steg upp i Prestsalen, där han talade till den församlade ungdomen, som aflämnade af dem författade verser och sjöng folksången. Prestsalen var den vanliga samlingssalen, då man firade minnet af historiska eller fosterländska tilldragelser, såsom jubelfesten 1817, 200-årsdagen af Gustaf II Adolfs död 1832, m. fl.

Följde man skolgården söderut, träffade man vid södra kyrkogatans början å venster hand på ett oansenligt, rödmåladt envåningshus under skiffertak, omgärdadt österut af uthusbyggnader, som lågo så tätt inpå boningshuset, att gårdsutrymmet var synnerligen obetydligt. Gården var boställe åt trivialskolans rektor

¹ Från denna reser sig en järnstång med en förgylld kula på midten och en förgylld stjärna i spetsen.

Kyrkoherde Claes Wahlund.
F. 1799, † 1866.

Kyrkoherde F. Wallin.
F. 1824, † 1905.

Anders Fredrik Björlin.
F. 1806, † 1884.

27. Gymnasiehuset (med hospitalet till venster).

och byggdes år 1818 åt dåvarande rektorn och bibliotekarien N. L. Spak, sedan han i mångfaldiga år klagat öfver stadens sätt att fullgöra sina boställsskyldigheter. Till det inre var byggnaden lika oansenlig som till det yttre. En liten förstuga förde in till salen med två låga kammare i norra ändan af huset. Köket i södra ändan hade egen ingång.

År 1847 klagade dåvarande rektorn A. F. Björlin öfver att gården var så trång »att ett förspändt åkdon ej här kan vända eller nödigt vinterförråd af ved där kan uppläggas, hvarjämte den täta ombyggnaden af uthus kring den hopträngda platsen hindrar vattnets afdunstning och särskildt vartiden lundras sol och vind att verka på snömassorna, hvarför han hos magistraten anhåller att få utöka gården med den jordtäppa, som låg nedanför uthusen åt lasarettssidan samt flytta dessa på egen bekostnad. Genom denna anordning, som vann bifall, erhöll bostället ett präktigt gårdsutrymme, så att därå kunde anläggas en trädgård, hvilken vid branden hunnit blifva mycket vacker. Följande rektorer hafva innehaft bostället: Nils Leonard Spak († 1819), Petter Tellin († 1832), Claes Wahlund (1835—45), Anders Fredrik Björlin (1847—50), Anton Millén (1851—59, portr. se sid. 71) och Fredrik Wallin (1859—64.)

Folkskolan.

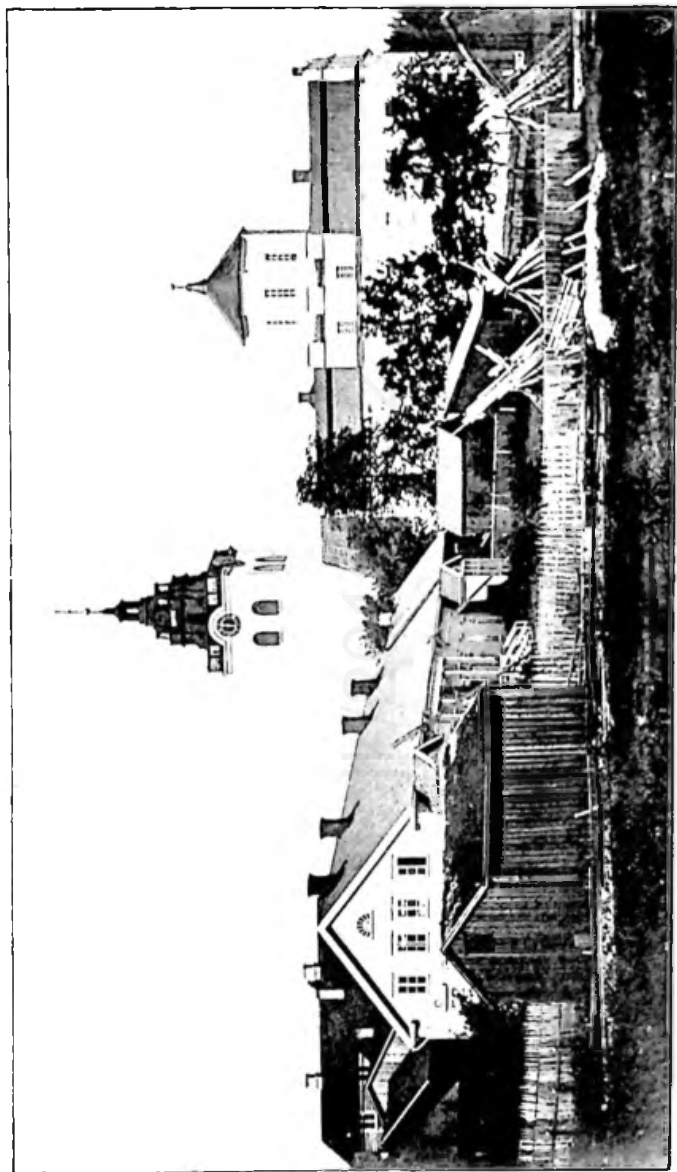
Någon särskild folkskolelokal fanns ej i äldre tider, utan man hade nöjt sig med att för denna undervisning använda ett af rummen i fattighuset. Folkundervisningen var onekligen något, som var i allra högsta grad försummadt, och man kan säga, att det är den för alla fattiga så varmt ömmande landshöfding af Wibeli, som först på allvar gripit sig an med att få de värsta missförhållandena afhjälpta. Redan kort efter sin ankomst hit till länet synes han hafva insett, att här förefanns ett rikt verksamhetsfält för ädla sträfvanden. Han vände sig till länets innevarare med anhållan om bidrag, och redan 30 nov. 1811 kan han

lämna första meddelandet om insamlingen. Han säger sig hafva beslutat att använda de af några hederliga bönder till allmän nytta skänkta 150 rdr bko till en under inrättning här varande skola för fattiga barn och nämner i sammanhang härmed, att amiralen Wachtmeister bidragit med två aktier i Assembléhuset, »en hederlig tjänsteman» med en sedel på 100 rdr bko, liksom samma belopp skänkts af biskopinnan Bjurbäck. I staden boende tjänste- och ståndspersoner hafva därjämte under två år garanterat ett årligt bidrag med 177 rdr 16 sk. bko. Den 2 dec. 1811 voro stadens borgare sammankallade för att öfverlägga om skolan och beslöts — i det en allmän glädje uttalades öfver förslaget och ett tack till förslagsställaren — att anslå som ett försök 200 rdr bko i två år till aflöning åt en skolmästare, hvilket redan påföljande år genom beslut af 7 febr. blef permanent, enär landshöfdingen säger sig hafva erhållit lämplig person för sysslan, hvilken dock ej ville öfvergifva sitt säkra brödstycke inför ovissheten att om två år nödgas afgå.

Om den på detta sätt bildade skolan, som hade sin lokal i fattighuset lämnas närmare underrättelser i den nu afgångne höfdingens berättelse öfver skolan, intagen i Carlstads Tidning 23 dec. 1815. Enligt denne är skolan delad på två afdelningar:

Läseskolan, där barnen kostnadsfritt fingo lära läsa i bok, Luthers lilla katekes samt de, som så åstundade, därjämte lära skrifva och räkna quartuor species. Denna afdelning öppnades 1812 och där hade vid slutet af år 1815 undervisats 127 barn.

Industriskolan, som ej kunnat öppnas förrän 1814. Där hade under nämnda tid mot månatlig afgift 16 flickor undervisats i sömnad, spinning af ull, bomull och lin, dels på långrock och dels på en liten rock, vidare i strumpstickning, m. m. På verkstäder hos olika mästare hade därjämte undervisats tre gossar. Den fond, hvaraf denna industriskola underhölls utgjordes den 15 dec. 1815 dels af de medel, som af Vibeli själf insamlat, dels af 1,000 rdr bko, skänkte af kopparslagare Johan Zander samt af 100 rdr sanuna mynt, skänkta af rådmannen Volgefart.

28. Pölleskolan, kyrkan och gymnasiehuset (nedom kyrktornet synes rektorsgården).

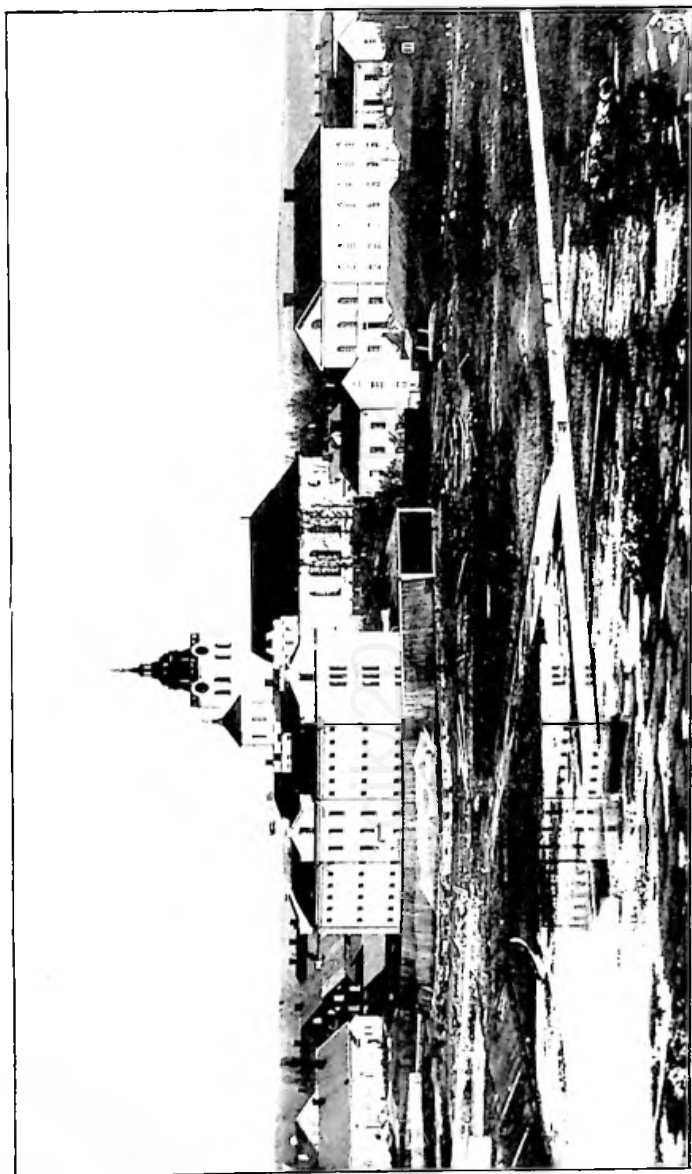
En tilltänkt slöjdverkstad hade aldrig kunnat bringas till stånd på grund af brist på medel.

Det var således en efter dåtida förhållanden rätt framstående skolinrättning, som kommit till stånd och som troget öfvervakades af stiftaren, så länge han lefde eller rättare sagdt, förmädde. Han blef ju redan före sin död urständssatt att personligen öfvervaka sin fattigskola, men den för allt upplysningsarbete så nitiske biskop Bjurbäck hjälpte honom nog med sina arbetskrafter, som räckte till för allt. Från Bjurbäckes tid hafva vi att anteckna åtminstone ett försök till införande af den sedan så populära söndagsskolan. Den 2 mars 1817 var borgerskapet ånyo samman kalladt för att höras om ett förslag till inrättande af en sådan. Man drog sig dock för de ökade utgifterna, helst som fördelarna af en sådan skola uteslutande skulle komma handverksklassen till godo. Ett förslag att fattigskoleföreståndaren A. P. Hedenström skulle åtaga sig äfven denna undervisning, afslogs af denne, och det hela resulterade i, att handverkarne anslogo till ändamålet 12 sk. bko per fyrk eller tillsammans 3 rdr bko.

Skolan, vid hvilken prosten Hedrén 1825 infört vixelundervisningsmetoder, visade sig dock snart för liten och det blef tydligt, att dess lokal i fattighuset ej blott var för oansenlig utan äfven i många andra hänseenden olämplig, hvarjämte skolan helt naturligt gjorde afsevärdt intrång för de fattige. Den hade också på 1830-talet sjunkit rätt mycket i anseende »på grund af lärarens oskicklighet.» Det var då, som den om folkundervisningen så nitiska gymnasiadjunkten, magister Fredrik Fryxell blef dess lärare och föreståndare, och nu gick skolan med stora steg en ljusare framtid till mötes. Redan samma år har tanken på ett nytt skolhus delvis förverkligats, därigenom att kaptenen Chr. Andersson genom gäfvobref, dateradt den 28 dec., upplåtit tomt därför, en kålgård på Tyggården $6\frac{1}{8}$ kappland stor. Vid besiktning däraf ansågs denna dock mindre lämplig, hvarför gifvaren utbytte den mot en af dåvarande landssekreteraren Oldevig för 766 rdr 32 sk. bko inköpt kålgård, belägen söder om rektors-

gården på S. Kyrkogatans östra sida, hvilken tomt enligt gåfvobrevet för evärdliga tider skänktes till folkskolan. Denna handräkning satte fart i företaget. Den 5 jan. 1838 eller samma dag, då gåfvan mottogs, tillsattes en kommitté bestående af nyssnämnde kapten Andersson, rådman Holm, gymnasieadjunkten Fryxell och handlanden Clarholm, åt hvilka uppdrogs att inkomma med kostnadsförslag. Den 26 påföljande febr. eller dagen, då den nya tomtplatsen mottogs, föreligger också en af kapten A. uppgjord ritning med vidfogadt kostnadsförslag, slutande å 7,530 rdr bko. Den 7 mars uppdrogs arbetet åt dåvarande målareäldermannen Ad. Ljungquist på entreprenad, och i sept. 1840 var huset färdigt och inredt. Kostnaderna täcktes genom utdebitering, sedan ett lån på 3,850 rdr bko tagits mot in-teckning i gästgifvaregården. Såsom ett rätt roligt exempel på, huru undersökningarne för ett dylikt arbete verkställdes å en tid, då man saknade tekniskt bildade, kan följande anföras. Undersökningen verkställdes vintertiden i djup snö, på grund hvaraf man ej bättre beräknade lutningsförhållandena än att, då snömassorna smält undan, det befanns att för husets horisontala läge skulle å södra gafveln erfordras en *9 alnars hög stenlot*. Detta var ett ganska förarglig upptäckt, men man gick slutligen en medelväg och afschaktade norra delen af tomten, ett arbete, som dock höjde kostnaderna med 300 rdr bko. Fullt färdigt hade skolhuset dragit en totalkostnad af 9,910 rdr bko, hvaraf konungen bidrog med 1,200 och fattigkassan med 3,220 samma mynt.

Byggnaden var, äfven efter nutida förhållanden, af aktningsvärda dimensioner. Uppförd i *en* våning med betydliga gafvelutrymmen mätte den utvändigt 80 alnar i längd och 20 i bredd. Dess inre bestod af skolsalen samt 3 rum och kök i bottenvåningen. En trappa upp voro inredda ej blott 3 rum och kök på hvardera gafveln, utan dessutom 2 salar, den ena för flickarbetskola, den andra afsedd för en blifvande småbarnsskola. Den stora skolsalen hade åt såväl östra som vestra sidan 6 fönster, var därjämte försedd med läktare, en på norra och en på södra

29. Utsigt öfver Tyghusviken med folkskolan, cellfängelset, kyrkan och Färlsarettet.

sidan. Dess dimensioner, 33 alnar i längd och 20 i bredd samt 8 i höjd, gjorde, att den för dåtida Karlstadbor för att ej tala om skolbarnen ansågs som ett under, hvad lokal beträffar. Golfytan var större än till och med gymnasiets prestsal, hvilken varit stadens dittills största lokal näst högtidssalen i frimurarehuset; och därjämte var den försedd med något, som saknades i gymnasielokalerna: tamburer, en utanför hvardera änden af salen, den ena för flickor och den andra för gossar, hvarjämte salen ståtade med två sköna kakelugnar. Utanför husets östra sida var en stor och rymlig lekplan.

Lärjungeantalet växte raskt. Första året 1839 funnos endast 83 skolbarn. Följande år har skaran vuxit till 203 och 1843 är den uppe i 262 st.

I Wermlands Tidn. för 2 nov. 1842 förekommer följande lilla skildring af flickskolan, hvilken här torde anföras: »Flickskolan, som i september började sin verksamhet under den nyss förut utsedda lärarinnans, mamsell Augusta Hellströms ledning, lemna undervisning åt öfver 40 flickor i sådana göromål, som förekomma i ett hushåll, såsom kardning, spinning, tvätt, m. m., och man glädjer sig i den förhoppning, att denna skola i förening med folkskolan bör kunna i en framtid lemna samhället gudfruktigt, arbetsamt och dugligt tjenstefolk och derigenom å ena sidan i någon mån återgälda sina stora förbindelser och å den andra förekomma hvarje år tilltagande inflyttningen af tjenstehjon och ofta åtföljande ökade utgifter till fattigförsörjningen. Denna flickskola förtjenar därför att rekommenderas hos samhällets mödrar och husmödrar till mottagande såväl af gåfvor som ock af handarbeten.» Här af framgår med största tydlighet dåtida undervisningsmetod för flickor samt undervisningens ändamål.

Med Karlstads folkundervisning äro oskiljaktigt förenade namnen af Vibeli, Bjurbäck, Andersson och Fryxell. Den senare medhann ej så mycket, som hans rika ande och stora arbetskraft lämnat löfte om. År 1839 gick han ur tiden sörjd af både hög och låg. »Då han stod på bår, kommo fattiga mödrar med sina söner,

för att de än en gång skulle få se och tacka sin faderlige lärare », skriver 5 april 1839 hans bror, historieskrifvaren Anders F. till tredje brodern Olof.

Rådhuset.

På nordvestra sidan af Stora torget, på tomten nr 58, låg en byggnad af samma stil som gymnasiehuset. Det var stadens rådhus.

30. Rådhuset efter branden, taget från teatertomten.

Hvad beträffar denna byggnads historia må anföras. Efter eldsvådan 1752 utvidgades torget, som förut nämnts, med en del tomter norrut, och en vacker plats utsågs för rådhuset. Till dess uppbyggande skänkte K. Maj:t 14,000 dal. silf. mynt, och af Härleman uppgjordes ritning härtill. Men penningarne gingo till största delen åt till inlösen af de till torgets utvidgande exproprierade tomterna, hvarför arbetet, som leddes af assessorn, sedermera lagmanne Reinhold Antonsson (f. 1717, † 1800), upphörde,

sedan undervåningen blifvit uppförd, d. v. s. källarhvalfven, som öfvertäcktes ined bräder. Denne Antonsson var riksdagsman vid 1761, 62 och 63 års riksdag, och genom hans oförtrutna bemedling erhöil staden en bevillning af 4 öre smt på hvarje skepp. stångjärn, som i riket smiddes, samt af hvarje förmögen borgare i riket 8 och af hvarje mindre förmögen 4 öre smt, allt för rådhusbygget. Det dröjde ej heller lång tid, förrän det blef färdigbyggt och ansågs vara ett af rikets vackraste rådhus. Längsidan var 55, bredden 24 alnar. Enligt ursprungliga ritningen skulle äfven två flyglar, hvardera 18 alnar långa och 6 alnar breda, byggas, men den planen kom aldrig till utförande.

Hufvudingången låg på midtsidan åt torget och ledde in till en väldig förstuga belagd med kalkstenschällar. Å hvardera sidan om hufvudingången funnos två mindre sådana, af hvilka den södra förde genom en förstuga in till corps de garde eller polisvaktens rum, ett yttre, där vaktmanskapet hade sitt tillhåll med fasta britsar kring väggarne för sofplatser och ett inre, som var arrestlokal. Hela bottenvåningen var föröfrigt inredd till magasinskällare, af hvilka en åren 1849—55 förhyrdes af vinhandlaren G. T. Lagus till vinförsäljningslokal.

En åt höger vriden stentrappa förde upp till en rymlig, mot torget vettande förstuga i andra våningen, som bestod af sex rum, däraf en stor sal med 4 fönster å långväggen mot torget och 2 fönster å kortväggen mot Kungsgatan samt två mindre rum åt vester, hvilka tre rum bildade våningens södra del. Hit voro förlagda sessionsrum för lagmansrätten och för stadens domstolar, rådhusrätten och kämnärsrätten. Å dörrarne till dessa rum funnos svarta anslagstaflor. År 1822 flyttades dessa ämbetsverk till tredje våningen och för att bereda staden större inkomst af huset, uthyrdes rummen till »spisqvarter» åt källarmästaren J. B. Helling. Norra delen af mellanvåningen bestod af tre rum jämte ett mindre hvalf och innehades af Wermlands Provincialbank från 1833, då denna bank bildades. Dess banklokal bestod af ett enda

rum¹ åt torget till med innanför liggande kassahalf. De två öfriga rummen voro upplåtna åt bankens vaktmästare. Därjämte förhyrde banken senare äfven öfriga rummen i denna våning, hvaraf stora salen begagnades till bolagsstämmor, sanmanträden m. m. Hyran var för hela våningen 1,000 rdr rgs.

Tredje våningen hade samma rumsinredning som mellanvåningen. Den stora salen och de två innanför liggande rummen användes redan på 1700-talet som lokal för landstaten, såsom omnämnes i Mag. prot. 5 nov. 1811, då landshöfding af Vibeli anhåller att på nytt få hyra dem för 100 rdr bko. Då landstaten genom residensets inköpande erhöll egna lokaler 1822,² flyttade rådhus- och kämnärsrätterna hit. De två rummen åt norr uthyrdes 1815—19 till Värmlands regemente till förvaring af munderingspersedlar och iordningställdes sedan till arrestlokal åt landssekreteraren, lagman G. B. Kleman, som satt här för ransakning 1823. De användes äfven sedermera som arrestlokal till 1847, då länsfängelset blef färdigt och därefter till auktionslokal³ och till lokal för drättselkammaren till 1856, då Telegrafverket hitflyttade. Rummet öfver bankvaktmästarens, hvilket förut varit lokal för stadskassören, blef 1815 landtmäterikontor, tillökadt följande år med innanför liggande rum. Efter detta ämbetsverks förflyttning till residensflygeln inreddes rummen till arkiv och lokal åt drättselkammaren.

¹ Halfva rummet var upphöjdt till nedre delen af fönstren, och å denna upphöjning stodo två pulpeter, en vid hvardera fönstret. Fyra trappsteg ledde hitupp från golvet, och en omålad träbarriär skilde själfva banklokalen från den öfriga delen af rummet. På golvet nedanför stod ett bord med skrivmateriel för kunderna. Kassahalfvet tillslöts med en tung järndörr med tillhörande järnbom. Denna enkla lokal var Wermlands enskilda banks första banklokal och innehades ända till branden.

² Glädjen öfver flyttningen var allmän hos landstatstjänstemännen, som beklagat sig öfver de kalla rummen, som vintertid tvungit dem att arbeta i päls och galoscher (enl. bref dat. jan. 1821, i mag. prot. 8 jan. 1823).

³ Flyttades 1849 till våghuset.

År 1854 i oktober uppsattes å frontonen å torget ett ur, om hvilket rådman P. Stenström motionerat redan 27 nov. 1848. Det kostade 666 rdr bko och var förfärdigadt af fabrikören C. F. Gernandt i Stockholm. Att glädjen var allmän och förtjusningen stor öfver, att man äntligen fått en rättgående klocka i staden, framgår af tidningarnes entusiastiska artiklar.

31. Kronohäktet (efter teckning).

Häktet och cellfängelset.

I »nordsta'n», just på den plats, där badhuset nu ligger, låg i forna tider ett 15 alnars högt berg, det gamla Lagbergets afslutning i norr, Kvarnberget, som det kallades efter den tid, då väderkvarn här var uppförd. Efter branden 1752 uppfördes den gråa, dystra byggnad, som allmänt kallades för häktet eller »krono-arresten.» Om dess tidigare öden står att läsa uti Ekman följande: »Ett kronohäkte är ock här efter branden på qvarnberget

af sten uppbyggt under entreprenad med lagman Antonsson, hvars like man ej lærer träffa på många ställen i riket. Sjelfva huset är inbyggt och innesluter en gård af 20 alnars längd i kvadrat. Det består af 10 rum, af hvilka 4 st. äro hvälfda; de andra äro civilarrestrum jemte rum för vaktbetjeningen. Dessutom är här ock en svår arrest nedsprängd i sjelfva berget till 8 alnars djup och med muradt hvalf betäckt. Sjelfva husets längd är $43 \frac{3}{4}$ aln. Taket är öfverst och nedomkring beklädt med jernplåtar, men resten med taktegel. Då man beser denna byggnad, lærer man icke lätteligen kunna tro, att den för kronans räkning är på detta ställe uppförd för en ackordsumma af 10,500 daler kopparmynt. »

En tung dubbelport i södra fasaden förde in i det med kullersten belagda hvalfvet. Inkommen hit hade man porten till fängelsegården rätt fram, samt två med några trappsteg försedda ingångar en till höger och en till venster. Den sistnämnda förde upp till vaktknektarnes rätt rymliga rum, försedt med två fönster, ett utåt gatan och ett inåt fängelsegården, genom hvilket sistnämnda fångarne kunde bevakas, då de voro utsläppta på den icke stensatta gården för att hämta frisk luft. Midt emot uppgången till vaktknektarnes rum ledde trappan upp till tillsyningsmannens våning, bestående af två rum åt vester samt kök åt söder. I öfrigt funnos i de yttre murarne icke några fönster. Alla fängelsefönster, försedda med grofva galler, vettade inåt gården.

Det gamla häktet var en af dessa beryktade, ohyggliga inrättningar, som kallas gemensamhetsfängelser, där af utrymmes-skäl såväl större som mindre brottslingar inspärrades i samma fängelsehvalf, hvarigenom dessa anstalter blefvo riktiga skolor i brottets tjänst. Cellerna voro helt och hållet stenlagda, såväl väggar som golf och tak, men tack vare det alltför bristfälliga byggnadssättet möjliggjordes det ena djärfva rymningsförsöket efter det andra, så att stadens häkte till slut erhöi ett mindre fördelaktigt renommé bland statens straffanstalter.

32. Gamla häktets ännu kvarstående vaktkarlsstuga.

År 1841 meddelades, att Kungl. Maj:t fattat beslut, att nytt fängelse skulle uppföras i enlighet med det s. k. cellsystemet. Efter noggranna undersökningar angående lämpligaste platsen beslöts förlägga det till berggrunden söder om det nyuppförda lasarettsetablissemnet. Påföljande år begyntes grundläggningsarbetet, och 1847 stod den ståtliga byggnaden färdig att motaga sina olyckliga gäster (se bild n:r 29).

Gamla häktet stod kvar till några år efter branden, då det refs. Många försök gjordes att använda lokalerna, bland annat som fattigstuga, men försöken strandade på den allmänna känsla af fasa och afsky, som byggnaden ingaf enhvar.

Lasarettet¹

(se bild n:r 29. Om äldre lasarettet se tomten n:r 99).

Åren 1839—45 uppfördes å Tyghusområdet ett nytt lasarett, omfattande hufvudbyggnad, två flyglar och uthus. Själfva lasarettbyggnaden bestod af sten, var uppförd i två våningar och förlagd på en i norr och söder gående bergbacke. Bottenvåningen innehöll ett större rum, som samtidigt var mottagnings-, operations- och direktionsrum, tre större sjukrum, badrum och sköterskerum; den öfra våningen sju större och mindre sjukrum. Norra flygeln innehöll bostadsrum åt vaktmästaren och två dårhusceller; den södra kokafdelning och rum för kokerskan.

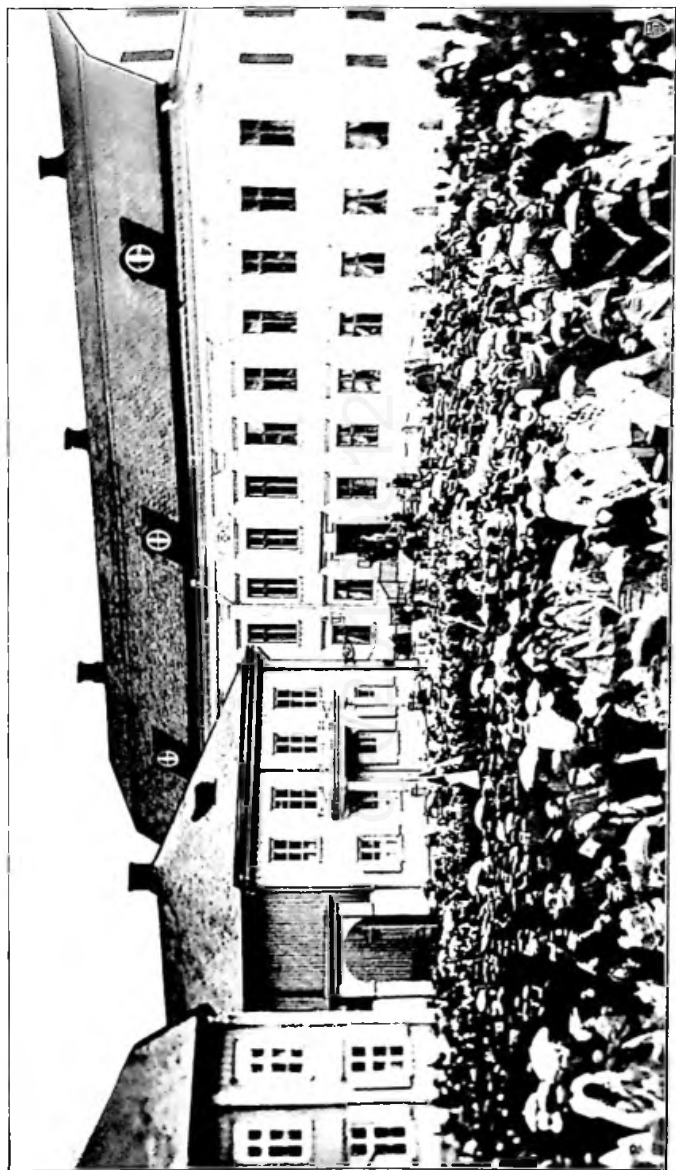
Invigningen skedde den 15 aug. 1842, då arbetet framskridit så långt, att inflyttningen en vecka förut kunnat äga rum. Det hade ledts af doktor J. J. Engholm och kapten Chr. Andersson, hvilken sistnämnde blef dess förste syssloman. Kostnaderna uppingo till 50,138 rdr 21 sk. bko.

Residenset

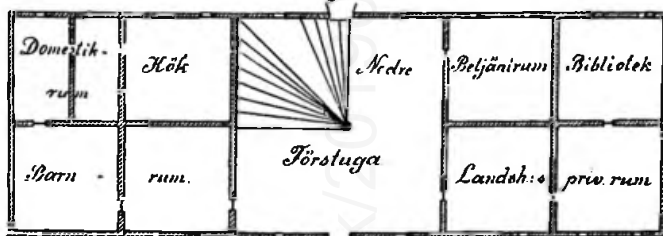
(se plansch n:r 33)

var vid 1800-talets början stadens mest betydande privathus. Dess hufvudbyggnad med det höga brutna skiffertaket, omgifven af de två flygelbyggnaderna med sina pelare, måtte å torget hafva gifvit en säregen, stilenlig prägel. Midt på huset ledde en hög tågstenstrappa upp till midtelingången, och väl inkommen innanför de båda dubbeldörrarne befann man sig uti en af dessa stora gammaldags förstugor, hvars breda trappa i två afsatser ledde upp till öfre våningen. Närstående skiss lämnar god föreställning om rummens läge. I den öfre våningen var det, som de kungliga bodde på sina genomresor till Norge. Festmatsalen var lokalen för måltiderna, och i salongen å torget gafs cour i

¹ Se »Länslasarettets historia» af doktor P. Clarholm, tryckt i Karlstad 1907.

Residenset. 33. Sydöstra delen af Stora torget. Frimurarelogen. Frimurarelogen. (Frimuraredeputerade öfverlämna igenom nyv. enakefru Gyllblad skarpskyttestandaret 10/2 1864.)

34. *Residenset (före 1865).**Öfre våningen.**Facad mot St. Torget**Sur.**Nedre våningen.**Uppgång från St. Torget.*

och för länets honoratiories. Gårdens utrymme var ju genom flyglarna afsevärdt begränsadt, helst som östra delen upptogs af uthusen och magasinerna. Midt för baksidan af huset stod ett litet fyrkantigt envåningshus, som innehöll arkivet, hvilket till evärdelig skada blef lågornas rof 1865.

Gården tillhörde vid 1800-talets början bergsrådet Niclas Arfwidsson (f. 1752), som på grund af sin ställning och sina lysande

förmögenhetsvillkor spelade en stor roll såväl inom länet som inom Karlstads samhälle. Hans hus var under århundradets första årtionde den förnämsta samlingsplatsen för allt, hvad länet hade i societetsväg, och öfra våningen var ofta platsen för lysande festligheter. Han synes dock ej hafva kunnat hålla ihop sina stora förmögenheter, enär efter hans död (1813) boets betydande behållning¹ måste afträdas till borgenärer. Enkan Anna Margareta, f. von Jacobsson, dog två år senare på egendomen Jakobsberg vid Karlstad.

Af konkursmassan inköptes gården 1815 af enkefru Maria Elisabeth von Matérn, f. von Eckstedt 1737, om hvilket manhaftiga och inom dåtida sällskapskretsar tongifvande fruntimmer några karakteristiska drag genom H. Lilljebjörn blifvit bevarade. Hon synes hafva upptagit gårdens gästfria traditioner och hennes från Eckstedtarne ärfda förmögenhet möjliggjorde också »ett stort hus». Den, som dock i mer än ett hänseende stod för rusthållet, var sonen, majoren Johan Anton v. Matérn, hvilken Lilljebjörn tecknat i en utmärkt biografi.²

¹ I denna ingick följande bruk och egendomar: *Katrinebergs säteri*; *Dejefors sågverk*, bränneri, laxfiske — som årligen gaf 8,000 till 15,000 laxar — järnbruk och faktori; *Forshaga säteri*; *Djuvsundet* och *Mörmon*; *Mölnbacka järnbruk* och manufakturverk; säteriet *Rosendal*; säteriet *Vestsjö* jämte $\frac{9}{10}$ af *Bolhytte* masugn, förutom en massa hela hemman och hemmansdelar.

² Major v. Matérn var nog på 1820- och 30-talen jämte regementskamaraten G. Wallencrona stadens mest inflytelsrika person, med stort inflytande inom såväl det kommunala som politiska lifvet, ej minst därigenom att han, som 1813 fått handelsrättigheter, tillhörde såväl stånds- som handelsborgareklassen. Lifflig till lynnet, intresserad af allt, omtyckt sällskapsmänniska, hög frimurare, förde han det allra mest gästfria hus och hade genom sina många bekantskaper uti sin hand många trådar, hvilka kombinationer han skötte med stor intelligens. Intet kommunalt eller affärsföretag kunde startas, utan att han var med, men med hans stora sangviniska läggning var det ej alltid, som dessa slog så synnerligen väl ut. Inom hushållnings-sällskapet synes han varit allsmäktig, åtminstone delande makten med den kargare och mera reserverade Wallencrona. — Så småningom, allt eftersom

År 1822 såldes huset till bostad åt landshöfdingen, hvilken hittills ej haft något boställe utan varit hänvisad, sasom af gårdarnes historia framgår, att hyra eller köpa sig bostad, något som alltid vållade svårigheter och till och med obenägenhet att mottaga denna höga värdighet. Behovvet af ett residensboställe hade redan då för ett 10-tal år tillbaka gjort sig gällande och fråga om Arvidssonska husets inköpande starkt ifrågasatts, fast saken förföll. Några år senare hade frågan ånyo upptagits, fast så till vida ändrad, att man nu var betänkt på nybyggnad. Ej mindre än tre kvarter voro ifrågasatta till inköp för tomten, nämligen nuvarande residens- och rådhusomtten, kvarteret närmast söder därom och slutligen det östra kvarteret söder om Garfvarådran, men alla tre förslagen förföllo

Majoren J. A. v. Matérn
F. 1770, † 1851.

förmögenheten smälte tillsammans, blef hans inlytande mindre. År 1842 blef han ej omvald i hushållningssällskapets förvaltningsutskott och s. å. utesluten ur den kommitté, som skulle omarbete sällskapets stadgar. Det är med en viss skadeglädje, som Nya Wernl.-tidn. konstaterar detta: »Herr Majoren och Riddaren A. J. v. Matérn, som förut i så långa tider genom sina sällskapliga förbindelser och under sitt åtnjutande af gästfrihetsförhållanden, bakom kulisserna varit den egentliga styresmannen både för länet och för hushållningssällskapet, läser dock tyvärr ej deltaga i denna kommitté af det skäl, att han dragit sig tillbaka ur hushållningssällskapet, ehuru som det tros dock ej helt och hållet ur Länets politiska affärer.» Några vänner inköpte sedan åt honom Sjötullen, men de sista åren var han flyttfågel, som bodde här och hvar i staden.

på grund af utjordsfrågan. Och underlig var ej heller den orsaken. Beräknar man hvarje kvarter innehålla 5—7 tomter, och att på hvar och en af dessa komme lika många tegar, åkerlyckor och källand, skulle det för residensets innehafvare blifva kanske ett 30-tal sådana att taga vara på, liggande i alla möjliga väderstreck. Lyckligaste lösningen på gåtan var nog inköpet af v. Matérnska gården, och hit inflyttade 1822 dåvarande landshöfdingen Johan af Wingård. Samtidigt härmed fick äntligen landskansliet och landskontoret sina fasta lokaler i de båda flyglarnes öfra våningar, det förra i den norra och det senare jämte landtmäterikontoret i den södra.

Af Wingård blef v. landshöfding här redan 1814 och följande år ordinarie. Tyvärr lämnar han i sina »Minnen» så få bidrag till länets historia och sin egen biografi, men af magistratens protokoll finner man, hur lifligt han tog del i allt, hvad som rörde Karlstads framåtskridande. Som bevis behöfs endast erinras om kanalens gräfvande, folkskolan, kyrkklockan, m. m. Särskildt ömmande hjärta hade han för allt hvad nöd hette. Till sitt yttre var han ytterst representativ, lång, ståtlig och imponerande, alltid iförd frack eller lång rock, gravitetiskt skridande fram, stödd på en lång rörkäpp med guldrycka. Halsen, omvirad med svart silkesduk och försedd med den tidens väldiga fadermördare, uppbar ett kantigt, karaktäristiskt ansikte, hvars mörka, djupt lig-gande, välmenande ögon doldes af ett par väldiga brillor.¹ Då han 1840 utnämndes till statsråd, kunde han blicka tillbaka på en 26-årig välsignelsebringande ämbetstid inom länet och samhället.

¹ Hur onttyckt han var af Karlstadsborna, visar det mottagande, som beredes honom första gången han som statsråd åter besökte sin gamla residensstad 1845 för att tillbringa sommaren på sitt kära landställe, Edsgatan. »Han helsades», heter det, »vid Kaunikenäset af en talrik människomassa. Alla båtar vid hamnen flaggade och särskild kanonsalut bidrog till högtidlighetens ökande. Allmän var den glädje, hvarmed statsrådet, som städse lefvat i kärt och vördadt minne hos Wermlands innevänare, väl-

Landshöfd. J. af Wingård
F. 1778, † 1854.

Landshöfd. C. F. Hammarhjelm
F. 1787, † 1845.

År 1840 den 12 aug. tillförordnades hofmarskalken Carl Fredrik Hammarhjelm till landshöfding. Äfven han var mycket om-

kunnades. » På Johansdagen 1847 skrefs följande hyllning till: »Den Gamle på Edsgatan».

Det är en fläck i Norden
Invid Tingvallaön,
En bortglömd vrå på jorden
Men dock så vänligt skön.
Der guldgul vaggar rågen
I skygd af skogens barn
Och dunkelblåa vågen
kring stranden slår sin arm.

Och ägar'n af den nejden
Är vänlig som hans land
Förr stod han käck i fejden
Nu bjuder frid hans hand.
Hvad i hans blick sig målar
Ur hjertat tindrar opp
Och från hans panna strålar
Lugn, trofasthet och hopp

Skrif gamle! Dina »Minnen»
I landligt paradis,
Med ungdomssauna sinnen
Än under ålderns is.
Vi ännu ha' att lära.
Af dina enkla ord,
Om gamla dagars ära,
Som än hos dig är spord.

Bryt rika sagoskatten
Ur aldrig gömmas håll,
Den stilla sommarnatten
Ser på din arbetskväll,
Och lyss till orden gerna
Tills en gång i det blå.
Din egen morgonstjärna
Skall uppå fästet gå.

tyckt och trots sin endast ettåriga tjänstgöringstid medhann han åtskilligt: han besökte Finnskogarne för ordnandet af fattigväsendet, höll själf restransakningar för att utröna allmogens ekonomiska belägenhet, sökte åvägbringa ordning i de olidliga gästgifveriförhållandena, hvarjämte han på egen bekostnad lät residenset undergå en välbehöflig reparation. Fint bildad, med ett ytterst förbindligt uppträdande, höll H. det allra mest gästfria hus. Ingen dag af någon betydelse passerade utan middag eller supé i residenset. Möjligt är nog, att tilltrasslade affärer gjorde sitt till, att han tog afsked från ämbetet. Åtminstone glunkades mycket därom. Redan följande år drog han sig tillbaka, följd af mångas saknad, hvilken i pressen erhöi många och lifliga uttryck, särskildt vid hans några år senare inträffade död.

Först följande år (1842) utfärdades fullmakt för lagmannen och landssekreteraren Hans Fredrik Oldevig på landshöfdinge-

Landshöfd. H. F. Oldevig
F. 1793. † 1866.

Landshöfd. C. R. Ekström
F. 1818, † 1903.

sysslan. Han var en för värmländingarne sedan gammalt känd och värderad ämbetsman med stor tjänstemannaförmåga och genom sitt stilla, flärdfria väsen väl lämpad att omkring sin person samla stridande meningar. Hedrades vid sitt afsked 1864 (2 år före sin död) med den då för tiden sällsynta utmärkelsen att blifva kommandör med stora korset af Nordstjärneorden. Begrafven på Karlstads kyrkogård, där en af vännen rest vård pryder grafven. — Fader till majoren Günther Oldevig i Karlstad.

Oldevig efterträddes af landshöfdingen Carl Rudolf Ekström, en ovanligt skicklig och rutinerad ämbetsman, som var synnerligen fordrande af sina underlydande i deras tjänsteäligganden och därför också af dem högeligen fruktad såsom sträng förman. Han hann dock ej verka mycket för länet, enär han redan 1870 sökte och erhöll transport till Jönköpings län. Afled i Stockholm vid hög ålder.

Uti de båda flyglarne voro lokaler inredda för landskansli och landskontor, hvarjämte de äfven innehöllo bostadslägenheter. Landskansliet disponerade norra flygeln, i hvars undre våning J. A. Nygren hade sin järnaffär från 1849 ända till stadens brand. Undre våningen i den södra innehöll, liksom den norra, åt torgsidan en handelslägenhet, bestående af bod och två innanför lig-gande rum, kontor och packrum. Genom flygelns långsida efter Tingvallagatan gick en farstu från gatan in på gården. Rummen på östra sidan denna genomgång var bostadslägenhet för bodinnehafvaren. Af dessa kunna nämnas rådmannen A. F. Nygren under åren 1838—49 och efter honom Bengt Gustaf Nilsson till 1857, då han flyttade till Uppered, och lokalen följande år öfvertogs af sparbanken. Nilsson uppbyggde efter stadens brand huset n:r 9 Strandgatan, som han ägde till sin död 1906 vid 90 års ålder. Barnen togo moderns namn Agrivill.

Biskopsgården

hade fordom varit boställe åt stadens kyrkoherde och tomten var måhända stadens största, omfattande tre hela nummer: 1, 2 och 3. Den ståtliga byggnaden uppfördes på 1770-talet i enlighet med här återgifna af »Hofintendentskapet» år 1775 uppgjorda ritning. Huset kvarstår ännu i dag i allt väsentligt uti samma skapnad, som det då erhöll, åtminstone till sitt yttre,

35. Biskopsgården sedd från V. Torggatan.

fastän äfven där många och genomgripande reparationer varit af nöden, såsom husesyneprotokollen förmäla. Ända tills dess att biskop Hedrén tog gården i besittning, var huset rödmåladt, men hvitmålades då, i samband med att det erhöll ny brädbeklädnad. Hvad utrymmet beträffar var detta storartadt. Öfvervåningen bestod af 8 rum, den undre af 7 rum och kök, hvarjämte uti båda våningarne funnos väldiga förstugor. Enligt husesyneprot. af år 1790 var stora salen i öfre våningen försedd

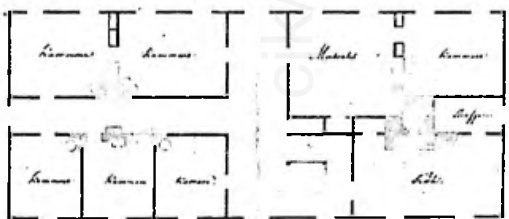

 Grundritning till Biskopshuset i Carlscu.

1:a våningen

2:a våningen

36. Plan öfver biskopshuset (efter 1775 års ritning).

med »svarsgode Tapeter och Oljefärgsbestrykning»; de öfriga 14 rummen med papperstapeter.

Å tomten fanns före biskopshusets tillkomst en envåningsbyggnad af timmer under torftak, som enligt dåtida karta låg i tomtens sydöstra hörn. Den innehöll, förutom förstuga, en sal, två salskammare samt ytterligare en kammare och utgjorde v. pastors bostad, af hvilken orsak det benämndes pastorshuset. Uppfördt efter branden 1752 var det redan 1790 så förfallet, att fråga förelåg om dess utdömande. Det reparerades dock på stadens bekostnad¹ och synes sedan blifvit användt till brygghus m. m. Då Hedrén genom sockenstämmobeslut af 14 nov. 1830 fått tillstånd att flytta pastorshuset till tomtens nordöstra hörn på grund däraf, »att huset, där det nu finnes och för det ändamål det begagnas, eger så obehvämt läge för hushållet, köket och ladugården, att det med största svårighet kan begagnas», befanns huset vara alldeles nedruttet. Biskopens tillerkända ersättning för dess flyttande, som bestämts till 666 rdr 32 sk. bko, ökades med 100 rdr bko, för hvilket belopp han erbjöd sig uppföra ett nytt hus. Detta hus, som afsynades 1832, låg alldeles i nordöstra hörnet af tomten utefter N. Torggatan med ingången midt på långsidan inåt gården, var rödmåladt och försedt liksom biskopshuset med skiffertak. Dess längd var 28, bredd 14 och höjd 6½ alnar, och rumsindelningen var lika med det rifna, äldre pastorshusets. Vid husesynen efter Agardh befunnos samtliga rummen omålade, tre af dem användes till brygghus, mangelbod och handkammare; det fjärde till höns hus. Efter Milléns död hade ett rum inredts till boningsrum, hvilket år 1867 ökats till tre, af hvilka två uthyrdes till lokal åt telegrafverket. Huset öfverläts 1882 af staden för 1,000 kr. till biskopsbostället. †.

Uthusen, som utgjordes af stall, ladugård, fähus, lador, m. m. lågo å tomtens nordvestra del. Mot älften var anlagd trädgård,

¹ Domkyrkokassan ålåg att underhålla biskopshuset, staden hade omvårdnaden om pastorshuset och landsförsamlingen ägde att bygga och underhålla uthusen.

som särskildt under blomstervannen Agardhs dagar var synnerligen väl hallen.¹ Ut i midtelrundeln var en brunn gräfd, hvilken igenlades 1867.

Ända till 1790 var tomten inhägnad af en gärdesgård, som vid den tiden ersattes af ett brädplank på förslag af major Stuart, som ansåg en »Simpel Gjärdesgård» hvarken vara i enlighet med

Biskop O. Bjurbäck
F. 1750, † 1829.

Biskop J. J. Hedrén
F. 1775, † 1861.

den aktning församlingarna hyste för sin biskop eller i öfverensstämmelse med den vackra byggnaden.

Den som 50 år före senaste branden innehade biskopsgården var Olof Bjurbäck, nämnd till biskop 1803. Han var en af dessa

¹ I samband härmed må anföras en historia, som dock förefaller synnerligen apokryfisk, enär det passerade skulle infallit under den framstaende biskop Bjurbäcks tid, han som så synnerligen väl ordnade om allt, som hörde till hans angelägenheter. Det heter, att gården skulle så förfallit,

kyrkans framstående män, som haft en märklig lefnadsbana. Fattig smedson från Bjurkärn hjälptes han ej fram af börd och relationer, utan uteslutande genom egen förtjänst. Som lektor i Karlstad blef han vida bekant i stiftet, och som kyrkoherde i Filipstad vann hans rykte ytterligare stadga. Otroligt beläst, from och vördnadsvärd var han en patriark för sin tid.

Till biskop tages endast någon af samtidens märkligaste personer. En sådan var för visso den värmländske prästsonen Johan Jakob Hedrén, väl ej som företrädaren märklig genom osedvanlig lärdom, utan på grund af de många kräfvande förtroenden, han erhöll, och som han ock motsvarade till vederbörandes stora belåtenhet. Han var den praktiska duglighetens man. Att han af sin samtid åtnjöt stort anseende ådagalägges däraf, att han efter 4 års biskopstid i Karlstad valdes till innehafvare af den gamla, ansedda biskopsstolen i Linköping.

Ett ännu större anseende ägde hans efterträdare i Karlstad Carl Adolf Agardh — och äger det alltjämt. Denne snillrike man var en af de mest bemärkte vetenskapsmännen vid det sydsvenska universitetet, och hans vänskap med värmländingen Tegnér torde jämte hans europeiska rykte ledt prästerskapets tankar på honom, som alltjämt var en vetenskapens vän och idkare, och som i Karlstads biskopsgård skref många olikartade arbeten, som alla äro beundransvärda genom snillrika tankar och glänsande framställning.

Hans efterträdare, Johan Anton Millén, född i det undanskymda Lappland, var en kapacitet som skolman och förvärfvade sig som rektor vid härvarande gymnasium mycket och välförtjänt anseende. Vetenskaplig begåfning saknades ej, men de praktiska bestyren upptogo hans tid och kraft nästan uteslutande. Som kyrkoherde i Ör och som riksdagsman vann han odeladt förtro-

att gräs växte på trappan och i förstugan. Detta skulle lektor Elof Tegnér vid något tillfälle kommit att nämna för brodern Esaias, som då skulle hafva yttrat: »Dumme Bjurbäck! Han kunde ju bjuda Dig och öfriga capitulares till sig, så vore gräset afbetadt på en liten stund».

Biskop C. A. Agardh
F. 1785, † 1859.

Biskop J. A. Millén
F. 1811, † 1863.

ende och aktning. Högt skattad både som ämbetsman och riksdagsman.

En mer utpräglad typ för en prelat, ja, man kan gärna säga kyrkofurste än domprosten i Lund, Anton Niclas Sundberg, står ej lätt att finna. Endast på grund af sitt ståtliga och representativa yttre var han predestinerad till biskop. Och de personliga egenskaperna voro rika och räckte väl till för att med största heder förtjänstfullt fylla ansvarsfulla poster. Att han gjorde detta i Karlstad förstås utan vidare däraf, att han efter få år (1870) blef Svea rikets ärkebiskop. Få offentliga personer torde hafva åtnjutit så allmänt anseende och så stor popularitet som han.

Å nedra botten innehade från 1862 vice pastor Jan Petter Höjer två rum, och det är ej mer än rätt och billigt att här äfven ägnas några ord åt honom på grund af det nyckna arbete, som

Biskop A. N. Sundberg
F. 1818, † 1900.

V. pastor J. P. Höjer
F. 1823, † 1904.

han utträttade under de nio år han tjänstgjorde här i staden. Han var nämligen under denna tid syssloman vid domkyrkan, predikant vid regementet, fängelset och lasarettet, ledamot af stadsfullmäktige (1865—71), fattigvårdsstyrelse och af nödhjälpskomitén efter branden samt ledde domkyrkans restauration. Läger man härtill, att det var genom hans förtjänst, som stadens värdefulla kyrkoarkiv räddades undan lågorna, finner man, att staden i mångt hänseende är Höjer tack skyldig. Han dog som kyrkoherde och prost i Ölme.

Beskrifning öfver stadens hus och byggnader.¹

För en beskrifning af stadens öfriga hus är lättast och säkrast att följa husnumren, och därför måste vi ställa vår vandring öster ut ifrån biskopsgården. I äldre tider var det endast husförhållningsböckerna och jordeboken, som hade något att göra med husnumren. I dagligt tal använde man sig aldrig däraf, utan hus och tomter benämndes antingen efter ägaren, husets färg eller efter dess byggnadsform, om nu denna i någon betydligare mån skilde sig från den vanliga typen. Exempel på sådana benämningar äro Kruskoppegården, »Gule huse'», och »Fyrkanten». Det var först genom magistratens beslut af 10 aug. 1846, som husnummer blefvo anbefallda till användning, fast långliga tider gingo om, innan de kommo allmänt i bruk, kanske egentligen först efter stadens brand, då med husen äfven de många gamla besynnerliga namnen försvunno.

Ofvanför kvarteren österom biskopsgården låg »Garfvarelandet», ett område som visserligen tillhörde staden, och som skulle tjänstgöra som någon slags gata, fast framkomligheten var ytterligt inskränkt. Garfvarelandet betraktades dock mera som privat egendom af alla de garfvare, som här under hundratals år i flera generationer drifvit sitt inbringande yrke. Det var ett enda stort, veritabelt sumphål, där här och hvar marken gifvits någon fastare form genom påförande af barkaffall. Ett stycke upp på älfstranden voro trägolf byggda, inhägnade med slanstängsel, hvarå upphängdes hudrester, benhudar o. d., hvilka här skulle torka i och för limberedning. Här och hvar voro väldiga kar nedgrädda, i hvilka hudarne barkades. Närmare älfven lågo ofantliga, ända till 6 å 7 fot höga barkhögar. All bark tipades ut i älfven, men som naturligtvis ej allt följde med strömmen, så växte högarne immerfort — till stor förnöjelse för ungdomen, som här hade utmärkta lekplatser. Magistraten utfärdade visserligen då och då förbud mot dessa högars uppläggande,

¹ Se kartan »Carlstad 1865».

men som det synes med dåligt resultat. Vattnet rundtomkring hade antagit en egendomlig, snusbrun färgton, hvilket var långt ifrån att hindra kringboende att använda det som dricksvatten. Tvärtom ansågs det af många betydligt bättre och hälsosammare än det vanliga älfvattnet. Rättut ifrån stranden gick från hvarje garfveri en flytande, mot strömmen vederbörligen förankrad brygga. Härifrån var det som hudarna nedsänktes till »vekning» (uppmjukning), hvilket nog också i sin mån hidrog att gifva åt vattnet den af kännare så högt skattade musten.

Älfven utanför Garfvarelandet var den tiden så djup, att stora, med bark djupt lastade skutor kunde där lägga till. Särskilda bryggor härför voro uppförda i närheten af nuvarande spruthuset.

I midten af 1850-talet hade Garfvarelanden såsom lekplats fått en svår konkurrent i den ö, Sandgrund, som på ett par tiotal år bildats i älfven norr därom.¹ På grund af älfvens många uppslamningar, hvilka då liksom än i dag högst menligt inverkade på sjöfarten, hade undervattensbankar bildats här och hvar i öfre älfven. För att undanröjda hindren hade omfattande muddrarbeten företagits, men med dåliga resultat. Härom berättas i en artikel angående kanalen, intagen i N. Wermlands Tidn. 5 sept. 1838 följande: »För få år sedan byggdes några mudderpråmar under inseende af majoren v. Matérn och en numera afliden handlande, hvilka pråmar kostade staden flera tusen rdr. Någon verksammare muddring hade dock ej blifvit följden: pråmarna lemnades obrukbara och ruttnade ned som vrak på älfstranden. Omkring dessa vrak hafva sedermera och så småningom sandbankar samlats, utan att allvarliga försök gjort satt borttaga dem.» Så långt tidningen, och man har väl ej skäl

¹ Första gången jag påträffat antydningar om Sandgrund är i N. Wermlands Tidn. 3 juli 1839, där följande kungörelse är intagen: »På grund af åtskilliga personers tilltag att å sandbacken vid N. Strandgatan upplägga bräder, timmer och ved äfveusom att dötöra afskräden, barkaffall o. d. finner sig magistraten att häremot bestämma ett vite af 3 Rdr 16 sk. Bco.»

att misstro relationens sanningsenlighet. Det märkliga ligger dock i, att magistratens protokoller ej omnämna saken. Kanske företaget var af enskild art, hvilket ej är otroligt med den kännedom man har om v. Matérns (och Setterbergs?) företagsamhet. I hvilket fall som helst synes likvisst Sandgrund på detta sätt hafva uppstått.

Biskop Agardh tog holmen i särskildt hägn. Han var den förste, som fick blick för, hvilken vacker plats denna ö kunde blifva och därjämte den förste, som tänkte räcka naturen en hjälpsam hand. År 1850 ingick han till drätselkammaren med anhållan att få under 50 år arrendera eller disponera »den utanför Biskopsgården i senare åren uppkomna i Clarelven belägna ön i ändamål att använda den till plantering af träd och andra växter, som där möjligen skulle kunna trifvas.» Anhållan bifölls och några försök gjordes äfven, men så kom hans ekonomiska krasch, och då togo nog försöken slut. Men sedan i många decennier tillbaka har Sandgrund älskats och ärats af skolpojkarne. Här hafva otroligt många vigwam byggts, tomahawker upp- och nedgräfts allt under det fredspipan gått (i all hemlighet) från mun till mun. Nu är äfven den fröjden liksom så mången annan slut. Nu är det vackra Sandgrund plats för vattenverkets maskinhus och — en tvättstuga.

Efter denna utflykt måste vi återvända till biskopsgården för att börja vandrigen på nytt. Inkomna på St. Herrgårdsgatan ha' vi på venster hand en ansenlig hörntomt (n:r 4), med en mängd byggnader af hvarjehanda slag. Kruskoppegården ägdes i början af 1800-talet af vågmästaren Nils Gustaf Kruskopf († 1823), samtidigt äfven ägare till Ulleberg i landsförsamlingen. Hans far och farfar hade innehaft samma syssla förut, och hans son öfvertog den efter honom. Släkten var ursprungligen från Östergötland (Norrköping) men denna grenens medlemmar hade nog redan nu hunnit blifva äkta Karlstadsbor, enär stamfadern för den hit inflyttade släktgrenen dog 1715 som handlande och sämskmakare i Karlstad. Nils Gustafs enka behöll gården, hvars

boningshus den tiden var rätt obetydligt: ett lågt, tegeltäckt en-våningshus med frontispis åt St. Herrgårdsgatan. År 1834 öfverlät hon den genom köp till klädesfabrikören Eric Carl Montan, efter hvilken tomten än i dag heter »Montanegål'n». Han lät 1836 uppföra ett nytt corps de logis, ett efter dåtida anspråk vackert, rymligt, bekvämt tvåvåningshus, hvitmåladt och under tegeltak. En rundelstrappa af tälgsten förde upp till ingången

Fabrikören E. C. Montan
F. 1812, † 1873.

från St. Herrgårdsgatan. Den tvärs genom huset gående farstun ledde ut till en rymlig gård med en rödmålad magasinsbyggnad längs efter N. Torggatan (midt emot biskopstomten). På höger hand, midtför magasinet, låg den rödmålade fabriksbyggnaden i två våningar, ombyggd 1838 och med fönster endast å gaflarna. Vinden var inredd till torkrum med tegelgolf, rappade väggar, gipsadt tak och med längs väggarne gående värmerör nedifrån fabriken. I denna fabrik tillverkades klädestyger och vadmal, och klädpressens dån hördes vida omkring.

Montan hade mycket stort anseende och innehade många kommunala förtroendeeuppdrag. Var mångårig ordförande i handtverksföreningen.

Gården intill (nr 5) var en gammal gård. År 1810 ägdes den af brukspatronen Jan Antonsson, som uthyrde nedre våningen till f. hofrättsnotarien, brukspatronen Anders Engholm, som fick burskap som handlande 1812. En af gårdens mera kända ägare

var assessor Jacob Branting, som köpte den 1821, men som redan 1829 fick afträda den till borgenärer »utfattig och skattfri.» En svärson till ofvannämnde N. G. Kruskopf, postinspektör M. Nilsson var sedan dess ägare till 1831, då garfvaremästaren Carl Magnus Wendt köpte den och innehade den ända till branden 1865. Bohningshuset upptog hela tomtens bredd åt St. Herrgårdsgatan. Det var ett rödmåladt, rätt anseeligt hus under skiffertak med en våning åt gatan, men hvars vestra hälft inåt gården var tillbyggd i två våningar. En ganska märkvärdig byggnadsstil sålunda! Detta liksom de flesta bättre hus hade trappor i samma stil som det Montanska huset: af tälgsten, formade i rundel eller ock med skarpa hörn, liksom också de flesta hus hade farstun midt igenom huset med två lägenheter på nedre botten och en större våning på den öfre. Träda vi nu upp för garfvare Wendts rundelstrappa och in i den rymliga farstun, hafva vi hans läderaffär till venster. Öppna vi dörren till höger komma vi in i ett mycket stort rum, hvilket under fältsjukan

Garfvaremäst. C. M. Wendt
F. 1808, † 1873.

1808 inreddes till fältlasarett. Innanför låg ett mindre rum, och dessa båda användes från början af 1840-talet utaf den om Värmländsk kultur och odling så högt förtjänte bergmästaren v. Schéele. Från hans tid datera sig rummets ljusare minnen. Själ en af de ledande männen inom Hushållningssällskapet, hvars verksamaste kraft han i många år verkligen var, hade han här sina många sammankomster med märkesmännen för Värmländskt framåtskridande

på snart sagdt alla fredliga områden. — Husets vestra del var byggd på en källare med egendomliga hvalf i den högst sällan förekommande spetsbågestilen. Den var tydligen någon kyrkbyggnad af urgammal ålder (vintergraf eller dylikt). Här hade antagligen i tider långt tillbaka varit begravningsplats, enär människoben påträffas hvarhelst man gräfvor på tomten. Ägaren själf påträffade en gång en massiv guldring, men ville ej behålla en af lidens tillhörighet, utan stoppade den pietetsfullt tillbaka på fyndplatsen. Sista resterna af källaren revos efter branden jämte andra ruiner. Vid rifningen iakttogos i dess murar tre tydliga skift efter olika eldsvådor.

Bergmästaren A. F. v. Schéele
F. 1795. † 1863.

Å ömse sidor om bakgården lågo två rödmålade byggnader: den vestra garfveriet, den östra magasinet. Därefter följde en ansenlig trädgård, begränsad mot Garfvarelandet af ladugårdar och stall, hvilken sistnämnda byggnad 1808 användes som likbod.

Garfvaremästare Wendt var en för sin redlighet högt ansedd man.

Bland barnen märkas majoren J. P. Wendt, i en längre följd af år stadens brandchef och upphofsman till det s. k. Karlstadssystemet, samt fröknarna Wendt, som hade en högtrenommerad flickskola i staden efter branden.

Tomterna nr:ris 6 och 7 voro också gamla handtverksgårdar, hvilka 1840 sammanslogos till en. Den förstnämnda med sitt obetydliga 2-våningshus, rödmåladt och med tegeltak, var ursprungligen en gammal färgaregård, som i början af 1800-talet ägdes af färgaremästaren Anders Romberg († 1814). Hans enka Anna Stina Skoglund gifte redan följande år om sig med sin gesäll Jan Herman Låstbom, som blifven mästare dref rörelsen till 1836.

Erik Petter Billberg innehade sedan färgeriet i fyra år, hvarefter gården bytte ägare, sammanslogs med nr 7 och blef garfveri. Denna tomt var den s. k. Falkegården, hvilket namn den fått af sina ägare Falk, af hvilka den siste, handskmakaremästaren Jan Petter Falk dog 1819. Dennes måg Nils Hammarström öfvertog såväl gård som verkstad 1823, men synes hafva skött sig mindre

Garfware P. Lindgren
F. 1800, † 1873.

Garfware J. A. Lindgren
F. 1833, † 1900.

väl, så att han 1826 tvangs sälja gården till garfvaremästaren Petter Lindgren, som året förut hitkommit från Stockholm och vunnit burskap. Falkegården var också ett mindre tvåvåningshus, men hörde till de få, som voro vitmålade. Här bodde gubben Lindgren själf. F. d. färggårdens lät han grundligt reparera och rusta upp 1861, då äldste sonen Alfred gifte sig.

Garfware Lindgren var nog en af stadens största garfware och

alldeles säkert en bland de allra tätaste. För resten en man vida känd för sin redbarhet. Enkan Lisette f. Sandberg dog först 1891 vid 88 års ålder.

Sonen Alfred öfvertog sedermera garfverirörelsen, som efter branden flyttades till Haga. Äfven han en man, som för sin arbetsamhet och duglighet åtnjöt det största förtroende. Han hade, ehuru son af en förmögen far, med ränsel och påk genomvandrat Tyskland och Frankrike för att lära sitt yrke. Han dog 1900 som en, särskildt hvad kommunala lifvet beträffar, mångbetrodd och högt skattad man. Af systrarne blef *Ida* gift med bruksförvaltaren på Skoghall P. W. Dahlgren (f. 1816, † 1902), *Hilma* med bokhållaren i Wernlands ensk. bank N. Tjeder, en stilla och försynt man, värderad både som människa och tjänsteman samt *Charlotte* med kamreraren i samma bank R. Myrin.

Bankbokhållaren N. Tjeder
F. 1828, † 1882.

Gården intill Falkegården hade troligen för i världen varit något boställe, eller åtminstone bostad åt den båtkarl, som härifrån rodde folk öfver älven till Sundstalandet. Ännu 1810 bodde här en sådan båtkarl, Johan Göransson från Segerstad. Det hus, som brann upp 1865 uppfördes antagligen 1812 af tomtens dåvarande ägare, enkefru Maria Regina Kjellblad, f. Ullgren. Det var en mindre 2-våningsbyggnad, rödmålad och under tegeltak, med stentrappa ett godt stycke ute på gatan och med farstu midt genom huset, precis som de öfriga. Hvad gården i öfrigt beträff-

far hade uthusen förlagts efter Garfvarlanden, hvarigenom det stora gårdsutrymmet lämnade möjlighet till en ansenlig trädgård. Rådmannen och knappmakaremästaren Johan E. Volgefart köpte den efter fru Kjellblads död 1826. Han innehade den endast två år, hvarefter den blef hans hustrus Barbara Avelins enkesäte. Efter hennes död (1840) kunna följande ägare antecknas: härads-

Doktor A. C. Holmgren
F. 1810, † 1858.

Handlanden O. Wennerberg
F. 1817, † 1898.

skrivare Eric Tingström (till 1844), stadsläkaren Axel Claes Holmgren till 1847, då han flyttade till Kristinehamn, där han dog 1858. H. var en fin och älskvärd personlighet och hans egenskaper tyckas också gått i arf till barnen. Sonen Olof Gustaf gick ännu, för ett 20-tal år rak och spänstig som kompanichef i Kristinehamn, och hans syster i Stockholm tyckes följa faderns traditioner inom sitt af många värmlandsminnen prydda, alltid gästfria hem. Den lilla gården synes hafva varit omtyckt af läkarne: så bodde Stagnell

här till 1851 och Lagerstedt till 54; vidare kapten mechanicus Carl Edvard Norström, pråmkanalens byggnadschef och vägmästare (se sid. 19) samt handl. Ola Wennerberg (till 1856). Brukspatronen C. J. Wallroth inköpte den då, hvarefter den beboddes till stadens brand af hans svärson, d. v. läroverkskollegan C. O. Schenson. — S. var en lärare af den gamla typen, som redan 1851

Brukspatron Carl Johan Wallroth
F. 1791, † 1869.

Lärov.-adj. Carl Oscar Schenson
F. 1824, † 1898.

kom i läroverkets tjänst, och som sedan ända in till de allra sista åren tjänade kvar troget på sin post. Lärare i kristendom höll han alltid morgonbön de tre första dagarna i veckan, och äfven för yngre generationer skall den gamle vördade åldringen alltid framstå som ett mönster af plikttrohet och arbetsamhet.

N:r 9 var en liten, gammal och förfallen gård. Det låga envåningshuset längs efter St. Herrgårdsgatan hade nog någon gång på 1700-talet varit rödmåladt, men färgen hade redan för länge

sedan försvunnit från de ofodrade limmerstockarne. Naturligtvis voro de fyrrutiga fönstren försedda med träluckor, äfven de en gång målade, och på torftaket växte om sommaren många blommor uti det härliga, frodiga gräset. Tillträde till denna egendomliga, ärevördiga byggnad fick man genom att från Dikesgatan passera genom en port i staketet, då man hade farstun rätt framför sig på midten af husets innersida. Stannade man ute på den lilla gårdsplanen och såg sig omkring, hade man till höger en trädgård med en massa vackra kastanjeträd, men för öfrigt alldeles fylld af förväxta och mossbelupna buskar. Längs efter Dikesgatan lågo uthusen, och midt emot dem intill tomten nr 8 skönjdes mellan buskarna en ansenlig källare. Stiga vi in i huset, förvånas vi öfver det stora utrymmet: ej mindre än 7 rum och kök, däraf en ganska stor salong. Det gamla huset ägdes af kapten H. C. Wennerstjernas enka Eva Lovisa, f. Bratt, en gammal dam, om hvilken berättas att hon var orimligt stolt och högfärdig för att ej tala om en hel del andra egenheter.

När gundman dog 1834, ärfde dottern Catharina Elisabeth såväl huset som alla egendomligheterna, hvilka hon ytterligare synes hafva sökt utveckla och detta på ett så förträffligt sätt, att hon snart nog gick och gällde för Karlstads största orginal, hvilket då ej betydde så litet. Hon hade en mycket välrenommerad flickpension, och bland hennes små pensionärer funnos i synnerhet två, som helt och hållet

Fröken Cath. Elis. Wennerstjerna
f. 1774, † 1854.

vunnit den ensamma gamla damens hjärta. Då hon dog 1854, befanns det, att hon testamenterat såväl gård som alla sina kuriosa till dessa. Och på så vis kom gården genom den ena arftagerskans gifte i rådman Adolph Nygrens ägo. Han lät helt och hållet reparera upp det gamla nästet från grund till tak, så att huset efter ett par år stod där som nybyggdt. I trädgården lät

Rådman A. F. Nygren
F. 1808, † 1879.

Järnhandlare O. Nygren
F. 1842.

han uppföra en ny bageribyggning, den gamla källaren påbyggdes liksom uthusen, och i dess öfra våning inreddes magasin och arbetarrum.

Gubben Nygren började redan 1833 som affärsbiträde hos J. Fröding och efterlämnade vid sin död en aktadt minne för sin stora stråfsamhet och sin rättskänsla. Blifven rådman 1842 hade han ej blott tid att jämte sin bagerirörelse ägna sig med ifver åt sitt förtroendeuppdrag, utan han förestod äfven i öfver 20 års

tid auktionsverket med alla dess besvärligheter. En af hans söner Oscar Nygren innehar fortfarande alltsedan branden 1865 järnaffär härstädes, äfven han en mångbetrodd man i stadens kommunala angelägenheter. Stadsfullmäktig 1877—80, 84—1900.

Gå vi nu öfver på andra sidan Dikesgatan träffa vi på det tredje garfveriet (n:ris 10 och 11). På den förstnämnda af dessa tomter låg med gafveln åt Dikesgatan och fasaden åt St. Herrgårdsgatan ett rödt envånings trähus med tegeltak. Å den andra tomten låg ett litet lågt och obetydligt 2-våningshus, också af trä och rödmåladt, men med gafveln åt St. Herrgårdsgatan och fasaden vänd åt gården. Här bodde mästarn själf, och envåningshuset var inreddt till affärslokal. Själftva garfveribyggnaden var byggd i vinkeln med ena huslängan efter Dikesgatan, den andra efter Garfvarelandet med inkörporten midt igenom huset. Detta var sedan gammalt stadens största garfveri. Efter logarfvarern Claes Borre, som dog 1811 nära 70-årig, ärfdes gården och öfvertogs garfveriet af mågen, den från Finland 1811 inflyttade Salomon Holm, sedermera rådman. Då han dog 1847 skrifer Wermlands-tidningen: »Han var en af Finlands oförgätliga söner och har under sitt nära 40-åriga vistande i vår stad genom en redbar och fridsam vandel tillvunnit sig allmän tillgifvenhet, hvarför saknaden nu delas af alla, som känt den gamle hedersmannen». En dotter blef gift med handlanden Göran Fagerström och en af sönerna Erik blef från rådman här i staden (1854—56) borgmästare i Eksjö. Sonen Lars Gustaf öfvertog garfveriet, som efter hans död (1851) köptes af garfvaren Fredrik Låstbom¹ som innehade gården vid branden. Här bodde magister A. Thorstensson, innan han fick egen gård (se sid 109), och här började sadelmakare N. W. Svensson 1856 sin sadelmakeriaffär, ett handverk som han dref ända till sin död. — Svensson var född gottländing, hvars sjungande tonfall och glada humör han behöll in i det sista. Gubben

¹ Han hade arbetat som gesäll i Danmark och Tyskland 1842—47. Blef efter branden handlande i Stockholm, därefter pergamentsfabrikant och slutligen agent.

Rådman E. Holm
F. 1817, † 1892.

Garfvarenäst. F. Låstbom
F. 1818, † 1900.

S. var, när han gick bort, en af de sista, som vunnit burskap och borgarbref efter gammalt manér och mångt och mycket, som här kunnat anföras, är från hans muntliga, lifliga berättelser från »den gamla, goda tiden», som han ansåg tyvärr försvann för snart. Järnvägar och annat gjorde *hans* yrke liksom garfvarnes mindre gifvande. Seldon, spannlino och piskor blefvo snart endast tillfälligtvis efterfrågade varor, och därför var det nog mången gång de gamla mästarne med saknad tänkte på den tid, de som husbönder sutto nudit i kretsen af sina gesäller och lärlingar. Gift med en dotter till fänggevaldiger Nygren efterlämnade S. flera barn, bland dem kronofogden Wilhelm, tandläkaren Gustaf och häradskrifvaren Frans Svensson.

Nästa gård var en liten dålig gård. Ställa vi våra steg dit redan på 1830-talet, finna vi en liten låg tvåvåningsbyggnad med ingång från gatan, torftäck och förfallen. Gården var på sätt och

Sadelmakare Nils Willi. Svensson
F. 1825, † 1904.

Fru Charlotta Johansson
f. Hellström 1836.

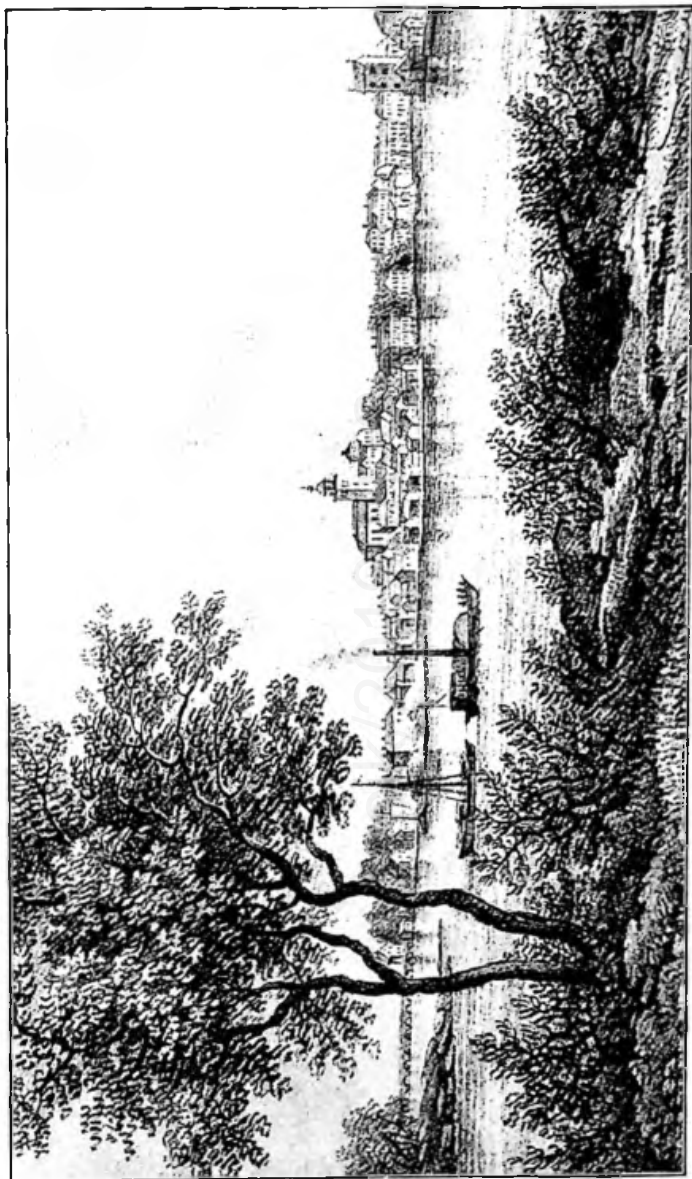
vis en gammal garfvaregård den också, fast här bereddes det finare slaget af skinn, sämskskinn.

Här residerade till 1814 den i Flensburg 1762 födde sämskskinns-
makaremästaren Jan Henric Colditz, som 1814 flyttade till Arvika
för att profitera af kriget på närmare håll. Han efterträddes af
mästaren i samma bransch Johan Hammarström, far till å sid. 79
nämnda Nils H. År 1826 såldes gården till vaktmästaren vid pro-
vincialbanken Salomon Hellström, far till fru Charlotta Johansson,
hon som säljer biljetterna på nuvarande teatern, af hela Karlstad
känd och aktad, som minns allting af det gamla, och som glömt
ingenting, och som därtill skrivit dessa förträffliga artiklar på
landsnål uti Karlstadstidningen under signaturen »Cajsa på Träl-
åsen.» Under den tid, som Hellström ägde gården, funno nog
åtskilliga af stadens unga damer sin väg hit. I husets öfra våning

var nämligen inrymd stadens enda dåvarande modeaffär, hvars ägarinnor voro tre systrar, fröknarna Lindmark. Enligt annons 1838, sålde de »alla slags stråhattar och mottogo till blekning alla sorters flåthattar, som skyndsamt måste inlämnas, ty nu börjar blekningstiden.» Hur mycket läses ej mellan dessa få rader! De gamla snälla fröknarna Lindmark blefvo 1842 delägare i den sedan s. k. Lindmarkegården, dit de, efter att ett par år bott vid Hammarviksgatan, flyttade.

År 1839 köptes gården af kakelugnsmakaren eller rättare sagdt krukmakaren Niclas Hoffstedt. Han lät rifva de gamla träkäkarne och af tegel, som brändes i hans lilla på bredvidliggande tomt varande »kakelfabrik», lät han uppföra ett litet, hvittrappadt stenhus, det första som hittills mött oss på vår färd, ett oansenligt hus visserligen men dock ett *stenhus*. »Pöttmaker Höfstedt», som han i dagligt tal kallades, var en fridens man, som ej gjorde mycket väsen af sig. Den lille, blide gubben var dock allmänt bekant, dels därför att han var god mot de fattiga och antagligen hvarje söndag gaf en artig skärf i kyrkhåfven, dels därför att han stod betydligt »under toffeln». Han dog 1858 och efterlämnade enkan Christina J. Carlberg, som innehade gården till 1865, då hon flyttade till Stockholm. Hon lär i mångt och mycket ha' varit sin makes motsats, begåfvad med en ej så ringa portion af högfärd. Så berättas än i dag, hur gumman brukade, med en ståtlig gest pekande på den lilla Hoffstedtska domänen, till sin dotter yttra: »Se, mitt barn, *allt* detta skall en gång blifva Ditt!»

På tomten nr 13 stod en låg, rödmålad, i äldre tider torftäckt tvåvåningsbyggnad af trä. Innanför fanns en liten trädgårdstäppa och längre ned åt Garfwarelandet stodo uthusen, stall och ladugård, jämte den ofvannämnda lilla kakelfabriken. Ägaren, kakelmakaren Lars Hoffstedt lämnade denna gård 1834 vid sin död i arf åt sonen, ofvannämnda Niclas Hoffstedt, hvilken sålde denna sin arfvegård till kyrkoherde N. C. Silléns enka Agathe, f. Roth, och efter heunes död blef tobaksfabriksdisponenten, sedermera kassören i Provincialbanken, Erik Wikström († 1876) dess ägare.

37. Utsigt af Karlstad från norr. Häket syns mellan bitarne. Garvarelandet till höger därom.
Teckningen gjord, innan Sandgrund bildades.

N:o 14 hade ungefär samma utseende som näst föregående. Här var i början af århundradet garfveri, som ägdes af garfvare-mästaren Nils Godholm († 1836). Arfvingarne sålde gården 1840 till enkan efter brukspatronen Jan Eberhard Geijer, Maria Elisabeth, f. Wall. Hon innehade själf öfvervåningen i den lilla två-våningsbyggnaden och upplät den undre till svärsonen, vinhand-lauden Georg Theodor Lagus, hvilken, då han lämnade staden 1855, ändrade sitt namn till Gabrieli († 1895 på Åland). Fru Geijer dog 1860 och gården köptes 1861 för 9,000 rdr af landt-mätaren Adolf Fredrik Sten-bäck († 1870), som innehade den vid branden.

Nästa gård (n:r 15) var ock-så en gammal garfverigård, med smal och liten tomt, äfven den försedd med ett litet två-vånings rödmåladt bonings-hus. Gården var en af råd-mannen, kopparslagaren Jo-han Christian Zanders elfva gårdar och ägdes (eller åtmin-stone beböddes) af hans måg, samskmakareäldermannen Jo-han Bergman, tills dess att denne 1813 öfvertog en annan af svärfaderns gårdar efter Hamngatan (nuvarande Älfgatan). Gården öfvergick då genom köp till fodermarsken Per G. Kjenong, efter hvars död hans båda ogifta döttrar innehade den. Den sista öfverlevande af dem, Anna Maria, dog 1854, hvarefter gården in-köptes af fabrikören Gustaf Holmberg, far till majoren Carl Gustaf och konsuln Elis H. Arfvingarne innehafva tomten ännu, fastän betydligt utvidgad.

Fabrikören G. Holmberg
F. 1820, † 1878.

N:r:is 16 och 17 var en betydande gård med dels ett tvåvåningshus med gafveln efter N. Torggatan, dels ett envåningshus å tomten n:r 16 ett stycke inifrån gatan. Gården tillhörde och beboddes af vaktmästaren vid häktet Eric Hagström (f. 1751, † 1835). Här bodde en hel del arbetarefolk och gesäller, hvarförutom tvåvåningshuset (den s. k. Berggården) var känd som ett särdeles gouteradt inackorderingsställe för skolpojkar. Envåningshuset refs på 1840-talet, af hvad orsak är obekant. Den andra gården innehades från 1835 af enkan efter vaktmästaren Anders Lindholm († 1834), enkefru Maria Catharina L., f. Tinglöf. Huset låg äfven det ett stycke från gatulinien, och å ömse sidor om vägen dit voro präktiga potatisland uppodlade. »Berggårdspojkarne» torde nog både i mängd och i odygd täflat med »pojkarne i röda gåln», helst som magistrarne Pallins och Hardins i närheten ligande gårdar vid slagsmål med gesäller voro i stånd lämna ej så föraktliga hjälptrupper. — Gumman Lindholm var en ganska tät gumma, högt aktad af alla, ej minst af sina inackorderingar, som alla visste om, att gumman dels öfversåg med små upptåg, och att hon var god mot behöfvande, hvilket med ungdomens ridderliga sinnelag nog gaf henne större pondus än ett fruktlöst användande av karbasen.

Gatan midt öfver träffa vi på en af de första s. k. Litteragårdarne. Frågan, huru de uppstått dessa Litteratomter, d. v. s. tomter, som i stället för att numreras erhållit bokstäfver A, B, C, etc., har länge varit föremål för utläggningar. Åtminstone trefva vederbörande på 1850-talet efter en verklig förklaring. Af dem säges, att litteratomter äro tomter, som kommit till, sedan stads-tomternas numrering blifvit gjord, och nya tomter uppstått på utjordarne. En sådan förklaring synes dock litet konstruerad, då litteratomterna A och B ju ligga inom stadens äldre delar. Troligare är att dessa tomter efter eldsvådor eller genom gatureglering (såsom t. ex. då D, E och F efter häktets byggande genom gatan norrut blefvo skilda från sina ursprungliga tomter och byggda) erhållit själfständig tomts natur, i hvilket fall ligger nära

till hands att genom littera- eller bokstafsnumrering låta den gamla tomtnumreringen bestå. Den långt svårare härledningen till donationsjordsfrågan, en härledning som för öfrigt ej håller streck, skulle därmed vara bragt ur världen.

Gården på andra sidan fru Lindholms gård står upptagen som del af Litt. D., och är så till vida en märklig gård, som den står kvar ännu. Dess byggnadssätt på gammaldagsvis med sträfstolpar

38. Norra delen af gården litt. D (Hagströmegården).

utanpå väggen, användt i stället för knuthuggning, har gjort, att förståsiggpåare velat flytta dess byggnadsår tillbaka redan till 1600-talet.

Hela tomten litt. D hade namnet Guldgrufvan af ännu outredd orsak. En del har satt namnet i förbindelse med Hyttan strax invid och menat, att någon möjligen sålt fyndigheter å tomten och upprättat sin hytta öster därom. Tanken ligger ju nära till hands

att kombinera en grufva och en hytta med hvarandra. Återstår blott att finna den person, som velat söka malm i det gamla Lagberget. En annan version, berättad af en gammal Karlstadbo, är, att i gården skulle varit bosatt en rik man, som lånat ut pengar, hvilket nog var ett ganska gifvande företag å tider, då inga penninginstitutioner funnos. Han skulle på grund af denna sin låneverksamhet blifvit kallad: »Guldgrufva», och alla lånbehöfvande råddes gå till Guldgrufva, hvilket namn sedan öfvergått

till gården. Vare härmed hur som helst. Den norra tomten kallades Hagströmegården, efter mor Hagström, barnmorska i staden, och litt. D ägdes från 1827 till branden af gårdägaren Per Eriksson.

Enkefru B. L. Sillén,
f. Berggren.

Litteratomterna fortsatte öster om N. Kyrkogatan mot kyrkan till. Littera E, ett lågt envåningshus, rödmåladt och af trä med en liten obetydlig gård, tillhörde 1810 jungfru Lisa Andersson och efter henne från 1818 f. fältjägaren Nils Bergman. År 1840 köptes det af enkan efter en af stadens komministrar Daniel Sillén († 1838), enkefru Britta Lovisa S., f. Berggren, som ägde den vid branden. Gården var känd

för de fyra vackra döttrarnas skull, och utanför dess fönster var det som Pelle Ödman sjöng en af sina serenader och vid hemmarschen mötte »föremålet» arm i arm med sin blivande man, dv. löjtnant Knut Berggren.

Tomten söder därom hade littera F. Var huset endast ett obetydligt envåningshus med små låga fönster, så var tomten så mycket större med väldiga kål- och potatisland samt en liten vacker trädgård. Den ägdes 1810 af enkan Sara Carlmark, f. Kihl-

ström och ärfdes vid hennes död 1820 af dottern Anna Cajsas gift med logevaktmästaren Lars Andersson. I ej mindre än 36 år bodde han här som ägare. Hans porträtt återfinnes på sid. 133 Namnet Carlmark går igen hos hans dotterson, handlanden härstädes F. G. Karlmark.

År 1856 öfvergick gården till ny ägare, först till brukspatronen Oterdahl och sedan till magister Sven Hardin. Han lät bygga på en våning och i sinom tid äfven brädfodra huset något af de första åren på 60-talet. Såsom lärare i botanik var det naturligt, att han skulle begagna sig af toutens stora möjligheter i och för trädgårdsanläggning, och här uppväxte snart under hans oflätliga omsorger en af stadens vackraste anläggningar. Få personer hafva som han ägt den ursprungliga humorns gåfva. Särskildt var han oöfverträfflig historieberättare, och hvar *han* blandade sig i ett lag, det förspordes snart af de kiknande skratsalvorna. — Han var äfven syssloman vid Domkyrkan. En vacker vård, rest 1886 af vänner på härvarande kyrkogård, vittnar om, hvilken stark länk han var i väkledjan.

Adjunkten Sven Hardin
F. 1813, † 1867.

Återvända vi nu till S. Herrgårdsgatan för att göra en titt på de hus, som ligga på motsatta sidan, där vi nyss varit inne, träffa vi först på nr 19. Det var i forna dagar en liten af ålder skröplig gård. Huset var ett oansenligt tvåvåningshus med torftak och tillhörde kopparslagare Zander. Det erbjöds rektor Spak

1814 som boställe, sedan han i flere år förgäfväs anført klagomål öfver det lilla hyresbidrag som lämnats honom, påvisande, att han hade rättighet att fordra, att stadens innevänare tillhandahöllo honom boställsgård. Men ej ens denne anspråklöse skolman ansåg huset vara beboeligt, utan afslog anbudet. Det innehades sedan i många år af skeppare Grundström,¹ som här idkade krogrörelse, samt af vaktmästare Holmgren vid häktet. På 1850-

Landtmätare A. F. v. Wachenfeldt
F. 1826, † 1905.

Rådman A. F. Grundström
F. 1833, † 1903.

talet inköptes gården af landtmätaren A. F. von Wachenfeldt, som här lät uppföra ett hörnhus i två våningar, med fasaden åt N. Kyrkogatan och St. Herrgårdsgatan, hvilken byggnad brådforrades och rödmålades 1861. Själaf bodde ägaren i öfre våningen,

¹ Han var far till Axel Fredrik Grundström, som från landskanslist blef illiterat rådman i Karlstad 1866, och som därjämte var ombud för Gbgs och Malmö köpnannaföreningar. Dog som en mycket förmögen man.

och den undre beboddes af magister Erik Adolf Pallin.¹ Uthusen lågo på södra delen af tomten med gafveln åt N. Kyrkogatan.

Nästan på dagen ett år före den stora branden (söndagen den 12 juni 1864), drabbades gården af en genom en tjänstflickas försummelse vållad eldsolycka, som lade den helt i aska.

N:ris 20 och 21 voro också gamla Zanderstomter och utgjorde egentligen två skilda gårdar, fastän de senare förenades till en tomt. På den förstnämnda låg utefter gatan ett envånings, vitmåladt trähus. Det låg just där backen var som brantast, betydligt brantare än den nu är, och därför växte också stenfoten allteftersom backen sluttade. Inne på gården, dit man kom genom inkörsporten förbi nedre gafvelns höga stenmur, fanns en massa träbyggnader: uthus, stallar och ladugård jämte stora magasin i två våningar. 1816—21 bodde här en enkefru Lisa Cajsa Westerberg, och från midten af 1820-talet innehades gården af kopparslagare Zanders måg, handlanden och traktören Jacob Ahlgren († 1829).

Faktor H. Johansson
F. 1807, † 1889.

¹ Född 1821, † 1888. En af det gamla läroverkets bästa lärarkrafter. En dödsruna i Karlstads Tidn. skrifer om honom följande: »En duglig, kraftig samt någon gång väl sträng lärare, men när han tog i med hårdhandskarne, gjorde han det alltid i den bästa afsikt. Ordning och skick uppehölls i klassen med oblidlig stränghet, men som doktor Pallin äfven alltid var rättvis, var han mycket afhållen af sina lärjungar, hvilka säkert i ett kärt minne bevara sin gamle lärare.»

På tomten intill låg ett mindre, rödt gammalt envåningshus. Här bodde på 50- och 60-talen en af alla den tidens skolpojkar väl känd och mycket värderad bagargumma, »Brö-Maja», som för 2 sk. stycket sålde s. k. »portioner» bestående af en bulle och antingen 2 pepparkakor eller en mandelkranz och en rödfärgad, rund karamell.

Båda dessa tomter fingo 1847 en gemensam ägare, i det att de af enkefru Sophia Ahlgren, f. Zander, såldes till faktorn Herman Johansson, en godhjärtad, gladlynt gammal hedersman.

Tomterna n:ris 22, 23 och 24 ägdes vid branden af garfvaremästaren Nils Wennergren. Den sista var sedan gammalt en garfvaregård, som i början af århundradet tillhörde karduansmakaremästaren Johan Rundqvist, dalmas till börden († 1859 på Brötegen). Boningshuset bestod af en äldre, rödmålad tvåvåningsbyggnad med fasad efter St. Herrgårdsgatan. Två rum på nedra botten uthyrdes af Rundqvist till bysättningshäkte. Vid sin afflyttning från staden 1844 sålde han gården till Wennergren. De två öfriga tomterna voro fattiga gårdar med små obetydliga hus. Tomten var inåt mycket sumpig och sur och kallades i dagligt tal för »Dyhöla». Sedan Wennergren blifvit ägare för äfven dessa små gårdar lät han rifva ned de gamla kåkarna och uppförde här 1852 ett tvåvåningshus, som brädfodrades och rödmålades, och som han upplät till bostad åt sin måg, bokbindaremästaren Johan Lundgren, äfven han en af de många, som gått med ränsel på rygg och lärt sitt yrke utomlands. Genom sin skicklighet i sitt fack och sin konstnärlighet vann han stort och välförtjänt rykte inom sin branche. Själf bodde Wennergren i Rundqvistegården. Han dog 70-årig 1873, också han en af Karlstads gamla hedersamma handtverkare. Garfveriet flyttades efter branden till Östra Tullen och öfvertogs af sonen Johan W. († 1913).

På hörntomten n:ris 24 och 25 låg ett rätt långt envåningshus med fasad åt St. Herrgårdsgatan och med en hög trappa upp till ingången. Det var ett föga välkändt ställe, sedan gammalt

Bokbindare J. Lundgren
F. 1831, † 1892.

Johan och brodern Gustaf Wennergren
F. 1842, † 1913; f. 1846, † 1884.

en samlingsplats för en hel del löst folk och för gesällerna från de rundt omkring liggande garverierna. Här fanns nämligen från äldre tider en krog, lik alla andra dylika den tiden, inrymd i en mörk och smutsig lokal. Stege vi in, funne vi, att själfva krogen utgjordes af ett större rum med nedrökta väggar och lågt, hvitmenadt men af rök, flugor och fukt illa åtgånget tak. Möbleringen utgöres af krogdisken, dit hvar och en fick gå fram och själf hemta sina beställda varor, samt af 8 st. större och mindre bord med dels bänkar, dels stadiga, omålade stolar omkring. En vinterkväll var såväl atmosfär som belysning den sämsta möjliga, den senare levererad af små rykande, osande lampor med rofolja. Innanför funnos två mindre rum för enskilda sällskap, hvarjämte bakom krogdisken med sin öltunna och sina kaggar en dörr ledde till köket, hvars närhet för visso tillkännagafs utaf oset af stekt fläsk och andra finare varor. Krogen be-

nämndes med ett äldre namn för Bihlkrogen och (antagligen efter dess ombyggnad 1822) för »Stenkrogen». En bland magistratens protokoller funnen klagoskrift öfver just denna krog må anföras in extenso, dels som en akt belysande dåtida förhållanden, dels på grund däraf att den visar, att ännu 1838 den vanliga eller rättare sagdt enda infartsvägen till staden skedde från Östra bron längs St. Herrgårdsgatan och Dikesgatan ned till torget. De klagande äro två grannar, ofvannämnde gamle beskedlige krukmakare Hoffstedt samt den snedt emot boende landskamreraren S. Lindberg, hvars hus vi om en stund påträffa. Där heter: »Den i vårt granskap varande s. k. Bihlkrogen är ett näste, där nästan all slags oordentligheter förfvas och hvarifrån de högtidligaste Sabbatstider icke undantagas. Läget vid gatans och stadens slut undandrager och denna krog den allmänna uppmärksamhet, som de flesta öfriga krogar äro blottställda för, och underlättar följaktligen de utsväfningar, som där begås. Ej nog att snart sagdt hvarenda bonde som bor öster om staden, måste liksom af en instinkt vid hemresan stanna vid Bihlkrogen, att till rusets fullbordande der offra sista fyrken — ej nog med det fylleri och slagsmål som af dessa besök blifva en följd. Denna krog utgör jemväl en behaglig, träget besökt tillflykt för Granskapets Gesäller, Lärlingar och Drängar, som med åsidosättande af husbondens tjänst å de flera till nästet ledande ingångar insmyga för att med starka drycker och andra förförelsens där framställda lockbitar berusa ungdomssinnet till kropps- och själsförmögenheternas undergräfvande och förstörande. Krögerskan har af mig Lindberg för längre tid tillbaka och flera gånger blifvit varnad för krogens öppnande otillåten tid och för tillståndjande af kif och slagsmål därstädes. Varningarne hafva blifvit utan följder. Gatuhörnet vid mitt hus utgör numera likasom den slutliga liiquidationsplatsen för stadens fyllhundar, hvilka med rus från Bihlkrogen där handgripligen med hvarandra uppgöra sina affärer, oftast under nattens stillhet, hvilken på sådant sätt störes. Ej längre sedan än i går 14 dagar inträffade nästan midt

för mina fönster och under det Högnesso Gudstjensten pågick oenighet och slagsmål, trenne mig okända personer emellan, hvilka likväl bevisligen, enligt hvad grannar berättat, directe anländt från Bihlkrogen» — —. Oroligheterna häröfvan inträffade strax efter krögaren Bengt Larssons död 1837, då gården inköptes af kopparslagaren Joh. Gust. Berglin († 1842). År 1849 försvann »Stenkrogen», då huset af tomtägaren Carl Nilsson såldes till spegelfabrikören Johan Fredrik Lundin, sedermera ägare till Östra Tullen och svärfader till den strax häröfvan omnämnde garfvaren Johan Wennergren. Lundin dels påbyggde den gamla krogbyggnaden med en våning, dels utökade han den med en vinkelbyggnad, hvars fasad låg åt Dikesgatan. Därjämte inköpte han 1859 den åt Lilla Herrgårdsgatan ligande »ödetomten» (nr 38) för 1,301 rdr af skräddarmästaren Larsson. På denna tomt, hvarå fanns en gammal betydande trädgård, lät han uppföra ett vackert hvitmåladt tvåvånings hörnhus.

Här bodde Lundin själf på nedra botten och öfre våningen innehades af historielektorn Johan Frykholm. 1862 ville Lundin sälja dessa sina gårdar, och att husen voro betydande frångår af en annons den 4 juli detta år, enligt hvilken boningshusen innehålla ej mindre än 26 rum. Efter branden uppbyggde han på den gamla tomten nuvarande »nya mejeriets» hus af tegel,

Spegelfabrikör J. F. Lundin
F. 1824, † 1895

inköpt från den gamla våghusbyggnaden vid Näfvertorget. Fabrikör Lundin dog 1895 vid hög ålder.

Gå vi så öfver Dikesgatan, träffa vi på en väldig gård, sammanslagen af tomterna nr:is 26, 27 och 28. Det är den af Pelle Ödman så ingående skildrade gården, som af honom och hans skolkamrater, »pellepojkarne», kallades för »röe gåln». Hufvud-

P. O. Wigelius
F. 1807, † 1870.

Borgmästaren A. A. Waldenström
f. 1820, afsk. 1884, † 1888.

byggnaden af trä i två våningar med fasad åt St. Herrgårds-gatan, innehöll enligt Ödmans skildring ända till 12 rum och kök. Trappan från gatan var en vanlig rundelstrappa af tålgsten, som de brukliga, och liksom dessa placerad midt på huset. Gick man genom farstun, kom man ut på husets baksida eller ut på själfva gården, hvars södra del upptogs af uthuslängor med ena gafveln åt Dikesgatan, där inkörsporten var belägen. Tomtens hela vestra del upptogs af trädgård med en mängd bär-

buskar och fruktträd, bland hvilka också morbror Pelles mångomtalade päronträd befann sig. Gårdens ägare i början på århundradet var lektorn vid gymnasiet, prosten Magnus Eurén († 1824), han som åt sig och sin släkt lät vid kyrkan på dess norra sida uppbygga en murad graf. Barnen sålde gården 1832 till landskamreraren Svante Lindberg, som 1850 flyttade till Stockholm och då sålde den till brukspatronen Erik Eustachius Bredin. Det var under hans tid som »morbror Pelle Wigelius» hyrde gården och förvandlade den till pojkpensionat. Bilderna och minnena härifrån äro så mästerligt skildrade och bevarade i Ödmans »Pojkarne i röda gåln», att de här kunna förbigås. I flera år var dock denna gård, liksom Hagströme-, Hardine- och Wachenfeltegårdarne de centrala punkterna för ett lifligt skolpojkslif med alla dess rika möjligheter på omväxling, framför allt på upptåg.

I viss mån torde gården sedan hafva varit utsatt för något, som i senare tider kallas för tomtjobberi. Bredin sålde 1855 gården för 12,666 rdr 32 sk. bko till en skogsförvaltare Obarius, som dock ej mäktade fullgöra likviden. Efter en hel del affärstransaktioner och återköp blef slutligen auditör C. W. Geijer gårdens ägare för 7,500 rdr bko, men han afyttrade den kort tid därefter till majoren J. G. von Eckstedt. »Eckstedtegården» heter tomten ännu, och major Eckstedt var gårdens ägare, då staden brann. Öfvervåningen hyrde han ut till stadens borgmästare Anders Adolf Waldenström, som tog afsked från sitt ämbete 1884.

N:ris 29, 30 var också en betydande gård. Boningshuset var ett stort, rödmåladt tvåvåningshus med fasaden mot Herrgårdsgatan. Det såldes 1813 af dåvarande ägaren, prosten Pär Alstedt i Ölme, som fått det genom sitt gifte med Elisabeth Maria Ågren, till den varmhjärtade patriot, den af Runeberg besjunge, år 1809 till landshöfding i Värmlands län utnämnde Olof af Wibeli. Hvad han verkade för folkupplysning och för lindraude af nöden skildras i boken under andra rubriker. Fast det endast var

fyra år, han handhade omvårdnaden om länet, medhann han dock mera än någon höfding före honom. Efter afskedet följde han fortfarande med oafslätlig uppmärksamhet alla institutioner, de flesta af honom stiftade, och som afsågo underlättande af de

Landshöfding Olof af Wibeli
f. 1752. † 1823.

mindre bemedlades bördor och svårigheter. Och det är ej utan en viss rörelse man läser hans skrifvelse till stadens kassakomité i april 1818, däri han säger sig nödgas afstå från ordförandeskapet, enär »hans högra hand och arm blifvit så lam och darrande, att han ej utan svårighet kan teckna några ord.» Det fanns vid hans hitkomst till staden ej någon bostad för landshöfdingen, utan han inköpte gården till sin privatbostad för 4,200 rdr bko »jämte en äreskänk vid köpets afslutande af Ett-Hundrade Ducater i guld». År 1823 gick den varmhjärtade mannen ur tiden. Han lig-

ger begrafven på norra delen af Karlstads kyrkogård under en flat stenhäll med följande inskription:

OLOF AF WIBELI
Landshöfding och Komendör
I. K. V. A.

Född d. 10 Febr. 1752.

Död d. 1 Jul. 1823.

Efter hans död inköptes gården af inspektör Hesselius, gift med en Roman från Skråkvik i Ölme s:n.

Då genom den stora eldsvådan 1827 sämskmakareäldermannen Johan Bergman blifvit husvill, köpte han tomten och inrättade här på gården sin sämskskinnsfabrik. Huset tillbyggdes då på sin östra gafvel med en envåningsbyggnad, där handelslokalen inrättades. Efter hans död 1834 drefs affären i änkans

namn af sonen A. Fredrik, som 1842 blef ägare af såväl gård som affär, efter att s. å. erhållit rättighet att — som det står i burskapsbrevet — »drifva fabrik för beredning af läder efter Engelska sättet». Denna fabrik nedlades 1857, då Bergman i stället ägnade sig åt handelsverksamhet i rätt omfattande skala. På kontoret, som låg i en särskild af B. uppförd byggnad, började

Rådmanne A. F. Bergman
f. 1815, † 1878.

Handlanden P. M. Ågren
f. 1838, † 1908.

1857 den sedermera som framstående kommunalman så kände handlanden P. M. Ågren (Kannikenäsets omdanare) sin verksamhet. A. F. Bergman hade stort anseende, ej minst på grund af sin stora förmögenhet. Han blef rådman 1856.

Hörnhuset intill (nr:rs 31, 32) var ett stort, vackert, hvitmåladt tvåvåningshus, brädfodradt och med gaveln vänd mot St. Herrgårdsgatan. De rödmålade uthusbyggnaderna lågo efter sistnämnda gata, där äfven inkörsporten till gården var belägen.

Inne på den rymliga gården fanns äfven en större välkött trädgård.

Gården ägdes af f. landssekreteraren Johan Fredrik Elfstrand († 1826), gift med Charlotta Geringius, sin företrädares, landssekreteraren Geringii dotter. Brukspatronen Carl Roth blef sedan dess ägare och efter hans död (1832) ägdes den af änkan

Elisabeth Roth, f. Antonsson
F. 1770, † 1851.

Maria Lennartson, f. Roth
F. 1795, † 1873.

Lisa, f. Antonsson († 1851). Hon bodde här ända till branden jämte dottern Beata Maria, som 1847 ³¹/₁₂ blef enka efter brukspatronen på Gravendal, Per Lennartson. Hon var en reel, gammal präktig människa, med värmländska gästfrihetstagen i blodet, som ständigt höll ett gästfritt bord och gerna efter gammaldags manér såg, att på aftnarne gäster hittade dit, som merendels blefvo kvarbjudna på kvällen. Hon var f. ö. farmor till nuvarande (1914) domänintendenten, ägaren af Rotnäs, C. E.

Lennartson. I nedervåningen bodde på 1820-talet den musikaliske majoren Johan Kolthoff (kompositören af de flesta af våra dagars så populära Jössehärspolskorna), far till violinisten Erik Gustaf Kolthoff, en af vårt lands mera framstående violinspelare på 1850-talet och som spelat en rätt stor roll i samhällets musikaliska lif († 1864 i Stockholm). Äfven känd som öfversättare till operetten Villars dragoner samt många dramatiska alster såsom »Advokaten Pathelin», »Läkare mot sin vilja» m. fl. Major Kolthoffs våning innehades 1836—46 af doktor Stagnell.

Sistnämnda år inflyttade hit och bodde ända till sin död 1863 ett stort original, eller kanske hellre en ovanlig människa, enär ordet originalitet ej så sällan missförstås. Det var den gamle kaptenen vid Värmlands regemente Berndt Julius Breitholtz, en af kvarlevorna från vår gamla finska armé, och som varit med vid Sveaborgs belägring och öfverlämnande 4 maj 1808. Fången efter belägringens slut har han i dagbok lämnat en intressant

Kapt. B. J. Breitholz
F. 1786, † 1863.

skildring af dessa olyckliga tider. Han bodde efter hitkomsten till Värmland många år som »kavaljer» i en flygelbyggnad hos Löwenhielm på Malma i Nor. I Karistad var han väl tåld. En gammal bitvarg med godt hjärta, som ej åt den förste bäste lämnade något till lifs af sitt innersta. Henrik Lilljebjörn har beskrifvit honom, och i den beskrifningen är nog såväl han som hans uttryckssätt tagna på kornet, som t. ex. då gubben i sin förtry-

telse öfver att på matstället ständigt bli serverad kalfstek, i högröstad vrede utbryter: »Det var väl också sjutusan djäflar till kor att kalftva». Likväl deltog han flitigt i societetslivet. Han står osvickligen anmäld som deltagare i soirésällskapets nöjen, och många gånger tyckes han äfven hafva kört för någon af Karlstads unga damer på slädpartier. Han kanske kände sig själf som en af de många oförstådda, som med ålderns rätt och krämpor saknade ett kvinligt stöd vid sin sida. Det var ofvannämnda fru Lennartson, som ständigt roade sig med att reta gubben i detta ömtåliga ämne, tills dess att denne slutligen i vredesmod utbröt: »Af alla mina vänner och bekanta, som äro gifta, är det ingen, som jag afundas», hvarefter det lär blifvit slut på trakasserier i den vägen.

Allmänt afhållen var han likväl, där han vandrade fram, med åren allt mera skrynklig och grå, med hvitnade mustascher och hår. Han framträdde aldrig till synes i offentligheten, men hans stickiga, skarpa ögon hade ändå en ovanlig förmåga att hos isynnerhet pojkarne medföra en oändlig respekt. När musikkåren 1862 gaf konsert, var det nog ej endast för den finske patriotens, representanten för ett gånget skede i vår historia, som Björneborgarnes marsch spelades som honnör. Det var nog lika mycket som en hedersbevisning åt en af stadens mest aktningvärde borgare, som nu liksom mängen annan dylik ligger begrafd och glömd under sin sten på kyrkogården.

Äfven tomterna n:ris 33 och 34 ägdes i början utaf 1800-talet af landssekreterare Elfstrand, som bortarrenderade dem till lagmannen, landssekreteraren G. B. Kleman (bortdömd 1823 till fästningsstraff för förskingring). Boningshuset var den tiden ett envånings, rödmåladt trähus med torftak och med frontispis åt N. Torggatan. Den stora tomten med uthusen efter L. Herrgårdsgatan lämnade för öfrigt godt utrymme till en stor och präktig trädgård. Då målaremästaren Adolf Ljungquists gård år 1827 brann upp, köpte han båda dessa tomter och lät 1848 dels bygga på envåningshuset till två våningar, hvarjämte det brädfodrades och hvitmålades samt lät därtill å södra tomten

uppföra ett hörnhus i två våningar äfven det med brädfodring, som gulmålades. Här hade L., som 1841 lämnat målaryrket och i stället fick handelsrättigheter, sina affärslokaler. L. hade mycket stort anseende för sin redbarhet och blef 1848 rådman. Mycket såg han ej ut för världen: en liten, torr, beskedlig gubbe, som dock hade ovanligt god reda på sina egna affärer och på stadens. Att han ej lämnade någon större förmögenhet efter sig, berodde nog på hans goda hjärta. Han liksom Hoffstedt och många andra stodo fruktansvärdt under toffeln och malicen berättar, att när gubben ibland ej kunde komma sig för med att neka till de många mahognytoddarna, kunde han af sin kära hälft få handgriplig tillrättavinsning. Det var också på henne han tänkte, då han under ett mer än vanligt sömngifvande mål, hade slumrat till och, af rättens ordförande plötsligt tillspord om, hvilket straff han ansåg böra ådömas svarandeparten, yrvaken for upp och framstammade: »Han, han ska' stekas». På förfrågan hvadan detta gräsliga straff, måste han inför rättens medlemmar till allmän munterhet bekänna, att han drömde sig hafva köpt aborre, och att svaret gällde hans hustrus förfrågan, hur denna skulle anrättas och icke svarandens dom. En af hans söner blef den sedermera så kände ägaren af och disponenten för Munksjö pappersbruk Knut Ottonius Ljungqvist.¹ Gubben Ljungqvist dog 1857 och efter hans död delades tomtens. N:r 33 inköptes af den omtyckte, allmänt aktade och afhållne provinsialläkaren Jakob Wilhelm Lagerstedt († 1863), far till f. läroverksrådet N. G. W. Lagerstedt. Den andra tomtens med det gula hörnhuset

¹ Efter ett par års studier i Uppsala, gick L. länge utan att kunna besluta sig för val af lefnadsyrke, sysslande med hvarjehanda. Så var han tidvis informator, tidvis extra lärare här vid läroverket och tidvis medarbetare i N. Wermlandstidningen. Så fick han en dag syn på en annons, att papp- och tändsticksindustriens grundläggare Lundström behöfde en bokhållare. Han svarade i ett bref på grekiska, blef antagen och var inom få år först ägare af hälften, sedan ensam innehafvare af Munksjö pappersbruk och dog som millionär.

Disponent K. O. Ljungqvist
F. 1836, † 1896.

Doktor J. W. Lagerstedt
F. 1810, † 1863.

Magister A. Thorstensson
F. 1812, † 1888.

inköptes af den gamle magistern vid läroverket Andreas Thorstensson, som sedermera blef prost i Gillberga.

Nu vika vi af in på L. Herrgårdsgatan och träffa då på tomterna nr:is 35, 36 och 37. Det var borgmästare Anders Flormans gård, en underlig, gammaldags gård, hvars byggnadsstil betydligt skilde sig från öfriga hus. Denna obestämda färg, som hvarken var röd eller vit, angaf genast att huset var af mycket hög ålder. Dess hela midtelparti var tillbakadraget, lämnande rum för en liten stenlagd förgård utan minsta plantering. Å ömse sidor om detta midtelparti framskötö tvänne flyglar ut till gatan. Husets två ingångar, livar och en försedd med en anseelig stentrappa, funnos å midtelpartiet strax invid flyglarna. Så godt som hela tomten åt gatan upptogs af husfasaden med en inkörspport öster om huset, hvilken lämnade tillträde till gårdsplanen, hvars östra del upptogs af uthus (efter Dikesgatan) och för öfrigt af en icke obetydlig trädgård.

Borgmästare Florman var hvad man skulle vilja kalla ett levande lexikon i allt det, som rörde stadens såväl offentliga som enskilda angelägenheter, men så hade han också, efter att i många år varit rådman, beklädt borgmästareämbetet i öfver 33 år, då han dog 1857. Trots ifriga försök har ej något porträtt kunnat uppletas af den gamle hedersmannen, som uppriktigt sörjdes af stadens hela befolkning. Fotografen, löjtnanten Gösta Florman, var icke släkt med honom, som här i staden allmänt tros. Af hans många barn dog den siste Märten F. som magistratssekreterare i Gäfle 1902.

Husets båda flyglar hyrdes af kaptenen Gustaf Wallencrona, en person, som spelat en betydande rol i Karlstads samhälle under första 50 åren af 1800-talet. Hög frimurare (han var sedan 1822 Carl XIII:s ridd.) var han därjämte från 1809 ägare af ett tryckeri, från hvilket Karlstads Tidning utgafs. Det fanns näppeligen något företag, som startades i staden de nyssnämnda åren, utan att Wallencrona var med: Karlstads sparbank, Wermlands provincialbank, Hushållningssällskapet (hvars skattmästare han

var, och hvarför han erhöi Sahlgrenska guldmedaljen) endast för att draga fram några mera betydande. När 1827 såväl hans enskilda som de i hans vård varande hushållningssällskapets tillhörigheter jämte tryckeriet gingo åt vid branden, flyttade W. hit till denna gården. Här inreddes tryckeriet i ena flygeln och i den andra hans enskilda bostad jämte lokal för sparbanken, som äfven efter W:s aflyttning till Stockholm 1850 fortfarande hade sin lokal här, tills gården öfvertogs af annan ägare, då banken inflyttade (1858) till en af residensflyglarna.

Kapten G. Wallencrona
F. 1771, † 1852.

W. fick nog på äldre dagar röna åskilligt motstånd liksom en annan af stadens mäktige, majoren v. Matérn. Och detta bidrog ej så litet till, att han öfvergaf ett samhälle, där hans stora begåning och rika initiativ verkat mycket godt. Af en ännu lefvande Karlstadsbo skildras han som en lång och barsk gubbe af en omiskänlig gammaldags militärtyp. Det lär ha varit först efter lång tvekan, som man vågade sig in till den fruktade sparbanksdirektören för att sätta in sina sparade skillingar och runstycken. Gick alltid klädd i frack af

något mörkblått tyg, med den långa halsen i flera hvarf omvirad med en silkeshalsduk. Han slöt sin ätt 1852.

Den nye ägaren till gården efter borgmästare Flormans död var den gode, välgörande och varmhjärtade doktor Per Erik Stagnell, som restaurerade det gamla huset och målade det i någon slags ljusröd färg. Han flyttade efter branden till Stockholm, där han dog 1866. Efter hans död ärfdes tomten af hans syster-son, länsman Lundquist (Lutfisken kallad).

Numren 39—41 utefter norra sidan af L. Herrgårdsgatan voro små gårdar; obetydliga, smala och trånga tomter med små en-

våningshus, för det mesta ett stycke in på tomten och med garfvarne åt gatan. Nr 39 kan ju nämnas såsom varande en gammal garfvarregård. Här bodde garfvaren Olof Gullström och efter hans död (1815) innehades den af karduanmakaremästaren och kämruaren Anders Gullström. Boningshuset, ett lågt envåningshus, rödmåladt, med hög stentrappa och torftak, låg längs gatan. Det ägdes 1859-62 af handlanden F. L. Nygren, som nämnda år sålde det till skomakare Edqvist för 6,700 rdr.

I gården intill bodde »Slaktar-Maja» i ett tvåvåningskyffe med slakteri i nedre våningen och med boningsrummen i öfre, dit en trappa eller rättare sagt trappstege utan på huset ledde, förresten ett typiskt byggnadssätt i dessa små envåningshus, där bostadsnöden tvungit till inredande af en öfre lägenhet, men trappan måst i brist på invändigt utrymme byggas utanpå. »Slaktar-Maja» var en sträfsam enka, som genom sin stora arbetsamhet till och med kunde hålla sonen vid läroverket, fast med dåligt resultat.

Gården intill (nr 42) ägdes före branden af Johannes Olsson, »Illistes-Johannes», ett äfven af yngre Karlstadsbor välkändt original, åkare till professionen, stark som en jätte, fryntlig, jovialisk och godmodig, full af de befängdaste historier.

Hörnhuset till N. Kyrkogatan var däremot ett stort, präktigt hus i två våningar, rödmåladt med tegeltak och brädfodradt 1853. Inkörsporten var från ofvannämnda gata, och en rundelstrappa

Johannes Olsson

F. 1827. †. 1896.

af sten ledde från L. Herrgårdsgatan upp till huset. Huset var på så vis ett hemvist för lärdomen, i det att det ägdes och beboddes hela första halfseket af 1800-talet utaf lärare vid gymnasiet och skolan: Först af »logices och ethices lectorn» Olof Spak, en man af stor lärdom, far till stadens poëta laureatus, rector scholæ, Nils Leonhard Spak, som innehade titel af kungl. bibliotikarie, och som skref högtidliga verser vid kungabesöken, och som för öfrigt strödde kvicka och äfven för vår tid väl så läsvärda såväl dikter som charader. Olof Spak blef, som de flesta af den tidens lektorer, prästvigd och erhöll efter att lämnat Hammarö prebendepastorat 1796 Grafva d:o. Han dog 1806 och gården köptes då af lektorn, med professors namn, heder och värdighet, Per Kölmark, en ännu märkligare man än företrädaren. Bergsmansson från Karlskoga, var han af naturen utrustad med en ovanlig intelligens i förening med kroppskrafter, som gjorde, att han kunde bruka de förra utan tanke på de senare. Hans inflytande gjorde sig gällande därför ej blott inom skolans område utan ock isynnerhet på »allmänna rådstugan», där han var en flitig deltagare och som det synes en fruktad debattör. Han bevistade också som ombud för prästerskapet riksdagarne till och med 1823 från valriksdagen i Örebro 1810. Lämnade gymnasiet 1823 för att njuta ett välbehöfligt »otium cum dignitate» som prost i Grafva, men bebodde fortfarande huset till sin död 1839. Professor Kölmarks porträtt har ej kunnat uppletas, men man föreställer sig honom gärna som en stor, kraftig bergsmanstyp, som på sina 77-åriga skuldror lätt bar äfven den biskopliga bördan, då Bjurbäck på grund af sjukdom måste afsäga sig deltagande i de konsistoriella göromålen. Man förlåter, eller rättare sagt förstår så väl, att man mot den kraftige gubbens antagligen något tyranniska åtgärder »hade hvarjehanda att anmärka, dock ingalunda mot hans skicklighet, ty den bestridde honom ingen».

Efter Kölmarks död inköptes gården af conrektorn Johan Erik Nordahl, en stor naturbeundrare. Af Pelle Ödman skildras han som en liten undersätsig figur, ett rundt, rött ansikte med

spetsig, utstaende näsa, och som för att kunna imponera på pojkarne, måste tillgripa följande fras, i det han fäste sin lilla klotrunda blick på sitt offer: »I, pojkar från Åmål och Filipstad, I kännen mig icke, men jag skall säga eder: jag är farlig. — jag är farlig». Han tillträdde kyrkoherdebefattningen i Åmål 1851 († 1854) och gården köptes då af den högreste, allvarlige, i såväl

Landskamrerare A. Andersson
F. 1811, † 1889.

Komminister L. G. Sjöholm
F. 1802, † 1890.

kommunalt som enskildt hänseende mångt och mycket anlitade landskamreraren Axel (på Karlstadsdialekt Ackschel) Andersson. Efter branden uppförde han på ungefärligen samma tomt ett tvåvånings stenhus. Barnen antogo moderns namn Hagander.

Nu äro vi åter uppe på Kyrkbacken. Nästa kvarter utgör gräns för kyrkogården vesterut, och där hafva vi först, strax nedanför kyrkan, ett gulmåladt tvåvåningshus, ett hörnhus, uppbyggt 1836 af kapten Christ. Andersson. Uthusen vette

med långväggarne åt kyrkan och förhindrade utsikten därifran öfver tomtens ansenliga trädgård. År 1844 försälldes garden till d. v. konsistorienotarien L. G. Sjöholm, som varmhjertad och godhjertad skötte församlingens angelägenheter från 1839, tills dess att han, blifven komminister, aflyttade till Sunne 1851. Året förut hade han sålt garden till häradsskrifvaren Ernst

Häradsskrifvare E. F. Rystedt
F. 1806, † 1895.

Stående: sadelm. N. W. Svensson, skräddare-
mäst. J. Zetterström, boktryckare C. Forssell,
målare A. Ekstam. Sittande: riksdagsmannen
Andr. Andersson, gästgifvaren N. Andersson.

Fredrik Rystedt för 4,500 rdr bko, som före branden sålde den till skomakare Nyvall.

Intill denna tomt låg en liten gård (nr 45), så tillvida märklig att stadens första bokhandel här var belägen. Den innehades af Johan Reinhold Antonsson († 1820), som år 1819 blef stäm därför, att han genom sin bokförsäljning gjorde intrång uti vällofl. bokbinderiskråets rättigheter. Genom magistratens utslag af s. å. skildes dessa yrken åt, och sedan dess ha vi ett nytt yrke,

bokhandlaryrket, att anteckna. För öfrigt fanns här å gården en liten kakelfabrik, som efter kämnären, kakelmästaren Petter Hammarbergs död 1822 drefs af sonen Per Niclas och nedlades, då han dog 1835. Bland gårdens senare ägare må nämnas riksdagsmannen Andreas Andersson i Mosstorp, han som efter stadens brand uppbyggde Näbben. Han sålde dock gården redan 1862 för 9,500 rdr till tunnbindaremästaren Carl Ekström, som efter branden flyttade fabriken till Sandgrund, norr om Biskopsgården, där den förstördes vid älfvens ovanligt höga öfversvämning 1868. E. var far till fru häradshöfding Anna Lilliesköld.

N:r 46 var också en liten gård med ett rödt träuckel.

Nästa gård, n:r 47, en hörntomt, var en stor gård med ett en vånings-, rödmåladt hörnhus med fasad efter såväl L. Herrgårdsgatan som Dikesgatan, där inkörsporten var belägen. Ingången till boningshuset var från L. Herrgårdsgatan med farstu genom huset ut till gårdstomten, som var tätt bebyggd med verkstads- och magasin, förutom de vanliga uthusen, jämte stall- och ladubyggnader. Här hade sadelmakare A. Norström sin verkstad, tills enkan Helena, f. Dahlberg, sålde gården till en af sina gesäller Carl Gustaf Zetterwall, hvilken 1817 fick burskap som karduanmakare. Han inredde gården till garfveri, hvars uthuslängor efter Dikesgatan sträckte sig ända ned till prostinnan Åbergs gård, sedan han inköpt de genom kvarteret sig sträckande tomterna söder om garfverigården. Läderboden var inredd i den del af huset, som låg efter nyssnämnda gata, och kontoret liksom mästarns sofrum låg in på gården en trappa upp i en särskild byggnad.

Zetterwall var ett stort original. Utrustad med en ofantlig stofthydda brukade han stå bredbent utanför boden på den höga stentrappan med tummarne instuckna i armhålorna under det väldiga förskinnnet, spejande uppåt gatan efter bönder, som behöfde något nytt i seldonsväg. Hans ena öga hade af någon anledning gått förloradt, hvarför han kallades »Cyklopen». Gubben Z. var mycket omtyckt af bönderna, enär hans kommers

alltid späckades med de mest grofkorniga historier, som lifligt uppfattades och senterades, helst som gubben ej sparade på både en och flera snapsar ur skåpet. Men nog fingo köparne se upp alltid, ty lade de från sig sina skinnvantar på disken, så ägde gubben en ovanlig fermité att i ett obehagadt ögonblick med underarmen stryka ned dem i en bredvid disken stående tunna, och då var det ej annat än köpa ett par nya vantar. Eller ock

Traktören J. Jansson
f. 1820, † 1872.

skickades någon af bodpojkarne ut på gatan att skära bort tömmanne, hvilket skyldes på de usla gatpojkarne och gaf anledning till förnyad kommers. Han var en tid en af stadens rikaste karlar, men förmögenheten gick sin väg trots gubbens snålhet, om hvilken berättas många lustiga historia. Såfunda var det sällan som frun kunde pressa fram några hushållspengar, enär gubben ansåg, att hans utanför staden liggande egendom Lugnet skulle in natura bestå allt, som gick åt i den vägen. Gumman hittade då på det knepet, att hon då och då lät slakta någon af de stora

grisarne, som sedan fraktades in till staden och kördes förbi läderboden, där efter vanligheten Z. stod och spejade ute efter gatan. »Hör du bonde, hva kostar fläsket? Jaha, det var då ett orimligt billigt pris. Jag köper hela skrötten». Och så köpte han grisen, och det dröjde ej länge om, förrän gumman Z. var ägarinna såväl till fläsket som till de blanka dalar, som lämnats i likvid. Genom sin måg, löjtnant Theodor Adelsköld, blef Z. morfar till den be-

kanta Helga Fägersköld. »Gratulerar Z., att få en löjtnant till måg. Det duger det», sa' folk till honom. »Ja, att få en löjtnant te' måg, det suger det», svarade gubben. Och några år därefter suckade han: »Förr så var penningkistera så fulle, så jag feck sätte knäa på dom, för å få igen dom, men nu så går de opp å igen åttå seg sjelfve». Han dog 1857 och då frånsåldes den söder om gården liggande tomten (litt. B.) för 3,116 rdr 32 sk. bko till traktören Jonas Jansson. Lugnet inköptes af borgmästaren A. F. Thollander för 15,750 rdr rmt. Sonen Carl Vilhelm fortsatte garfverirörelsen några år framåt men med ringa framgång. En silhuett har funnits af garfvare Zetterwall, men denna har efter branden försvunnit.

Gården på andra sidan Dikesgatan, Skraggegården, var en af stadens största tomter, omfattande tre nummer: 48, 49 och 50. Äfven den var en af de många Zanderska arfvegårdarne och innehades af svärsonen Jacob Ahlgren till 1819, då han gjorde konkurs. Huset, som då utgjordes af en rödmålad tvåvåningsbyggnad, hade endast en fasad utåt Dikesgatan. Undre våningen var inredd till affärs- och bostadslägenheter och öfvervåningen beboddes af enkefru Joh:a Ulrica Blachet, f. Pohl. År 1829 köptes gården af handlanden Fr. Setterberg, som tillbyggde huset äfven åt L. Herrgårdsgatan, hvarigenom det förvandlades till hörnhus.¹ Vesterut lågo uthusen, men tomten lämnade ändock utrymme för en väldig trädgård, hvars lummiga träd sköto sina grenar långt ut öfver gatan ofvan det hvitmålade planket efter Herrgårdsgatan. När Setterberg dog 1834, öfvergick gården till mågen, landtränkmästaren, auditören, rådmannen, riksdagsmannen m. m. Carl Magnus Höök. Han lät hvitmåla det väldiga huset och försatte gården i det utmärkta skick, hvari den ännu helt säkert

¹ Enl. auktionsannons af 1835 $\frac{7}{1}$, innehöll manbyggnaden, under tegeltak, 16 boningsrum, 6 kök och 1 bryggghus, alla välomsedda och i godt skick. Bland gårdens uthus fanns ett större af tegel uppinuradt, med tegeltak försedt hvittrappadt magasin, under hvilket funnos 3 hvalfda källare.

framstår i minnet för äldre Karlstadsbor. — Räntmästare Höök var en framstående man. Rikt utrustad af naturen och därtill förmögen, var det gifvet, att han skulle intaga en framstående plats i samhället, som också i mer än ett hänseende har honom att tacka för mycket. Hans uppträdande var förenadt med stor värdighet, men hans intelligens tog sig många gånger uttryck i

Räntmästaren C. M. Höök
F. 1798, † 1875.

Doktor C. F. C. Höök
F. 1829, † 1895.

en dräplig humor. Månet »bon mot» är ännu bevaradt från de samtal, som växlades mellan de två midt emot hvarandra boende garfvarn och landträntmästarn, så olika till naturell och intelligens, fast de båda ändå värderade hvarandra på sätt och vis, emedan de hade ett gemensamt, nämligen humorn. Röntmästare Höök var fader till den lärde, försynte och godhjärtade med. och fil. doktor Conrad H., ägare af Marieberg i närheten af Karlstad och svärfader till landshöfding Curry Treffenberg.

Nästa gård tillhörde auditören Carl Wilhelm Geijer. Å den smala men djupa tomten var längs gatan byggt ett mindre tvåvånings, hvitmåladt trähus med inkörsport efter östra sidan. Tillträde till huset hade man från gårdssidan och hela tomtens södra del upptogs af en vacker trädgård. I äldre tider stod här en mindre, torftäckt, rödmålad byggnad, som ägdes af åkaren Nils Bengtsson.

Auditör C. W. Geijer
F. 1814, † 1865.

Magistr.-sekreteraren B. Hj. Falk
F. 1826, † 1891.

Ovisst är, om han eller enkefru Anna Lisa Hassel, f. Holm, som 1833 köpte gården, och som var enka efter den året förut aflidne prosten Olof Hassel i Brunskog, lät bygga huset. Från år 1845 hade Geijer här sitt kommissionskontor. Han var en dugande man med stort anseende. Efter att på bruksaffärer förlorat hela sin fädernearfda förmögenhet arbetade han sig med otrolig möda och energi åter till välstånd och vann därigenom allmän högaktning och det största förtroende. Af hans två döttrar blef den äld-

re gift med grosshandlaren O. F. Ahlmark (se gård n:r 110), den yngre med magistratssekreteraren B. Hj. Falk. Geijer dog 1865 på Agnhammar, dit han flyttat efter branden.

Hörngården (n:r 52) intill den Geijerska var ett af stadens största hus. Det byggdes något af de första åren på 1800-talet, ett tvåvånings hörnhus med fasad såväl åt L. Herrgårdsgatan som N. Torggatan. År 1825 var det taxerad till 8,267 rdr bko. En inblick i hur en sådan större gård var inredd, erbjuder oss en annons i N. W.-Tidn. 1857, då gården utbjöds till salu. Husets öfre våning innehöll då 10 rum och kök, handkammare, skafferi, visthusbod samt två domestikrum. Den nedre på ena sidan tambur, 5 rum och kök, skafferi och handkammare, på den andra 4 rum och kök, skafferi, handkammare, visthusbod, brygghus med stengolf och innurad panna. Inne på gården funnos: bagarestuga med tälgstensugn, drängstuga, två större källare, tre vedbodnar, två stallar, två vagnshus samt ladugård, loge och lador — utaf hvilket allt man förstår både att den var stor, och att den var försedd med alla dåtida bekvämligheter. Dess förste ägare var handlanden Bengt Myrin († 1809), som här hade speceriffär, hvilken öfvertogs af enkan Lisa Christina, f. Fjellander, och hennes bror Gabriel F., som dock dog redan 1812. Detta år fick handlanden Myrins son, Adolf M., burskap som specerihandlande, och han innehade affären till i slutet af 50-talet. Han var på sin tid en af stadens största handlande — en lång, rakryggad och allvarlig person, som likvisst aldrig gjorde något väsen af sig, och som undanbad sig alla förtroendeposter. I sitt äktenskap med Justina Ursila Suther hade han barnen Robert, bankkamrerare (gift med garfvare Lindgrens dotter), Carl Axel Bernhard († som landbruksingenjör 1903 i Vexjö) och dottern Hilda (gift med borgmästaren A. F. Thollander och mor till bl. a. f. justitieombudsmannen, justitierådet Thollander, † 1909.)

År 1827 sålde Myrin gården till löjtnanten O. Antonsson. Han omnämnes af Henrik Lilljebjörn i hans memoirer och var efter allt att döma en mycket egendomlig man, som på sin tid spelade

Handlanden A. Myrin. F. 1789, † 1864.
Fru Justina Myrin. F. 1801, † 1867.

Bankkamreraren R. Myrin
F. 1830, † 1912.

Landssekreterare C. O. de Frese
F. 1803, † 1863.

Borgmästare F. A. Thollander
F. 1805, † 1861.

en viss roll i Karlstadslifvet. Han höll nämligen i sin lilla våning åt N. Torggatan spelhus. Otillgänglig och sluten, utan skönjbara bekantskaper, syntes han alltid ensam då och då göra sina promenader på stadens gator, esomoftast utbytande en omärklig hälsning med någon mötande, men stannade aldrig för att inlåta sig i samspråk. Och ändå voro hans nattliga tillställningar mycket besökta, isynnerhet af i staden boende jägarofficerare, som i de flesta fall voro ogifta. Lilljebjörn säger, att han var en fullkomlig gåta. Ingen visste, hvar han fick sina pengar ifrån, ingen heller hvar han varit officer, om hvilket inga statskalendrar lämna upplysning, hvarför antagandet, att han varit anställd vid landtvärnet, är mycket troligt. Af en ännu lefvande Karlstadsbo, som gick omkring med invitationerna till dessa spelcirkular, har meddelats, att A. hade ett märkvärdigt mahognyskrin, däri han förvarade sina pengar. Skrinet var inredt i en mångfald afdelningar, som i sig innehöll fack för olika myntsorter, från speciedalrar till runstycken, hvarjämte de olika sedelsorterna hade plats i en undre bottenafdelning. Skrinet innehöll alltid »okristligt» med pengar. Sannolikt utgjorde väl skrinet någon slags enkans oljekruka för pungslagna offer vid saldots uppgörande eller vid »banks» hållande. Visst är nog, att Antonsson, såsom Lilljebjörn skrifver, var ett mörkt blad i Karlstads historia på 1830- och 40-talen. Han dog 1848 under februarimarknaden.

År 1849 köpte enkan efter regementskommisariern, ägaren af Vidön, P. F. Kamph, Lovisa Ulrica, f. Wollert, gården, och från denna tid hafva vi att anteckna den flickpension, som af hennes döttrar innehades i lokalen uti nedra våningen åt N. Kyrkogatan. Den stod i mycket högt anseende, men ändrades 1857 till utslutande småbarnsskola.

Af hyresgäster må nämnas borgmästaren Thollander¹ samt landssekreteraren C. O. de Frese.²

¹ En utmärkt människa. Ägde egendomen Lugnet utanför staden, där han dog af slag. Far till justitierådet A. F. Thollander (1909).

² »Både som ämbetsman och i det enskilda lifvet hade han gjort sig älskad och vördad såsom en utmärkt ädel, upplyst och älsklig personlighet».

Fru Lovisa Ulr. Kamph
F. 1797, † 1884.

Doktor Eric Johan Göthlin
F. 1807, † 1869.

I undervåningen åt N. Torggatan bodde ett af stadens större original, stadsläkaren doktor Göthlin, han som var så tjock, att han måste ha' särskild droska utan fotsteg, och var så besvärad af trappor, att han lät patienterna räcka ut tungan genom fönstret, m. n., m. m. Han var i alla fall en godhjärtad själ, som många gånger, förutom att han efterskänkte honoraret, äfven betalade medikamenterna.

I slutet af 1850-talet sålde enkefru K. gården till slaktare J:s Johansson, som 1863 sålde den till auditören C. W. Geijer för 35,000 rdr. Från samma år till branden innehades öfre våningen af dennes svärson Hjalmar Falk (far till bl. a. kapten Hugo F.). Uti lägenheten i undre våningen åt L. Herrgårdsgatan bodde magister C. O. Schenson (se sid. 82) som nygift ett par år.

På andra sidan N. Torggatan åt älfven till låg på norra delen af tomten nr 53 stadens teater. Den byggdes 1828, hvilket är

den 12 maj handlanden A. Myrin i magistraten uppvisade ritning till ett teaterhus. »Denna ritning godkändes, och begaf sig magistraten efter slutad session att utstaka byggnadsplatsen». Tyvärr finns ej någon bild af stadens gamla teater, hvarför man får nöja sig med minnesgoda människors beskrifning. Det låg med långsidan efter L. Herrgårdsgatan och med gaveln åt N. Torggatan inom ett plank af samma utseende som det utanför Cederroths trädgård. Innanför porten var en liten, icke stensatt gård, där bakelse- och karamellgummor under Persmessteatern gjorde goda affärer. Själfva teaterhuset, byggt af resvirke och rödmåladt, var af ansenliga dimensioner, fast endast i en våning. Fönster funnos endast på ingångssidan, d. v. s. på östra gaveln, ett på hvardera sidan om dörren, dit en lång, rätt så hög trappa ledde. Inkommen i förstugan hade man biljettluckan rätt fram och korridorer till höger och venster, med dörrar dels till scenen och dels till salongen. Denna var af enklaste slag, målad i någon rödbrun färg och utan några som helst prydnader, om man ej dit räknar de enkla 2 och 3-armade lamporna med raffinerad rofolja. Sittplatserna utgjordes af fasta bänkar med ryggstöd. Långa väggarna löpte en läktare, äfven den försedd med fasta bänkar. — Karlstads teater ansågs för en af landsortens allra bästa, särskildt för dess stora scen och rymlighet i öfrigt. Af uttalanden i tidningarnas recensioner öfver gifna föreställningar kan man sluta sig till, att teatern rymde något mer än 400 personer. De enkla klädloggerna lågo i husets vestra ända, med utgång för skådespelarna åt L. Herrgårdsgatan. Någon uppvärmning fanns ej,¹ fast på senare tider insattes en kamin i södra korridoren med rökgång genom väggen.

Så såg teatern ut i all sin enkelhet. Det var nog ett stort evenemang, då staden fick egen teater 1828, — kanske större än då den nuvarande kom till 1893. Allting var visserligen af den

¹ Detta beroende därpå, att i äldre tider förbud var utfärdadt att i universitets- eller gymnasiestad gifva teaterföreställningar under pågående termin, hvarför teatersäsongen alltid inföll under somrarne.

enklaste beskaffenhet såsom t. ex. kulisserna, hvilka skötos fram och tillbaka i spår uti golf och tak, och som man ej hade så många kulisser, fingo de tjänstgöra så mycket oftare i de mest skiftande situationer, hvarför de alla voro väl bekanta. Men att man det oaktadt hade roligt, det förstår man af äldre Karlstadsbors skildringar och af referaten i tidningarne. Kanske den tidens stora *enkelhet* bidrog att öka nöjet, enär man ej då såsom nu behöfde halfvera intresset för pjesen med intresset för toiletterna.

Intill teatern åt Näfvertorgssidan låg ett litet rödt, obetydligt envåningshus, som byggdes vintern 1827—28, förmodligen af majoren Hans Carl Belfrage, — en högst originell man och känd för sin styrka, sin rättframhet och sin breda, oförblommerade värmländska. Lilljebjörn berättar, att B. en gång vid en marknad kom att öfvervara ett slagsmål, då en illa känd person blef svårt tilltygad. Vid dennes vädjan till de kringstående att blifva vittnen i den blifvande rättegången, steg B. fram, och med orden: »Nej, förrän jag vittnar för en sådan svinhund, gör jag mig till part», gaf han personen i fråga en dundrande örfil. B. bodde här i huset till år 1833. — Alltsedan 1842 kallades gården Hedinegården, efter ägaren, svarfvaremästaren Lars Hedin († 1860). Hvem af äldre skolpojksgenerationer minns ej hans enka, »gumma Hedin», och hennes leksaksstånd på Stora torget vid de stora vår- och höstmarknaderna? En arbetsam, stråfsam människa, hvars egenskaper i det hänseendet skolpojkarne ej visste värdesätta. Med sitt sinne för humor och upptåg sökte de i den goda gumman ett föremål för hvarjehanda skämt, som ökades, då hon sökte hålla dem ifrån sitt salustånd med sin lilla vattenspruta. Med sitt goda hufvud var hon dock ytterst slagfärdig och beredd att gifva svar på tal, och därvidlag måste alltid orostifterne erkänna sig besegrade.

N:ris 54 och 55 utgjorde *en* tomt och bildade ett litet kvarter för sig. De hade liksom n:r 53 i äldre tider tillhört stadens kyrkoherdeboställe. Med fasad åt N:a Herrgårdsgatan reste sig här ett af stadens ståtligaste hus, byggdt efter samma typ som

Fru Cathrina Hedén, f. Gillblad
f. 1820, † 1889.

Bryggare E. C. Franke
F. 1818, † 1875

biskopsgården, med ett väldigt, brutet tak under skiffer och med en ansenlig trappa af sten, som upptog en god fjärdedel af gatubreddan. Öfre våningen innehöll 9 rum och kök. Den nedre var af den genom huset gående förstugan delad i två lägenheter, hvardera på fyra rum, hvilka tidvis voro lokaler för landskausli och landskontor.

Landshöfding af Wibeli bodde här en kortare tid, innan han köpte gården n:r 29, 30, liksom landshöfding af Wingård till 1822, då han inflyttade i det nyinköpta residenset. Lagmannen, landssekreteraren B. G. Kleman var, om ej ägare så åtminstone hyresgäst, tills han afsattes 1823 och efterträddes af sin successor i ämbetet H. F. Oldevig, som köpte gården 1824. Efter sin utnämning till landshöfding 1842 sålde han gården till den från Tyskland hitflyttade färgaren Ernst Christian Franke, som lät här först inrätta ett färgeri. Norr om boningshuset låg ut-

efter L. Herrgårdsgatan och med gafveln åt N. Torggatan en mycket gammal låg stenbyggnad i två våningar. Den hade fõrdom hört till kyrkans boställgård och efter alla tecken att döma hade den varit församlingens klockaregård.¹ Här lät Franke inreda färgeriet, som dock aldrig nådde någon större utveckling. I stället anlade han på tomten ett bryggeri, som ännu i dag finns

39. (Vy af Frankeska tomten 1864).

Till venster vid bordet Franke själf. De i hvita mössor äro stadens första, egna studenter. »Kungl. sekter» Otto Geijer är den i hög hatt. Fruntimret är fröken Lagerstedt, dotter till doktorn.

kvar, fast under annat namn. Det är nämligen första upprinnelsen till Karlstads Bryggeriaktiebolag. I öfrigt var gården en enda stor, öppen plats utan någon slags trädgård eller plantering, med några enstaka, större träd. Uti Frankes tid företedde den under mark-

¹ Härpå tyder en annons af 1811 ^{8/7} i Karlstads Tidning, hvori tillkännagifves, att »alnuträdplantor äro till salu i forna klockaregården vid Stora Herrgårdsgatan».

stenar från 1600-talet med konstrikt utbyggna bilder och ornamenter. Huset, som med fasaden vetter åt Kungsgatan, var ett gammalt, fordom rödmåladt tvåvåningshus. Det ägdes i början af 1800-talet utaf handelsmannen Anders Kjellin, som på nedre botten hade speceriaffär, hvilken efter hans död 1824 öfvertogs af bröderna Carl och Hans Johan Kruse. I denna affär var det, som den sedermera så betydande handlanden Göran Päger-

40. Det tillbyggda våghuset efter branden.

ström jämte brodern Gabriel såsom bodgossar togo de första stegen på handelsbanan.

Handlanden Kjellin och hans hustru Anna Mitander hade en dotter, Christina Maria, gift med handlanden Per Conrad Kindberg, hvilken äfven hade affär i gården till 1832, då enkefru Kjellin sålde gården till den på sin tid betydande spannmålshandlanden, dalmasen Per Lilja († 1867 på sin egendom Gumpetan i Grafva socken). Då Lilja 1841 slutade sin affär och blef landt-

brukare, öfvertogs handelslägenheten af urmakaren Elisæus Hofvander († 1853 och far till grosshandlaren Axel Wilh. H., † 1900). Hans hustru Sara Lovisa, f. Hagström, öppnade därjämte här i nedre våningen en fiskaffär, berömd för sina utmärkta varor, där hummer såldes för 4 rdr tjoget och ostron till 9 rdr per trä. Efter mannens död började hon matservering i öfre våningen, och här fingo stadens ungherrar inackordera sig i maten för det facila priset af 22 rdr, 32 sk. rgs i månaden. I undre våningen, inreddes 1856 af konditor Dahlbäck »liqueursalong», hvarmed förstas en finare serveringslokal eller kafé, där man erhöll såväl konjastoddy, hembrygd arrackspunsch, m. m., som olika sorters vin och de läckraste bakverk.

Huset åt vestra bron (n:r 57) var den s. k. »gule gåln»,¹ ett tvåvånings-, gulmåladt hörnhus med fasader åt såväl Kungsgatan som åt älfven, hvitmålade fönsterluckor och brutet tegeltak. De rödmålade magasins- och uthusbyggnaderna lågo längs gatan efter älfven. Dess första ägare på 1800-talet var stadens största handlande, Ad. Fr. Setterberg († i kolera 1834), som här på nedra botten hade sin speceri- och spannmålshandel.² I hans gifte med Clara Fröberg föddes tre barn. Af döttrarne blef den ena gift med lektorn, sedermera prosten J. G. Waldenström († 1841), den andra med räntmästaren C. M. Höök (se sid. 117). Sonen Carl Anton blef officer vid jägarne, tog afsked och tjänade sex år i franska främlingslegionen, där han med taperhet deltog i många strider. Efter återkomsten till Karistad väckte han stort uppeende, närhelst han på gatorna visade sig förd den prydliga

¹ Se bild n:r 44.

² S. var en af stadens mera framstående personer, hvars ord hade stor betydelse vid sammankomsterna på rådstugan. Genom sin handel förtjänade han en storartad förmögenhet, att han vid sin död var en af stadens tätaste personer. Förutom n:ris 48, 49 och 50 ägde han älfven landeriet Kristinedal. Dref älfven skeppsrörelse och var vid sin död ägare af 3 fartyg och delägare i lika många. Å auktionen såldes bland lösören ej mindre än 700 lod silver.

uniformen med den röda mössan och de röda byxorna. Han öfvervar som tolk Bomarsunds belägring och dog ogift 1858 i Stockholm.

Efter handlande Setterbergs död ägdes huset utaf ena dottern, enkefru Waldenström, som lät inreda de stora affärslokalerna till två dylika lägenheter. Af dessas innehafvare må här nämnas: Elof Rutger Stiegler († 1844), far till landskontoristen Rutger S.¹ († 1890, som på sin tid spelade stor rol i stadens sällskapslif, utrustad som han var med en vacker röst och därtill en briljant amatörskådespelare) och till skådespelaren Johan S. († 1903, far till skådespelerskan Gerda S., gift Löwenadler), vidare Gustaf Johan Anderzon (far till handlanden härstädes F. G. Karlmark), O. R. Lönnberg (1846—60), samt slutligen C. M. Johansson (se sid. 175), som här hade järnhandel vid stadens brand.

Husets öfre våning bestod af gammaldags, hemtrefliga rum, med ofantliga, fotshöga trösklar, låga, med väf spända tak, tapetserade väggar och grönrandiga kakelugnar. En del af våningen beboddes efter handlanden Setterbergs död först af enkan (till 39) och sedan af dottern, fru Waldenström. Våningen åt älfven innehades af lektorn, sedermera prosten Jonas Bjurstedt. År 1854 öfvertogs rummen af källarmästare L. O. Palin, som inredde en del af dem till en efter dåtida förhållanden utmärkt restaurationslokal.

År 1856 hade enkefru Waldenström sålt gården för 14,980 rdr bko till logevaktmästaren Nils Andersson, »Helige Ande» kallad, som genom sina döttrar »Tron, Hoppet och Kärleken» blef morfar till en talrik barnbarusskara. Hans arfvingar (bland dem mågen, ofvannämnde Gustaf Johan Anderzon, hvilken förut omnämnts å sid. 33, och som efter att 1840 utträdt ur specerifirman Anderzon & Lysén, i många år dref egen affär) sålde gården 1863 till skraddarmästaren L. J. Zetterström för 16,650 rdr rmt.

¹ Enkan J. Elin Maria, f. Hasselqvist († 1900) innehade i många år Stiegler's hotell vid järnvägsstation.

L. Lovqvistmäst. N. Andersson
F. 1793, † 1863.

Landskontoristen C. R. Stiegler
F. 1843, † 1890.

Handlanden G. J. Anderzon
F. 1805, † 1879.

Kungsgatan rätt fram förbi rådhuset för oss ut på stora torget, hvars norra sida begränsas af två hvarandra till byggnadssätt och utseende precis likadana hus, hvitmålade tvåvåningshus under skiffertak, hvaraf det östra hade frontispis åt såväl torget som N. Torggatan. Den vestra gården (n:r 79) var den s. k. Cederrothegården. Hvem som var dess byggherre är omöjligt att afgöra, men troligt är, att då handlanden Lars Cederroth 1819 af f. ägaren kapten Harald Höke köpte gården, han lät uppföra huset eller med en våning påbygga det förutvarande, helst som under kapten Hökes tid husförhållningarna ej upptaga några hyresgäster, hvilket ju tyder på, att huset den tiden var obetydligt. Tomten, stor och rymlig, var en af stadens märkvärdigaste. Här hade den gamla kyrkan stått, som brann 1623, och ännu kvarstod på gården ett gammalt grafhvalf från denna tid, som användes såsom källare. Gårdsinteriören var en bland stadens vackraste. Innanför planket efter N. Torggatan stodo härliga, lummiga kastanjer, hvarefter vidtog en väldig trädgård, vesterut begränsad af de rödmålade uthusen och magasinerna. Cederroth började speceriaffär 1815 i kompanjonskap med Joh. Strandberg, hvilken firma upplöstes 1817, hvarefter kompanjonerna fortsatte affärerna hvar för sig. Då C. 1841 erhöll gästgifverirättigheterna, upphörde han med handeln. Han var därjämte stadskassör från 1834 och innehade gästgifverihållningen från 1851 i tio år. Född 1782 dog han 1865 på Hammarön.

År 1861 inropade svägrarne S. V. Evers och B. A. Wallenius gården för 27,000 rdr. De tillbyggde huset i N. Torggatans förlängning med en envåningsbyggnad, där de innehade vinaffär och schweitzeri till branden. Ut i detta schweitzeri var det som anläggaren af Karlstad gasverk, ingenjör Beattly, i febr. 1862 första gången visade Karlstadsborna prof på, hur gasbelysning tog sig ut.

Handlanden Wallenius, som 1861—65 bebodde öfra våningen, flyttade sedermera till Göteborg och blef i sitt andra gifte far till dottern Heddie, gift med kaptenen Hugo Ziegler. Af hyresgäster

Handlanden B. A. Wallenius
F. 1829, † 1889.

Handlanden S. V. Evers
F. 1829, † 1891.

må antecknas f. auditören, v. häradshöfdingen Frans Fredrik Mæchel, hvilken bodde här såsom nygift. Ännu bosatt i Karlstad, var han 1863—71 ordförande för stadens första stadsfullmäktige.

Bland dem, som innehade hörbutiken (åt N. Torggatan), kan nämnas handlanden Anders Lysén (åren 1844—58), märklig så tillvida, att han var den siste, som af den beryktade Silbodalsprosten A. Lindbäck förgiftades i nattvarden 1865.

Från 1856 fanns här på nedre botten stadens elegantaste rak- och frisérsalong, som innehades af barberare Carl Vilhelm Börresen, gift med ett Karlstadsbarn, skräddare J. Zetterströms dotter.¹

¹ Det har funnits två skräddare Zetterström här i staden nämligen ofvannämnde Johan Zetterström, som ägde gården nr: 156—157, och som dog 1851, samt Lars Johan Zetterström, som 1863 köpte nr: 57, och som förekommer på grupptaflan å sid. 114.

V. häradshöfding F. F. Mæchel
Född 1823.

Barberare C. V. Börresen och
fru Josefina Maria B. f. Zetterström.

Huset n:r 59 ägdes och uppbyggdes af rådmannen, specerihandlanden Gustaf Kjellander († 1834, 72 år gammal), som torde innehaft affären i kompanjonskap med sin släkting Johan Petter Carling († 1822). Efter Kjellanders död ärfdes gården af Carlings barn, och affären i bottenvåningen innehades åren 1843—49 af firman Frölander & Ericsson (se not, sid. 172). Sistnämnda år såldes huset till handlanden Reinhold Wejdling, som året förut erhållit burskap. Stor spannmålshandlande på 1850-talet, öfvergick han till bruksspekulationer, var med i det konsortium, som 1854 köpte Kynsbergs bruk i Gräsmarks s:n, köpte 1856 för 40,000 rdr egendomen Tollerud i Grafva s:n och sålde två år senare sin gård i staden till Fritz Clarholm för dennes andelar i Edsvalla och Kynsbergs bruk. Från 1860 var han ägare till Konradsfors bruk, men måste 1865 afträda sina egendomar på grund af konkurs. Tollerud hade han redan 1862 sålt till kapte-

Brukspatronen R. Weijdling
F. 1822, † 1872.

Bankdirektören F. Clarholm
F. 1831, † 1883.

Guldsmeden Chr. Brockman
F. 1822, † 1903.

Handlanden A. G. Lidman.

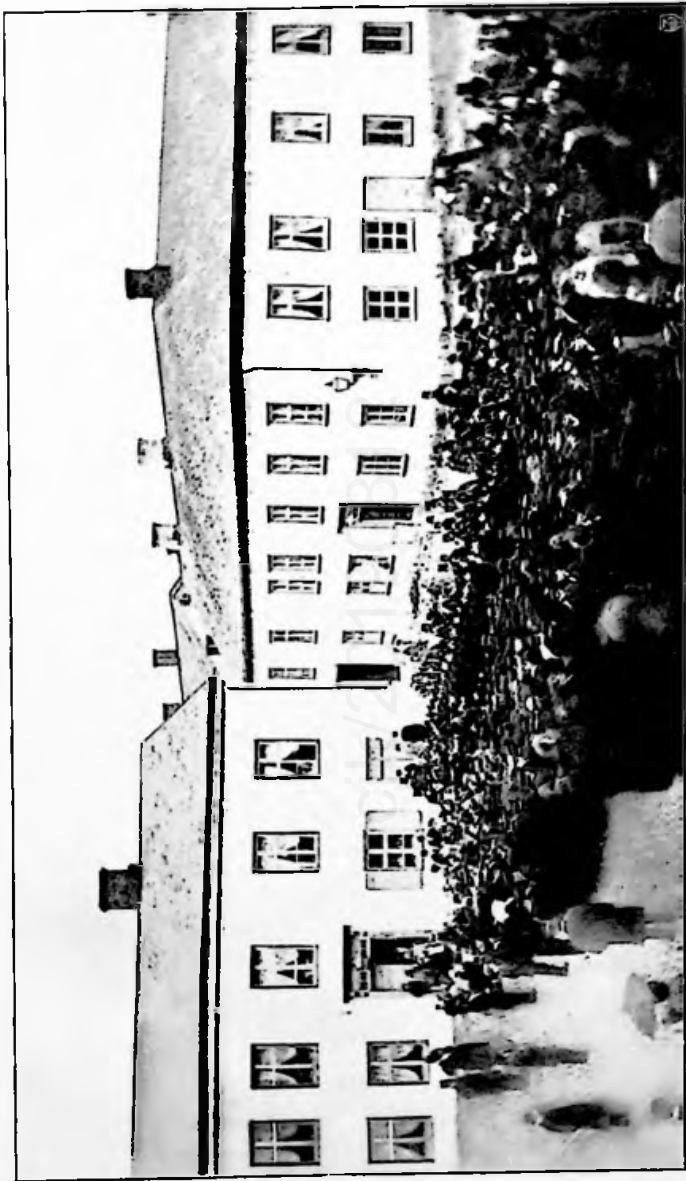
nen O. v. Axelson för 56,000 rdr. En af sönerna, ingenjören Gösta W., byggde tändsticksfabriken uppe på Herrhagen och var gift med den kända sånglärarinnan Olga Schmidt.

Clarholm började 1854 engrosaffär, hvilken affär han lämnade, då han få år senare blef kommissionär för Uddeholm och agent för försäkringsbolaget Skandia. Invald till styrelseledamot i Wernilands Provincialbank, blef han redan 1867 denna banks (Wernilands enskilda banks) direktör. C. var på sin tid en af stadens inflytelserikaste personer. Han var stadsfullmäktiges ordförande 1875—82. Far till nuvarande lasarettsläkaren härstädes, doktor Per Clarholm.

Gården var byggd på ett ganska egendomligt sätt. Huset hade två fasader, en åt Stora torget och en åt N. Torggatan, men därjämte var ytterligare en flygel tillbyggd från nordligaste gafveln i östlig riktning, så att gårdsplanen, omsluten af hus från tre sidor, liknade en liten borggård. Den fjärde sidan, den åt öster, tillstängdes af en stor magasinsbyggnad. Hufvudingången var från N. Torggatan. Till venster i förstugan var en lägenhet på tre rum och kök, där guldsmeden C. Brockman öppnade juvelerareaffär 1853. De två rummen till höger i förstugan voro lokaler för kommissions- och agenturaffären. Trappan till öfre våningen mötte halfvägs upp en trappa från gårdssidan, hvilka från en gemensam afsats eller platå åter skildes för att leda hvar och en till sin tambur. Öfre våningen innehöll åt torgsidan: salong (hörnrummet), kabinett och matsal samt åt gårdssidan: jungfrukammare, köksdepartement, visthusbodar och rymliga skafferier. Innanför salongen lågo tre rum. I husets norra del låg sängkammaren. I flygelbyggnaden åt gården lågo i öfre våningen två rum, som uthyrdes, hvarjämte där funnos lokaler för bokhållare. Undra våningen upptogs af bryggghus, vagnbod, stall och drängstuga.

Inkörsporten var från N. Torggatan genom huset norr om hufvudingången.

Af de personer, hvilka som hyresgäster bebott det rymliga

41. Norra delen af Stora torget med husen nr:is 79 och 50.
(Prisutdelning efter en skarpskytteäflan 1863).

Handlanden J. A. Kruckenberg
F. 1813, † 1890.

Handlanden E. Wallerstedt
F. 1834, † 1905.

Handlanden J. F. Ödmann
F. 1822, † 1913.

Handlanden A. W. Wallerstedt
F. 1827, † 1906.

Pelle Ödmans ungdomsskildringar. Den låg just på hörnet vid torget och hade sålunda det förträffligaste läge. Den gaf också dess innehafvare god behållning, och gubben »Kruckis» var känd som en af samhällets tätare personer. Ungkarl hela sitt lif, hvilket förhållande torde räknas till en af hans många egendomligheter, enär K. var långt ifrån någon fruntimmershatare, blef han med tiden ett af stadens större original, och många historier om honom lefva ännu i friskt minne. Han uppbyggde efter branden på sin forna tomt det hus, som Nya Wermlandstidningen nu äger.

Af äldre innehafvare af hörnbutiken må nämnas handlanden Paul Georg Hagman (1843—54), hos hvilken sedermera handlanden Edvard Wallerstedt år 1849 blef anställd som bodgosse. Handlanden Johan Fredrik Ödmann började 1847 sin handelsverksamhet uti den lägenhet som låg inåt inre torghörnet, där han först innehade glasaffär och 1856—58 skrädderiaffär. Ö. öfvertog då Carl Holmbergs specerihandel i n:r 89. Han dog 1913 i den höga åldern af 91 år och var far till bl. a. operasångaren Arvid Ö.

Ännu en af det modärna Karlstads större handlande har här i detta hus tagit de första stegen ut i affärsvärlden som sin egen, nämligen handlanden Anders Wilhelm Wallerstedt. Inflyttad till Karlstad 1845 innehade han här sin första speceriaffär 1855—57, då han flyttade till n:r 73 och efterträddes af klädeshandlaren, sedan fattigv.-tillsyningsmannen Otto Wilhelm Forsberg, far till artisten, den kände tecknaren i skämttidningarne Anders F. († 1914).

Den Rohloffska bokhandeln hade här sin lokal åren 1843—49, och bokhandlaren Harald Bergman (f. 1822, † 1854) hade samtidigt bokhandel här från 1845 samt tryckeri från 1849.

Bland de hyresgäster som bodde här vid branden får ej glömmas lektor Magnus von Gegerfelt, af skolpojkarne »Kloa» kallad, en på sin tid både känd och fruktad skolman, särskildt som han undervisade i ett ämne, som af de flesta pojkar alltid betraktats med en viss fasa: matematiken. Stadsfullmäktig 1865—79.

Handl. O. W. Forsberg
F. 1836, † 1894.

Lektor J. G. M. v. Gegerfelt
F. 1819, † 1879.

Återstoden af detta kvarter efter Kungsgatan (nu endast upptagande två tomter: apoteket och tandläkare G. Svensons gård) var före branden uppdelad i ej mindre än fyra, hvaraf kan slutas, hur små och obetydliga dessa voro. Den största var nr: 61, som i det närmaste motsvarade nuvarande apotekstomten. Dess ägare intill 1824 var rådmannen, knappmakaren J. P. Wolgefart (se sid 81). Under hans tid utgjordes boningshuset af ett litet, rödt torftäckt envåningshus längs efter gatan, men sedan tomten inköpts af hans släkting, sockerbagaren Petter Stenström, lät denne uppföra ett litet vackert tvåvåningshus. Här på nedre botten hade han sin likörkammare och inne på gården sitt bageri. Rådman S. var en af stadens stöttepinningar. Förutom sin rörelse i staden innehade han det af honom uppförda och på sin tid så lifligt besökta utvårdshuset »Åttkanten», hvarjämte han innehade den då tillåtna bränvinsutskänknigen å Trossnäs fält,

Rådman P. Stenström
F. 1794, † 1875.

Konditor J. F. Warnström
F. 1829, † 1876.

där han lät uppföra den lilla restaurangen »Futten», som spelat en så stor rol i gamla tiders möteslif. Han var vid sin död en mycket förmögen man. Godhjärtad och blid, utrustad med en vacker tenor (han sjöng i yngre dagar vid ett kungabesök ett solo-parti från en af våningarne i Hyblejens kvarn) var han en omtyckt umgängesvän, men drabbades på äldre dagar af den stora olyckan att blifva blind. — Rörelsen öfvertogs i slutet på 1850-talet af Stenströms svärson, sockerbagaren Johan Fredrik Warnström, en älsklig och god människa, som genom sin vackra röst och sin humoristiska läggning spred glädje och trefnad omkring sig, hvart han kom.

Tomterna nr:ris 62 och 63 ägdes af hattmakaren Johan Biesert, († 1828), som 1816 sålde den förstnämnda till urmakaren Nils Berg (f. 1778, † 1843). Af honom uppfördes vintern 1816—17 ett pryddligt tvåvåningshus med frontispis och ingång at

Kons.-not. B. H. Wahlström
F. 1816, † 1893.

Pastor L. F. Mellquist
F. 1807, † 1864.

Kungsgatan. Ett rödmåladt, äldre tvåvåningshus in på gården användes af ägaren till verkstad och boningslägenhet, under det att han hyrde ut det stora huset till lagman J. F. Oldevig, som bodde här, tills han år 1832 köpte nr:is 54 och 55. Efter Bergs död såldes huset som enkesäte till prostinnan Gustafva Maria Wahlström, f. Wigelius, enka efter prosten i Nor Jonas W. Hon innehade öfre våningen till sin död 1857. Af de två nedre lägenheterna, en på vardera sidan om farstun, innehades den ena af sonen, konsistorienotarien Bengt Harald Wahlström (sedan kyrkorherde i S. Finnskoga). Den andra beboddes af pastor L. F. Mellquist, som nog är en af stadens mest afhällne prästmän. Redan den högväxta gestalten, den allvarliga, värdiga hållningen, den bestämda, taktfasta gången förutom de markerade prästerliga dragen gjorde, att man väl förstod, hvarför han blef så allmänt och aktningfullt helsad af alla. Hans största förtjänst låg

däri, att han gjorde så mycket godt i det tysta. Och han visste, hvar han skulle gå för att träffa nöden i alla dess former, ty hushörerböckerna kände han på sina fem fingrar. Dem kunde han utantill, hvarför nog ingen af stadens präster såsom han haft reda på, hvar hjälpen bäst behöfdes. Inom alla kretsar utöfvade M. ett betydande inflytande. De af hans läs barn som ännu lefva, kalla honom sin pastor. När han höll sin afskedspredikan 20 april 1862 var, skrifver Werml.-tidn. »kyrkan proppfull af folk, som för sista gången ville höra den älskade och vördade läraren, som i 24 år för dem förkunnat salighetens väg i ord och gärningar.» Utnämnd till kyrkoherde i Toresund, Strängnäs stift, återbördades han snart till staden för att få ett sista hvilorum på härvarande kyrkogård. För värk i ett finger hade han sökt en »klok gumma» med den påföljd, att blodförgiftning inställde sig. Han liksom äldre brodern Sven Denis M. testamenterade all sin kvarlåtenskap till fonder och stipendier. Heder åt sådana mäns minnen!

Hattmakare Johan Biesèrt bebodde tomten n:r 63 i ett litet, rödmåladt, i senare tider med tegeltak försedt tvåvånings trähus, med verkstad på undre botten och bostadslägenheter på öfre. Han hade i sitt gifte med Britta Beata Wennberg två barn: sonen Johan (f. 1801, † 1873), som fick burskap som hattmakare 1821 och dottern Lovisa Eleonora, som sedermera gifte sig med broderns gesäll och efterträdare i yrket J. P. Strömberg, aktad och ärad af alla såsom en stor hedersman. — Det sades, att S. stod rätt betydligt under toffeln, hvilket kanske ej var så underligt, eftersom hon var mästarns syster och hela nio år äldre än maken. Blifven sitt huskors kvitt tillspordes han, då sorgetiden gått öfver, om han ej skulle gifta om sig. »Åhnej», svarade S., »har jag en gång haft näsa' i skrufstä', så näggum ho' kommer dit mer.» Gården försålles redan på 1840-talet till guldsmeden P. O. Hellsund, fast såväl Strömberg som svågern Biesèrt bodde kvar. År 1856 såldes den för 12,000 rdr rmt till skomakaremästaren Frans Oskar Kihlström, ett Karlstad barn, som 1847 erhållit mästarbref

Hatmakare J. P. Strömberg
F. 1806, † 1888.

Skomakare P. O. Kihlström
F. 1825, † 1903.

och burskap. Genom energi och arbete bragte han sig upp till en aktad ställning. Ytterst proper och fin i sitt uppträdande hade K. en stor svaghet att använda utländska ord i sin konversation. Det är efter honom man ännu har kvar som ordstäf hans en gång fällda yttrande: »Man måste vara fysionomist för att förstå sig på sulläder.» Efter branden uppbyggde han det hörnhus, som i våra dagar äges af tandläkare Svensson. Han flyttade sedan till Gefle, där han dog 1903.

Hörngården till Dikesgatan med numret 64 var den obetydligaste af dessa gårdar, ett litet rödt, torftäckt envåningshus. Här hade ägaren Anders Carlgren sin lilla järnaffär till sin död 1812, hvarjämte i huset var inrymd stadens enda »peruquestuga», som till 1826 innehades af Christian Lidman. År 1823 sålde Carlgrems enka Anna, f. Thyberg, gården till sockerbagaren Carl Fredrik Törnström, som här i två små rum åt torget öppnade

sockerbageri. Rörelsen drefs efter hans död 1825 af enkan Barbara Catharina, f. Ahlbom (förut gift med sockerbagaren Jonas Romberg, † 1816). Den gumman står nog i lifligt minne för äldre Karlstadbör, där hon i 40 år satt i sitt fönster och genom sina stora brillor iakttog, hvad som passerade utanför. Det säges, att det var med ängsligt klappande hjärtan, som småbarnen vågade sig förbi fönstret med det gamla skinntorra, forskande ansiktet. Historien förmäler, att gumman, misstänksam som de flesta gamla, fått för sig, att den knappa affärsvinsten berodde på tjänstefolkets begär efter karamellerna. För att råda bot härför tog hon sig för att blanda kräkpulver i en del af karamellsatsen, hvilket ej bar sig bättre, än att de för tjufvarne afsedda godsakerna afyttrades till den lilla kundkretsen, och att denna därigenom ej ökades är att förmoda. Till en af gummans egenheter hörde, att hon, äfven sedan hon slutat upp med sin affär, alltid skulle ha två burkar med karameller i fönstret.

Gå vi kyrkbacken uppför ligger på venster hand ett större rödmåladt tvåvåningshus, med ingång från Kungsgatan och med uthusen efter Dikesgatan (se plansch 42). Undre våningen innehöll 4 rum och kök, den öfre 5 rum och ett »kontor». Här bodde eloquentiæ lectorn Elof Tegnér, äldre broder till skalden och gift med postinspektoren P. R. Bagges (se sid. 183) dotter Johanna. Efter Tegnér's förtidiga bortgång (1815 vid 41 års ålder) gifte enkan om sig med matheseos lectorn Ulric Johan Åberg, vid hvars död i tidningen stod att läsa, att han varit »en aktad och vördad lärare, som tjänstgjort sedan 1805». Enkefru Åberg innehade gården ända till sin död $\frac{1}{2}$ år före branden.

I hörnlägenheten på nedre våningen åt torget till började 1852 skräddarmästaren J. Wennerlund sin skrädderiäffär.

Tomterna n:ris 66 och 67 hafva (åtminstone den förstnämnda) ägts af lektor Tegnér. År 1815 inköptes n:r 67 af hans svåger, hofpredikanten Jonas Alsterlund, och n:r 66 delades mellan de två tomterna såsom kartan utvisar. Alsterlund lät nedrifva de små träkåkar, som stodo å dessa tomter och uppförde här ett

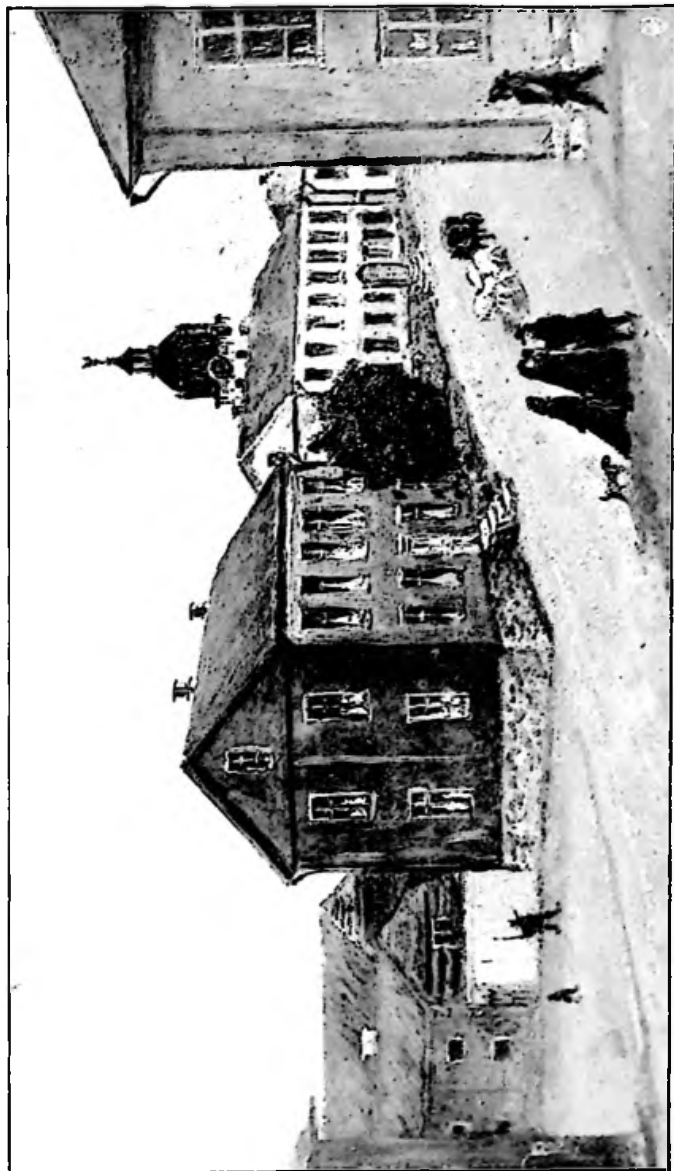
Fru Jeanna Åberg, f. Bagge
F. 1795, † 1864.

Lektor U. J. Åberg
F. 1773, † 1845.

Lektor J. M. Malmstedt
F. 1795, † 1868.

42. Kyrkbacken
Prostinnan Abergss hus (n:r 65)

vackert tvåvåningshus af trä. Han dog först 1835, men blef redan 1826 sinnessvag, hvarför gården såldes till postinspektoren Nils Nilsson, från hvilket år stadens postkontor var förlagdt hit till hans död 1830. Af hans enka Maria Ulrika, f. Roman, försålde huset 1835 till eloquentiæ lectorn Johan Magnus Malmstedt († som prost i Grafva 1868) — en ärans man med stor begåfning, snäll och godmodig som lärare, men som genom sin älskvärdhet och framför allt genom sina kvicka infall hade stor makt bland lärjungarna i gymnasiet. —

Hörnhuset vid kyrkan (n:r 68) var också ett välbyggt tvåvåningshus af trä, som åtminstone från 1830 var gulmåladt, på grund hvaraf det kallades »gule huse» till skillnad från »gule gåln» (n:r 57). Frontispisen vettade åt Kungsgatan. På den rymliga gården funnos anse- nliga uthusbyggnader, med stallar och ladugårdar för 3 hästar och 13 nötkreatur. Norra delen af tomten upptogs af en vacker trädgård.

Kamreraren Nils E. Rydberg bodde här till 1816, lagman Kleman till 1823 och lagman Oldevig till 1824. Om någon af dessa förstnämnda var ägare är osäkert att afgöra. År 1829 inflyttade som ägare löjtnanten, sedermera kaptenen vid jägarne Christian Andersson, en utmärkt man med framstående egenskaper.¹ Han var äfven

Kapt. C. Andersson
F. 1805, † 1863.

¹ Om denne märklige man finns i S:t Johanneslogen Sanctus Carolus en utförlig, af honom själf författad lefnadsteckning. I en dödsruna i N. Werml. Tidn. 1863 ²¹/₃ läses: »Den aflidne tillhörde den alltmör glesnande kärntrupp af patriotiska män, som gått i spetsen för de allmänna värfven inom provinsen och mångfaldiga äro de befattningar och uppdrag A. innehaft, sedan han slutade sin 19-åriga militära bana. Ibland dessa senare, hvilka

ägare till gården nr 44 (se sid. 113). År 1849 lät han uppbygga Mariedal öster om prämnkanalen och sålde då sin gård till härads-höfding Anders Jacob Pihlgren som 1857 sålde den för 37,500 rdr till brukspatronen, f. apotekaren Ludvig Borgström, hvars biografi återfinnes på sid. 157.

Lasarettssysslom. G. A. Andersson
F. 1832, † 1884.

Då kapten Andersson på grund af sin stora hjälpsamhet 1862 måste afträda sin egen-dom till kreditörerna, inköptes Mariedal af hans son, Gustaf Adolf Andersson, som äfven öf-vertog sysslomanskapet vid la-sarettet efter fadern. *Han* har också mäktigt bidragit till sta-dens utveckling, främst genom att på en del af Mariedals mark anlägga Karlstads mekaniska verkstad, för närvarande sta-dens största industriella verk.

I östra kyrkbacken, snedt emot gymnasiehuset, låg ett lit-tet hus i två våningar (litt. G), som skonades af eldsvådan, och

sammnanräknade med den förstnämnda visar 43 år använda i det allmännas tjänst, tillåter oss utrymmet att endast nämna följande: Direktör i Werm-lands Provincialbank 1835—39, då han erhöi lifstids pension, stadskassör i 11 år, syssloman vid länslasarettet 34 år, direktör och kassaförvaltare vid Carlstads gamla kanalbolag, stiftare af och förste bokhållare vid Carlstads sparbank, åt vilken A. insamlade grundplåten till hjälpfonden, 700 rdr bco, arbets- och öfveruppsyningsman vid lasarett- och länsfängelsebyggnader-na. Till folkskolhuset inköpte och donerade A. jännte landshöfding af Win-gård tomten, och byggnaden uppfördes enligt A:s ritning och under hans inseende. — Den gamla patrioten har nu ändtligen upphunnit gräusen för jordlifvets mödor, sorger och bekymmer; hvile han i frid *. Han innehade Carl XIV Johans medaljen och guldmedalj för medborgerliga förtjänster.

som för ett 10-tal år sedan fick lämna rum för det nya posthuset. Det kallades för »schatullet» ej — såsom många tror — på grund af dess egendomliga form utan efter dess förste ägare, schatullmästaren Johan Lundstedt († 1847), den siste af detta yrke i staden. Yrket hade redan vid hans död länge varit på retur, så att han 1819 fann sig nödsakad ingå till magistraten med anhållan att få tillstånd förfärdiga och sälja speglar, »enär han af sitt förra handtverk ej kan få sin bergning». Dottern Christ. Charlotta var gift med handlanden Henrik Lysén (båda döda nästan samtidigt 1858). De sålde »schatullet» 1854 till assessor Fredrik Löwenhielm och 10 år senare såldes det af hans enka till länsman Carl Samuel Robsahm (f. 1822, † 1871).

Ännu några obetydliga hus funnos före stadens brand öster om kyrkan. Ofvannämnde Gust. Adolf Andersson, som då var repslagerifabrikör, byggde 1860 ett litet hus nere vid kanalen, förmodligen på spekulation, ty redan påföljande år sålde han det för 4,000 rdr till possessionaten Sundler på Björsbyholm. »Sundlersgården» finns kvar ännu.

Ställa vi nu åter våra steg mot staden påträffa vi på venster hand (efter att passerat gymnasiet) hospitalet (tomten n:r 69), i dagligt tal kalladt »spetal'n», en rätt ausenlig byggnad af sten i två våningar med brutet tak. Huset uppfördes efter stadens brand 1752 och hade »låga rum, små fönster, ringa dager med en ömklig ingång». Åren 1830—42 fick det tjänstgöra som lasarett, tills den nya lasarettbyggnaden på Tyggården blef färdig. Det såldes då på auktion till kamreraren B. M. Ullman för 8,000 rdr bko, men öfverläts af honom för samma summa till Domkapitlet, som hitflyttade sina lokaler. Huset synes till venster om gymnasiebyggnaden å bild n:r 43. Sydvest om hospitalet på nuvarande läroverksplanen låg ett tvåvåningshus: den ursprungliga lasarettbyggnaden. Efter dess förflyttning inreddes det till skollokaler för läroverket, enär sådan utvidgning af skolan blef nödvändig genom den af biskop Agardh införda nya undervisningsmetoden, hvarigenom gymnasium indelades i fyra cirklar och

43. Till venster om gymnasiet syns ruinen af hospitalet.

appologistskolan i två afdelningar. Den nya lokalen invigdes af Agardh 27 okt. 1845 och bestod af en enda stor, med höga fönster försedd sal, utanför hvilken fanns en vestibul. I denna sal undervisades ända till 5 å 6 klasser på en gång och det stim och det väsen, som uppstod härvidlag, kan en hvar lätt förstå, för att ej tala om allt det skoj och alla de upptåg, som bedrefs under dessa undervisningstimmar, alltsammans skildradt af Pelle Ödman, själf en af skolpiltarne i den stora lärosalen. Om somrarna användes skolan till brunnslokal (se sid. 159).

N:r 70 var stadens komministergård, äfven den uppförd efter branden 1752. Det var en ful och oansenlig gård. Enligt ett husesyningsinstrument af år 1816 utgjordes själfva boningshuset af en envåningsbyggnad, 24 aln. lång, $15\frac{1}{2}$ aln. bred och $5\frac{1}{4}$ aln. hög, således af rätt blygsamma dimensioner. Det innehöll sal, förmak och sängkammare, arbetsrum och kök, hvilket med en ej alltför talrik familj ju kan gå ihop. Svårare blir att förklara,

hur utrymmet medgaf att ända till 1829 hysa äfven hospitals-sysslomannen. Troligt är väl, att han här endast hade sin expedition. Taket var af torf på näfver. På gården funnos: en stenkällare, stall, bod samt fähus med lada, hvarförutom till bostället hörde en teg i St. Växnäs, en åkerlycka i Sundstad, en i Tormestad, en å den s. k. Prestholmen samt en kålgård vid vägen åt östra Tullen, hvarför man finner, att prästen hade det lika bekvämt som öfriga stadsbor att sköta sin jord. Lönen utgjordes af pastoraltionden, som i början af 1800-talet utgick med en skäppa råg per hel tomt, samt de s. k. påskörena, som dock snart nog utbyttes mot 100 rdr bko kontant.

Den gamla byggnaden blef dock med tiden obeboelig.¹ En anhållan, att tomten skulle skänkas till läroverket i och för dess utvidgning, afslogs på rådstuga 1861 $\frac{4}{4}$ och i stället beslöts s. å. 1861/11 att bygga ny boställsbyggnad för 10,000 rdr. Kommministern skulle t. v. bo på f. d. Löwenhielmiska egendomen Klaraborg. Den nya byggnaden var uppförd af brändt sågspånstegel, hvittrappad och naturligtvis i många hänseenden både rymligare och bekvämare än den förra. Den drog efter vanligheten en långt större kostnad än som beräknats, och blef ju så godt som till ingen nytta, då den förstördes redan ett par år senare af eldsvådan.

Innehafvare af komministergården under 1800-talet voro: Johan *Carlgren* 1802—1815, då han dog;² magister Johan *Utterman* 1815—22, som dog som kyrkoherde i Väse 1830, Johan Jacob *Fryxell* 1822—27, då han tog afsked († 1874); Daniel *Sillén* 1828—38, då han dog; Lars Gustaf Sjöholm 1839—47 (porträtt se sid. 113); Carl Gustaf Svante Hippolytus *Hullgren* 1847—59, då han

¹ Redan 1820 $\frac{13}{4}$ ingick landshöfding af Wingård med anhållan att få för hospitalets räkning köpa eller tillbyta sig kaplansgården, »hvars hus äro så gamla och dåliga, att det blott är en tidsfråga, då de måste afbyggas.»

² C. lär hafva varit af klena förståndsgåfvor. Hammarin berättar, att vid något tillfälle en major N. sagts hafva $\frac{3}{4}$ af grödan inbergad och $\frac{3}{4}$ ännu obergad. Alla skrattade åt historien, men C. sade: »Jag tycker ej detta vara något att skratta åt. Det beror ju på, hur mycket major'n sätt ut.»

Kommin. C. G. S. H. Hultgren
F. 1813, † 1859.

Kyrkoherden Carl Samuel Nygren
F. 1807, † 1883

dog efter att hafva utöfvat en välsignelsebringande verksamhet främst bland de fattiga och för folkskoleväsendet; Carl Samuel Nygren 1860—68, under hvilken tid han äfven tjänstgjorde som fångvårds- och lasarettspredikant. N. var en präst, som på grund af sin folklighet och sitt hjärtevarma väsen var omtyckt af alla. Han var komminister här under eldsvådan samt under kolera-farsoterna, vid hvilka tillfällen han och hans ämbetsbroder Höjer arbetade dag som natt och själfva höllo på att duka under af sjukdom och öfveransträngning. N. dog som kyrkoherde i Blomskog och kontraktsprost.

På tomten nr 71 stod ett litet på 1700-talet uppfördt envåningshus af trä med torftak.¹ Inkörsporten vester om huset

¹ Som bevis på, hur dessa träkåkar byggdes, kan nämnas, att då huset 1857 skulle repareras, så rasade muren och slog ihjäl en kvinna. »Händelsen manar», skrifver N. Wermlands Tidn., »att iakttaga försiktighet, då

förde in till en smal, men djup gård, hvars utrymme på det sorgfälligaste var utnyttjad till plats för allehanda små uthusbyggnader: magasin, ladugård, logar och lador. Gården kallades för »Pippigården» och var fordom garfveri, som 1810 ägdes af en garfware Lagander. Från 1827 var C. G. Zetterwall ägare, men då var garfverirörelsen nedlagd, och huset uthyrdes uteslutande till handtverkare. Bokbindaren M. G. Rejmers dog här 1839. År 1848 köptes det af den tyskfödde kammakaren Carl Fredrik Pieper — en liten torr, humoristisk gubbe — och efter hans död 1856 såldes den för 7,000 rdr till handskmakaren Sven Skog (f. 1814, † 1893), som innehade den vid branden.

Hörngården längst ned i backen (n:r 72) var också en garfverigård med gamla, goda traditioner, fast boningshuset i äldre tider också det var ett litet, torftäckt envåningshus med garfveribygnaderna efter Dikesgatan. Här hade karduanmakaremästaren Erik Lorentz Zetterwall haft sin omfattande garfverirörelse sedan långt ned på 1700-talet. Han var far till de båda garfvarne Lars Magnus och Carl Gustaf Z., af hvilka den förstnämnde såsom varande den äldre öfvertog såväl gård som garfveri vid faderns död 1811. Han lät riva det gamla huset och uppförde i dess ställe ett tvåvåningshus af samma typ, som det midt emot ligande Åbergiska huset. En del däraf synes till höger på bild n:r 42. Läderaffären var inrymd på nedre botten åt torget till. L. M. Zetterwall, som var född 1789, var en driftig och energisk garfware och därtill en god och förträfflig människa, omtyckt af alla. Stor jägare. Mycket förmögen gick det dock ut för honom liksom för brodern och han dog 1863 hos sin svärson C. H. Collvin på Ödebotten.

Efter Zetterwall öfvertogs garfveriet af garfwaren Jan Petter Falk. Han fortsatte rörelsen efter stadens brand och var vid sin död en af stadens äldsta innevånare. Ännu i sitt 88:de år

de gamla trärucklena här i staden repareras. Den gamla, af *kullerstenar* till någon del bestående muren, visade sig vara i så eldfarligt skick, att det är förvånande, att ingen eldfara uppstått.»

syntes den lille rörlige, muntre gubben vandra mellan sin i staden varande affär och sitt garfveri i Haga.

N:r 73, hörnhuset mellan Kungs- och Dikesgatorna, var ett hus af rätt ansenliga dimensioner. Byggt i två våningar af trä med fasader åt båda gatorna. Boningslägenheterna voro förlagda till Kungsgatan med ingångsporten ofvan en hög stentrappa

Garfware J. P. Falk
F. 1816, † 1904.

Handlande Joh. Gust. Hagelqvist
F. 1840, † 1901.

midt på huset. Den del, som vette åt Dikesgatan inrymde tvenne handelslägenheter, en mindre på hörnet och en större längre in på gatan, hvarest från inkörporten förde in på gården med dess många uthusbyggnader och magasin.

Gården ägdes af rådmannen Axel Fredrik Neuman († 1825) till år 1819, då den köptes af enkan efter handlanden Erik Frykman (se sid. 160) Anna Christina F. (f. Schröder 1771), som i den större handelslägenheten fortsatte mannens diversehandel. Hand-

landen Frans Johan Åkerblad öfvertog affären 1845 och efter hans följ. år inträffade död öfvertog J. A. Kruckenberg (se sid. 139) affären. Från år 1857 till stadens brand innehade A. W. Wallerstedt (se sid. 141) specerihandel härstädes, och i denna affär började sedermera handlanden här i staden J. G. Hagelqvist sin bana 1860.

Öfre våningen åt Kungsgatan innehades af enkefru Frykman själf, som skildras som ett mycket resolut och bestämdt fruntimmer, som skötte sin affär som »en hel karl». Hon var svärmor till borgmästare Florman och öfverauditör J. G. Larsson. Hon dog först 1859.

Af hyresgästerna kan nämnas regementsskrifvaren Gustaf Fredrik Hagelin (f. 1752, † 1866), som bodde här 1832—50, och länsbokhållaren Gustaf Hjelm (f. 1799, † 1850), som bodde här 1827—39. Båda voro efter hvarandra stadskassörer.

Hörnlägenheten var till 1823 konditori, som innehades af sockerbagare Törnström (se sid. 146). På 50-talet inredde C. Holmberg (se sid. 177) en liten cigarraffär härstädes.

N:ris 74 och 75 var apotekargården. Huset var ett hvitt, vackert tvåvåningshus efter gatan, med en stor, halfcirkelformig tågstenstrappa, som förde upp till farstun, där man till venster hade trappan upp till apotekarns öfre våning och till höger dörren till apoteket, ett stort rum med cirkelformad disk och med laboratoriet inåt gården. Gårdens södra del upptogs af uthus och trädgård.

Då apotekaren Ludvig Borgström¹ 1816 öfvertog arrendet af apoteket efter C. G. Storck, köpte han denna tomt, som hittills

¹ Apotekare B. var en märklig personlighet. Genom Jönköpings brand 1789 förlorade föräldrarna en betydande förmögenhet. Fadern dog strax efter, lämnande enkan med fyra små barn. Af segt virke lärde B. därför redan från barndomens tidiga år arbetets stora konst. Begåfvad med stor intelligens, vaken och öppen för allt, hvad bildning hette, och på grund af sina ärliga sträfvanen med välvilja omfattad af en del inflytelserika personer, skapade han sig snart en egen framtid. Nöden tvang honom 1804 in på

Apotekare L. Borgström (f. 1788, † 1862) med familj.
Efter målning tillhörig dotterdöttrarne, frkna Montan.

innehafte af sadelmakaren Anders Norström († 1815), hvilken hyrde ut en del af envåningshuset till handlanden O. Bergman. Borgström lät riva det gamla rucklet och byggde här upp

apotekarbanan, då hans begåfning och intresse äfven för kemien gjorde att han fick laborera på Berzeli laboratorium. Redan före denna sin Stockholmsvistelse hade han öfversatt Horatii oden. Litteraturen intresserade honom öfver allt annat och genom umgänge i bibl. L. Hammarskölds hus fick han nya impulser, som togo sig uttryck i en hel del öfversättningar. Det var sålunda ingen vanlig apotekare, som assessor Storck fick till efterträdare. B:s inflytande gjorde sig snart gällande här i Karlstad. Vitter och vetenskapligt bildad, visade han snart en ny, hittills okänd sida, sin blick för affär. Från apotekartiteln, öfvergår titeln till bokhandlare och 5 år senare till brukspatron, såsom stor delägare i Uddeholm. I Karlstads kommunala lif deltog han flitigt. Han var bl. a. jämte Chr. Andersson en af stiftarna af Carlstads sparbank, hvarjämte han var dels stiftare och dels ledamot af styr. för Wernulands Provincialbank. Han dog 1862. Svärfar till fabrikör E. C. Montan (se sid. 76), var han far till doktor Otto Rob. B., hvars äldre bror, den intelligente botanisten och forminnesforskaren Ferdinand Ludvig dog som ung 1846.

tvåvåningsbyggnaden 1819—20. År 1833 sålde han det till apotekaren Anders Robert Wahlgren, som 1840 öfverlät apoteket till Israel Leonard Tjeder.

T. var en god, snäll, förstående och hjälpsam man, omtyckt af alla, men blef likväl en tragisk personlighet, född att lyckas till mycket, ehuru genom omständigheterna nekad att komma till sin rätt. Något år efter öfvertagandet af apoteket råkade han ut för olyckan att vid en jagt blifva träffad af en hagelsvärm, så att synen totalt förlorades på ena ögat och delvis på det andra. Redan för yrket utgjorde detta ett hårdt slag, och lägger man därtill, att han var en naturdyrkare som få, botanist och jägare, är det underligt, att han ej alldeles böjdes ned af olyckan. Men tvärtom. Redan 1848 öppnade han i juni stadens första brunnsinrättning.¹ Vid norra sidan af »nya elementarläroverket» byggde han upp en liten byggnad, inrymmande det laboratorium, där alla dessa hälsobringande järn- och salthaltiga drycker tillverkades, och som brunnsvärderna genom rör från väggen i skolhuset själfva kunde servera sig.² Ögonsjukdomen tvang dock T.³ att 1851 sälja apoteket till N. O. Strandberg, som aldrig hitflyttade, utan lät rörelsen fortfarande skötas af T. År

¹ En sådan fanns redan förut, sedan 1839, vid Rudskällan utanför Karlstad.

² Brunnssejouren i staden stod högt i rop ej endast inom provinsen, och på 50-talet var hit församlad en hel del af allt, hvad brukssocietet hette. Ett rörligt sällskapslif ägde då rum med omväxlande båtfärder, soiréer och dans-tillställningar på Herrgården (biljettpreisen 1848 voro 1 rdr bko för herre och 32 sk. bko för dam). Arrangörerna voro städs Th. Adelsköld och C. Ström, båda vid jägarne, hvars officerare ju ej voro bundna vid roten som Värmlands infanteriregementes.

³ Tjeder synes hafva ägt (del i) S. Växnäs, som han 1856 i mars för 5,800 rdr sålde till brukspatronen Erik E. Bredin. Han flyttade sedan till Eriksberg, utanför Karlstad, där han började en fabrikation af kaffe- och tebrickor, i hvilken affär J. P. Ziegler några år var kompanjon. Fabriken flyttades senare till Dalmers, där fabriksbyggnad uppfördes (som ännu kvarstår). Efter branden drog han sig från alla affärer, sköttes af en trogen tjänarinna och dog »efter 60-årigt lidande» 1899.

1854 blef Wadstenaapotekaren Carl Edvard Wejdling ägare; en fint bildad person, som — ehuru förmögen — bragtes på fall 1865 genom broderns spekulationer, och nödgades att försälja apoteket till Olof Lorentz Kaijser, hvilken tillträdde det 1 juli, d. v. s. dagen före branden. Efter att haft apoteket in-

rymdt i »gamla skolan», lät denne uppföra nuv. apoteksbyggnaden, dit apoteket inflyttades 1866.

Kvarterets vestra del, tomterna n:ris 76, 77 och 86, upptages af residenset, skildradt å sid. 58.

Hvad tomterna 78 och 79 beträffar, se sid. 178 och 134. Midt emot residenset på torgets vestra sida låg det Frykmanska huset, ett betydande hus i två våningar med brutet tak, en pendant till residenset, och flankeradt af uthus- och magasinsbyggnader i norr och i söder efter Kungs- och Tingvallagatorna. I husets nedre våning voro inrymda stadens

Apotekare C. E. Wejdling
F. 1818, † 1897.

två största handelslägenheter, innehafda af handlanden och rådmannen Eric Frykman (f. 1759 † 1817) och af dennes svärson Petter Lundberg. Gården omfattade tomterna n:ris 80 och 81. Efter Frykmans död utlöste Lundberg arvingarne och lät 1825 å tomternas norra del uppföra en flygelbyggnad af trä i två våningar, af hvilka den öfre beboddes af L. själf och i många år uthyrdes till soirésällskapet som lokal för dess tillställningar. L. var en driftig köpman, och hans ord tyckas hafva vägt mycket på rådstugan. Han dog 1834 (som det säges af rädsla för

koleran). Ny tomtindelning synes nu hafva verkställts på så sätt, att gränslinjen mellan de båda tomterna förlades i öster och vester, hvarigenom n:r 80 bildade de forna tomternas södra hälft och n:r 81 den norra. Midtelhuset blef på så vis deladt mitt uti. Enkefru Ulrica Magdalena Lundberg (f. 1792, † 1865) sålde n:r 81 till handlanden Gustaf Malmén (f. 1810, † 1848), som här dref en betydande spannmålsaffär, tills han 1846 utflyttade till Varpnäs. Gården köptes då af järnhandlanden J. A. Nygren,¹ som bebodde midtelhusets öfre våning. Förmodligen var det under hans tid, som flygelbyggnaderna förseddes med de stora järnpelarne, två framför hvarje flygel i likhet med residensflyglarne, hvarigenom symmetrien i torgets utseende ytterligare ökades.

J. A. Nygren senior (Järn-Jan som han kallades) var en välkänd man, äfven för våra dagars Karlstad, hvilket kanske ännu mera kan sägas om hans lilla vänliga, rörliga och livliga hustru, »tant Sara», som hon kallades af så godt som hela staden. Båda uppnådde ovanligt hög ålder och kunde 1897 fira guldrölopp. Sonen Johan August Nygren öfvertog faderns affär och intog på sin tid en ledande ställning inom stadens såväl affärsvärld som kommunala lif. Var stadsfullmäktig 1885—99. Af döttrarna blef Amalia gift med stadskamreraren A. G. Olsson (se sid. 186) och Eufrysyne, gift med glashandlanden i Karlstad H. Gillblad.

Specerifirman Svensson och Ericsson, som innehades af Henrik S. och Anders E., hade sin affärslokal i norra flygeln från 1849. Den förre, »Håka Svensson», som han kallades, dog som ångbåtskommissionär här i staden 1895, den senare blef bokhållare vid Sparbanken och dog 1878.

Af husets många hyresgäster må nämnas kamreraren Bengt Magnus Ullman, som till 1856 var kamrerare vid Wermlands prov.-bank, och som sedan blef förvaltare vid Fryksta järnvägs-

¹ Han erhöll burskap 1834 som handlande, och anmäler s. å. 18 $\frac{10}{8}$ att han köpt J. Strandbergs specerilager. Ingick sedan kompanjonskap med Leopold Nygren (vin och specerier), men de separerade 1839.

Järnhandl. Jan Aug. Nygren
F. 1812, † 1903.

Fru Sara Nygren, f. Strandberg
F. 1817, † 1900.

Järnhandl. Johan Aug. Nygren
F. 1841, † 1914.

Glashand. Herrn. Gillblad, † 1899, och
fru Euf. Gillblad, f. Nygren.

Kamreraren B. M. Ullman
F. 1806, † 1882.

Handlanden Enoch Hafström
F. 1828

Handlanden J. H. Lindberg
F. 1839, † 1899.

Klädeshandl. Leop. Nygren
F. 1813, † 1865.

akt.-bol. U. hade på 1840 och 50-talen stort inflytande i stadens kommunala lif och var mycket intresserad i dess affärsverksamhet.

Handelslägenheten i nr 80 öfvertogs 1838 af spannmåls- och specerihandlanden Bernhard Henrik Bratt († 1854), som s. å. erhölet handelsrättigheter i staden. Blifven ägare af gården lät han om- och tillbygga de efter Tingvallagatan liggande timmermagasinen till ett tvåvåningshus af samma typ, som den norra flygein. Efter hans död öfvertogs affären af Olof Wennerberg (se sid. 81), som efter att förtjänat en förmögenhet lämnade den 1854 till

44. Stadsträdgården år 1866.

handlanden E. Hafström. Det fanns stora möjligheter att i midten af 1800-talet tjäna stora pengar i staden. Äfven Hafström blef med åren mycket rik, så att han redan före branden kunde draga sig från affärerna, lefva på sina räntor och antaga titeln bankir så som han gjorde. Han bodde kvar här i staden till 1874, då han flyttade till Stockholm, där han dog, okänt hvilket år.

Ett af Hafströms biträden var Johan Huldrik Lindberg, inflyttad från Göteborg 1857, och som efter stadens brand öppnade egen affär, som snart utvidgades till en omfattande grosshandelsrörelse.

Handelslägenheten i undre våningen af det stora huset innehades

till branden af klädeshandlanden Leop. Nygren, »Papperssaxa» kallad för sina långa ben. N. var en af stadens mera framstående borgare, som mer än de flesta offrade både tid och arbete på samhällets bästa. Han var initiativtagare till månget företag af alla största betydelse, främst till byggandet af Nya hamnen. Stadsträdgårdens anläggande, hvarigenom de oländiga, sumpuppfyllda markerna i stadens södra del förvandlades till en vacker promenadplats, är också hans verk. Erkännande kom honom

45. Vestra delen af Kungsgatan.
»Gule gåhn», Clarholms, Hultmans och Wadströms hus.

äfvén till del i form af en hel del förtroendeuppdrag, och under två riksdagar representerade han staden. För öfrigt var han intresserad i många företag. Ifrig fiskare arrenderade han i många år stadens laxfiske, försökte sig på trädgårdsodling och innehade Tingvallska trädgården (där saluhallen nu ligger) på arrende, likaså Staf- eller Borgmästareholmen. Med uppmärksamheten oafslätligt riktad på det allmänna gaf han — som så ofta händer — mindre akt på sina enskilda intressen, hvarför han dog utan förmögenhet.

Gården intill n:r 81 var den s. k. Clarholmska med n:r 82. Tomten sträckte sig genom kvarteret till Tingvallagatan, liksom alla

tomterna i detta kvarter ursprungligen gjorde. Själva boningshuset, det hvitmålade, som synes längst bort på bilden, var ett tvåvånings trähus med två ingångar från Kungsgatan, af hvilka den östra förde till bostadslägenheterna och den vestra till handelsboden. Huset var med all sannolikhet uppfördt först på 1800-talet. Inkörsporten på husets östra sida förde in på en rymlig

Handlanden Magnus Clarholm
F. 1794, † 1849.

Fru Hedv. Ulr. Clarholm
F. 1804, † 1881.

gård, för det mesta fylld med foror tillhörande spannmålsbehöfvande bönder. Å gårdens östra sida voro väldiga magasin uppförda, och å dess södra (mot Tingvallagatan, lågo uthusen. Gården tillhörde i slutet af 1700-talet hattmakaren Jonas Fredin. Hans dotter Cajsa (f. 1766, † 1828) gifte sig med Olof Clarholm (f. 1754), och hon bebodde gården som enka 1810. Båda sönerna Johan Gustaf, f. 1792 och Håkan Magnus blefvo handlande. Den förre dog redan 1828 efter att några år förut upphört med affärerna.

Magnus C., som erhöU handelsrättigheter 1820,¹ upporef sin speceri- och spannmålsrörelse så, att den på 1830- och 40-talen jämte Jan Frödings var stadens förnämsta. Efter hans död 1849 besatt enkan Hedvig Ulrica, f. Blachet, gården till branden. Bland harnen märkas bankdirektören Fritz C. (se sid. 138), kamrer Edvard C. († 1908, far till generalkonsuln Magnus C. i New York), Eme-

Bokhandl. Alex. d'Aubigné
F. 1828, † 1895.

Bokhandl. Gottfr. Beijer
F. 1835, † 1870.

lie, gift med kapten C. Nordenanckar och Elisabeth, gift med regementsläkare Magnus Lagerlöf.

Efter Magnus Clarholms död upphörde spannmålsaffären, och handelslägenheten innehades 1853—57 af handelsbolaget Wallenius och Evers (se sid. 134), 1857—62 af bokhandlaren A. d'Aubigné,

¹ Han köpte gården, då den detta år utbjöds på exekutiv auktion, till gäldande af en af hattmakare J. Fredin och h. h. Greta Forssman år 1770 ¹/₄ utfärdad revers, lydaude å 2,400 dal. kopparmynt.

hvilken sistn. år öfverlät den till kompanjonen G. P:son Beijer, som 1868 i sin tur öfverlät den till sin halfbror Hjalmar Petersson.

Återstoden af detta kvarter, tomterna n:r 83 och 84, tillhörde enkan efter provinsialläkaren, assessorn Johan Ekman, fru Maria Charlotta, f. Nordenstolpe.

Tomten n:r 83 var tydligen endast bebyggd med någon obetydlig, mindre byggnad, där tjänstefolket bodde, samt med uthus.

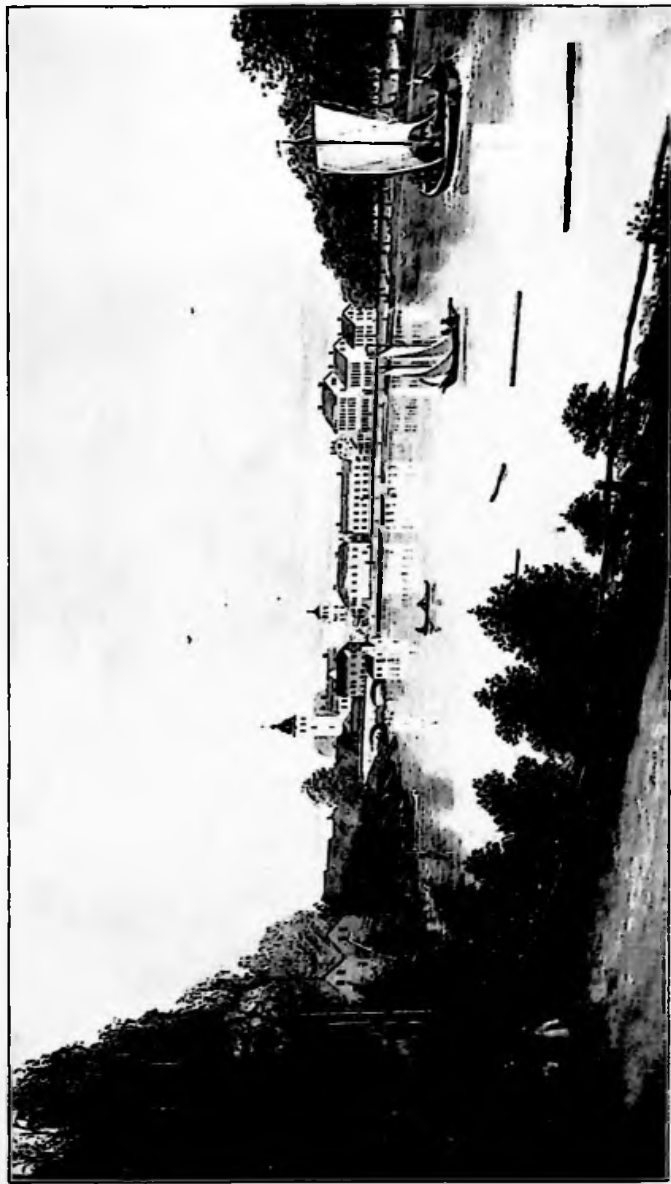

Räntmästare Carl Hultman
F. 1820, † 1889.

Handl. J. P. Ziegler
F. 1822, † 1885.

År 1824 sålde emellertid ägarinnan tomten till Carl Johan Hultman (f. 1795 † 1838), som från handelsbokhållare blef stadsfiskal 1819 och vågmästare 1825. Han lät uppföra det tvåvåningshus, som synes å bilden hitom det Clarholmska, hvarjämte ett präktigt magasin byggdes å tomtens södra del efter Tingvallagatau. Vågmästare H. var en driftig, energisk och af alla omtyckt man, som för sin tjänst och sina affärer behöfde allt det utrymme går-

46. Utsigt öfver staden från vestra ällgrenen (efter oljemålning 1860).

den medgaf. Vid hans död lät sonen Carl Gustaf Hultmans förmyndare, räntmästare C. M. Höök, uthyra öfre våningen till jägarchefen, baron C. G. Fleetwood och den undre till affärslokaler, af hvilka Hultmans svåger, specerihandlanden Anders Petersson innehade den ena från 1844 i ej mindre än 18 år. I den andra inrättades 1849 stadens första större glasaffär af handlanden Johan Paulus Z., som genom sitt 2:a gifte med Anna Cath. Örnberg hade försänkningar i Eda glasbruk (en af sönerna är f. kapten Hugo Z., direktör för Karlstads Glasbruksaktiebolag). Då J. P. Ziegler 1854 flyttade till Frödingska gården, blef här »modemagasinet», som i många år innehades af fru Sophia Cronquist, f. Frykstrand.

År 1849 inflyttade Carl Gustaf Hultman hit efter i Uppsala aflagda examina. Han lät omedelbart omändra magasinet vid Tingvallagatan till boningshus i två våningar, i hvars nedre våning ytterligare affärslokaler inreddes. Af de handlande, som här haft sin verksamhet må nämnas: Per Fredrik Broman 1849—59, Johan August Svahn och Per August Berggren 1860—65 samt August Wennergren, far till f. handlanden härstädes Ebbe Rudolf W. Hos sin broder August började 1858 sedermera handlanden i Karlstad Thure Wennergren sin bana.

Den sista hyresgästen i husets öfre våning var provinsialläkaren August Fredrik Ramström, som bodde här vid branden. Han innehade Nya Wermlands Tidningens tryckeri 1874—85 och var under denna tid tidningens ansvarige utgifvare. Hans hustru Sofia, f. Iggberg 1831, † 1913, är också väl värd att ihågkommas, dels på grund af den stora uppoffrande välgörenhet hon utöfvade inom samhället, dels för hennes omhuldande af hemslöjden, för hvilket allt hon erhöll guldmedaljen »Illis quorum meruere labores.»

Huset på tomten n:r 84 (motsvarande norra delen af nuvarande residenset), var ett underligt gammalt hus, antagligen skonadt af elden 1752. Undre våningen var af sten, å hvilken uppförts

Doktor A. P. Ramström
F. 1824. † 1866.

Handl. Aug. Wennergren
F. 1824. † 1874.

Handl. Thure Wennergren
F. 1837. † 1913.

ytterligare en våning af timmer.¹ Enligt traditionen skulle bottenvåningen varit rester efter någon kyrkan fordom tillhörig byggnad (vintergraf?), men något bevis härför har ej kunnat påträffas. Husets framsida var vänd mot Kungsgatan, och dess åt Hamntorget vettande sida var åtminstone i äldre tider ett slags baksida, åtminstone hvad nedre våningen beträffar, som endast hade ett fönster häråt. Från Kungsgatan förde två ingångar in i huset; den östra af dessa försedd med två dörrar ledde till handelslägenheten på undre botten, den vestliga till förstugan med genomgång till gårdssidan och med trappa upp till öfvervåningen.

Huset ägdes af förutnämnda enkeassessorska Maria Charlotta Läkman,² som jänkte sin svärson, öfveradjutanten och majoren vid Flottan, Per Johan Warberg, behodde öfre våningen. Då enkefru Ekman 1836 afled vid 86 års ålder, köptes gården af f. handlanden, ägaren af Valnäs, Eds s:n, Carl Niclas Wadström, som dock ej hitflyttade förrän 1857. Han uthyrde en del af öfvervåningen till grundläggaren af Nya Wermlands Tidningen, boktryckaren Jacob Lundberg, som här i ett par rum åt gården inredde tidningens tryckeri. Tidning och tryckeri öfvertogs 1851 af Carl Kjellin, som

Boktryckare C. Kjellin
F. 1818, † 1890.

¹ Å bild nr 1 synas tydligen två sådana öfvervåningar, hvilket förhållande ej varit möjligt förklara. Att konstnären skulle gjort sig skyldig till ett rent teckningsfel synes allt annat än troligt. Något tillstånd att ändra huset är emellertid ej af magistraten lämnadt efter 1810.

² Hon ägde dessutom äfven Fredricelund.

här fortsatte verksamheten till branden 1865. Sedermera boktryckaren Carl Daniel Forssell hade åren 1850—54 sin skrädderi-affär i samma våning åt Kungsgatan till, och 1861 öppnades i hörnvåningen åt vestra bron utaf bryggaren E. A. Rosenqvist ett på sin tid mycket besökt schweitzeri, där enligt annons utmärkta s. k. »sexor» serverades. I undre våningen var affärslokal inredd, kallad »Stenboa» eller »Sista styfvern», enär bönderna vid hemfärden alltid plögade stanna här för att göra af med sina sista slantar. Af affärens innehafvare må nämnas husets senare ägare C. N. Wadström (1831—34.) firmorna Frölander & Ericsson¹ (till 1843), Åkerström & Nilsson² (till 1855), af hvilka den förre sedermera blef måg i huset och dog som grosshandlare i Stockholm efter att på 60-talet varit ägare af Värmlands-Säby, och slutligen firmorna Max & Jacobsson³ (från 1857).

Inkörsporten var från Hamntorget och skilde ofvan beskrifna hus från ett på södra delen af tomten liggande magasin, om hvilket följande står att läsa i N. Wernlands Tidn. 1 sept. 1841: »Stadens fulaste byggnad, det Wadströmska magasinet vid Hamntorget, har i förra veckan blifvit nedrifvet, hvaröfver stadens innevägnare fånga sig. Detta gamla och ruskigt hoplappade hus var utdömdt redan 1757» (hvaraf ytterligare bekräftas, att åtminstone denna tomt skonades vid eldsvådan 1752) »emedan det stod ett långt stycke frampå torget, hvilket strider mot byggnadsförordningen.» En tidningsnotis 29 juni följ. år omtalar, att bland de tre hus, som äro under uppförande, är äfven ett på den Wadströmska tomten. Man kan af ofvanstående sluta sig till den ringa byggnadsverksamheten, då en sådan plats som denna, motsvarande södra delen af residenset och således en af stadens vackraste tomter

¹ Innehades af Eric Arnold Frölander, f. 1809, † 55, och Anders Ericsson, f. 1813, † 48. De öppnade sedan affär i n:r 59.

² Om B. G. Nilsson, se sid. 65.

³ Anders Gustaf Max, f. 1825, † 62, var broder till järnhandlaren C. M. Johansson. Christian Jacobsson var född 1830 och dog 63.

Boktryckare C. N. Wadström
F. 1798, † 1863.

Handlanden J. G. Akerström
F. 1821.

Handlanden C. F. Backman
F. 1818, † 1892.

kunde få stå upptagen af ett gammalt anskrämligt magasin i öfver hundra år!

Det var patron Wadström, som här nämnda år uppförde ett vackert, brädfodradt tvåvåningshus, som hvitmålades. Ingången var från Hamntorget, där en ansenlig trätrappa förde upp till huset. Till venster låg en krog, »stadskällaren», och till höger var rum för privata spisgäster. Öfre våningen var inredd till schweitzeri och kafé samt biljardlokal. Rörelsen i båda våningarne drefs af källarmästaren Ludvig Wilhelm Ahlmark († 1857) och hans hustru, traktörsenkan Sara Bäck. Den öfvertogs sedan af boktryckaren och handlanden Olof Cronquist och hans hustru Sophia Charlotta, f. Frykstrand (se sid. 169).

Å nedre botten, på hörnet åt Tingvallagatan, var en handelslägenhet. Den innehades till 1857 af specerihandlaren Carl Fredrik Backman, en ovanligt godhjärtad människa af stor humoristisk läggning. Stor hästkännare och hästvän plögade han om vintarne, särskildt under februarimarknaderna, anordna traftäflingar på älfven nedanför vestra bron, hvilka täflingar voro mycket gouterade och stodo högt i rop. Handeln däremot gick dåligt och 1860 flyttade han till Årjeng, där han dog. Affären öfvertogs efter honom af Emil Frans Oscar Holmberg (svärson till kopparslagare C. F. Lidberg), som innehade den vid branden.

År 1863 köptes huset för 16,000 rdr af järnhandlaren Carl Magnus Johansson. Han lefver ännu med obrutna kropps- och själskrafter och har genom sitt ovanliga goda minne om staden och dess förhållanden varit en ovärderlig hjälp vid nedskrifvandet af dessa anteckningar.

N:r 85 var den längst ned på Hamngatan liggande s. k. Grefvegården och skildras i samband med här liggande gårdar.

N:r 86 utgjorde residenstomtens mot Tingvallagatan vettande del.

N:ris 87 och 88 var gästgifvaregården. Den ägdes af regementsskrifvaren, stadsfiskal Jan Niclas Ruus (f. 1774 † 1872), som 1816 åtog sig att i tio års tid hålla 20 hästar mot

Handlanden O. Cronquist
F. 1820, † 1874.

Handlanden E. F. O. Holmberg
F. 1829, † 1892.

Järnhandl. C. M. Johansson
F. 1831.

2,000 rdr bko årligen, ett anbud, som ändtligen syntes bringa reda i de alltjämt hittills så trassliga gästgifveriförhållandena.¹ Ruus, en synnerligen aktningsvärd och arbetsam man, som åtnjöt stort och allmänt förtroende, måste dock afträda sin gård till borge-närerna, och för att ej återgå till de gamla tråkiga förhållanden, som förut rådt, beslöt staden att inköpa den Ruuska gården till gästgifvaregård, hvilket skedde i maj 1826 för en summa af 4,500 rdr bko.

Sjålfva gästgifveribyggnaden låg på tomten n:r 88 och utgjordes af ett rödmåladt, ganska välbehållet trähus i två våningar under tegeltak, med fasad åt Tingvallagatan. Härifrån ledde en stentrappa upp till förstugan, med matsal och kafélokal på höger hand. Gästgifvarens privata rum, tre rum och kök, lågo på motsatta sidan af förstugan. Resanderummen, 8 till antalet, däraf en större sal, lågo en trappa upp. Två inkörsportar funnos från båda de omgivande gatorna. Från Dikesgatan var ingången till krogen, som ursprungligen var inrymd i ett envåningshus, hvilket sommaren 1842 tillbyggdes med en våning. Uthusen lågo på tomten n:r 87 och voro af betydande storlek. I husförhörböckerna från och med 1841 är äfven en del af tomten n:r 86 lagd till gästgifvaregården, en utvidgning, som nödvändiggjordes i och för byggande af en källare.

Gästgifvare efter Ruus voro: fänrik B. G. Uddesson (till sin död 1837), Bryngel Eriksson (till 1841), Lars Cederroth (till 1851) och Nils Andersson (till 1865).

Huset å tomterna n:ris 89, 90, var också ett rödmåladt, tvåvånings trähus, hvars nedre våning var inredd till affärslokaler. Inkörsporten ledde från Dikesgatan in på en rymlig gård, hvars norra och östra sidor begränsades af magasins- och uthusbyggnader.

Gården ägdes 1810 af konsistorienotarien Pehr Elfvendalil (f. 1762, † som prost i Ekshärad 1844). Han sålde gården vid sin af-

¹ Gästgifverihållningens historia är synnerligen invecklad och har fordrat sin särskilda utredning, hvilken dock här blefve för långrandig att iulåta sig på.

47. En bild från stadens återuppbyggaende¹
Till höger synas ruinerna af gästgifvaregårdens källare.

flyttning till komministraturen i Nyed 1814 till patronen Gustaf Adolph Wall (f. 1784, † som landtbrukare på Gate 1846), far till den på sin tid så betydande värmländske brukspatronen G. A. Wall. Under hans tid var Wallencronas tryckeri en kortare tid förlagdt hit efter branden 1827. Från nämnda år är magistratssekreteraren Carl Fredrik Tingvall² (f. 1796, † 1855) hitflyttad, men året, då han blef gårdens ägare, har ej kunnat anträffas. År 1855 försålde sterbhuset gården till dåvarande specerihandlanden Carl Edvard Holmberg, som 1859 öfverlät sin affär till J. F. Öd-

¹ Envåningshuset i fonden är Oskar Nygrens järnaffär. Huset där bakom är hans nuvarande hus, uppfördt af skräddare Wennerlund, och nästföljande urmakaren Bergs (där Wernmlandsbankens hus nu är uppfördt). Den obebyggda tomten är frimurarlogens.

² Fadern, se sid. 180. Magistratssekr. Tingvall var en utmärkt dugande ämbetsman och en synnerligen sympatisk människa. Han var far till stadsläkaren i Mariestad Carl Axel T. och morfar till nuv. rektorn vid härvarande elementarläroverk Axel Dahlman.

mann (se sid. 141) och i stället ägnade sig åt cigarr- och tobaksfabrikation. H. var son af skomakeriäldermannen Jonas H. (se sid. 248) och bror till Gustaf H. (se sid. 89). Han var en af alla högt skattad person, och särskildt var han på grund af sin röst och sin aldrig sinande torroliga humor synnerligen värderad i sin stora kamratkrets.

Handlande C. E. Hohnberg
F. 1828, † 1901.

Grosshandl. A. G. Moberg
F. 1842.

Hos J. F. Ödmann började grosshandlaren härstädes Anders Gustaf Moberg sin bana 1859.

Mellan tomterna n:r 90 och 78 låg en mindre tomt, å hvilken enligt uppgift å äldre kartor skulle stått en byggnad för landskansliet. Hur härmed förhåller sig upplysa icke några af 1800-talets källor.

N:r 78 var kvarterets östligaste gård norr om Tingvallagatan, en tomt av ansenliga dimensioner. Här låg stadens vackraste

trädgård, endast täflande med den Tingvallska öster om gymnasiehuset, sedan den Fryxellska (se sid. 201) efter branden råkat i förfall. Såväl den Gjørckeska som den Tingvallska trädgården uppläts under sommaren åt promenerande brunnsgäster, hvilka häri från ej hade långt till den rekreerande källan i läroverksbyggnaden på södra delen af skolplanen.

Å tomten voro två boningshus uppförda, båda rödmålade och med ingångarna från S. Kyrkogatan. Det mindre var hörnhus mellan nyssnämnda gata och Tingvallagatan, det större låg bakom och var af hög ålder, med luckor för fönstren och med tegeltak och tålgstenskorsstenar. Gården tillhörde magistratssekreteraren Lars Gustaf Roman (f. 1770, † 1822) till 1819, då hospitals- och lasarettssysslomannen Carl Gustaf Gjørcke blef dess ägare. Född 1775 dog han redan 1826 och lämnade gården åt sin enka, Sara Maria G. (f. Broström 1774, † 1826). Från och med år 1856 står sonen, kollegan Johan Fredric G., som gårdens ägare. Han var en gammal skolveteran, stor latinare, känd för sin undervisningskicklighet och för sin stora förmåga att kunna upprätthålla disciplinen. Han uppnådde hög ålder, och äfven yngre generationer minnas väl den vördade, merendels i en regnkappa insvepte åldringen, med den magra, något lutande gestalten, det hvassa ansiktet och de gråa, skarpa ögonen, som syntes uppfatta allt, och med hvilka, såsom det påstods, han till och med kunde se, hvad som tilldrog sig bakom hans rygg.

Husen midt emot, med n:r 91, voro ett par små, rödmålade envåningskåkar med trädgård bakom. De tillhörde från 1825 fanjunkaren med löjtnants afsked, Carl Fredric Mellander (f. 1790, † 1851), finne till börd, som flyttat hit öfver till Sverige, sedan Finland afträds. Efter hans död köptes gården af förste lantmätaren Lorentz Laurell. Han lät å tomten uppföra ett större tvåvåningshus af timmer, det största i kvarteret, hvilket med sitt röda tegeltak syntes vida omkring, högt beläget som det därjämte var. Det brädfodrades och hvitmålades 1861.

Huset intill (n:r 92) var åtminstone vid branden en tvåvånings-

Magister J. F. Gjörccke
F. 1808, † 1893.

Landmätaren L. Laurell
F. 1806, † 1867.

byggnad, rödmålad, med långsidan efter gatan. Ägaren var skräddaremästaren Johan Mellqvist (f. 1772, † 1814), hvares skrädderi öfvertogs af skräddaråldermannen Johan Tingvall (f. 1764, † 1821), far till magistratssekreteraren Carl Fredrik T. (se sid. 177). År 1855 blef enkan efter postiljonen Olof Hallander, Maria Olsdotter, dess ägare, och då hon 1864 dog, ärfdes gården af sonen, bruksförvaltaren Carl Chr. Hallander (f. 1823, † 1901), hvilken efter branden å denna tomt, sammanslagen med den Laurellska, uppförde det hörnhus, som nu står där.

Gården med följande nummer (93) var också en skräddargård. Boningshuset utgjordes från början af ett envåningshus, som på 1850-talet erhöi en andra våning. Den ägdes af skräddaren Anders Lundberg (f. 1775, † 1826) och efter honom af sonen, skräddaren Olof L., (f. 1796, utfl. 1846). År 1853 köptes den af landtmätaren Carl Edvard Dahlman, som år 1861 sålde den till kapte-

Kartografen C. F. Dahlgren
F. 1828, † 1900.

Stadsbyggmästaren P. G. Hamberg
F. 1812, † 1882.

nen Bror Adolf Beckman, och i stället af byggmästare Andersson för 3,000 rdr inköpte en tomt å Herrhagen (vid nuvarande vattentornet), där han uppbyggde en vacker villa, det första huset på denna del af Herrhagen. Han sålde detta redan 1868 till stadsbyggmästaren Per Gustaf Hamberg för 4,700 rdr. Dahlgren blef ordinarie kartograf 1868 och vann stora utmärkelser för sina kartarbeten å utländska utställningar. Han var far till rektor Axel D. och svärfar till komponisten Emil Sjögren.

N:r 94 var i äldre tider en liten dålig gård, bebodd af en hel del löst folk: jägare, båtsmän, m. fl. Det envåningshus, som fanns vid stadens brand, uppfördes 1832 af bleckslagaren Anders Gustaf Dyring (f. 1810, † 1842). Hans enka Johanna, f. Byttner, gifte om sig med sin sväger, bleckslagaren Johan Fredrik Dyring (f. 1814 † 1880), i hvilket äktenskap föddes bleckslagaren Johan Oscar D. (f. 1846, † 1907. År 1859 öfvergick gården i nya händer. Efter

Rådman C. P. Lidberg
F. 1835, † 1891.

Bokbindare J. W. N. Lewenhagen
F. 1818, † 1896.

att en kortare tid ägts af karduanmakaremästaren Lidberg, köptes den af bokbindaremästaren Julius Wilhelm Napoleon Lewenhagen, som förut blifvit ägare af granngården:

N:o 95, ett obetydligt envåningshus med torftak, som 1815--26 ägdes af det gamla originalet, kapten A. P. Sundé.¹ År 1834 köptes den af karduanmakaremästaren Hans Christian Lidberg (f. 1807, † 1856), som här inne på gården hade sitt garfveri, och som lät påbygga huset med en våning. Garfvere Lidberg blef, som de flesta af dessa stadens handtverkaremästare, mycket förmögen och ägde vid sin död flera gårdar i samhället (se ofvan och sid. 214). Efter hans död sålde sonen, hofrättsnotarien, sedermera rådmannen Carl Fredrik Lidberg, till ofvannämnde Lewenhagen, som var dess ägare vid branden.

¹ Anders Petter S., som omnämnes af Lilljebjörn, var född 1766 och dog 1834 på Orrholmen.

Lewenhagen, som fick burskap som mästare 1844, var en af dessa stadens gamla hederliga borgare, som blefvo lidande dels genom branden, dels och framför allt genom skråväsendets upphörande, hvarigenom deras förut goda ställning undergräfdes. L. hade stort anseende både som yrkesman och som människa på grund af sin gedigna, fasta karaktär.

Hörntomten n:r 96 var en välbyggd gård med ett vackert tvåvånings, rödmåladt trähus, byggdt vid gatukorsningen. Hit till denna gård hörde äfven som baktomt n:r 134, och i senare tider också en del af tomten n:r 133. Uthusen, som voro både rymliga och många, med ett större magasin, lågo hufvudsakligast å förstnämnda baktomten och skildes från boningshuset utaf en trädgård.

I hörnhuset var intill 1816 i en lokal på nedra botten åt hörnet stadens postkontor förlagdt. En sådan inrättning var i äldre tider »ambulerande» och förlades utan hänsyn till allmänhetens bekvämlighet till det hus, som postmästaren eller — som han då kallades — postinspektoren bebodde eller ägde. Postinspektoren Per Reinhold Bagge, f. 1757, ägde gården till sin död 1815, och följande år försålde arfvingarna den till landtränterimästaren och handlanden Olof Fredrik Rydberg (f. 1767, † 1826), som här i den forna postlokalen inredde sin specerihandel. Enkan Sara Regina R., f. Avelin 1792, ägde de tre tomterna ända till branden och dog först 1871. Hennes son var rådmannen P. A. Rydberg, en man med stor auktoritet, som på grund af både duglighet och förmögenhet en lång tid intog en ledande ställning i stadens kommunala lif.

Bland dem, som innehåft handelslägenheten å nedra botten må nämnas urmakaremästaren Per Johan Håkansson, som hade sin uraffär här åren 1852—65, och som trots sin litenhet var ett af stadens större original. Begåfvad med ett godt hufvud, en vacker baryton och en stor portion humor, var han gerna sedd i alla kretsar, spridande sitt glada lynne och sina befängda historier rundt om i laget.

Rådman Per Adolf Rydberg
F. 1821, † 1890.

Urmakare P. J. Håkansson
F. 1821, † 1863.

Kopparslagare Carl Fredric Lidbergs gård n:r 97 låg i hörnet nuddt emot. Boningshuset, ett rödmåladt tvåvåningshus med hvita knutar, stödde med gafveln åt Dikesgatan och gårdsutrymmet var litet, kringbyggdt som det var med uthus och kopparslageriverkstäder. Lidberg var liksom brodern, karduanmakaren, också en förmögen man, fastän dock i betydligt mindre proportioner. Han ägde jämte denna gården äfven landeriet Fredriksberg efter vestra älfgrenen utanför staden. Var svärfar till handlandena E. F. O. Holmberg (se sid. 174) och W. T. Sundström (se sid. 194).

Af öfra våningens hyresgäster må erinras om lektorn Jöns Christoffer Söderberg, Tuppen kallad, som dog härstädes 1853, och som är skildrad i Pelle Ödmans skolupplevelser.

Gården n:r 98 var efter allt att döma en gammal gård, byggd efter eldsvådan 1759. I det rätt obetydliga, rödmålade tvåvåningshuset, bodde vid sekelskiftet musikdirektören Johan Westman (f.

Kopparslagare C. F. Lidberg
F. 1805, † 1878.

Handlanden C. H. Collvin
F. 1822, † 1888.

Skräddare J. Wennerlund
F. 1825, † 1871.

Bank- och stadskassör A. G. Olsson
F. 1830, † 1899.

Handlanden H. v. Hage
F. 1786, † 1875.

Urnakaren J. W. Berg
F. 1818, † 1872.

Stadsbyggnästaren M. O. T. Högström
F. 1827, † 1884.

Bristen på någon större samlingslokal hade i 1700-talets Karlstad varit en fråga, som ofta varit föremål för utläggningar. Vid de årligen återkommande marknaderna hade det visat sig vara af stort behof att ha tillgång på en dylik lokal i och för de då regelbundet återkommande sammanträdena och förhandlingarne, samt ej minst för de festliga tillställningar, som vid sådana tillfällen voro oundgängligen nödvändiga för såväl gammal som ung. För att afhjälpa dessa missförhållanden, bildades något af de första åren på 1800-talet det s. k. Assemblébolaget. Inga stiftelseurkunder eller stadgar äro kända, lika litet som storleken af det kapital, hvar öfver bolaget ansåg sig böra förfoga. Aktierna gällde 100 rdr bko, och företaget ansågs inom hela länet böra röna all möjlig uppmuntran, hvarför aktieteckningen skred så raskt framåt, att tomt kunde inköpas, och byggnadsarbetena påbörjas redan 1805. Det var den väldiga, vid stora torgets södra sida och sålunda mycket centralt belägna tomten n:r 103, som utsetts för ändamålet, och som höll ej mindre än 80 alnar i längd och 53 $\frac{1}{2}$ i bredd. Byggnadsarbetet vidtog som nämnts sommaren 1805 och huset blef stadens största, i det att det erhöll 69 $\frac{3}{4}$ aln. i längd, 24 aln. i bredd och 15 aln. i höjd till takfodret. Det dröjde ända till 1808, innan byggnaden var färdig, men redan dessförinnan hade delar däraf tagits i användning. Så kunde redan under Persmessan 1806 traktören Johan Broddén hitflytta sitt »spiskvarter» från kopparslagare Joh. Zanders gård vid Hamntorget, och tisdagen den 15 juli uppfördes »till förmån för acteuren Schröder på den härstädes inrättade nya Theater» ett par pjäser.

Fullt färdigt var huset inredt på följande sätt:¹ Upp till nedra våningen ledde en trätrappa, som 1820 utbyttes mot en af tågsten, med trappsteg från båda sidorna efter husfasaden, och som längs efter var försedt med hamradt järnstaket. Inkomna i den rymliga förstugan hafva vi till venster ett rymligt kafé, bestående af ett större och ett mindre rum. Till höger låg matsalen eller

¹ Se bild n:r 33.

den s. k. Pelarsalen, ett enda stort rum, som fått sitt namn af de vackra träpelare eller kolonner, som i dubbla rader bildade stöd för taket. Rummet var från början afsedt till börslokal. Hela nedre våningen räknade sammanlagdt 9 rum och kök.

Från förstugan ledde en bred, präktig trätrappa upp till öfra våningen, hvars hela vestra sida upptogs af en enda stor högtids-sal, 28 aln. i längd och 16 i bredd, i hvilken man inträdde genom en stor tamburlokal. Våningen bestod för öfrigt af 9 större och mindre rum.

En trappa af något mindre bredd förde upp till tredje våningen, hvilken var byggd endast åt gårdssidan. Här var »teaterinrättningen» inredd, om hvilken endast fragmentariska beskrifningar finnas. Af dessa framgår, att de i taket sammanlöpande saxarne förenats till »ett hvalf», som bildade öfverbyggnaden öfver scenen. Åskådarplatserna utgjordes af golffasta bänkar, hvarjämte två »griljerade» loger funnos, utstyrda »inom stor förgylld ram», infodrade med bräder och oljestrukna. Teatern »raserades» 1820.

Behovvet af en större lokal synes hafva varit kännbar på flera håll. Stadens frimurare voro också i behof af en sådan, och sedan flera förslag till bristens afhjälpande hade förkastats, beslöto de inköpa Assembléhuset, hvilket skedde år 1810 för 9,000 rdr bko. Att huset öfvergick i nya händer, vållade dock ej någon ändring af lokalerna och framför allt ej i deras användning. »Assemblé-salen», eller som den senare kallades »frimurarsalen», uppläts vid större högtidligheter och fester, gifna af samhället. Filharmoniska sällskapet tilläts här hålla sina årligen återkommande konserter, och efter dess upplösning erhöil soirésällskapet tillstånd förhyra lokalen för dess baler och tillställningar.

Restaurangen innehades af följande personer: traktören Johan Brodell till 1815, notarien Carl Gustaf Syk till 1823, källarmästaren Carl Johan Habicht till 1830 (då han dog); mamsell Johanna Emilia Hollander till 1839, värdsbusidkaren Olof Andersson till 1842, konditor Johan Andersson till 1848, källarmästa-

ren Lars Oscar Palín till 1853, d:o Filip Wilhelm Roos till 1858, samt slutligen fru Johanna Mathilda Möller till 1865.

Hörngården n:r 104 vester om S. Torggatan var en af stadens större. År 1810 hörde dit ej mindre än tre tomter (104, 105, 106), och då sistnämnda tomt fränskildes ökades arealen med baktomten n:r 125. Det gamla hörnhus, som vid nämnda tidpunkt fanns här, var ett mindre envåningshus efter Tingvallagatan med betydande magasin och uthus efter tomtens östra och vestra sidor. Gården ägdes då af apotekaren, med assessors titel, Carl Gustaf Storck (f. 1754 i Stralsund, † 1839), som genom gifte med företrädarens, apotekare David Dan. Radeloffs enka, blifvit apotekets innehafvare. Storck kom redan tidigt i ekonomiska svårigheter och satt en tid i stadens bysättningshäkte i gården n:r 22. Tvangs sälja apoteket till L. Borgström 1817, bosatte sig slutligen i Stockholm, där han dog på fattighuset. Borgström flyttade dock apoteket till sin gård n:r 74, och Storckska gården köptes 1820 af handlanden Jöns Malmén (f. 1783, † 1827). Enka Britta Cajsa M., f. Jonæus, dref efter mannens död affären till 1832, då den öfvertogs af sonen Gustaf, som 1837 flyttade handelslokalen till sin nyförvärfvade fastighet n:r 81 på andra sidan gatan. Den nya ägar'n var handelsbolaget Huss och Fagerström, hvilken firma innehades af J. H. Huss (se sid. 208) och Göran Fagerström. Här uppfördes åren 1839—40 ett betydande tvåvånings hörnhus af trä som sträckte sig utefter gatusidorna af tomten n:r 104, hufvudentré från Tingvallagatan, där den största handelslägenheten var belägen, samt från S. Torggatan, där ytterligare två butiker funnos, af hvilka den ena innehades af vinhandlare Gabriel Theodor Lagus' efterträdare, handlanden Anders Theodor Brattberg, en äfven för yngre generationer bekant personlighet, aktad och högt skattad af sin stora vänkrets. Den andra affären innehades vid branden af A. G. Lidman (se sid. 139).

Af hyresgäster i öfre, stora våningen åt S. Torggatanm å nämnas chefen för Värmlands regemente, öfverste Abraham Bruncrona, som dog af slag på frimurarlogen 1859, samt läraren i filosofi vid

Handlanden G. Fagerström
F. 1813, † 1885.

Handlanden A. T. Brattberg
F. 1830, † 1891.

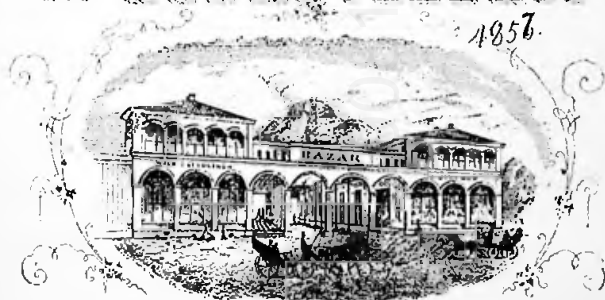

Fil. dokt. D. Danielson
F. 1825, † 1913.

läroverket, fil. dokt. Daniel Danielsson, som bodde här från nämnda år till branden, och som dog såsom ägare till Riis i Nors s:n.

Det ofantliga gårdsområdet var för öfrigt alldeles kringbyggdt af uthus. Midt å tomtens södra sida delades uthuslängorna af en inkörspport. Stallar, ladugård och lador lågo på tomtens vestra del; visthusbod, magasin och vedbodar på den östra. Därjämte fanns å gården ännu en byggnad med baksidan vettande åt tomtens n:r 106 och med gafveln ett 20-tal meter åt Tingvallagatan, hvarifrån man genom en port kunde inkomma på gården efter att passerat mellan stora boningshuset och flygeln.

till HENR. CLEERUP

48. »Bazaren» efter afbildning å en dåtida räkning.

År 1847 separerade kompanjonerna och Fagerström blef ensam innehafvare af såväl affären som huset. Han innehade dem båda ännu vid branden, hvarvid han genom låg försäkring gjorde stora förluster. Köpte 1856 för 52,000 rdr egendomen Vålberga i Lysviks s:n.

Tomten n:r 106 (och 124) hörde fordom till assessor Storcks gård, och genom den härstädes liggande betydande trädgården räddades huset n:r 103 vid den eldsvåda, som förstörde resten af hela detta kvarter 27 nov. 1805.

Å nämnda tomter uppfördes åren 1856—57 utaf ett aktiebolag den s. k. Bazaren, ett för samhället dittills okänt slags byggnad, nästan uteslutande afsedd för affärslokaler. Det var ett rätt egendomligt hus, byggdt af tegel, med flyglar i två våningar åt Tingvallagatan, en flygel å hvar sida om midtelpartiet, som utgjordes af fyra höga hvälfda portar, de yttersta för gående, de mellersta för åkande och fordon. I undre våningen åt gatan var inredd en rymlig och vacker affärslokal i hvarje flygel, med tre stora, likaledes hvälfda fönster och med ingång från passagesidan. Den östra innehades först af manufakturhandlanden Carl Gustaf Sundström och från 1860 af dennes broder, Wilhelm Theodor S., som ännu lefver, bosatt här i Karlstad. Affären midt emot, i vestra delen, innehades af galanterihandlanden Henrik Adolf Glerup, en fin och älskvärd person, som dog vid unga år.

Flyglarne fortsatte genom gården ut till Pumpkällegatan, fast endast i en våning. Här lågo affär vid affär, bland hvilka må nämnas Olaus Iversens tobakshandel, F. V. Hages galanterihandel (han var känd som stadens gentilaste sprätt), C. M. Johanssons järnhandel m. fl. Å tomtens södra del funnos biljard och bierstuga.

Nästa gård (nr:ris 107, 108) tillhörde handelsmannen Anders Dimberg (f. 1750, † 1808), som här efter branden 1805 uppfört ett rödmåladt tvåvåningshus med små fyrrutiga fönster. Inkörsporten gick längs vestra gaveln och förde in på en rymlig gård utan planteringar, med uthusen liggande söderut, på tomten efter Pumpkällegatan. Östra delen upptogs (åtminstone på senare tider) af en långsträckt boningsflygel af trä i två våningar. Då enkan Maria Dimberg (f. Hult 1750) dog 1819, efterlämnade hon en dotter Gustafva, som genom sitt gifte med Carl Ekelund (f. 1795, † 1825) gaf gården namnet Ekelundsgården. Visserligen gifte hon om sig med färgaren Johan Gustaf Blomberg, men då denne 1832 rynde ifrån henne till Stockholm, där han blef gardist, ville hon ej kännas vid sitt nya namn utan behöll sitt enkenamn och satt där som ägarinna, då gården brann 1865.

Handlanden W. T. Sundström
F. 1829.

Handlanden H. A. Gleerup
F. 1836, † 1865.

Handlanden F. V. Hage
F. 1834, † 1890.

Tobakshandl. O. Iversen
F. 1832, † 1871.

Två framstående samhällsbor dogo i denna gård, nämligen rådmannen, v. häradshöfding L. D. Bredsberg, en utmärkt man, som 1825 borttrycktes vid unga år, samt stadsläkaren, doktor Per Johan Bergelin, som afled här af slag 1839, sedan han intill sent på aftonen besökt sina sjuke.

Å tomten n:r 110 var det som branden 1805 begynte, och genom denna eldsvåda förstördes gården, då ägd af kopparslagare Johan Zander, till grunden. Mågen, traktören Jacob Ahlgren, innehade affär här redan 1810, hvarför han (eller svärfadern) synes omedelbart gripit sig verket an med dess återuppbyggande. Från 1820 är speceri- och spannmålshandlanden Jan Fröding ägare, och han bebyggde gården till den hufvudsakliga form, som den hade vid branden. Boningshuset var vid den tiden ett hörnhus, gulmåladt och i två våningar, och omslöt efter tillbyggningen på 1850-talet å östra gafveln efter Tingvallagatan hörntomtens gatudelar fullständigt. På Frödings tid fanns endast hans affär, upptagande hela nedra våningen med sina kontorslokaler och packkammare. Själfva handelslägenheten var förlagd till hömlokalen, hvars två ingångar ledde dels från Salttorgsgatan, dels från Tingvallagatan. Gården var upptagen till största delen af spannmålmagasiner, praktiga, timrade hus i två våningar, efter tomtens södra del.

Jan Fröding var i många hänseenden en märklig personlighet. Redan tidigt synes han hafva fäst uppmärksamheten vid sig såsom ett af stadens verkliga affärshufvuden.¹ Knappt 10 år hade förlidit efter hans bosättande här, förrän han från sin obetydliga ställning slagit sig fram till en af de främsta, och lyckan följde honom troget, äfven sedan han lämnat Karistad, så att han dog efterlämnande en för dåtida förhållanden ovanlig förmögenhet. Farfar som han var till Gustaf F., kommer hans personlighet för visso i framtiden göras till föremål för omfat-

¹ Han hade 1833 ej mindre än 9 bokhållare, ett förhållande, som efter dåtida affärsverksamhet var storartadt, och som kanske ej heller af nutida spannmålsaffärer här i staden öfverträffas.

Brukspatron Jan Fröding
F. 1791, † 1858.

Fru Christ. Gustafva Fröding, f. Branzell
F. 1800, † 1872.

tande och ingående forskningar. Hans son, f. possessionaten Bengt Rudolf F., har välvilligt nog låtit nedteckna följande, som genom sonen, notarien Fröding, hvilken äfven ombestyrre reproduktionen af de båda oljeporträtten, ställts till mitt förfogande:

»Bruksägaren Jan Fröding var född år 1791 af fattiga föräldrar — fadern var soldat vid Werinlands regemente. Sedermera blef äfven han, jämte sin broder Anders (sedermera min svärfar och brukspatron äfven han), soldater vid samma regemente, där de avancerade till underofficerare samt voro med i Norge 1814.¹ Härefter fick han anställning hos grefve Frölich på Katrineberg i flera år, hvarefter han genom hjälp af nämnde grefve inköpte en gård i Karlstad och öppnade där en speceri- och spannmålsaffär,² som han innehade i många år. Om upp-

¹ Jan F. kom i tjänst 1812 och fick afsked 1818. (not af förf.).

² Erhöll burskap som handlande härst. 1820 3/7. (not af förf.).

rinnelsen och idén till den senare rörelsen, vet att man berätta, att han en god tid före den stora spannmålsnöden i Värmland hade en dröm, däri han såg, hvad som komma skulle, och att denna dröm för honom stod så lefvande, att han följde den där- under lämnade anvisningen och började med i allo upplåta medel uppköpa stora kvantiter spannmål från närliggande lands- ändar, särskildt vill jag minnas från Västergötland. Drömmen slog in till punkt och pricka; Jan Fröding tjänte stora pengar på sin spannmål och grundlade därigenom sin äfven för nutida för- hållanden storartade rikedom. Som ett bevis på, hur pass gif- vande denna spannmålskupp var, kan jag nämna, att jag som liten gosse hörde min mor berätta, att de spannmålsbehöfvande bönderna kommo svärmande i långa foror för att köpa spannmål, och att hon därvid ibland i brådskan måste hjälpa min far med upptagande af likviden, därvid sedlarne hoptals ned- langades i hennes förkläde, som fick tjänstgöra som portemonné. August Blanche, som var en ofta och gärna sedd gäst hos mina föräldrar på Alster, har i ett s. k. skillingstryck, som finnes be- varadt, i bunden form gifvit en skildring om min far från denna tid, hvori det bland annat heter, att:

»drömmar gå som strömmar,
men Jan Fröding tog vara på drömmen
och byggde kvarnar i strömmen» etc.

Spannmålsaffären blef som sagdt synnerligen lukrativ, och med de medel, som på densamma förtjänades, inköpte min far efter en del år egendomen Alster i närheten af Karlstad, där en större vattensåg och flera kvarnar, m. m. anlades. Genom flera skogsinköp i Elfdalen i Norra Värmland, som småningom afverkades, och genom inköp af timmer, kunde sågverksrörelsen vid Alster bedrifvas i rätt stor skala för sin tid och med godt resultat. På 1850-talet inköpte han äfven Gunneruds bruks- egendom af brukspatron P. L. Geijer — egentligen för att kunna disponera vattentillgången i Alsterälven för Alstersågens behof. Till Gunnerud hörde äfven en större ö, Gäfverön, belägen $\frac{1}{4}$

nul från Karlstad. Egendomen Tollerud, belägen $\frac{1}{2}$ mil norr om Karlstad, ägde han äfven i flera år, och där bodde hans hustru, emedan hon, som var sjuklig och nervös, ej kunde vistas på Alster för sågens buller och bång.

Under Frödings Karlstadstid var han mycket anlitad för kommunala uppdrag och äfven ifrågasatt som riksdagsman,¹ hvilket anbud han dock afböjde. Han var likaså hög frimurare. Äfven lär han varit erbjuden Vasaorden, men fränsade sig denna utmärkelse. Wermlandsbanken har i honom en af sina stiftare, och var han i flera år ledamot i dess styrelse.

I sitt privata lif var han mycket enkel och anspråkslös. Till sitt yttre dock städse synnerligen välvårdad och noga om sin klädsel, ja, med ett ord en fulländad typ för en prudentlig hofman »för den gamla, goda tiden», hvarföre han ock af sina bekanta gick under benämningen »excellensen». Godhjärtad som få, och städse beredd att framrätta en hjälpsam hand till hvem det vara månne, kunde som familjefar ej finnas någon bättre ».

Ligger begraven på Karlstads kyrkogård, dit stoftet följdes af stadens magistrat in corpore, frimurarebröder, m. fl. förutom vänner, tjänare och arbetare.

När Jan Fröding drog sig från Karlstadsaffärerna är ej bekant och förgäfvos har letats härefter. Troligen bibehöll han själf ledningen däraf i många år, fastän bosatt på annat ställe. Först 1848 är blifvande mågen Sven Aug. Cederroth innehafvare, men redan 1853 har hans ledning af affärerna upphört, och såväl gård som handeln öfvertagits af handlanden Oscar Ferdinand Ahlmark, hvilken inflyttat från Filipstad och som 1847 $\frac{4}{10}$ erhållit budskap som handlande här i staden. Han inredde i husets östra del en affärslokal, dit J. P. Ziegler flyttade 1854 från n:o 83, och där han innehade sin glasaffär till stadens brand.

O. F. Ahlmark åtnjöt som handlande vidsträckt förtroende för fast karaktär och för gedigna köpmannaegenskaper. Var

¹ Han blef 1847 $\frac{16}{8}$ vald, men afsade sig (not af förf.).

stadens förste verkliga redare, som genom sin insats på detta område skapade firman O. F. Ahlmark & Co, som ännu äger bestånd. Far till öfverste C. O. Ahlmark.

Mellan tomterna 109 och 110 låg inklämdt ett litet obetydligt, rödt tvåvåningshus med fasad efter gatan. Här hade järnhandlaren Gustaf Pettersson från Arvika sin affär till 1858, då lagret öfvertogs af C. M. Johansson, som därmed öppnade affär i basaren.

Grosshandlanden O. F. Ahlmark
F. 1821, † 1873.

I den forna affärslägenheten inreddes kroglokal.

Hela nästa kvarter, vester om det nyss skildrade och söder om Hamntorget, ödelades 1827 genom en fruktansvärd eldsvåda, då alla dess sju gårdar lades i aska. Alla tomterna genomgingo kvarteret från Hamngatan till Skeppargatan, med undantag af de östra hörntomterna n:ris 111 och 120. Om de olika husens utseende är föga bekant. På bild 1 återfinnas de östligaste, hvaraf framgår, att åtminstone dessa voro tvåvåningsbyggnader af den vanliga stilen.

Gården n:r 111 ägdes af magistratssekreteraren Daniel Cron¹ (f. 1777, † 1846), som fick den genom sitt gifte med Anna Charlotta Printz († 1834), dotter af handlanden Peter P.

Gården intill, innehållande tomterna n:ris 112 och 113, tillhörde kopparslagaren och rådmannen Johan Zander och bebod-

¹ Cron, som var skåning till bördan, blef magistratssekreterare 1813 och tillika rådmän, samt nämndes 1830 till häradshöfding öfver Karlstads, Kils och Grunus härader. Var 1828 riksdagsman. I en dödsruna skildras

des från 1813 af hans svärson, sämskmakaremästaren Johan Bergman (f. 1773, † 1834, sedan ägare af gården 29, 30). Bergmanska huset var på den tiden ett af stadens största. I dess nedre våning var inredd en finare traktörsinrättning och sin stora öfvervåning brukade Bergman under vintern och vid marknader uthyra till bal- och samlingslokal.

Gården n:r 114 köptes 1820 af målarmästaren Adolf Ljungquist utaf dess förre ägare, hattmakaren Gustaf Svanbom. Efter branden 1827 flyttade Ljungquist till gården 33, 34, där han återfinnes (sid. 106).

Nästa gård, med dubbelnumret 115 och 116, ägdes och beboddes af den märklige lektorn Axel Fryxell (f. 1765, † 1834 som prost i Sunne). Förutom sitt lektorat, som han skötte på ett sällsynt kraftigt sätt och med »en respekt hos sina lärjungar, att ingen vågade uteblifva, då han föreläste», skötte han äfven sekreterarebefattningen hos Värmlands läns hushållningssällskap alltifrån dess stiftande 1803 till branden. Genom denna, som började i hans gård, förlorade han allt hvad han ägde, men erhöll s. å. Grafva pastorat. I undre våningen åt gården bodde kapten Gustaf Wallencrona (se sid. 109). Hela den åt Skeppargatan vettande delen af den stora tomten var en enda stor trädgård med »Orangeri, Salong och Berceaner», och denna vackra anläggning uppläts från 1816 till allmänhetens begagnande mot afgift. Företaget var så tillvida märkligt, som det är första gången något göres för att *utomhus* bereda stadsborna tillfälle till samkväm. Efter branden förföllo anläggningarne allt mer och mer. Ännu lefva personer, som minnas, huru de som barn stått och kikat in genom det murkna, höga planket på de fallfärdiga husen och de många lockande fruktträden.

N:r 117 ägdes af kamreraren Sven Bredahl (f. 1748, † 1822).

han som »en aktad medlem af detta samhälle, hvilken i sitt ansvarsfulla kall som domare gjort sig värderad för den fullkomligaste rätträdighet och ordentlighet samt en arbetsförmåga, som är högst ovanlig». (Carlstads Tidn. 1846 14/1).

Efter hans död blef tygvaktmästaren Johan Abraham Stras (f. 1779, † 1838) dess ägare, antagligen genom arf med hustrun Christina Elisabeth (f. Bredahl 1793, † 1872).

I huset bodde 1823—1827 enkefrun efter lasarettsläkaren härstädes Johan Ernst Blachet (f. 1768, † 1809), Johanna B., född Pohl († 1834). Hon var svärmöder åt handlanden Magnus Carlholm (se sid. 166).

N:o 118 ägdes och beboddes af prostens i Ör, Conrad Widmarks (f. 1762, † 1809) enka, Hedvig Fryxell (f. 1763, † 1837, enka 1801 efter sin senare mans företrädare, Andreas Piscator, och syster till ofvannämnde lektor Axel Fryxell.

Hörngården till Skutbyggargatan innehades 1810 af bleckslagaren Britta Charlotta Bevie och från 1823 af fänriken Bengt Gustaf Uddesson (f. 1785, † 1837). Hvar denne Uddesson varit fänrik är ovisst, men antagligen har det varit vid landtvärnet. Han erhöll af magistraten 1813 rättighet anlägga bleckslagerifabrik, »ehuru han ej var hemma i yrket.» Han synas hafva sysslat med mångahanda och blef till slut stadens gästgifvare.

Södra hörntomten n:r 120 intill Salttorgsgatan ägdes af häradshöfding Daniel Crons svärfader, handlanden Peter Printz (f. 1743, † 1820). Ungrare till börd, slog han sig på 1770-talet ned här i staden som urmakare, och synes på sin tid haft stort inflytande i samhället. Snart nog förskaffade han sig också handelsrättigheter och torde vid sin död hafva varit rätt förmögen. Enligt meddelande från släkten skulle han innehaft tryckeri här i staden och tvungits natten mellan 6 och 7 mars 1809 trycka den af Adlersparre på Ökne gästgifvargård författade proklamationen. Kallades allmänt för »Prinsen». Efter svärfaderns död inflyttade Cron i gården 1822.

Om den hemska eldsvådan 1827 finns i Carlstads Tidning för den 10 mars detta år en utförlig skildring, som här anföres: »Söndagen den 18 februari klockan $\frac{1}{2}$ 8 f. m. utbrast från det förra tryckeriet i lektor Fryxells gård en så hastig och häftig wädeld, att intet tecken wisade sig dertill eller det minsta förmärktes, innan lågan

utbröt genom de södra fönstren inåt gården. I sjelfwa boktryckerirummet, der antändningen skett, fanns ingen menniska, men uti en derinom warande kammare låg en sjuk konstförwandt, som räddades genom fönstret. Inom några få ögonblick och innan folk hann anlända eller sprutorna framskaffas, stod hela framhuset i ljus låga och på gården lågo omkring 50 famnar wed. Capten Wallencrona, som hade sina rum öfver elden, räddade med svårighet sin person.

Winden war wäl icke stark, men blåste något från wester samt låg således rakt uppåt qwarteret och staden. Sprutor, brandredskap och handtlangare ankonumo ofördrojligen, men ingen räddning af de angränsande, än mindre af det brinnande huset kunde påtänkas, särdeles på den sidan, hwaråt vinden låg; ty på den motsatta skedde antändningen långsamt, och Lector Fryxells hus war nästan nedbrändt, innan 'Tygwaktaren Stras' antändes. Målaren Ljungqvists, som låg närmast boktryckeriwäggen antändes och brann genast. På den lilla platsen deremellan och Rådman Bergmans stora mannbyggning placerades sprutor och brandsegel samt arbetades med stark ansträngning för att här stanna elden. Men det fanns snart omöjligt för husets höjd och det påliggande luftdraget. Omkring klockan $\frac{1}{2}$ 9 antändes detta, och då insågs klart, att ingen räddningspunkt inom qwarteret stod att winna.

På södra gatan mötte lector Fryxells öppna trädgård samt några mindre husbyggnader. Gatan war bred, och således kunde elden derstädes genom goda beräkningar och wäl använda brandredskaper utestängas från södra staden. På westra gatan angränsade Kamreraren Nyströms mannbyggning och här war således den punkt, som skulle rädda de nedanom belägne gårdar. På östra sidan twertöfwer gatan woro belägne Handlanden Frödings och Glasmästareenkan Bergs manhus. På eldens afhållande från dem berodde hela stadens frälsning, ty vinden låg deråt och om dessa, särdeles det förre, blifwit antända, så hade troligen af Carlstad ej mera warit qwar än rummet, hwarpå det legat.

Genom enigt befäl, god brandredskap och de otroligaste ansträngningar kunde elden på alla dessa puncter motas, så att den ej gick utom qwarteret. Fram emot klockan 2 war detta afbrändt och så tillwida all fara förbi, att ytterligare utbrott af elden, som om natten och den påföljande dagen uti de afbrända tomterna och de qwarstående murarne uppflamnade, kunde genom tillsyn och trägen waktbällning förekommas.

Sju gårdar med alla derpå warande byggnader, werkstäder och uthus äro till grunden nedbrända.»¹

I nära 15 år låg hela detta kvarter, ett bland stadens vackraste partier, utan att något som helst gjordes för dess återuppbyggande eller ens för dess afröjande. De kvarstående murarne förvittrade och föllo samman så småningom, och ur ruinerna växte upp en frodig vegetation af blindnässle och annat ogräs, ett härligt tillhåll för den uppväxande ungdomen med alla de här existerande möjligheterna till gömställen. Hela platsen gick under namn af »bränsla.» Den första tomtplats, som afröjdes, var nr:is 115 —118, som inköpts af lasarettsläkaren doktor Jonas Johan Eng-

¹ Förlusterna voro betydliga. Kapten Wallencrona och lektor Fryxell förlorade i ordets egentliga bemärkelse allt, hvad de ägde i löst och fast, »den förra hela sitt Boktryckeri, sin mobiljé, sina handskrifna handlingar, en del rewerser och något kontanter; den senare sin gård, brandförsäkrad blott till $\frac{1}{3}$ af wärdet, sitt bibliotek, sina manuskript och all sin lösa egendom. Kungl. Wernländska Hushållningssällskapets förlust är oersättlig och kan ej uppskattas. Hela dess dyrbara archiv, Modellkamraren, Bibliotek, Herbarium, samlingar af kartor, planscher, mineralier, med ett ord alla dess tillhörigheter, hwarmed ingen svensk prowins kan uppvisa något, som i fullständighet kan jemföras — allt är förswunnet. 30 Hushåll utgörande 110 personer, hwaribland flere af fattigare klassen, hafwa genom denna eldswåda blifvit luswilla.»

En nödhjälpskommitté bestående af borgmästare Florman, grefve Löwenhjelm, professor Sundberg, lektor Åberg, v. pastor Hedrén, handlåderna Setterberg och Lundberg samt garfvarne Holm och Zetterwall tillsattes för att lindra nöden bland de brandskadade.

Doktor J. J. Engholm
F. 1799, † 1867.

Lagman C. G. Weinberg
F. 1803, † 1896.

holm,¹ som här åren 1841—42 å samma plats där Werulandsbankens gamla hus nu ligger, lät uppföra ett solidt, hvitmåladt tvåvåningshus af trä med fasad mot älften. De på södra delen af tomten liggande uthusen gjorde det omöjligt att vid branden 1865 rädda boningshuset, och den frånvarande ägaren förlorade hela sin gamla, värderika löseegendom.

Nästa som bebyggdes var den sammanslagna tomten nr:is 112—

¹ Doktor Engholm var en af stadens mest framstående personer såväl genom kunskaper och praktiskt förstånd som genom utmärkta egenskaper åsom människa. Otaliga voro de inrättningar och verk, där hans dugande förmåga togs i anspråk, såsom Sparbanken, Provincialbanken, Kanalbolaget, Lasarettbygget för att nämna några. Hushållningssällskapets vice ordförande var han i 13 år. Därtill hög frimurare (var Ridd. Carl XIII:s O.). Han sörjdes också vid sin bortgång af hela samhället. Han dog ogift. Ett af Fagerlin måladt porträtt, aftäckt $15\frac{1}{2}$ 1861, finns i Primurarglogen.

114. Här uppförde häradshöfdingen Carl Gustaf Weinberg åren 1846—47 ett tvåvåningshus af samma typ som det Engholmska. Detta hus, jämte det bredvidliggande Hypoteket, räddades genom stora ansträngningar att dela öfriga husens öde 1865 och kvarstår än i dag, fast nu reveteradt.

Häradshöfding Weinberg blef 1846 domhufvud i Mellansysslets domsaga och dog vid 91 års ålder som en af stadens förmögna personer. Han var den siste, som erhöll titeln lagman.

År 1851 börjades på tomten nr 111 byggandet af Hypoteksföreningens hus, ett efter dåtida förhållandet ståtligt hus af sten uti tre våningar. I juni 1854 stod det fullt färdigt, ehuru dess lokaler redan ett par år tidigare kunde tagas i anspråk. Dess utseende är fortfarande ungefär detsamma som i våra dagar, fast det då var hvitrapadt, och hufvudingången var från Hamngatan midt i husets fasad.

Nästa tomtnummer (121) ligger vid Salttorgsgatan och var s. k. baktomt till Frödingska gården.

N:o 122 var en större hörntomt af mycket oregelbunden form. Boningshuset, ett tillbyggt, rödmåladt envåningshus, låg med fasaden åt Salttorgsgatan och gafveln åt Pumpkällegatan. Genom en plantering skildes det från uthusen och magasinen, som lågo på tomtens östra del.

År 1810 ägdes gården af glasmästaren Ulla Berg, född Holmberg 1765, † 1829. Hennes son, glasmästaren Abraham B., ägde och bebodde därefter gården till sin död 1844, och af honom hyrde från 1836 musikläraren och organisten Johan Hejschman († 1851), ett gammalt original, om hvilken en hel del historier ännu lefva kvar, och som af Pelle Ödman omnämnes i sammanhang med sin orgeltrampare »Dansarfusken». Åren 1850—53 hade Ejnar Adalbert Rosenquist bryggeri i ett härför inredt magasin, som 1854—57 af Olaus Iversen ändrades till tobaksfabrik. Sistnämnda år blef repslagaremästaren Johan August Tidholm ägare, och han inrättade på tomten en repslagarebana, efter hvilken gården erhöi namn. T. var fader till den framstående

Örebrogrosshandlaren J. T. Tidholm († 1900) och ägde äfven gården n:r 179.

Tomten 123 var baktomt till n:r 107 och tomterna 124, 125 till n:r 104.

Gården n:r 126 var en af stadens mindre tomter, men utrymmet var så mycket omsorgsfullare tillvarataget. Boningshuset upp-

Repslag-mäst. J. A. Tidholm
F. 1810, † 1887.

Traktören Carl Andersson
F. 1820, † 1881.

tog hela gårdssidan åt S. Torggatan och bestod af en ful, gammal, rödmålad tvåvåningsbyggnad med inkörsport midt genom huset. Till venster i porten var ingång till kroglokal; till höger lågo husägarens privata rum. Öfvervåningen var inredd till restaurang. Det lilla gårdsutrymmet upptogs af uthus, stallar, ladugård, loge och lador. Gården, som sedan långliga tider varit krog, hörde till kopparslagare Johan Zanders många gårdar och köptes efter hans död af inspektoren Olof Rudqvist, för koleran 1834 ut-

flyttad till Hammarön och död följande år. Sedan innehades den af följande krögare och traktörer: Olof Andersson till 1839, Anders Andersson till 1842, Olof Andersson, efter hvilkens död 1850 enkan Cajsa Svendsdotter dref rörelsen. Då hon 1854 dog, köptes gården af Carl Andersson, som innehade den till branden, då han flyttade till sin egendom Karlsgrund vid Karlstad. Han var far till kommissionären K. O. Andersson och fröken Alma A., innehafvare af Nya åkeriet härstädes.

Hörngården åt Pumpkällegatan var den s. k. Faxellgården och ägdes af hospitalssysslomannen Sven Faxell (f. 1735, † 1813). Ett litet oansenligt, envåningsträhus låg med fasaden åt nämnda gata, med uthusen hopträngda på tomtens norra del, lämnande en betydande, öppen gårdsplan åt gatan.

År 1820 köptes gården af enkefru Britta Carolina Lilljebjörn, född Roos af Hjelmstätter 1769, som året förut blifvit enka efter brukspatronen på Skog, Fredrik L. (farbror till Erik Gustaf Geijers hustru). Död 1846 innehade hon gården i öfver $\frac{1}{4}$ sekel. Hon använde den stora gårdsplanen vid marknader till uthyrning åt resande konstberidaresällskap, menagerier, o. d., hvarför enkan Lilljebjörns gård vid Pumpkällegatan var den plats, dit alla nöjeslystna församlades, och hvars roll efter hennes död öfvertogs af de Fagerströmska och Frankeska gårdarne.

Efter hennes död köptes den rymliga tomten af specerihandlanden J. V. Huss, sedermera ägare af Färjestad¹ vid Karlstad. Han lät här uppföra ett betydande tvåvåningshus af trä med fasad åt såväl Pumpkällegatan som åt S. Torggatan. Nedre våningen inreddes till affärslokaler, hvilka, då Huss snart slutade med sin affärsrörelse, öfvertogs af handlanden E. Christman, som i många årtionden efter branden innehade klädes- och speceriffär i eget hus i hörnet mellan Drottning- och Järnvägsgatorna. En hedersman af gamla stammen.

¹ Han lät här anlägga Färgestads bryggeri, som ännu äger bestånd och innehafves af Färgestads bryggeriakt.-bol. Gossen på porträttet är sonen, uvarande kapten Reinhold H.

Handlanden Emil Christman
F. 1827, † 1898.

Handlanden Johan Victor Huss
F. 1815, † 1883.

N:r:is 128 och 129 voro baktoniter till 102 och 101.

Därntill låg stadsvaktmästaren Petter Wennerlunds gård med n:r 130. Det lilla, rödmålade envåningshuset längs gatan var af gammalt datum och gaf också ett ålderdomligt utseende med sitt torftak och sina fönsterluckor. W. (f. 1750, † 1832) efterlämnade tre döttrar, af hvilka den sista dog 1863, då gården inköptes af slaktaren Daniel Andersson.

N:r 131 var också en obetydlig gård, hvars boningshus på 1850-talet tillbyggdes med en våning. Den ägdes från 1820 af enkefru Anna Maria Austrin, f. Fichtelius (f. 1790, † 1864), enka efter pastorsadjunkten i Gillberga Olof Austrin. Hon sålde gården 1849 till skomakaremästaren G. Sandelin, en man med stort och berättigadt anseende, både som handtverkare och i det allmänna lifvet, där hans krafter togos i anspråk som stadsfullmäktig (1863—1866) och som medlem i fattigvårdsstyrelsen. Gift med en syster till målarmästare Tideblad.

Skomak.-mäst. Gustaf Sandelin
F. 1817, † 1867.

Nästa gård var en dubbeltomt n:r:is 132 och en del af 133. Här var fordom sämskmakeri, som tillhörde mästern Sven Lundberg (f. 1756, † 1824). Sonen Johan Hindrik (f. 1804, † 1842) öfvertog faderns yrke, gård och verkstad, och dog som en både aktad och förmögen man efter att, trots sin ungdom i flera år varit ålderman. Hans enka Lisa L. (f. Månsdotter 1801, † 1878) innehade ända till branden öfvervåningen i det vackra, hvitmålade huset, som låg med fasad efter gatan å tomten n:r 132.

Enkefru L. hade en dotter, som dog 1852 endast 19-årig, hvilken hon djupt sörjde, och till hvilkens minne hon ärligen plägade utdela en summa penningar till behöfvande i samhället. Hon upptog som fosterdotter karduansmakaren och rådmannen Anders Lundströms († 1842) dotter Mathilda, hvilken sedan blef gift med kamreraren C. F. Hamberg (se sid. 129). Efter branden byggde enkefru Lundberg upp nuvarande grosshandlanden L. Kleins hus i skolbacken vid Tingvallagatan.

Hörntomten n:r 134 var baktomt till n:r 96, hvarefter kom Linväfvaregården, en oansenlig gård med envånings boningshus och obetydliga, små uthus. Den ägdes 1810 af dräll- och linväfvaren Magnus Lindström (f. 1759, † 1812), gift med Maria Lisa Wennerlöf, hvilken som enka sålde den 1825 till »ritmakaren» och borstbindaren Nils Thoreson. T. var en kunnig man, förfaren i många yrken. Redan 1836 uppträder han under ny titel i husförhårböckerna, nämligen snickarmästare, hvilket var så långt ifrån en tom titel, att han, och det med skäl, ansågs vara stadens »styfvaste» handverkare i den branschen. Född 1800, dog han 1870 på Hammarön, dit han efter branden utflyttat.

Rektor Spak bodde här 1810, tills dess att han fick ämbetsgård.

N:r:is 136 och 137 voro i äldre tider *en* gård, men delades — den senare till och med i två halftomter. Linväfvare Lindströms bror, bygg- och murmästaren Peter L. (f. 1764, † 1823 och gift med Cajsa Lilljebjörn), ägde hela gården d. v. s. båda tomterna, hvilka liksom granngården voro bebyggda med små och dåliga hus, hvilket dock ej hindrade, att en massa folk är här boende: handverkare, fältjägare, skeppare, ringkarlar, m. m. Rådman Kjellander står som ägare 1825—29, då husägaren Olof Wennerberg (f. 1790, † 1855) öfvertog tomten n:r 136 jämte hälften af n:r 137, hvilken sistnämnda kallas Örngården efter järndragaren Håkan Örn († 1828). År 1842 såldes dessa gårdar till målarnästaren Emanuel Tideblad, som lät tillbygga och reparera upp såväl bonings- som uthus. T., som ägde gården, var en typisk

representant för de gamla handtverkarmästarna: gladlynt och treflig i sällskap, utrustad med godt hufvud och godt hjärta, var han en sträng men rättvis husbonde för sina många lärlingar. Innehade också hos alla stort förtroende. Stadsfullmäktig 1863—65.

Återstående hälften af nr 137 var liksom nr 138 mycket oansenliga gårdar, bebyggda med små ruckel, som hyste en hel del

Mälarmästaren E. Tideblad
F. 1811, † 1866.

Boktryckare C. D. Försell
F. 1817, † 1888.

småfolk. Den sistnämnda gården kallades Anders Bengt Brittas gård; delades 1825 i två delar och på 1840-talet i fyra.

Hörngården nr 139 var ett envånings rödmåladt trähus med ingång och frontispis åt Pumpkällegatan. Den ägdes af snickaren Christ. Löfvenhamn (f. 1774, † 1838), som 1831 sålde den till skräddarmästaren Gustaf Stenström, bror till skräddarmästaren Zacharias S. (se sid. 251), som 1858 öfvertog gården och två år senare sålde den till boktryckaren Carl Daniel Försell.

F. var en märklig man med en växlande bana bakom sig. Efter att 4 år varit i boktryckarlära snörde han som skrädaregesäll ihop sin ränsel och begaf sig efter dåtida sed ut på vandring. Tillbragte 5 år i Ryssland, 3 år i Paris och 3 år i England. Efter hemkomsten öppnade han 1848 skrädderiaffär i Karlstad, hvilken fick stor omfattning. Upphörde därmed 1854, inrättade boktryckeri, från hvilket han utgaf först Nya Wermlandsposten och sedan Wermlands Läns Tidning, hvilken, då sonen Albin öfvertog företaget, öfvergick till Karlstads Tidningen. Den idé, för hvilken F. offrade kanske sina största krafter och sin mesta tid, var skyttesaken, först i den på 1860-talet så lifliga skarpskytterörelsen, hvars förste kompanichef han blef här i staden, och sedan, då denna rörelse dog bort, i stiftandet och ledandet af Karlstads skyttegille. F. var därjämte mångbetrodd kommunalman, tillhörde stadsfullmäktige 1863—75, kyrko- och skolråd m. m.

Gården n:r 140 var en rätt stor gård med ett obetydligt, efter vanligheten rödmåladt trähus i två våningar. Mellan boningshuset och de på södra sidan liggande uthusen var en ej obetydlig trädgård. Gården var ett lärdomens säte. Här bodde från 1821 ägaren, lektor Jon Chenon (f. 1785, † 1826). Hans hustru Sara Catharina C., f. Morén 1790, innehade den som enkesäte till sin död, då den 1859 för 10,500 rdr såldes till lektorn græsæ linguæ, L. M. Groth, en mäktig lärdoms man, som blef lektor vid 28 och kyrkoherde på Hammarön vid 33 års ålder, och som både såsom lärare och präst hade ett ovanligt stort och berättigadt anseende. Var 1871 uppförd i första förslagsrummet till biskopsstolen i Karlstad.

Öfriga gårdar i detta kvarter voro alla små och oansenliga, hvad husen beträffar, hvilka merendels voro envåningshus och alla rödmålade.

N:r 141 ägdes af guldsmeden Adolf Johan Hedbäck (f. 1787, † 1852), hvilken gård 1856 inropades af handlandena Svensson & Eriksson. Den köptes sedan af mamsell Charlotta Wilhelmina Tidholm, som äfven sedan 1851 var ägare till n:r 142, ett litet

Lektor Lars Magnus Groth
F. 1818, † 1877.

Provisor B. E. Hallberg
F. 1830, † 1894.

envåningshus med gaveln åt gatan, hvilket ägts af skepparen Olof Eriksson, som dog på en resa till Venersborg 1823 (enl. en senare anteckning 1824), och hvilkens enka Cajsa Jonsdotter sedan innehade den till 1851.

Gården näst intill, med n:r 143, tillhörde också från 1836 en guldsmed, Ludvig Torssander (f. 1812, † 1841), en man, som åtnjöt stort och välförtjänt anseende för sin yrkesskicklighet. Han blef ägare till gården genom sitt gifte med enkan Anna Maria Hallberg (f. Portström 1806, † 1843, enka efter guldsmeden Bernhard Elis Hallberg, som drunknade 1830 i Dalby). Hennes son, Bernhard Elis H., ärfde gården, som 1840 hade ökat med tomten n:r 144. H. ägnade sig först åt apotekarbanan, men inrättade snart nog i sin gård en kemikalieaffär, där han tillverkade tvål, parfym, m. m. Då fotograferingskonsten på 1850-talet här i staden började vinna terräng, inrättade han äfven en dylik ate-

lier, och i denna konst uppnådde han stor och erkänd skicklighet. Blef 1862, då gasverket byggdes, kamrer därstädes. Erhöll sedan anställning å Kaijers apotek och dog som provisor.

Å hörntomten till Dikesgatan, n:r:is 145 och 146, stod två mindre hus, det ena med gafveln, det andra med långsidan åt gatan. I det sistnämnda var en sämre krog, som innehades af traktören Jonas Andersson, tills han dog 1828. En senare ägare var Anders Bäckelin, som därjämte hade landtbruk och smått sysslade med åkeri, men som gång på gång var i klammeri med rättvisan, och som 1854 måste sälja ifrån tomten n:r 146 till muraren Anders Larsson.

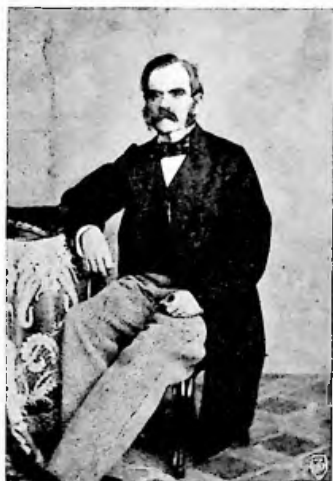
Å tomterna n:r:is 148, 149 låg »korrektionshuset»,¹ ett rödmåladt tvåvåningshus af trä efter Pumpkällegatan, med 6 rum i hvarje våning och med uthusen efter tomtens södra sida.

Arbets- och korrektionsinrättningen bildades 1809 på initiativ af landshöfding af Wibeli, som förmådde de flesta af länets socknar att lämna bidrag antingen i penningar eller in natura i och för inrättande af ett arbets- och korrektionshus i Karlstad. Instruktionen stadsfästes af Kungl. Maj:t 1811, enligt hvilken inrättningens ändamål var att bidraga till förekommande af tiggeri och kringstrykande i länet, och att genom arbete vänja hjonen vid ett anständigt lefnadssätt. För en del af de insamlade medlen inköptes ofvannämnda fastighet, men inrättningen upphörde redan 1827 — af brist på hjon. Från år 1818 hade för lasarettets räkning förhyrts en af våningarne och från 1827 bebodde stadsfiskalen J. N. Ruus (se sid. 174) den andra, tills han 1830 blef gårdens ägare för 1,000 rdr bko.

Efter Ruus död 1842 köptes den af karduanismakaren H. C. Lidberg och ärfdes efter hans död 1856 af sonen C. F. Lidberg (se sid. 182), som ägde den vid branden.

Bland hyresgäster må nämnas den dugande, energiske stads-

¹ Dess historia är utförligt skildrad i doktor P. Clarholms förut anf. Lasa-
retthistoria.

Stadtsfiskal B. R. Andersson
F. 1803, † 1877.

Lektor J. P. Bergendal
F. 1815, † 1877.

fiskalen Bengt Reinhold Andersson, samt den fint bildade, ovanligt språkkunnige lektorn J. P. Bergendal, som bodde här från 1860 som nygift.

Gården intill (n:ris 150—151) var en gammal hattmakaregård. Det välbyggda tvåvåningshuset, rödmåladt och af trä, låg med fasaden mot gatan, hvarifrån en inkörspport tvärs igenom huset förde in på en af bonings- och verkstadsflyglar, uthus, stallar och ladugårdar tätt bebyggd gård. Hattmakaren Nils Petter Fernlöf var dess ägare till sin död 1821, hvarefter den innehades af enkan. År 1836 står hennes son Carl Petter (f. 1806, † 1857) skrifven för gården. Han hade, som brukligt var, utlärt i faderns yrke, men synes hafva tröttnat på att stoffera hattar och inrättade i stället en krog, i den forna, vester om inkörsporten belägna hattmakeriaffären och ståtade med titeln »spisqvartermästare». Ombytet af yrke visade sig dock vara mindre fördelaktigt. 1852 må-

ste han sälja ifrån tomten n:r 151 till Olof Olsson från Alster och några år senare äfven den andra tomten, som köptes af granngårdens ägare, garfvare Lidberg. Tomterna voro dock ej länge åtskilda. Efter att under hand blifvit ägare af Olssons gård inropade hattmakaremästare Anders Zetterberg (f. 1826¹) på frivillig auktion äfven den Lidbergska för 9,650 rdr 50 öre. Z. lät trots det redan förut så upptagna gårdsutrymmet uppföra ännu en bostadsbyggnad därstädes, hvilken förlades midt för inkörsporten, så att det nya huset måste i en halfcirkel kringskåras, för att man skulle nå bakgården. När man i tankarne gör en promenad genom tomten, häpnar man öfver, att myndigheterna kunnat tillåta, att tomten så tätt bebyggdes. Främst vid gatan det ansenliga tvåvåningshuset, därefter bakom och parallellt därmed det nyuppförda huset, på hvars vestra sida låg hattmakeriflygeln, på dess östra bageriflygeln, som innehades af bagaren Per Johan Eriksson, och bakom allt detta en massa med uthusbyggnader på bakgården. Gården var den eldfarligaste i hela staden, och här i bagare Erikssons flygel började branden 1865 till råga på alla andra olyckliga omständigheter.

Lindellegården med numret 125 hade sitt namn efter dess ägare på 1820-talet Gustaf Lindell, en liten, obetydlig gård med ett rödmåladt, torftäckt mindre envåningshus längs efter gatan. Det tillhörde vid branden Anders Jonsson.

Nästa tomt, n:r 153, var baktomt till n:r 198.

Gården n:r 154 var en stor gård med stora uthus och magasin, stall och ladugård, fast boningshuset endast var ett mindre tvåvånings, rödmåladt trähus. Till 1846 var i dess undre våning inredd en kroglokal, hvilken, då handlanden Henrik Lysén (se sid. 151) blef gårdens ägare, ändrades till handelsskolor, hvilka han innehade i 10 år. Efter hans död 1858 köptes gården af handlanden G. Fagerström.

»Tillgrenegården», n:r 155, var ett icke obetydligt tvåvånings

Dödsår okänt. Utf. till N. Amerika 1870.

hörnhus, fast tomten var trång och väl liten för alla de uthusbyggnader, som där uppförts. Ursprungligen fanns här tunnbinderi, som drefs af gårdens ägare mäster Lars Tillgren (f. 1748, † 1815), då sonen Niclas öfvertog såväl gård som yrke. Efter hans död 1826 inreddes i huset en speceri- och spannmålsaffär, hvilken innehades af Anders Gustaf Berger 1829—34, då han dog i kolera, David Otterström till 1843, Johan Svanberg till 1857 och sist af Emil Jonsson till branden 1865. Den senare (f. 1836, † 1904) var son till possessionaten på Hertzöga Laurentius Jonsson (f. 1803, † 1865), hvilken från 1857 var gårdens ägare.

Hörnhuset vester om S. Torggatan (n:r:is 156, 157) var ett vackert, tvåvånings trähus, åtminstone på senare åren hvitmåladt. Inkörsporten var från Pumpkällegatan och förde in på en väl ordnad gård, med uthusen efter vestra och södra tomtsidorna. Å mellangården var en vacker trädgård anlagd. — I husets undre våning var i äldre tider en bokbinderiverkstad, som drefs af husets ägare bokbindaremästaren Carl Brandt (f. 1781, † 1823). Fastän huset öfvergick i främmande händer (det såldes 1827 till en brukspatron Lind i Örebro), fortsattes bokbinderirörelsen till 1835 af O. Carling och efter hans då inträffade död af eukan Maria C., f. Andersson, till hennes flyttning 1841. Krog fanns här också, som på 1820-talet innehades af bygg- och murmästaren Carl Olof Westerberg, hvilken åren 1821—31 äfven var stadens brandmästare. Från år 1850 ägdes den af skräddarmästaren Johan Zetterström (f. 1812, † 1851), och efter honom af enkan Maria Cajsa Z., f. Oisson († 1865).

Bryggaren E. A. Rosenquist hade sitt bayerska bryggeri i denna gård åren 1853—61.

I nästa gård, omfattande tomterna 158 samt en del af 159, träffa vi på 1820-talet åter på en krog, inrymd i en liten, rödmålad envåningsbyggnad med fasaden åt gatan. Med norrmannen Sören Woll hitflyttande börjar likväl en ny æra för gården. W. var till yrket bagare, och han lät inreda byggnaden till bageri och krogen till butik. Efter hans död 1838 fortsatte enkan bagerirörel-

sen, men gifte sig snart efter tidens sed med en af sina gesäller Benjamin Olander, hvilken likväl ej synes hafva skött sig som mäs-
tare lika bra, som då han var gesäll. År 1845 måste han sälja
sin gård till bagaremästaren August Reinhold Landtblom (f. 1817,
† 1861), som å tomten n:r 158 lät uppföra ett vackert, hvitmåladt
tvåvåningshus med fasad och hufvudingång åt gatan. — L., en
driftig och energisk näringsidkare, drog sig efter att förtjänat

Bagaremästare S. Vendel
F. 1823, † 1896.

en förmögenhet på sitt yrke,
1860 tillbaka till sin egendom
Eriksberg utanför staden, där
han snart afled. Var far till
direktören för Hamburgerbryg-
geriet Odd Landtblom († 1902).
Bageri och gård öfvertogs 1860
af bagarmästaren Svante Ven-
del, hvilken innehade dem vid
branden. V. byggde sedermera
efter branden på samma tomt
det tvåvåningshus, där affären
fortfarande drifves af en af
sönerna. En annan son är lek-
torn vid härvarande läroverk
Valdemar V.

N:r 159 var också en krog-
gård af den vanliga typen med
ett rödmåladt, obetydligt två-
våningshus längs gatan och
med en massa uthus och ladubyggnader inne på gården. Den
ägdes till 1820 af gårdägaren Jonas Andersson, till 1827 af gårds-
ägaren Lars Eriksson från Väse, och till 1838 af husägaren Nils
Andersson. Först då krögaren Nils Jonsson detta år blef dess
ägare, blef undre våningen inredd till kroglokal, som sedan inne-
hades af Lars Larsson 1843—47, Nils Andersson till 1854, då han
dog. Från 1858 till branden ägdes gården af Johan Jonsson.

Tomterna n:r 160 och 161 utgjorde den så illa beryktade Björngården, I det rödmålade envåningshuset efter gatan var krog inredd, försedd med små, låga fyrkantiga fönster, till hvilken lokal en inbyggd trätrappa ledde från gatan. Krogen förestods af kursmeden Alexander Björns (f. 1750, † 1834) hustru Greta Sophia B., f. Lund. Här gick ofta vildt till, och stället var i hela staden känt för sina oregerliga gäster och för sitt lönnkrögeri. Själen i det hela var madam Björn själf, som oupphörligt var i delo med rättvisan för stöld och andra brott, och som allmänt sades fostra sina barn till tjuftar. År 1818 står hon i husförhörboken antecknad såsom fälld till 418 rdr 24 sk. bko i böter samt till uppenbar kyrkopligt. Hennes slut blef värdigt hennes lefnad, i det att hon dog 1832 i »arresten», d. v. s. kronohäktet. Sonen Lennart, »Otto kallad», dömdes till kyrkopligt 1827 i Karlstad och 1829 i Kristinehamn, men hans vidare öden äro okända. Kursmeden Björn tyckes dock ej själf varit deltagare i det dåliga lifvet.

Krogen innehades sedan af traktören Nils Syk, »Syk Nils» kallad, och efter honom af Isak Pettersson, m. fl., när tomterna uppdelades i smågårdar.

Den lilla obebyggda hörntomten n:r 162 var ursprungligen ödetomt till den Löwenhielska gården, men såldes på 1850-talet till handlanden C. Backman, som här uppförde ett större tvåvåningsmagasin, hvilket vid branden ägdes af traktören Carl Andersson.

N:r 165 var i all sin obetydlighet ett af stadens märkligare hus. Trängdt in emot nyssnämnda tomt utgjordes det af ett lågt envåningshus, som i sin fyrkantiga form gaf intrycket af en låda eller skrin. Takets fyra sidor löpte ihop i en punkt, öfver hvilken en väldig skorsten höjde sig. En af fasaderna låg längs efter Salttorrgsgatan, och söder om huset framgick inkörsporten till en rymlig gård med stor trädgård, som skilde huset från stallar och uthus. Den lilla byggnaden var stadens gamla tingshus, fast denna des rol upphört med rådhusets uppbyggande. Husets inre var lika oansenligt som dess yttre. Fyra låga rum och kök, — det var alltihop. En förstuga gick rakt fram till tingsalen, ett rum af

för den tiden rätt stora dimensioner, som upptog husets midtsida åt gården, dit två fönster vette. — En fullkomlig afbild af vårt gamla tingshus finns ännu kvar i det lilla fyrkantiga hus, som ligger inne på den f. d. Flachska gården (se bild n:r 54).

Enkan Pauline Kruse, f. Söderberg 1762, bodde här 1810 till sin död 1821, då guldsmeden Gustaf Nildman (f. 1796), här inrättade sin verkstad efter att samma år vunnit burskap. Redan

Målarmästare A. Ekstam
F. 1829, † 1897.

1827 flyttade han härifrån och flackade från den ena verkstaden till den andra. Han synes hafva varit en af stadens många handtverkare, för hvilket ingenting lyckades, trots det att han hade rykte om skicklighet i sitt yrke. — Tingshusets öde de närmast följande åren är höljdt i dunkel. Efter att bebotts af jägare och båtsmän, m. fl., försvinner det ur husförhörsböckerna och synes stå obebodt 1841—48. Från år 1854 blef det dock ånyo lif och rörelse i det gamla huset. Den nye postinspektoren, öfverste Munck, hade inköpt bredvidliggande

hörnhuset (n:r 185) och efter vanligheten förflyttades äfven postlokalerna till postinspektorens privatbostad. Som hörnhuset likväl måste undergå en betydande reparation, inrättades postkontoret i de gamla tingslokalerna. Till 1859 tjänstgjorde de i denna egenskap, men nämnda år öfverflyttades expeditionen i hörnhuset och i stället inflyttade hit målarmästaren Aristarchus Ekstam, som i den forna tingsalen inredde sin måleriverkstad, hvarjämte

hustrun Carolina Sofia, f. Höök, här mottog »hattar till blekning, modernisering och färgning.» Ekstam, som var en fin person, af alla afhållen för sitt förbindliga och sällskapliga väsen, lämnade dock gården ett par år före branden. Huset inreddes då af öfverste Munck till bostad åt svärsonen, löjtnant Gösta Florman, hvars ståtliga, eleganta person nog lefver ännu i friskt minne hos äldre Karlstadsbor, och hvars skicklighet som fotograf inom kort förskaffade honom stort rykte, och gjorde hans atelier efter afflyttningen till Stockholm till en af landets förnämsta.

Hörnhuset nr 164 var ett litet obetydligt envåningshus med fasad efter Pumpkällergatan och med en mängd uthus å bakgården. Här var också en krog, en betydande sådan, enär med den var förenad en brännvinshandel, hvarför gatan utanför ständigt var upptagen af fordon och bönder. Krögaren Bryngil Eriksson innehade den lönande affären till 1837, då han öfvertog gästgifverirörelsen och efterträddes af Anders Andersson, gift i hennes 2:a gifte med Cajsa Grundström (mor till rådmannen A. F. Grundström). Då hon dog 1848 köptes gården af enkan Maria Eriksson, f. Nilsson, som, då hon 1852 gifte om sig med skräddarmästaren Jonas Wennerlund¹ (se sid. 186), sålde

F. kapt., hoffotogr. G. Florman
F. 1831, † 1900.

¹ Han blef efter hennes död 1868 omgift med Betty Nygren, dotter af fängevaldiger O. Nygren.

gården till bagarmästaren Arvid Engholm, som i sin tur 1860 sålde den till handlanden och traktören Jonas Wilhelm Alsterlund (f. 1824, † 1874). Denne innehade en tid äfven utskänkingsrörelsen på Åttkanten, tjänade bra med pengar, men förlorade allt hvad han ägde i den stora branden. Flyttade till Arvika, där han dog som ägare af ett hus, hvilket enkan, f. Nauclér, inredde till hotell och sedan uthyrde till flickskola.

N:r 165 kallades af okänd anledning »Bössegården». Det var en obetydlig gård med envåningshusets gafvel åt Hammarviksgatan. Den blef sedermera uppdelad i smärre tomter och hade antagligen förr i världen varit baktomt till gården:

N:r 166 eller Bodinegården, efter ägarne gördelmakarne Gustaf och Per Gustaf Bodin, far och son. Den lilla gården såldes af den senare 1836 till handlanden, sedan bokhållaren, Nils Georg Myrén (f. 1806, † 1858), gift med en dotter till possessionaten Lund på Sanna, Lena Johanna L., som bodde här som enka, och som dog några månader före branden. Boningshuset var i en våning och stod efter tomtens östra sida med gafveln åt Pumpkällegatan.

N:r 166 (med n:r 179 som baktomt) var fånggevaldiger Lars Backlunds lilla gård, som innehades efter hans död 1862 af enkan. Hon blef omgift med musikdirektören Otto Holmberg (f. 1823, † 1875).

Sedan följde den s. k. Fryxellska tomten,¹ omfattande ej mindre än tre tomter, 168, 169 och 170. Efter branden 1827 stod den kvar som den då befann sig och utarrenderades. Först några år före branden inflyttade fotografen F. Renard i det lilla envåningshus, som stod å tomten n:r 168 ett stycke in ifrån gatan, och här hade han till 1865 sin fotografiatelier, som på sin tid stod högt rop. — På tomten n:r 170, som endast delvis synes hafva hört till trädgården, stod vid århundradets början ett litet kubformigt hus, som kallades Fyrkanten. Det ägdes af bleckslagaremästaren Bevie d. ä. och skänktes af honom genom testamente 1812 till

¹ Se sid. 201.

pigan Maja Ericsdotter, men förenades snart nog med ofvan nämnda tomter.

Kvarteret vester härom, efter dåvarande hamingatan, är det enda, som skonats af de många eldsvådorna, hvarför man här ännu finner några af stadens äldsta byggnader. Gården nr:is 171 och 178 byggdes troligen redan före 1752 års brand. Liksom de flesta dåtida byggnader uppfördes huset i endast en våning och var

49. Den Lindmarkska-Nygreiska gården.

på sin tid stadens förnämaste. Här bodde nämligen länets första höfding, friherre Johan Gustaf Ugglå och efter honom landshöfdingen Nils Silfversköld. En af dessa såges hafva byggt på huset till två våningar, hvem kan ej afgöras. Äfven dessas efterträdare A. v. Nolcken och A. P. v. Rosen hafva bott här, den förre dock endast för kortare tid. Han var jämte Silfversköld en af stiftarne af Värmlands Hushållningssällskap, för öfrigt en aristokratisk och förnäm man, som under den stolta ytan dock ägde ett för de

fattiga ömmande hjärta. v. Rosen blef redan 1805 v. landshöfding, men ordinarie först 1808. Redan året därpå öfvertog han den viktiga landshöfdingstolen i Göteborg, där han gjorde sig synnerligen bemärkt genom sina skickligt förda underhandlingar med engelsmännen, hvarigenom han räddade de vestra kusterna från blockad 1808. Blef 1834 ett af kolerans offer. Var morfader till den bekante general Sven Lagerberg.

50. Vy af gamla hamngatan.
Litografi af J. Rosendahl efter H. Lilljebjörns tafla.

Från år 1816 äges gården af magasinförvaltaren Carl Gustaf Nyström (f. 1791, † 1840), en ovanligt dugande man, som togs af samhället i anspråk på hvarjehanda sätt. Var från 1818 kronouppbörds-kassör och blef 1833 kamrer i Wermlands Provincialbank, i hvars stiftande han tog verksam del. Han lät ställa i ordning gården helt och hållet, slutförde påbyggnaden och inredde öfra våningen. Sådan den då iordningsställdes med gamla kakelugnar och den gamla inredningen (så är t. ex. salongen boiserad och hvitmålad), så äro våningarne till finnandes än i dag. Entrén är från gatan efter älfven. Den väldiga stentrappan med

sina fotskrapor togs bort för ett 20-tal år sedan, enär den alltför mycket inskränkte på trottoarutrymmet, men metallportklappen på dörren tillkännager, att huset är från gammaldagstider. Trappan upp till öfre våningen är helt inbyggd och rak. Den andra hälften af förstugan är genomgång ut till gården, delande nedre botten i två lägenheter.

Efter Nyströms död köptes hans gård af häradsskrifvaren Olof Salomon Lindmark för något öfver 3,000 rdr bko, och hans landt-

Frih. Arvid v. Nolcken
F. 1771, † 1807.

Grefve Axel Pontus v. Rosen
F. 1772, † 1834.

egendom Rosenberg längre ned efter älfven af landshöfding Oldevig. Lindmark sålde två år senare hälften af gården till sina tre systrar, af hvilka Johanna Gustafva och Fredrika uppnådde mycket hög ålder, den förra 87, den senare 91 år (se sid. 88).

Efter Lindmarks död sålde barnen gården till svågern, kronofogde Gustaf Mauritz Nygren, som redan några år tidigare hitflyttat från Stafnäs socken. »Gubben G. M.» var vid sin död en af stadens äldsta personer, högt värderad för sitt flärdfria, gammaldags, godhjärtade väsen.

Häradsskrifvare O. S. Lindmark
F. 1787, † 1869.

Förste landtmätaren G. Lindmark
F. 1827.

Kronofogde G. M. Nygren
F. 1807, † 1899.

Hans barn, af hvilka äldste sonen Gustaf är ingenjör vid Mechaniska verkstaden härstädes, äga gården ännu, och där bor fortfarande morbrodern, förste landtmätaren G. Lindmark, en af stadens äldsta personer, aktad och ärad af alla efter en lång arbetsdag i det allmännas tjänst och efter ett samvetsgrannt uppfyllande af de kommunala uppdrag, som i så rikt mått anförtrotts honom.

51. Gård och uthus till n:r 171.

Tomten i öfrigt är bebyggd med en rikedom af uthus, som från alla tre sidorna omsluta gården. Här finnas ännu kvar såväl stallar, ladugård, hörännan och logar, som handkammare, vedbodar, tvättstugor och magasin. På 1820-talet var här brännvinsbränneri.

Gården n:r 172 tillhörde år 1810 majoren Crispin Ekman. Om boningshusets dåtida utseende lämna inga källor några meddelanden, men troligen var det byggt efter vanligheten i endast en våning. Efter major Ekmans död 1818 bodde några år härstädes en kort tid enkan efter kammarrättsrådet och landskamreraren

Carl Fredrik Norrman (f. 1766, † 1819), Cajsa N., f. Lidback. Gården köptes dock snart af med. doktor Petter Sundberg, som varit hofmedikus och 1816 erhållit professorstitel. — Provinsialläkare här 1801—1830 och en af stiftarne af Wermlands Provincialbank, var han ett älskvärdt, gammalt original, som Henrik Lilljebjörn i sina Hågkomster ägnat ett särskildt kapitel, och som dog 1860 vid nära 90 års ålder. — Han lät rivra det gamla huset och byggde upp det rymliga tvåvåningshus, som ännu

52. Den röda (mörka) gården är ur 172.

kvarstår, fast det sedan slutet af 70-talet fått den röda färgen utbytt mot vit oljefärg. Öfvervåningen på 6 rum och kök innehades af Sundberg själf. I en af de båda undre våningarne bodde den originelle och vittre doktor Erik Högberg (f. 1755, † 1837), som djärfdes att draga i härnad mot själfva Esaias Tegnér, och som likaledes blifvit ägnad ett kapitel utaf Lilljebjörn, hvilken på ett förträffligt sätt skildrar dessa båda oskiljaktiga vänner.

Efter Högbergs död inflyttade i hans lägenhet nyssnämnde kapten Henrik Lilljebjörn (f. 1797, † 1875), framstående memoarförfattare och skicklig målare.

Efter Sundbergs död blef hans hushållerska, mamsell Christina Sundin, gårdens ägarinna genom testamente, och hon bodde kvar i öfre våningen till sin död 1871.

Uthusbyggnaderna på gården äro äldre än boningshuset. De kvarstå ännu i våra dagar såsom vittne till att forna dagars gårdar i staden i det hänseendet täflade med dem på landet.

Nästa gård omfattade ej mindre än tre tomter, 173, 174, 175, och från 1831 är den ytterligare ökad med n:r 177. Dess hufvud-

53. N:r 172 (södra delen).

byggnad är en af stadens allra äldsta byggnader, uppförd på 1600-talet i en våning och på 1800-talet påbyggd till två. Af byggnadssättet och timret kan man sluta, att undre våningen är af betydande ålder. Gården var till 1891 en af stadens vackraste privatgårdar. Boningshuset ligger 20 à 30 m. från gatulinien med en vacker förgård, efter hvars gräns mot gatan intill nämnda år stodo sekelgamla, väldiga lindar. På gårdens vestra del låg och kvarstår fortfarande ett fyrkantigt, rödmåladt (nu hvitt) envåningshus, som i ett 20-tal år var stadens postkontor. Hela den

54. Flachska gården med postkontoret i förgrunden.
(Efter senare fotografi).

55. Uthusen och bakgården till n:r 173—175.

56. Fläckska gården på 1870-talet (postkontoret till höger).

öfriga väldiga tomten upptogs af en stor trädgård, med undantag af östligaste delen, där de många utlusen lägo i vinkel mot söder, hvilken vinkel bildades af ett timmermagasin, uppfördt enligt en anteckning å en af stockarne 1779 och nu inredt till boningshus vid Drottninggatan.

Gården ägdes 1810 af enkefru Maria Magdalena Wester (f. Uggla 1750, † 1826), enka efter landskamreraren Lars Magnus W.,

Majoren E. G. Flach
F. 1783, † 1853.

Fröken Betty Flach
F. 1813, † 1884.

som ägde Växnäs säteri, Mariebergs landeri och N. och S. Säter på Hammarön. Sonen, kapten Adolf Mauritz Wester (f. 1789, † 1856), står sedan skrifven för gården. År 1831 inflyttar hit majoren Erik Gabriel Flach, som detta år blifvit postinspektör. Han inrättade sitt postkontor i nyssnämnda lilla flygelbyggnad.

Gubben Flach hade varit adjutant hos Georg Adlersparre under hans tåg till Stockholm 1809 och har i en dagbok lämnat medde-

lande om dessa dagars viktiga händelser. Som postmästare har han gått till eftervärlden som en arg och fruktansvärd gammal bitvarg, hvilket likväl ej håller riktigt streck, då man läser hans i tidningarna kungjorda meddelanden, hvori han på allt sätt söker tillmötesgå allmänheten. För försunliga postdiligenskuskar och slarfviga postiljoner var han dock en sträng förman. — Hans dotter Charlotta Elisabeth Hedvig (Betty), en gammal gladlynt, varm-

57. Pihlgrenska gården.

De murade stolparne till höger stå å ömse sidor om porten till grefviinnan v. Gerdtens gård.

hjärtad dam, ägde gården till sin död. Då den på 1890-talet öfvergick i främmande händer styckades gården, gata framdrogs efter dess vestra sida och moderna hus uppfördes på den gamla, vackra trädgårdstoniten.

I denna gård bodde gymnasieadjunkten Fredrik Fryxell från 1831, och i det forna posthuset inreddes fotografiateljé af ritlä-raren John Rosendahl på 1850-talet.

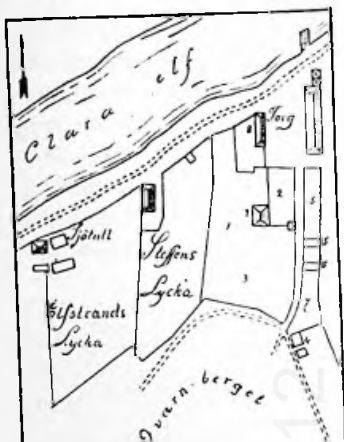
Gården härnäst i ordningen (n:r 176) var den s. k. Hillebrandska gården, hvilken synes till venster å planschen n:r 4. Den ägdes

och beboddes år 1810 af enkefru Anna Hillebrand, f. Åbom, som 1815 likväl ej återfinnes i kyrkböckerna. Den Hillebrandska gården synes sedan hafva blifvit lagt till de Löwenhielmska domänerna, ty den utbjudes efter greve C. G. Löwenhielms död 1839 till salu för hans sterbhus. En utförlig beskrifning å densamma finns i auktionsannonsen, enligt hvilken den innehöll: ett envåningshus under skiffertak (med 4 sammanhängande rum och afskilda), kök, brygghus och rymlig källare under huset, vidare en kålgård på hvar sida om huset, en ladugård för 30 kor, ett stall för 8 hästar samt ett spannmålmagasin för 200 tr, båda dessa sistnämnda hus under tegeltak. Gården såldes år 1840 till landskamreraren Emanuel Poignant (se sid. 139), som följande år skred till påbyggnad af huset med en våning. Han hann dock aldrig inflytta där. När byggnaden vid middommartiden stod färdig, hade han några månader förut gått ur tiden. Enkan Carin P. (f. Ifvarson 1796) innehade gården till enkesäte. Den såldes efter

Häradshöfding A. J. Pihlgren
F. 1808, † 1892.

hennes död 1858 till häradshöfdingen Anders Jacob Pihlgren (se sid. 150), som bodde här i 34 år. — P. var en dugande ämbetsman, som äfven anlätades mycket före stadens brand i kommunala angelägenheter (var bl. a. förste ordföranden i drätselkammaren). Af stor humoristisk läggning var han en särskildt stor älskare af ungdom och barn. En son är kommerserådet J. F. Pihlgren; dottern Amelie blef gift med bankdirektören Fritz Clarholm (se sid. 138).

57. »Karta öfver Bränneritomt eller numera kallad Johanslund, afmätt 1825 af Ad. Frykman.»

1. Trädgård och manbyggnad; 2. Gården;
3. Trädgård, 4. Brännerihus; 5. Ladugård
och svinhus; 6. Kålgård; 7. Bränneri-
lyckan; 8. Kronomagasin.

Fältsekreter Joh. Gust. Larsson
F. 1791, † 1864.

ända till 1837 beboddes af öfverauditören, fältsekreteraren J. G. Larsson — en lång, allvarlig man, som åtnjöt allmänt och stort förtroende. Hade bevistat Carl XIV Johans tyska fälttåg, till minne hvaraf han innehade Carl Johansmedaljen.

Boningshuset på Brännerigården var ett ansenligt hus i två våningar, hvardera (enligt annons i Carlstads Tidning 5 jan. 1810) innehållande: den öfre 2 lägenheter på 5 rum och kök med skilda uppgångar, den undre lika många rum samt bagarestuga och kontor. Rummen försäkras vara »snygga, glada och varma, med höga ljusa vindar». Det stora utrymmet gjorde, att huset ofta togs i anspråk vid danstillställningar, och ej sällan annonseras i äldre tider, att teaterföreställningar där gåfvos.

Brännerihuset uppfördes år 1774 på grund af Gustaf III:s ukas om husbehofsbränningens upphörande. De försälldes å auktion 20 mars 1849, med skyldighet för köparen att nedtaga desamma.

60. Klaraborg (efter dätida teckning).

61. Klaraborg (efter oljemålning).

Alla öfriga marker tillhörde, såsom nämnts, grefve C. G. Löwenhielm och omfattade stor areal. Då de år 1839 vid hans död utbjödös till salu, sträckte de sig från Klarälften ända ut till Hammarösjön. Därå funnos: 2 spannmålsmagasin med loft, en stor loge, ett bränneri med mälthus och en brännvinsbod, en drängbyggnad samt trädgård »med utmärkta fruktträd, bärbuskar och valda löfträd». I denna trädgård fanns en 30 aln. lång

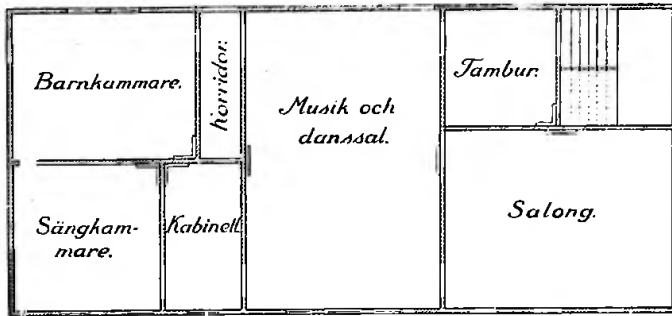
Generallöjtn., grefve C. G. Löwenhielm
F. 1790, † 1858.

och 18 aln. bred källare af gråsten med 3 aln. tjocka murar. Af försäljningen synes dock ej blifvit något af, och i stället beslöt sig den nya ägaren, generalen grefve C. G. Löwenhielm, att till dessa ägor äfven lägga »Brännerigården» och öfriga staden här liggande från kronan tilldömda tomter. Efter skarpa kontroverser med Drätselkammaren, hvilka hafva sitt stora intresse, köpte grefven dem 1849 för 2,000 rdr bko i andra hand af garfvaren L. M. Zettervall, hvilken i maj s. å. tillhandlat sig dem för 667 rdr bko. Här uppfördes 1849—50 det ståtliga herresätet Klaraborg, som inreddes med alla möjliga dåtida bekvämligheter.

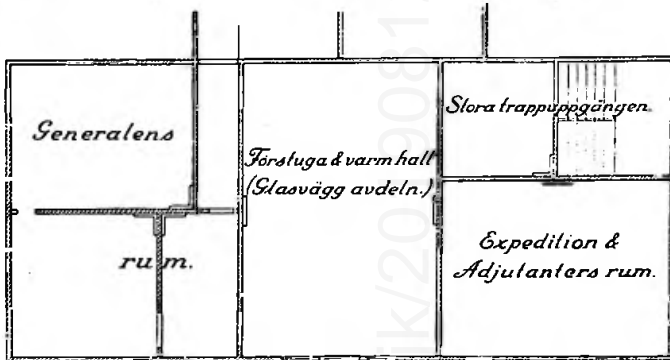
Själftva nybyggnaden, hvars runsinredning framgår af bredvidvarande planritning, var förlagd så, att den jänte det gamla brännerigårdshuset bildade ett komplex i T-form, hvarvid den förstnämnda bildade strecket och den sistnämnda stapeln i bokstafven.

I ej fullt tio år varade Klaraborgs storhetstid, men under dessa

62. Planritning öfver Klaraborg.

Öfre våningen.

Nedre våningen.

få år var den så mycket mera lysande. Grefve Löwenhielm, en aristokrat ut i fingerspetsarne, höll här i kretsen af sin stab ett litet hof, där allt gick tillväga men en ståt och en prakt, som staden förut ej skådat maken till. Här gaf han lysande fester, där honoratiorens från hela provinsen trängdes, här gafs cour på nyårsdagarna, och här skedde dubbning af svärdsriddarne, en mycket högtidlig akt, som förde en del festligheter med sig.

Själff residerade han på Long och tillbrakte endast kortare tider på Klaraborg. Färdades då till och från staden alltid i fyrspann,

med uniformerade lakejer och jägare, följd af en hel rad af fordon för uppvaktning, betjäning och kök, hvilket senare alltid medfördes. Grefve L. var för öfrigt en synnerligen märklig man. Deltog i 1812 års ryska fälttåg mot Napoleon och erhöll då medalj för tapperhet, blef öfverste i Generalstaben vid 31 års ålder, minister i Wien 1827, landshöfding i Göteborg 1843 och befälhafvare i 3:e militärdistriktet 1847. — Var synnerligen begåfvad, med god och snabb uppfattning samt goda kunskaper, hvilka genom vidsträckta resor ytterligare utvidgats.

Majoren U. J. Troili
F. 1808, † 1892.

Därtill en fullkomlig konstnär både med ritstift och pensel (se planscherna nr:is 4 och 9). En aristokrat, »som ansåg, att maktens innehafvare genom plikttrohet och ädelhet i handlingssätt skulle göra sig förtjänta af det allmännas bifall och högaktning».

Efter grefve Löwenhielms död inköpte staden Klaraborg för 35,000 rdr, en affär, som man då bittert ångrade, enär man ej kom till någon klarhet, hvartill egendomen skulle användas. Sundhetsnämndens anhållan att få inreda byggnaderna till sjukhus afslogs 20 sept. 1859. Föl-

jande år beslöts efter lifliga förhandlingar och en ganska amper tidningspolemik, att stadens fattigvård skulle hit förläggas, hvilket hos många väckte en sådan storm af förbittring, att verkställigheten af beslutet uppskötts, och så småningom förföll frågan. Ytterligare förslag kommo fram, bl. a. att här inreda ett tidsenligt hotell med tanke på den blifvande järnvägen. År 1862 är frågan ännu oafgjord, och nu beslöt sig staden för att försälja tomterna, men de visade sig vara svårsålda. Enda anbudet (af grosshandlaren F. Clarholm å 25,000 rdr) förkastades. Sommaren

s. å. hade källarmästaren Theodor Blanch förhyrt Klaraborg till restauration och schweitzeri under det då pågående landtbruksmötet. Senare på hösten utarrenderades egendomen till f. majoren vid Närkes regemente Uno Troili, mot ett arrende af 1,500 rdr första och 1,800 rdr de följande åren.

Bland hyresgäster dessa senare åren före branden må här antecknas den på sin tid ej blott inom staden utan äfven inom hela provinsen kända, originella lektorn i botanik, Lars Magnus Larsson, »Pota» gemensamt kallad, till hvilken märkliga personlighet jag uti en kommande del torde få tillfälle återkomma.

Efter branden hitförlades lokaler för landskansli och landskontor m. fl. ämbetsverk och först år 1869 blef oåterkalleligen beslutadt, att fattigvårdsanstalt och tvångsinrättning skulle här inredas.

Ännu längre ned efter älfven låg den s. k. Sjötullen, som i äldre tider var bostad för tullinspektoren. Här upptogs tullen af alla till staden ankommande fartyg, hvilka då passerade förbi Skoghall uppför älfven och lade till vid nuvarande Residenstorget. Sedan tullafgifterna städerna emellan 1823 borttagits, blef detta tullhus obehöfligt. Dess sista tullinspektör, Johan Gustaf Gullberg, dog nämnda år, och sedan fanns här endast en tullvaktmästare, af hvilka den siste, Anders Molander, afled 1832. Det var just i samma vefva, som majoren von Matérn (se sid. 60) kommit på obestånd. Hans vänner satte då

Lektor I. M. Larsson
F. 1822, † 1884.

63. Vestra fasaden af Skutbyggaregatan. Tidholmska gården i fonden.

64. Tidholmska gården nr 179.

tullstugan i stånd, och här bodde v. M. i tio år. Följande personer hafva sedan här varit bosatta: brukspatronen G. Sandelin 1843—46, öfverstlöjtnanten A. E. Colliander 1846—60 samt flottningsschefen C. A. Linroth (far till generaldirektören K. M. Linroth) 1860—65.

För att åter komma in uti nummerordningen efter denna utflykt för långt vesterut utom stadsplanen, måste vi vandra efter

65. Gården n:r 180, 181.

älfven åter in åt staden samt svänga in på Skutbyggaregatan, hvilken del af gatan också är en gatudel, som kvarstår efter branden. Efter att passerat det Nygrenska huset med dess baktomt n:r 178, påträffa vi ett rödmåladt, gammalmodigt tvåvåningshus med en bagarbutik på nedre botten. Det är den gård, som repslagare Tidholm byggde på 1850-talet, och som sedan köptes af kommissionären Anders Gustaf Andersson (f. 1825, † 1911), hvars arfvingar ännu äro ägare för densamma. Huset ser från gårdssidan rätt egendomligt ut på grund af alla om- och tillbyggnader, någon-

ting som förr i världen var mycket vanligt, enär man aldrig kom sig för att vidga ut stadsområdet genom intagandet af nya tomter, utan allt efter behof byggde nya hus på de gamla tomterna eller påbyggde och tillökade de förutvarande husen. Af värde är det i alla fall att hafva kvar en af dessa gamla gårdsinteriörer, hvilka i all sin enkelhet ändå ha' öfver sig något hemtrefligt, idylliskt, som modärna hus i regeln aldrig ha' och förgäfves sträfva efter att få.

Smeden Knut Bergman
F. 1821, † 1899.

Gården söder därom, n:r 180, 181, tillhörde 1810 guldsmeden Johan Svanberg (f. 1775, † 1818?) och sedan af hans enka Brita S., f. Lundberg. Från 1830-talet är den delad i två tomter, af hvilka n:r 181 ägdes af bagaremästaren Thure Roos (f. 1806, † 1876), som lät uppföra en tvåvåningsbyggnad med gafveln åt Skutbyggaregatan och som använde det gamla huset till bageri. År 1860 köptes gården af smeden Lars Erik Knut Bergman, som ägde den vid branden 1865.

N:r 182 var en stor tomt med många uthus. Boningshuset, ett i senare tider påbyggt rödmåladt envåningshus, låg med gafveln åt Skutbyggaregatan, hvarifrån äfven inkörporten var. Gården tillhörde 1810 tenngjutaren Anders Moberg, som dog 1812 vid 50-års ålder, och efter honom en af hans gesäller Petter Björlin. Från 1830-talet ägdes den af muraren Johan Lundberg (f. 1803, † 1860), som tillbyggde den och på nedre botten inredde kroglokal, hvilken rörelse han själf dref.

Slaktar-Majas gård låg därtill med n:r 183, också den en anseelig tomt, som på 1850-talet står som del af Fryxellska trädgården. Slaktar-Cajsa hette egentligen Cajsa Pettersdotter (f. 1759, † 1827) och hade fått namnet efter det slakteri, som hon innehade. Gården var bebyggd med ett par små låga envåningshus och blef med tiden delad i flera tomter, af hvilka postskrifvaren Gustaf Ludvig Olsson (f. 1828, † 1873, och svärfar till kyrkoherde O. A. Lindeskog i Drängsered) ägde den östra delen med ett litet väl hållet rödt envåningshus med hvita knutar.

På tomten n:r 184 låg stadens kakelugnsfabrik, bestående af ett envånings trähus efter Hammarviksgatan. Ugnen, där kaklet brändes, var uppförd af tegel in på gården, på tomtens vestra del. Boningshuset, också ett envåningshus, blef sedermera påbyggt i två våningar och låg efter Salttorgsgatan. Kakelugnsmakaremästaren Anders Bergqvist innehade gård och fabrik 1810 ända tills dess, att han dog i koleran 1834, då enkan Anna Cajsa Bast öfvertog bådadera. År 1841 köpte häradsskrifvaren Paulus Kruse (f. 1806, † 1849) gården af henne, som året förut öfverlemnade fabriken till kakelugnsmakaremästare Carl Theodor Meijster (f. 1813, † 1905), hvilken år 1851 äfven blef ägare af gården och innehade den, då den brann. Meijster kom vid unga år till staden, och erhöll med tiden, tack vare sin framstående yrkesskicklighet, stort anseende i sin verksamhet. Hvad folk där i allmänhet hade emot honom, var att han var alldeles för *mycket* noggrann med sitt arbete, hvarför han hade namn om sig att aldrig bliva färdig med beställningarne. Han byggde efter branden upp sin fabrik vid Pråmkanalen söder om järnvägsbron. Boningshuset är nu Mekaniska verkstadens disponentbostad. Flyttade på 1880-talet till Göteborg, där han dog.

Öfre våningen af Meijsters hus beboddes af den i Greifswald födde stadsbyggmästaren August Mathias Heiden, här afbildad i skarpskytteuniform, för hvilken rörelse han var stor entusiast. En enkel och godhjärtad man. Af naturen begåfvad med en outtömlig humor, var han alltid den förste i glada lag och den

som vid skarpskyttarnes möten och öfningar alltid höll humöret uppe.

N:r 185 var ett hörnhus i två våningar af aktningvärda dimensioner, af den vanliga stela typen. Gården hade stor tomt med en massa uthus och hade ursprungligen varit repslagaregård, tillhörig mäster Jacob Tidholm, som blef dess ägare 1803, och som

Stadsbyggmästare A. M. Heiden
F. 1821, † 1886.

Öfverste E. F. V. Munck
F. 1791, † 1873.

dog här 1821. Enkekammarrådinnan Cajsa Norrman bodde här sedan till 1831, om såsom ägare är osäkert. Häradshöfding Daniel Cron (se sid. 200) ägde den åtminstone från 1834 och dog här i gården 1846. Nedre våningen hade då från 1843 bebotts af sedermera borgmästare Thollander (se sid. 122), som köpte gården af Crons arvingar, och som 1854 sålde den till öfversten och postinspektoren Munck, en snäll och vänlig gammal gubbe, fastän han varit knekt, hvarpå hans både utseende och hållning tydde. Han

lät huset undergå en grundlig reparation och förändrade färgen från röd till hvit. Två rum i nedre våningen med ingång från hörnet af huset inreddes till postlokal med det yttre som expeditiousrum. Återstoden af nämnda våning användes till köksdepartement. I öfre bodde postinspektoren själf. Inkörsporten för postdiligenserna var från Salttorgsgatan mellan gamla tings-

Länsnotarie C. E. Lundbom
F. 1824. † 1870.

Skomakeriälderman J. Holmberg
F. 1795. † 1879.

huset och posthuset, och på den rymliga gården fanns god plats för de stora och åbakiga vagnarne.

Af husets döttrar blef en gift med länsnotarien härstädes Carl Edvard Lundbom, en annan med löjtn. Florman (se sid. 221).

Intill denna hörnhustomt låg en liten snygg gård, med en trädgårdstappa och små planteringar omkring det låga envåningshuset (med fasaden efter gatulinien). Då stadstjänaren Jonas Carlström (f. 1759, † 1824) dog, ärfdes den lilla gården af hans svär-

son, skomakaremästaren Johan Holmberg (han kallas Jonas i dödsannonsen), hvilken ända från 1817 här haft sin verkstad, och som ägde gården vid branden. — H. var en stilla, fridens man, en af den gamla stilens äkta handverkaretyper, som på grund af skicklighet i yrket och sin redbarhet blef skråets älderman. Hans stora passion var fiske, och redan vid 4-tiden om morgnarna var han uppe, sysselsatt med sina ryssjor och andra fångstmedel vid Borgmästarholmen eller ute i någon af »Suttrarne». Med sin hustru Stina Maria (f. Carlström 1794, † 1870) hade han bl. a. sönerna Gustaf och Carl H., båda fabrikkörer (se sid. 89 och 178).

Intill Holmbergsgården låg »Bastgården», n:r 187, ett envånings träuckel, som fått sitt namn först och främst af ägaren Nils Sebastiansson (f. 1754, † 1816), till professionen åkare, och sedan efter hans änka Cajsa Halfvarsdotter Bast, under hvilken tid Bastgården var en mycket bekant gård, enär hon var stadens dåvarande barnmorska.

Här bodde från 1831 den s. k. Fryksdals-Nils, äfven han åkare och hågkommen för den skull, att han körde koleraliken 1834, en så långt ifrån eftersträfvansvärd befattning, att han på grund därpå förskaffade sitt namn en betydlig respekt, isynnerhet hos det då uppväxande släktet.

N:r 186 var åtminstone i slutet af 1850-talet bebyggd med två låga envåningshus, som vände gaflarne utåt gatan och fasaderna emot hvarandra, inåt gården åtskilda genom en gemensam gård. Den vestra af dessa var den äldsta, och hit hörde en på dess norra gafvel uppförd smedja. Gården ägdes af pistolsmeden Lars Bergman (f. 1766, † 1814), efter hvilken såväl gård som yrket tillföll först enkan Lina B. (f. Ekman 1757, † 1824) och sedan sonen Per Adolph B. (f. 1794, † 1839). På 1850-talet måste östra huset byggts. Då delades tomten i två delar, af hvilka den förstnämnda köptes af pistolsmeden Claes Johan Fagerberg, som innehade den vid branden och dog 1875 vid 62 års ålder; den senare af handlanden (fattigvårdsföreståndaren) Johan Svanberg, som här hade specerifärr, och hans syster, mamsell Johanna Gustafva S., som, ehuru

enarmad, likväl skötte broderns hushåll med alla i hushållet förefallande göromål.

N:r:is 188—189 var en obetydlig, dålig gård med ett litet envåningskyffe. Sålde 1826 af enkan Ellika Portström till ofvannämnde pistolsmeden Bergman, som några år senare sålde gården till ringkarlen Nils Jansson Westerberg (f. 1888, † 1846). Vid branden ägdes den af enkan Cajsa Magnusdotter.

På tomten n:r 190 funnos två små envåningshus, det vestra med gafvein åt gatan, det östra längs densamma. Inkörsporten mellan husen förde in på en stor tomt med en mängd lador, logar, stallar och andra uthus. Det var sedan gammalt en åkerigård, som innehade 1810 af åkaren Nils Larsson (f. 1769, † 1843). Därefter köptes den af slaktaren Jon Jonsson (f. 1785, † 1849), och efter honom drefs rörelsen af enkan till 1856, då slaktaren och skjutsentreprenör Jonas Jonsson blef dess ägare (f. 1827, † 1868).

Hörnhuset n:r 191 var också ett envånings, rödmåladt trähus, med fasad efter såväl S. Torggatan som Hammarviksgatan. Det var det s. k. Stålhuset, där det varit krog sedan långa tider tillbaka, en af stadens största, ett kärt tillhåll för alla denna stadsdels många gesäller. Gården ägdes på 1820-talet af handlanden Johan Strandberg (f. 1786, † 1843), på sin tid en betydande handelsman, med en hel skara vackra flickor och genom dem svärfar till bl. a. handlandena J. A. och O. F. Nygren samt färgaren E. C. Franke. Strandberg ägde äfven tomterna n:r 192, som vid hans tillträde var ödetomt, men som förvandlades till en vacker trädgård, samt n:r 193, där han hade sin affär till 1840. Detta är öfvertogs denna af J. A. Nygren till 1846. Tre år senare är rådmannen A. F. Nygren ägare af gården, men sålde den följande år till enkefru Anna Regina Naijström (f. 1811, † 1890), svärmor till råntmästare C. Hultman (se sid. 169) och till kyrkoherde F. Fredriksson i Kila. På hennes tid var huset tillbyggt till två våningar samt hvitmåladt med oljefärg. Ingången, till hvilken ledde en hög stentrappa af den vanliga typen, var midt på huset och stod genom förstugan i förbindelse men gårdsplanen, som i söder be-

gränsades af den nämnda stora och vackra trädgården. Najströmska huset ansågs, väl skött och vårdadt som det var, för ett af denna stadsdels prydligaste gårdar.

Tomterna n:r 194, 195 voro sammanslagna till en gård med ett obetydligare envåningshus af trä och rödmåladt, utefter S. Torggatan. Gården ägdes 1810 af guldsmeden Wilhelm Smedberg (f. 1749) och efter hans död af enkan Christina S. (f. 1749, † 1825). Arfvingarne voro då två döttrar, af hvilka Ulrica (Ulla) dog 1877 vid nära 92 år. Alltifrån det system dog 1833, hade hon drivvit bageriaffär, och sålde finare småbröd i en liten butikslägenhet å nedre botten vid inkörsporten. År 1859 sålde hon gården för 8,500 rdr rmt till skräddarmästaren J. Wennerlund, som var dess ägare till år 1861 (då han blef ägare för n:r 98) och sålde denna gården till bokbindaremästaren Erland Wilhelm Brandt (f. 1819, † 1863). Han lät rifva ned det gamla huset och byggde upp ett nytt, som med sina höga fönster, sina stora rum med låga trösklar, torde hafva varit ett af de första husen i staden, som byggdes efter modärna principer. Huset ansågs också vara en af stadens sevärdigheter med sin, trots endast två våningar, höga resning, hvarjämte det redan från början målades med hvit oljefärg. Dess tillvaro blef dock af kort varaktighet. Knappast fullt färdigt delade det öfriga husens öde 1865.

Här inredde år 1862 en af stadens ännu lefvande äldre borgare, bleckslagerifabrikören Gustaf Adolf Falk, sin verkstad, hvilken likaledes förstördes vid den stora branden.

Gården n:r 196 var en skräddaregård. Boningshuset var ett lågt, rödmåladt tvåvånings trähus med långsidan efter S. Torggatan och gafveln mot Hammarviksgatan. Ingången till huset var från gårdssidan, och såväl ingångs- som inkörsporten låg vid norra gafveln. Gården var försedd med en liten trädgård, som skilde bonings- och uthusen på tomtens östra sida åt.

Skräddaräldermannen Johan Högmark var 1810 gårdens ägare, tills dess han dog 1823 vid 58 års ålder. Från år 1826 är hit inflyttad från Göteborg gårdens senare ägare skräddaremästaren

Zacharias Stenström (f. 1797, † 1869), en ovanligt driftig, redbar och god man, som förutom att han skötte sin skrädderiaffär på ett mönstergillt sätt, äfven fick tid öfver att å sin egendom Zachrisdal vester om staden drifva ett icke obetydligt jordbruk. Dottern Christina Augusta (f. 1827, † 1891) blef gift med skraddaren Peter (Per) Lindholm, som öfvertog svärfaderns gård och yrke. Far till stadens nuvarande borgmästare K. J. Lindholm.

Fabrikör G. A. Falk
F. 1839.

Skräddaremästare P. Lindholm
F. 1817, † 1902.

Nästa gård var en obetydlig gård med ett envånings trähus med gafveln åt gatan. Den ägdes 1810 af snickaren Anders Lundgren (f. 1749, † 1823), hvars dotter blef gift med faderns gesäll och efterträdare Johan Sjöberg, som dog 1836 och som 1832 straffades med kyrkoplåkt såsom vållande till annan mans död. Enkan Anna Greta S. var från 1820 barnmorska här i staden, dog 1852 och efterlämnande gården i arf till sonen Constantin Emanuel, som

1860 utflyttade och sålde den till slaktaren Johan Fredrik Jons-
son, som ägde den vid branden.

N:r 198 var en ansenlig gård, enär hit äfven hörde n:r 153
som baktomt. Boningshuset låg med fasaden efter gatan och
bestod af en ljusmålad tvåvånings träbyggnad, hvars midtel-
ingång och rymliga förstuga på
1850-talet igensattes och in-
reddes till rum. Inkörsporten
var från Pumpkällegatan, åt
hvilken sida äfven uthusen lå-
go. Den ägdes 1810 af sämsk-
skinnsmakaren, sedan slaktar-
ren Peter Wahlström (f. 1779,
† i koleran 1834). Enkan
Maria Catharina W., f. Lund-
berg, dref rörelsen efter hans
död till 1851, då hon dog, och
gården öfvergick då genom arf-
till slaktaren Johannes Jo-
hansson.¹

Slaktaren J. Johansson
F. 1816, † 1890.

Nästa tomt, n:r 199, var en
välbyggd gård med ett litet
rödmåladt tvåvåningshus ef-
ter gatan och med en liten,
men väl hållen trädgård in-

nanför. Den ägdes af skräddaren Johan Winblad, som, född
1806, dog året före branden.

Tomterna n:ris 200, 201 voro sammanslagna till en gård, som
1810 ägdes af kyrkväktarenkan Cajsa Edberg, † 1832. Några år

¹ J. ägde flera gårdar här i staden jämte stora utjordar, af hvilka han
1862 för en ringa penning sålde mark till expositionshuset och till stads-
trädgården. Dref i många år en betydande slakterirörelse härstädes och
var stadsfullmäktig 1863—66. Svärfar till fabrikör F. Olsén (se nästa
gård).

senare blef tobaksspinnaremästaren Fredrik Olsén ägare och han, som 25 juli 1836 inför magistraten uppvisat kommerskollegiets tillståndsbevis att här i staden inreda och drifva tobaksfabrik, lät å tomten n:r 201 uppföra en fabriksbyggnad af resvirke med gafveln åt gatan och på endast ett obetydligt afstånd från boningshuset, ett mindre tvåvånings trähus med fasad åt gatan. Natten

Fru Carolina Sofia Olsén
F. 1814, † 1863.

Fabrikör F. Olsén.
F. 1847.

till den 15 dec. 1838 förstördes fabriken genom eldsvåda och endast med stora ansträngningar räddades öfriga gården och den tätt bebyggda stadsdelen omkring. Fabriken blef dock omedelbart därefter uppbyggd, hvarvid en del försiktighetsmått vidtogos. De gamla resvirkesväggarne antingen ombyggdes af tegel eller rappades, golfven stensattes och öfver torkrummet byggdes

hvälfddt tegeltak.¹ Från slutet af 1840-talet var Olsén ägare äfven af gården n:r 208 gatan midt emot. O., som var född 1792, dog 1850 och gården innehades vid branden af Carolina Sofia O., f. Södergren.² Sonen Fredrik O., f. 1847, öfvertog fabriken 1863.

Majoren C. A. Blomcreutz
F. 1767. † 1841.

Här bodde fänrik Knut Lilljebjörn 1831—37, då han flyttade till n:r 81, där han dog följ. år.

Gården n:r 204 öster om Dickesgatan tillhörde 1810 snickaren Anders Frykholm († omkr. 1825) och efter honom af snickaren Bengt Smedberg. Här var i äldre tider krog, som 1822—27 innehades af traktören Jacob Ahlgren. Från 1840 äges gården af salpetersjuderistyresmannen här i staden från 1814, majoren Carl Abraham Blomcreutz, som en tid äfven ägde egendomen Eriksberg vid Karlstad. Hade deltagit i finska kriget 1790

och i det pommerska 1805—07. Ovisst är om han påbyggde huset till två våningar. Vid hans död utgjordes hvardera våningen af 5 rum och kök. Till gården hörde en vacker trädgård. Hans

¹ Nytt fabriksbus af timmer uppfördes dock senare inne på gårdstomten och den forna fabriken ändrades dels till affärslokal (på gafveln mot gatan) dels till magasin.

² Hon var ett, särskildt i affärshänseende, ovanligt begåfvadt fruntimmer, som efter mannens död skötte fabriken på ett utmärkt sätt. Omsättningen drefs upp betydligt, och det var ej ovanligt, att dagskassan belöpte sin till 500 rdr och ännu mer. Såsom något för den tiden ovanligt, kan nämnas, att hon tog råmaterialet direkt från utlandet.

döttrar bebodde gården vid branden, och af dem uppnådde den äldsta, Jeanna, som i långliga tider meddelade undervisning i pianospelning, en mycket hög ålder.

Söder om denna gård låg tomten n:r 205 å det område, som jämte nuvarande inre hamnområdet kallades med ett gemensamt »Näbblandet». Gården med ett tvåvåningsträhus tillhörde alltifrån 1846 målarmästaren Carl Söderberg.

Gården öster om Dikesgatan, n:r 206, var en storgård, bebyggd med en hel del små boningshus och bebodd af en myckenhet småfolk. Den ägdes 1810 af f. mönsterskrifvaren L. M. Söderberg och efter hans död af enkan Greta S., f. Nyblom, som dog 1826. Från midten af 1850-talet ägdes den jämte tomten n:r 207 af ett bolag, som 1861 på auktion för 15,000 rdr försålde båda gårdarne till riksdagsman Andreas Andersson i Mosstorp, som härstädes uppförde det stora trevåningshus, som än i dag går under benämningen »Näbben».

Öfriga gårdar i detta kvarter, hvars tomter söderut egentligen ej hade någon begränsning, voro alla smågårdar, bebyggda med envåningshus.

N:r:is 208, 209 och 210 hade alla tidvis tillhört tullvaktmästaren Lars Magnus Carlquist (f. 1800, † 1841) — far till kyrkoherden i Edsleskog Anders Gustaf C. och första landtmätaren Carl Magnus C. — eller dennes arfvingar. N:r 208 ägdes af Carlquists svärfader i andra giftet, f. handlanden Gustaf Nyqvist (f. 1767, † 1843), som hade specerihandel här i gården, som efter hans död af arfvingarne såldes till fabrikörs Olsén på 1840-talet. Det gamla huset måtte då hafva rifvits, och tomten förvandlades till en utmärkt vacker trädgård med fruktträd och bärbuskar. Isynnerhet var den känd för sina härliga körsbär. — N:o 210 köptes 1839 af tunnbindaren Carl Magnus Cronholm, som var dess ägare vid branden, och som här förfärdigade sillfjärdingarne åt stadens handlande.

Öfriga gårdarne i »sydsta'n» voro nästan alla af samma typ: små kåkar, byggda i två våningar, såsom man ser i utkanterna af småstäder, där utrymmeskäl gjort, att man så långt det varit möj-

ligt tvungits taga tomtutrymme och förutvarande bostadslägenheter till hjälp. Alla dessa otaliga uthus togo så stor del af tomten i anspråk, att vid utvidgning af bostadslägenheterna man ej hade annan utväg än att »bygga på». På så vis erhöles husen egendomliga, för att ej säga löjliga former, ofta vida högre än de voro breda, samt försedda med de allra besynnerligaste till- och utbyggnader, rikt försedda med mörka, fuktiga prång, vinklar

66. En typisk gård i gamla stadens utkanter (huset rifvet på 1890-talet).

och vrår. Merendels ledde en oftast ej infodrad trappa från gaveln upp till öfre våningen. I nedre förstugan, liten och oansenlig, var ingång dels till köket, dels till de öfriga rummen. En smal trätrappa förde upp till öfre våningen, ofta bebodd af någon »bättre ungherre», notarie eller dylikt, som betalade en årlig hyra af 75 eller 100 rdr rgs för de tre à fyra rummen, så framt ej familjen var så stor och så pass förmögen, att den kunde disponera hela huset. Utanför på gården fanns nog här och hvar en liten

rabatt med några dalier eller andra prydnadsväxter. För det mesta var dock all tillgänglig jord upptagen af potatisland eller kåltäppor. Svin och får gingo i äldre tider merendels lösa.

Så sågo gårdarne i »sydsta'n» i *allmänhet* ut. Undantag gäfvos naturligtvis, och här och hvar kunde gifvetvit påträffas de allra prydligaste, små gårdar, men de hörde dock till undantagen, i synnerhet i sydöstra stadsdelen.

N:r 211 var en dylik gammal gård, med ett obetydligt, rödmåladt trähus, hvars ena gavel stödde mot gatan. Bundtmakaren Johan Gottlieb Broms var 1810 dess ägare och måste 1832 afträda den för gäld till en järnhandlare Johannes Persson från Eskilstuna, efter hvars död 1843 den genom arf tillföll direktören C. A. Asperén, också han Eskilstunabo. Från 1851 och till branden ägdes den af traktören och åkaren Johannes Falk (f. 1810), bror till garfvaren Jan Petter (se sid. 155) och handskmakaren Olof Gustaf Falk (f. 1807, † 1870, far till bleckslagerifabrikören G. A. Falk, se sid. 250). Efter branden byggde såväl Johannes som Olle Gustaf Falk upp hus på Södra Sandbäckens mark, där Johannes dog 1871.

Gården intill var en stor gård, d. v. s. tomten var ej större än de andra härstädes men utrymmet var sorgfälligt utnyttjadt. Förutom det med gaveln åt gatan vända tvåvåningshuset, funnos nämligen ytterligare två mindre boningshus inne på gården. Här bodde också en oändlig massa folk, och man kan knappt fatta, att så mycket folk kunde packa i hop sig i tre små hus. Den ägdes 1810 af repslagare Jacob Tidholm (f. 1772, † 1828). Från 1836 ägdes den af inspektoren, handlanden och slutligen possessionaten Per Magnus Warodell, som i sitt gifte med Hedvig Sophia Branzell blef far till komministern i Mangskog Bengt Johan W. († 1892). Från 1849 äges den af krögaren Brynte Andersson, som, fast han dog redan två år senare, likväl hann gifva gården det namn Bryntesgården, som den behöll till branden, förmodligen efter den af honom här inrättade krogen, som kallades Brynte-

krogn. Af hans arfvingar köptes gården af enkan Anna Forsberg, som innehade den vid branden.

Den Kjellmanska gården, n:r 213, var en liten fin, väl hållen gård med två boningshus, af hvilka det ena låg med fasaden åt gatan, det andra med gafveln däråt, ett stycke in ifrån gatulinjen. Båda husen voro små, rödmålade tvåvåningshus med ingång från gårdssidan. Trapporna till öfvervåningarne voro tillbyggda utanför husväggen, men infodrade och taktäckta. En väl hållen liten trädgårdstappa gaf gården ett hemtrefligt utseende. Den ägdes 1810 af handlanden Emanuel Kjellman, f. 1753, och ärfdes 1819 af hans dotter, mamsell Stina Johanna K., en liten fin gumma, som bakade på beställning de läckraste smörbakelser och tårtverk. Hon ägde gården vid branden och dog först 1869 i en ålder af 79 år så när som på två dagar.

På tomten n:r 214 låg *fattighuset*. Det ägdes 1810 af lektor Anders Hammargren och inköptes följande år af fattigvårdskassan, hvars förra bostadshus, beläget på Bränneritomten, nedbrunnit 1810. Det var ett enkelt, rödmåladt, envånings hörnhus af den vanliga stilen, hvilket likväl tillbyggdes med en våning, och som brädfodrades 1816. Två grindar ledde in till gården, en från Hammarviksgatan och en från S. Torggatan. Hjonen hade ingångsport till sina lägenheter å nedra botten från husets östra sida. Dörren på den vestra förde till trappan till öfre våningen, där tillsyningsmannen bodde. Taket bestod ännu år 1837 af torf på näfver. Själftva fattiglokalen utgjordes af ett större rum, hvilket, intill dess folkskolan byggdes, tjänstgjorde som skollokal (på grund hvaraf skolan kallades »fattigskolan») och som matsal. Vid dess östra sida låg köket med sköterskans rum, och till dess vestra gränsade hjonens två rum. Det var sålunda en fattigvårdsinrättning af allra enklaste slag, och för litet hvar af oss är nog omöjligt sätta oss in uti de tarfliga och ohygieniska förhållanden, hvarunder hjonen här framlefde sin dystra tillvaro. Fattigväsendet låg ännu i sin linda, och fast dessa förhållanden uti vår stad voro för

nutida begrepp kanske otillfredsställande, kunna vi känna oss stolta öfver, att fattigvårdsinstitutionen härstädes är en af de första i vårt land, som hade fullt utarbetade stadgar.

Redan i ett protokoll af 31 jan. 1784 framgår, att en fond var bildad i och för fattighusbygge, hvilken fond utgjordes af den årligen besparade räntan af fattigkassans kapital. Något belopp nämnes ej, men kassan uppgifves vara bildad af »Sammanskotter och Subscriptioner». Enligt samma protokoll anställas en »Deja», hvarjämte en matordning uppsättes. Fattiga barn inlöstes mot kontanter hos »hederligt folk».

År 1787 funnos i staden 46 fattighjon, hvilka fingo tilldelning i pengar, men då beloppen ej förslogo, bestämdes 1789, att sex tomter sammanslagna skulle tillskjuta 8 sk. i veckan eller 5 1/2 öre smt. Fattigvårdsreglementet är af år 1790. S. å. erhöll staden en donation, hvaraf riklig välsignelse kommit såväl behöfvande studiosi som fattige till del. Genom testamente af 22 maj 1786 donerade rådmän Lidback för nämnda ändamål en summa stor 1,093 rdr, 26 sk., 10 rst.

På landshöfding Silfverskölds initiativ igångsattes febr. 1801 de sedermera så ofta omtalade »soppkokningsanstalterna», hvilka särskildt under nödåren kommo att spela stor rol, och från hvilka fattiga för intet erhöilo en efter dåtida begrepp mycket närande föda. Från s. å. aflöste landshöfdingen i egen person stadens borgmästare (Swederus) såsom ordförande i institutionen, hvilken dessutom bestod af två »consistoriales», fem af stadens innevånare och af borgmästaren, som tjänstgjorde vid protokollet. Fattigkassan består nu af 1,700 rdr specie, och inkomsten utgöres fortfarande af räntorna samt därjämte dels af 1 rdr från hvarje tomt, dels af biskopens hit skänkta påskören, eller tillhopa 331 rdr, 6 sk., 6 rst. Detta år inköptes den mindre bränneribyggnaden för 380 rdr rgs, hvartill brukspatron C. Fr. Geijer bidragit med 100 rdr.

Detta är i största sammandrag fattigväsandets äldre historia. För dess senare finnas ytterst få källor. Alla fattigdirektionens papper hafva brunnit, i magistratens protokoller framskymta

blott sällan någonting härom och då blott i fråga om uttaxeringar o. d.¹

Fattighusets syssломän hafva varit Haqvin P. Hedenström, som äfven innehade samma syssla vid korrektionshuset, och som april 1821 erhöil medaljen: *Illis quorum meruere labores* († s. å.). Gottfrid Seuerling, äfven han vid korrektionshuset († 1826); bokhandlaren Anders Frykblad (innehade bokhandel i staden från 1821, † 1837); mönsterskrifvaren Gustaf C:son Hjelm (se sid. 157, † 1850); Gustaf Johan Anderzon (till 1860) och handlanden Johan Svanberg (se sid. 248, till branden).

Lektor E. E. Östling
F. 1807. † 1870.

På tomten n:r:is 215 och 216 låg åtminstone från 1840-talet ett rätt vackert, gråmaladt tvåvåningshus med brutet tak och med en rätt anseilig trappa åt Hammarviksgatan. Inkörsporten från S. Torggatan förde in på en anseilig tomt med trädgård, söderut begränsad af uthus. Här bodde 1810 bokbindare Jacob Åkerberg, och vid hans afflyttning blef kapten Sven Gotthard Noreen dess ägare. Gift Löwenhielm, synes med honom huset kommit i denna släkts

¹ Här må anföras fattigvårdens stat 1862:

Soppkokning och svagdricka	2,384:—	Hyreshjälp	938:—
Proviand och ved	244:—	Medikamenter o. sjukvård	929:—
Bortackorderade barn	2,102:—	Aflön. till syssloman utom	
roteljön	1,073:—	boställe och sköterska	675:—
Ordinarie understöd	1,330:—	Diverse utgifter	804:—
Tillfälligt	961:—	Reparation af fattighuset	46:—

Säger 11,489:—

eller 1,754:— mera än året förut.

Nu (år 1914) belöpa sig årliga utgifterna till i rundt tal 150,000 kr. och under fattigvårdens förvaltning stående fonder uppgå till 175,000 kr.

blott sällan någonting härom och då blott i fråga om uttaxeringar o. d.¹

Fattighusets sysslomän hafva varit Haqvin P. Hedenström, som äfven innehade samma syssla vid korrektionshuset, och som april 1821 erhöil medaljen: Illis quorum meruere labores († s. å.). Gottfrid Seuerling, äfven han vid korrektionshuset († 1826); bokhandlaren Anders Frykblad (innehade bokhandel i staden från 1821, † 1837); mönsterskrifvaren Gustaf C:son Hjelm (se sid. 157, † 1850); Gustaf Johan Anderzon (till 1860) och handlanden Johan Svanberg (se sid. 248, till branden).

Lektor E. E. Östling
F. 1807, † 1870.

På tomten nr:is 215 och 216 låg åtminstone från 1840-talet ett rätt vackert, gråmåladt tvåvåningshus med brutet tak och med en rätt ansenlig trappa åt Hammarviksgatan. Inkörsporten från S. Torggatan förde in på en ansenlig tomt med trädgård, söderut begränsad af uthus. Här bodde 1810 bokbindare Jacob Åkerberg, och vid hans afflyttning blef kapten Sven Gotthard Noreen dess ägare. Gift Löwenhielm, synes med honom huset kommit i denna släkts

¹ Här må anföras fattigvårdens stat 1862:

Soppkokning och svagdricka	2,384:—	Hyreshjälp	938:—
Proviand och ved	244:—	Medikamenter o. sjukvård	929:—
Bortackorderade barn	2,102:—	Aflön. till syssloman utom	
rotehjon	1,073:—	boställe och sköterska	675:—
Ordinarie understöd	1,330:—	Diverse utgifter	804:—
Tillfälligt	961:—	Reparation af fattighuset	46:—
		Säger	11,489:—

eller 1,754:— mera än året förut.

Nu (år 1914) belöpa sig årliga utgifterna till i rundt tal 150,000 kr. och under fattigvårdens förvaltning stående fonder uppgå till 175,000 kr.

ägo, ty då han afflyttar därifrån 1839, efterträddes han af ej mindre än fyra systrar Löwenhielm, tre af dem ogifta och den fjärde gift med assessor Jacob Branting i hans tredje gifte. Branting fick här i detta hus 1836 sluta sina sista, på bekymmer så rika dagar. Dessa systrar Löwenhielm hade hos sig boende en bror dotter Sophia Magdalena, enka 1839 efter fänriken Matthias Gyllenspetz. I detta äkten-

skap hade födts en dotter Maria Lovisa. Hon var endast 23 år gammal, då en lektor vid Karlstads gymnasium, både rik och lärd, 1848 inflyttade som hyresgäst. Hans namn var Elof Engelbrekt Östling, och fastän han var 18 år äldre än fröken Gyllenspetz blef det både kärlek och parti utaf. När den sista af gummorna Löwenhielm lade ihop ögonen, var det därför bror dottern, lektorskan Östling, som blef husfru i gården. Lektor Ö. var som nämnts mycket lärd. Hans ämnen voro grekiska och latin, och om hans lärdom i dessa språk

Lektor G. Elowson
F. 1835, † 1908

gingo de mest vidunderliga historier bland gymnasisterna. Han var på grund af sin oberoende ställning ytterst »säker», då han yttrade sig, och drog sig ej ens för att inlåta sig i diskussion med läroverkets eforus, den fruktade och slagfärdige biskop Sundberg. Hans enka gifte om sig med en annan lektor, som i *sitt* ämne, matematiken, kanske var lika framstående, den kände politikern, riksdags- och kommunal mannen Gulbrand Elowson.

Gården intill, n:r 217, var bebyggd med ett rödmåladt litet tvåvåningshus med förstuga midt genom huset ut till gårdsplanen. Å ömse sidor var den omgifven af uthus med inkörspporten öster om huset. Gården kallades »stadstjänare Svens gård» efter Sven Olsson (f. 1770, † 1832). Den inköptes 1834 af fänggevaldigern Olof Nygren, som lät tillbygga den gamla envåningsbyggnaden, och som dessutom 1858 lät dels inreda till boningshus, dels med en våning utöka den på tomtens vestra del liggande stallbyggnaden, där svärsonen N. W. Svensson (se sid. 85) inredde sin sadelmakeriverkstad. Sedan 1847 drefs i gården äfven slakteri af Nygrens hustru, f. Westerberg, som detta år erhöll dylika rättigheter. Redan 1850 inköpte N. en del af Herrhagen, hvilken egenom han genom efter hand skeende köp allt mera förstorade, och hvilka ofruktbara hedar han genom en oerhörd flit och seghet förvandlade till odlingsbara marker. Här byggde han i slutet af 1850-talet upp det första hus, som då fanns på Herrhagen, ett efter dåtida förhållanden ofantligt tvåvåningshus med ej mindre än 21 rum, och som på grund af sitt aflägsna, ödsliga läge och sin storlek i dagligt tal gick under namnet »kråkslottet».

En son till fänggevaldiger N. var dåvarande landskanslisten, sedermera intendenten vid Värmlands regemente Olof Emanuel Nygren, en ytterst samvetsgrann och arbetsam man, som beklädde en del förtroendeposter inom staden. Han var bl. a. dess kronouppbörds-kassör 1868—1884.

Nästa gård, n:r 218, ägde vid 1800-talets början ett lågt litet envåningshus med inkörspport vester om huset och med ingång till huset från gårdssidan. Å östra delen af tomten låg bryggghus och stall och å den södra ladugårdsbyggnader med en trädgårdstäppa bakom. Stadstjänaren Olof Nordström, f. 1784, ägde gården 1810 till sin död i kolera 1834. Enkan Elsa Jonsdotter gifte om sig med bagaren Arvid Engholm (se sid. 222), som hade sitt bageri här till 1853, då han sålde den till krögaren Isak Pettersson och flyttade till gården n:r 164. Den nya ägaren byggde på ej blott boningshuset, utan äfven bryggghuset med en våning, och lät

Pänggevaldiger O. Nygren
F. 1803, † 1896.

Fru Lisa Cajsa Nygren
F. 1810, † 1875.

Pältintendenten O. E. Nygren
F. 1841, † 1907.

gården undergå en grundlig reparation. Huset målades skärt och i dess undre våning inreddes kroglokal.

N:r 219 var återigen ett litet, påbyggt envåningshus, som efter reparationen blef hvitmåladt, och som vette med gafveln åt Hammarviksgatan. Äfven här bodde 1810 en af stadens ordningsmän, stadsvaktmästaren Johan Magnus Nyberg, f. 1795, som 1837 utflyttade till Hammarön. Gården köptes sedan af mamsellerna Lindmark och ägdes af dem, tills de 1842 blefvo meddelägare af Lindmarkska gården n:r 171. Här dog 1850 kronofogde G. M. Nygrens (se sid. 225) mor, enkefru Hedvig Gustafva, f. Branting 1785. Från 1855 var krog inredd i undre våningen och gården ägdes af Johannes Isaksson Qvarfot.

Dubbeltomten n:ris 220, 221 var bebyggt med ett obetydligt, rödmåladt envåningshus med långsidan i gatulinjen. Det ägdes (och byggdes?) 1819 af hattmakaren Erik Fryklind, som 1838 sålde gården till sin hyresgäst, inspektoren Johan Fredrik Uggla. Efter att hafva varit inspektor på Lökene, Kils s:n, uppehöll han sig genom skrifning och bokföring. »Halte Uggla», som han kallades, lär hafva varit ett stort original, men ett älskvärdt sådant, som älskade blommor och fåglar, af hvilka sistnämnda han hade en mängd af olika slag uti burar. År 1846 lämnade han staden, och gården fick ny ägare i mamsellerna Johanna och Lovisa Wennerstrand, af hvilka den äldsta dog sist eller 1875 i Alsters s:n.

Till tomterna 222—224, som voro sammanslagna till en och redan därigenom af stor areal, hörde äfven betydande utjord i Viken samt Orrholmen. Allt detta ägdes 1810 af f. bruksinspektoren på Liljedal Johan Larsson (f. 1754, † 1820). Antagligen var det denne Larsson, som uppförde det stora tvåvånings hörnhuset af trä, som låg å tomten n:r 224, och som hade fasad åt såväl Hammarviksgatan som åt Salttorngsgatan, med ingång till boningshuset från förstnämnda gata och med inkörsport från den sistnämnda förbi södra gafveln. Larsson var med sin hustru Anna Christina, f. Rolander, far till fältsekte Carl Larsson, auditören J. G. Larsson (se sid. 236) och landssekreteraren Erik Petter Lars-

son.¹ Efter moderns död 1841 synes egendomen hafva förvaltats gemensamt af de båda äldre bröderna, af hvilka Carl dog redan 1848. År 1854 i febr. försålde de väldiga tomterna för 14,000 rdr bko till firman Röhss och Brusewitz, Göteborg, hvilka samma månad till magistraten inlämnade en ansökan att på Orrholmen få anlägga »en såg med six finbladiga ramar.» Ansökan bifölls och redan samma år börjades anläggningen, som på hösten var i full gång. Orrholmens sågverk är således stadens äldsta. Den kom snart nog att tillhöra Edsvalla bruksaktiebolag, hvars disponent var Gustaf Adolf Wall.

År 1859 frånsålde de hithörande stadstomterna till handlanden Per Fredrik Broman, som förut haft affär vid Kungsgatan i n:r 83. Här i det stora tvåvåningshusets undre våning inredde han lokaler för sin omfattande affär med spannmål och specerivaror, hvarjämte han på sina marker vid stadsviken lät uppföra ett mälthus, hvilket hus ännu kvarstår och nu är inredt till lokal för frälsningsarmén. Efter branden lät han återuppbbygga sitt stora tvåvåningshus af gult tegel, hvilket hus för närvarande äges af grosshandlaren N. Felländer. På 70-talet drog sig B. från affärerna, som en mycket förmögen man, och slog sig ned i det af honom upbyggda Rosenbad, ett litet skärt envåningshus, som också finns kvar ännu. Affären öfvertogs af Axel Mauritz Lanner, som redan långt före branden varit anställd som bokhållare i affären.

På hörntomten midt emot låg stadens äldsta tobaksfabrik. Gården bestod af ett i senare tider påbyggt litet obetydligt rödt två-

¹ Äfven den på sin tid så mäktige fältkamrern, kronofogden i Jösse härads, L. D. Larsson var en af sönerna. Ägde många och stora bruk i Jösse och Nordmarks härader och hade egen bank på Rud i Ny socken, hvarifrån han efter erhållen rättighet utgaf egna sedlar. Af hemman och gårdar (bl. a. ej mindre än 11 i Norge) ägde han så många, att han själf knappt hade reda på dem alla, och det berättas om honom, att han en gång, då han reste förbi en stor, vacker gård, på sin förfrågan, hvem som ägde den, af skjutsbonden fick till svar: »Det skall vara en svensk, som heter Larsson.» Gjord cession och drog ej blott familjen utan många andra med i sitt fall. Bodde återstoden af lifvet på Sulvik i Elgå s:n och dog 1848 i Uppsala.

Handlanden P. F. Broman
F. 1808, † 1881.

Handlanden A. M. Lanner
F. 1839, † 1903.

vånings trähus med gafveln åt Hammarviksgatan, där tobaksaffären var inredd. Själva fabriken låg efter Hammarviksgatan och bestod af ett litet envånings trähus. Fabrikationen drefs 1810 af handelsbolaget E. Frykman & C:o, d. v. s. af handlanden Eric F. och hans svärson Petter Lundberg (se sid. 160). År 1812 tillverkades vid deras »karduskariveri och snusfabrik 5,300 skålp. kardus af diverse blader», hvaraf man ser, att driften ej var så omfattande. Efter Frykmans död blef Lundberg ensam ägare af fabriken, som vid hans död köptes af den rike »kungen i Värmland», ägaren af Letafors, Carl Johan Tjeder, fast driften under hans tid delvis synes hafva legat nere.¹ Den tyckes dock ånyo tagit fart, då firman Bratt & Evers (se sid. 134, 164) blef gårdens ägare 1841 och följande år erhöi tillstånd att drifva

¹ Han annonserar gården i okt. 1839 till utarrendering.

rörelsen. Bratt lämnade dock firman rätt snart och i stället inträdde däri f. vinhandlanden E. Göthlin, som 1852 flyttade hit till gården och var här bosatt till 1860. — Göthlin, en fin och försynt man, som för sitt öppna, flärdfria väsen var allmänt omtyckt och innehade stort förtroende, drog sig 1860 från affärerna och blef kamrerare i hypoteksbanken. Han var far till kaptenen vid Värmlands regemente Frans G.

Nämnda år erhöll fabriken nya ägare i de båda bröderna Viktor och Frans Schön. Den förre köpte 1862 Skåre, blef possessiostat och dog där 1867. Den yngre brodern upptog då som kompanjon Anders Johan Brattström, hvilken efter Schöns död dref fabriken ensam. Den existerade till 1912, då den uppgick i »De förenade tobaksfabrikerna».

Återstående gårdar voro små gårdar så godt som allesammans. N:o 227 ägdes af skomakariäldermannen Johan Jonæus, som dog i Karlstad 1817 i 66 året, och som synes hafva varit en ganska förmögen man, ägare som han var äfven till gården n:r 240. Enkan Brita Lisa, f. Rudgren 1754, lämnade vid sin död 1828 gården till fosterdottern Brita Cajsa, som var gift med handlanden Jöns Malmén (se sid. 191). Han lät dela gården i 2 halftomter, af hvilka den östra efter sin ägarinna, enkan Sara Persdotter († 1829), kallades Vestgöta-Saras gård. Senare ägare voro: järndragareäldermannen Anders Carlsson (f. 1797, † 1853), Carl Erik Setterlund (f. 1823, utfl. 1856) och postiljonen Anders Gustaf Andersson.

Den andra halfvan blef vagnmakaregård och ägdes af vagnmakaren Carl Johan Jacobsson till 1835, då han dog, och efter honom till 1856 af Anders Johansson, som blef vagnmakaremästare 1840. Från 1862 och till branden ägdes den af postiljonen Erik Eriksson.

Ekströmegården, n:r 228, låg näst intill och var bebyggd med ett obetydligt tvåvåningshus åt gatan, hvarjämte en mindre flygel fanns inne på gården. Efter hofslagaren Erik Gustaf Ekströms död 1825 köptes den af tullvaktmästaren Sven Jansson Lund-

Kamreraren E. Göthlin
F. 1821, † 1866.

Fabrikören F. T. E. A. Schön
F. 1824, † 1881.

Fabrikör A. J. Brattström
F. 1834, † 1900.

berg, och då han dog 1847, beboddes den af enkan Maria, f. Andersson († 1862).

I nästa gård, n:r 229, var krog inrymd i ett stort rum på nedre botten till venster om midtellingången. Den hade liksom alla andra krogar sitt tillnamn och kallades för »Störhögekrogen» efter gårdens ägare och krogens innehafvare, krögaren Anders Andersson (f. 1790, † 1846), Störhögen benämnd, af hvad anledning är okänt. Enkan Brita Persdotter Nyberg dref krogrörelsen till

67. Österbergs- och Dundergårdarne.

sin död 1855, då gården delades mellan barnen, af hvilka en dotter var gift med possessionaten på Sanna, Anders Lunds son Elias, som slutligen blef ägare af hela gården (f. 1824, † 1864).

N:r 230 står kvar än i dag och af vidstående bild synes hur ett tvåvåningshus i stadens utkanter denna tid tog sig ut. Tomten var delad i två halftomter, af hvilka den östra kallades Österbergsgården, efter enkan Lena Österberg (f. 1787, † 1835) och den vestra »Dundergården» efter dess ägare, trumslagaren vid Värmlands fältjägare Lars Dunder (f. 1794, † 1834). Både husen lågo ett godt stycke in på tomten.

Gå vi Skutbyggaregatan öfver, komma vi till sista tomtlängan vesterut. Vid tomten n:r 231 tog Hammarviksgatan slut, i det att just uti den lilla vinkeln i tomtens norra del, som synes på kartan, var uppfördt ett plank, genom hvilket en port förde ut till därvarande ägor och kålgårdar. Nämnda tomt var bebyggd med ett litet envånings hörnhus, där ägaren, åkaren Anders Andersson Dahlgren bodde sedan 1844, en reel och präktig karl, som med sin enda häst utförde dagsverkskörslor hufvudsakligast åt staden.

Söder därom lågo »Lundgårdarne» på tomten n:r 232 och en del af n:r 233. På den förstnämnda var i gatulinien uppfördt ett tvåvånings, mindre, rödmåladt trähus ofvan på en källarbyggnad, så att husets nedre del var af sten. Inne på gården låg en långsträckt envåningsbyggnad af trä, äfven den rödmalad. Norr om huset vid gatan framgick inkörsporten, som skilde dessa hus från ett på tomtdelen n:r 233 uppfördt tvåvåningshus af trä. Gården var således en rätt stor gård med mycket hyresfolk. Den ägdes från 1840-talet af förut nämnde Anders Lund på Sanna († 1861 i Alsters s:n öfver 78 år gammal).

På återstoden af n:r 233 stod ett litet, rött envåningshus med gafveln åt gatan, tillhörigt sedan 1821 stadstjänaren Gustaf Kjenong (f. 1778, † 1855). Huset var byggdt i vinkel omkring det hörn, som synes på kartan. Just i vinkeln fauns en präktig gräsplan, som utgjorde ett kärt tillhåll för traktens alla småbarn, hvilka i denna stadsdel hade små möjligheter till lekplatser. Gården ärfdes sedan af mågen, arbetskarlen Lars Jonsson.

N:r 234 med ett envåningshus längs gatan ägdes från 1842 af f. skraddaren Nils Bergman (f. 1791, † 1862, se sid 92), en man, som ej åtnjöt det allra bästa rykte, och som för den skull i många, många år fick gå och släpa på ett fult öknamn.

Gatan längst ned på utjorden och utanför stadsplanen låg en stor gård, som kallades Nordholmegården efter boktryckaren och redaktören Emanuel Nordholm (f. 1784, † 1843), som bodde här omkring 1815. Det var i denna gård, som Hybelejens mor bodde,

och här var det, som hon — efter att blifvit skendöd begrafven — knackade på om natten för att blifva insläppt efter sin vandring från kyrkogården, iförd sin svepning. — Gården var stor och beboddes af en myckenhet folk, mest jägare, båtsmän och andra mindre bofasta personer. Den ägdes från 1856 af slaktaren J. Johansson (se sid. 252).

Nästa nummer (235) låg midt emot Kjenongska gården och bestod af ett rödmåladt tvåvåningshus med gafveln åt gatan och med uthusen på tomtens östra del. Gården kallades Mattes Dragares gård efter dess ägare, järndragaren Mattes Brun, som dog 1814. Till 1855 beboddes den af Brita Andersdotter, enka efter Per Nilsson († 1829). Nämda år blef postiljonen Per Eriksson dess ägare intill branden.

Hörntomten, n:r 236, var bebyggd med ett tvåvånings, rödt hörnhus med fasad och inkörspport från Skutbyggaregatan. Uthusen lågo efter den s. k. »Bakgata'». Gården kallades i dagligt tal för »Skrubbens gård» efter ägaren, järndragaren Anders Andersson, hvilken bar detta klicknamn, och som — efter att köpt gården efter förre ägaren Anders Nilsson (f. 1788, † 1850) — innehade den vid branden.

Följande gård, n:r 237, bebyggd med ett ytterst litet och skröpligt hus med gafveln åt gatan och innehållande endast två rum, tillhörde »Prestbols Cajsas», Cajsas Gustafsdotter (f. 1791, † 1857), enka 1826 efter Anders Olsson. Prestbols Cajsas hade mycket dåligt rykte, hon liksom hennes näste, där ett lifligt lönnkrögeri florerade. Hon var tidt och tätt i delo med rättvisan för förseelser af olika slag, bland annat äfven för undandöljande af tjufgods. Efter hennes död delades tomtens. Den ena hälften lades till n:r 238, den andra ägdes vid branden af gästgifvaren Nils Andersson.

N:r 238 var däremot en stor och rymlig tomt, med ett rödmåladt tvåvåningshus, stödt med gafveln åt gatan och med inkörspporten på östra sidan. Gården var så till vida märklig, att den ägdes af det stora originalet, f. fältjägaren Erik Persson Florén (f. 1790,

† 1855), känd under namnet »Elfdalingen». Denne på många vis märklige man kom hit till staden koleraåret 1834, och historien förmåler, att det var sedan han förgäfves sökt erhålla tomtplats till en stuga, som han genomförde den djärfva idén att bygga ute i älften. På en plats mellan V:a Tullen och Sandbäckken, utförde han med sin sega energi ett omfattande pålningsarbete, som han täckte först med bjälkar och gjärdsel, sedan med vidjor och ris, för att ofvanpå allt detta forsla matjord. Midt på den sålunda erhållna tomtten byggde han en liten stuga på rum och kök, som försågs med platt tak. Sitt uppehälle erhöi han genom att göra dagsverken och genom potatisodling på sin så underligt tillkomna tomt. Hans stuga ådrog sig naturligtvis stor uppmärksamhet, och snart var Elfdalingen bekant äfven utom Värmlandsgränsen, men uppmärksamheten var ej af odeladt angenäm art. En insändare i N. Wermlands Tidn. för 30 sept. 1846 skrifer på tal om stadens utseende i allmänhet: »Vandrar man öfver den i ordets bokstafliga bemärkelse trasiga vestra bron utåt Sandbäcksvägen, så har man det oskattbara nöjet att få beundra Elfdalingens anläggning, som hvad själfva bostaden beträffar är ett non plus ultra i osmaklighet och osnygg- het — — —». Det var till slut general Malmborg, som på allvar grep in för att få rucklet nedrifvet, i det han ansåg sig vara ägare till strandrätten. I drätselkammarens prot. i juni 1851 återfinns ett erbjudande från Florén, att han, därest han får arrendera Hammarviks Tullholme på 20 år, är villig ditflytta sin stuga, hvilket bifölls, om han kunde träffa aftal med arrendatorn, pistolsmeden Fagerberg, som ännu hade kvar 4 års arrende för 5 rdr bko årligen. Stugan blef några år senare nedtagen. På sin gård hade Florén låtit uppföra ett långt skjul, där en af hans underliga farkoster »Snipus mechanicus» byggdes. Han gjorde allt arbete själf, och tilltråde till »varfvet» var strängeligen förbjudet. Men när Snipus skulle sjösättas, befanns hela staden ha' kannedom om den märklige uppfinningen, och Elfdalingen fick mer hjälp vid båtens sjösättande än han behöfde. I hejdlös fart fördes båten

fram öfver gatorna och ned genom en af de stora vattenportarne ut i älfven, där det befanns, att den ej var tät, utan måste tagas upp för att ej göra haveri. Uppfinningen bestod i någon egendomlig konstruktion af den flatbottnade båten, som skulle möjliggöra dess framdrifvande i vattnet genom nedtyngande af aktern, hvarigenom den skulle *pressas* fram. Beräkningarne höllo ej streck, utan hans kära Snipus mechanicus var och förblef ett sorgebarn.

Enkan Auna Lisa, f. Robsahm, sålde gården till Carl Johan Lund, som utökade den med halfva n:r 237.

N:r 239 var en liten oansenlig gård med en envåningsstuga. Den beboddes sedan 1840-talet af Petter Svensson, »Långe Petter» eller »Petter i Bakgata» kallad, känd för sin stora styrka och sin godmodighet. För öfrigt arbetskarl och anställd vid teatern som ridåmästare.

Hörntomten därintill, n:r 240, var också bebyggd med ett litet rödt envåningshus med uthusen efter norra delen af tomten. Det ägdes 1810 af skomakareäldermannen Jonas Jonæus, hvars svärson Jöns Malmén här hade sin första affärslokal. Gården beboddes efter honom från 1820 af hattmakaren Johan Wennerberg, och från 1840-talet äges den af smeden Jan Gustaf Lidberg. Efter hans död såldes den till vaktmästaren August Vilhelm Nilsson.

Sista tomtnumret, n:r 241, låg vid Salttorgsgatan med ett litet rödmåladt envåningshus i gatulinien och med en smedja inne på gården. Från 1812 äges den af hofslagaren Johan Kruse (f. 1783, † 1829) och sedan af nyssnämnde J. G. Lidberg (f. 1803, † 1859), som var pistolsmed vid Värmlands jägare och för öfrigt en i sitt ykre mycket skicklig man. Hit in på gården var det, som fångarne efter erhållen dom fördes för att blifva på-smidda sitt järnfängsel, en förrättning, som ansågs vara ett mycket stort och eftertraktansvärdt nöje. Några låsinrättningar på bojorna funnos ej i äldre tider, utan kedjorna och järnen nitades fast, och man kan nog lätt tänka sig, hvilken föga uppbygglig

syn det skulle vara, då fången, för att få halsjärnet hopnitadt, måste knäfalla vid städet, hvars spetsiga del sköts in mellan hans nacke och järnet, för att smeden skulle få något som »svarade» vid nitslagningen.

Härmed äro vi komna till slutet af staden. Det stora område, som i våra dagar upptages af bangården, var ända till 1862 fullkomligt obebyggt, hvilket åtminstone för äldre tider ej var att undra öfver, enär markerna häråt voro sumpiga och ohälsosamma. Nämnda år utfördes dock tvänne byggnadsföretag, hvardera af ganska märklig art.

Det ena var *gasverket*, som utgjordes af tvenne af tegel byggda envåningshus, med gaflarna vända åt S. Torggatan. Själfva gasklockan låg vester därom midt för mellanrummen mellan de båda husen. Arbetet begynte i mars nämnda år och i augusti voro så väl byggnader som rörledningar färdiga att tagas i bruk efter att hafva dragit en kostnad af, de förra 21,349 rdr, de senare 21,349 rdr, hvartill kommo 4,337 rdr i diverse kostnader. Den 3 nov. eklärerades gatorna för första gången, och 400 lågor voro då införda i privata hus. Gasverksanläggningen synes å bild 5 (de hvita husen till venster).

Det andra företaget var det s. k. »*expositionshuset*», hvilket spelat sin roll och haft sin stora betydelse för länets jordbruk och industri. Redan 1859 hade inom hushållningssällskapet väckts motion om lokal i och för en permanent utställning, men frågan uppsköts för att afgöras i samband med det tionde allmänna landtbruksmötet som skulle hållas i staden 1862. Nämnda år beslöts, att staden skulle för ändamålet kostnadsfritt tillhandahålla en areal om 44 kappland att af hushållningssällskapet utan afgift äfven framgent användas, så länge det skedde till länets och stadens fromma.

Utställningsbyggnaden kostade fullt färdig 39,520 rdr. Materialet utgjordes hufvudsakligast af obrändt sågspånstegel, som 1867 nödgade till en ombyggnad af brändt tegel, hvilket drog en ytterligare kostnad för hushålln.-sällskapet af 14,422 rdr.

Byggnaden användes som ständig utställningslokal åren 1863—87, hvarefter den uthyrdes, med rätt för hushållningssällskapet att använda den vid de hvarvt femte år återkommande utställningarne.

Strax utanför vestra tullen ligga två stora domäner, L:a Våxnäs och Sandbäcken. De hörde den tiden ej till stadsområdet, hvar-

68. Utställningsbyggnaden.

Tälten uppresta för beredande af bostäder efter branden.

med de först nyligen förenats. Men i allmänna medvetandet hafva de dock räknats dit och därför vore kanske ej ur vägen att nämna några ord äfven om *dem*.

Våxnäs är en gammal, märklig possession, hvars historia är äldre än stadens, i det att den omnämnes redan på 1400-talet, under hvilken tid ett kloster skulle hafva legat här. När stora och lilla Våxnäs skildes åt, är ännu ej känt. Vid 1880-talets början var det sistnämnda en särskild gård för sig, bebyggd med ett större envånings, rödmåladt trähus, som 1810—1822 beboddes

af öfverjägmästaren Crispin Löwenhielm, hvilken 1825 dog barnlös på Färjestad. Majoren och sedermera öfverstlöjtnanten vid Värmlands regemente, grefve Gustaf Wachtmeister, ägde och bebodde sedan gården och torde hafva varit den, som påbyggt huset till två våningar. Hans efterträdare i tjänsten. Otto August Malmberg, blef 1831 äfven hans efterträdare på L:a Våxnäs.

Generallöjtn. O. A. Malmberg
F. 1795, † 1864.

Landshöfding E. A. Malmberg
F. 1842, † 1913.

Från Malmborgs tid är det, som gårdens glansperiod infaller. Han lät grundligt ställa såväl byggnader, som trädgård och parker i ordning, och visade sig vara ej blott en dugande knekt utan ock en praktisk och driftig landtbrukare.

Genom sina personliga egenskaper blef generallöjtnant M. med tiden en af stadens populäraste personer. Han ej blott imponerade på mängden genom sitt martialiska utseende, sin ståtliga hållning och genom sin långa krigarefigur. Han vann äfven alla genom

sitt förbindliga, artiga, nedlåtande väsen. Som familjefar skulle han varit den ömmaste och det säges också, att han aldrig trufdes bättre än i barnkammaren, som slutligen hyste ej mindre än 12 småttingar. Af dessa var sedermera länets höfding Emil Adolf Malmberg ende sonen. Tio flickor nådde mogna år och deras storartade bröllop voro festligheter, i hvilka så godt som hela samhället, både fattiga och rika, deltog. Då trängdes allt hvad Karlstadbor hette omkring Växnäsparken för att se och beundra

69. Sandbäcken.

ståten och härligheten. Och den höga värden var ej den, som motade bort någon. Det förbjöd honom hans folkliga sinne.

Det ståtliga Sandbäckens tvåvåningshus vid landsvägen norrut efter Klarälven uppbyggdes i slutet af 1700-talet utaf hemmanets dåvarande ägare, öfverjägmästaren i Värmland Georg Christiern Swederus (f. 1746, † 1808). Den ärevördiga, resliga, rödmålade, med brutet skiffertak försedda byggnaden, gör ett ståtligt och förnämt intryck, omgifven som den är af gamla almar och lindar samt med sina å hvardera sidan om gårdsplauen byggda gammaldags envåningsflyglar.

I sitt äktenskap med Märta, f. Åhman, hade öfverjägmästare S. en dotter, till förmån för hvilken Sandbäcken gjordes till fideikommiss, och genom hennes gifte med häradshöfding Thure Sandelin öfvergick det till Sandelinska släkten. Sedan några år är staten egendomens ägare, och hit är nu förlagdt Värmlands regemente, hvars chef fått det gamla corps de logiét upplåtet åt sig som bostad, säkerligen den vackraste regementschefsbostaden inom hela svenska armén.

Härmed skulle sista målet för vår vandring vara uppnådt, en vandring, som nog för de flesta blifvit både lång och tröttande. De äro för många dessa obetydliga, rödmålade en- och tvåvåningshus, med sin enkla, okonstlade stil, sina små kvadratiske fönster och sina tegeltak, för att ej ett besök i dem alla skall komma intresset att slappna. Det har ju funnits en utväg att undvika något sådant, *den* nämligen att endast besöka de större gårdarne, där mera varit att se och tillvarataga. Men vid denna stadsbeskrifning hafva följts samma principer som vid en släkthistoria, där äfven åt familjens obetydligare medlemmar plats måste beredas, såvida historien skall göra anspråk på fullständighet. Genom smågårdarnes uteslutande skulle därjämte en hel del af de för det äldre Karlstad så karaktäristiska förhållandena blifvit förbigångna, hvarförutom de *därstädes* boende, som ju hvar och en för sig utgjort en, om också ringa och obetydlig del i det stora samhällsmaskineriet, fått stanna utanför den stora familjekretsen.

Pris Kr. 6: 50

WALD. ZACHRISSONS BOKTRYCKERI A.-B.
GÖTEBORG 1914